
Kendi
dünyamıza
doğru
RUHUMUZUN
HEYKELİNİ
DİKERKEN
M. Fethullah Gülen
2

KENDİ DÜNYAMIZA DOĞRU

Ruhumuzun Heykelini Dikerken - 2

M. Fethullah Gülen

ISBN
978-975-315-191-7

Yayın Numarası
233

Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2008
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Eylül 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31
Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.nil.com.tr

Takdim Yerine

İnsanlık tarihinde değişik dönemlerde farklı milletler yaşadıkları çağa yeni bir dünya görüşü, yeni bir medeniyet dekoru ve kültür dokusuyla kendi renklerini vermişlerdir. Dünden bugüne böyle olduğu gibi kim bilir ortaya çıkacak daha niceleri var. Tarihin farklı dönemlerinde Roma, Mısır, Yunan, Çin, Hindistan ve değişik medeniyetlere beşik olması itibarıyla da Türkistan, bu genel dantelâda önemli birer nakış teşkil etmiştir. Bizim insanımız da, asırlar boyu evrensel insanî değerlerin seviyeli temsil ve korunmasında insanlığa unutulmaz hizmetler vermişti. Ne var ki bu dünya sanayi inkılâbı karşısında kendini yenileyemeyip daha doğrusu sahip olduğu inanç ve kültür değerlerinin yenileyici dinamiklerini iyi okuyup doğru yorumlayamayınca ufkunun ve çağının vâridâtının gerisinde kalmaya başlamıştı. O dönemden günümüze kadar birçok gelişme bizde şok üstüne şok etkisi yaparak felç edici tesirler bıraktığı gibi, ilimciliğin yanlış telakkisi ve modernizm havaîliği de bir hayli başımızı döndürmüş, bakışlarımızı bulandırmıştı. Bunun en önemli sebeplerinden biri Cenâb-ı Allah'ın kâinatta cari olan kanunlarına, tekvinî esaslara uygun hareket edemeyişimiz, varlık kitabını düzgün okuyup doğru yorumlayamayışımızdı. Kur'ân-kâinat iç içeliğini bir diğer ifadesiyle tenzilî ve tekvinî esaslar iç içeliğini doğru okuyarak, elde edilecek bilgiyi pozitif ilimlere ve teknolojiye dönüştürememiştik. Evet, Cenâb-ı Hakk'ın kâinat kitabındaki şifrelerini çözme yolunda yaya kalmıştık. Böylelikle tekvînî emirlere uymamanın karşılığı çoğunlukla dünyada görüldüğünden, dünyanın çarkları altında ezildik ve hâlâ o ezilme devam ediyor. En acısı da bu şok, bu ezilme bizi biz yapan dinî ve millî değerlerimize, itimadımızı, teslimiyetimizi sarsmış; dinî duygu ve düşüncede de kırılmalar olmuştu.

İşte elimizdeki kitap Muhterem Fethullah Gülen Hocaefendi'nin, inanç, düşünce ve kültür dünyamızın biriken problemlerinin hem bir teşhisi, hem bir tedavisi hem de kendi dünyamızı kurma istikametinde çok zengin ve ufuklu "bir yol haritası", "bir düşünce atlası"dır. Bu makalelerde ele alınan konular, mücerret bilgi naklinden ibaret olmayıp inanç dünyamızın temel değerleri, ruh, kalb, akıl ve mantık sistemleriyle rafine edilerek çağın sesiyle sunulmaktadır. Bir taraftan ulaşılması gereken ufuklar işaretlenmekte, diğer taraftan da onlara götüren yollar gösterilmektedir.

Hemen şunu itiraf etmeliyim ki; bu kitabı tanıtma gayesine matuf benim kırık dökük ifadelerim olsa olsa bir anlama hecelemesinden ibarettir. Makalelerde anlatılan yüce hakikatleri, gösterilen engin ufukları kadirşinas okuyucu çok daha iyi anlayacaktır.

Ehlinin çok iyi takdir edeceği üzere çok farklı ve zengin perspektifler getiren makalelerin pek çoğu başlı başına bir doktora, bir kitap çalışması konusudur.

Bu kitapta yer alan makalelerde bir yandan tevarüs ettiğimiz değerlerin, dinamiklerin ne kadar zengin ve ufuklu olduğuna dikkat çekilmekte, diğer taraftan da bu değerlerimizle bütünleşerek zamanın yorum ve vâridâtlarını da yanımıza alarak kendi dünyamızı kurmamız için nasıl bir yol takip etmemiz gerektiği enfes bir beyan ve kompozisyonla ifade edilmektedir.

Milletler tıpkı ağaçlar gibidir. Bir ağacın kökleri ne kadar sağlamsa ve ağaç, kökleri vasıtasıyla ne ölçüde rantabl besleniyorsa o kadar hayatiyetini, canlılığını devam ettirebilir, meyve verebilir. Köklerinden kopuk bir ağacın meyve vermesi şöyle dursun, ayakta kalması bile mümkün değildir. Toplumlar da mânevî dinamikleri, kendi geçmişleri, tarih boyu kazandıkları ve nesilden nesile tevarüs ettikleri değerlerine bağlı kalıp, yaşadıkları çağın getirdiği zenginliklerden istifade ederek köklerine bağlı inkişaflar gerçekleştirdikleri müddetçe ayakta kalıp meyve verebilirler. Bunun için her şeyden önce milletlerin kendi durumlarını muhafaza etmeleri ve istikbale yürümeleri, sahip oldukları değer ve dinamiklerin yeterliliğine inanıp güvenmelerine ve içinde bulundukları zamanı ve onun getirdiklerini iyi değerlendirmelerine bağlıdır. Değişik yazılarında bu hayatî noktayı vurgulayan Hocaefendi, bu hakikati çok veciz bir ifadeyle âdeta bir formül gibi şu şekilde seslendirmektedir:

“Biz yarınki hayatımızın bütün unsurlarını maziden getirmiş bulunuyoruz. Onları dinin ruhu ve ilmin ışığıyla kendi kültür potamızda yoğurabilirsek, kendi ebediyetimizin macununu hazırlamış oluruz.”

“Bizim bir taraftan özü korurken diğer taraftan da zamanın tefsirlerini yanımıza alarak, çağın sesini bulmaya çalışmamız gerekir.”

Esasen muhterem müellifin pek çok yazısında İslâm dininin evrensel değerlerini, güzelliklerini, zenginliklerini sevgi, adalet ve merhametiyle hâsılı kalbinin soluklarıyla asırlarca yürekten temsil etmiş bir milletin bugün lâyık olduğu konumu ihraz edemeyişinin sancısı ve ızdırabı vardır.

Genel mânâda insanlığın aradığı, muhtaç olduğu şey ile özel olarak da bizim dünyamızın birkaç asırdan beri yaşadığı şokun, derbederliğin sebebi teşhis ediliyor:

"…Topyekün insanlığın gerçek açlık ve susuzluğunun temelinde İslâm'ın ruhundan uzaklaşma yatıyordu. İslâm'ın ruhu derken elbette ki bu, şimdilerde bakış zaviyemiz ve değerlendirmelerimiz açısından matlaşmış, renk atmış ve semavî cazibesi itibarıyla buğulanmış İslâm ruhu değildi; O, kendi renk ve desenleriyle hâlâ bir kısım temiz ruhlarca duyulup zevk edilen, Saadet Asrındaki insanın hissedip yaşadığı İslâm ruhuydu. Bu ruh, hemen her dönemde tertemiz, dupduru ve hiçbir zamana ve mekâna ait düşünce kirlerinin bulandıramayacağı kadar hep derin deryalar gibi dalgalanıp durmuştu. Ne var ki, ona ulaşmak ve ondan tam istifade edebilmek için belli bir niyet ve nazara, belli bir cehd ve gayrete, belli bir teveccüh ve güvene ihtiyaç vardı.

Bu ruh, ne kadar mükemmel, lâhutî ve dinamik de olsa, onun müntesip ve temsilcilerinde sağlam ve mütemadî bir niyet, isabetli bir bakış ve değerlendirme, kararlı bir keşif ve içtihat azmi ve aradığı her şeyi onun içinde bulabileceği inanç ve güveni yoksa, onca zenginlik ve aşkınlığına rağmen, ondan tam istifade etmeleri mümkün olmayacaktır. Dahası, ömür boyu bu semavî hazine ile iltisaklarını devam ettirseler de, açlık, sefalet ve türlü türlü ihtiyaç ve illetleri aşmada zorlanacaklardır; zorlanacaklardır zira, her zaman Kur'ân ve Sünnet'le beslenegelen bir dünyanın başka şeylerle tatmin olması mümkün değildir."

Böyle bir teşhisten sonra reçete sunuluyor: "Ben şahsen, Kur'ân ve Sünnet'in, ilk asırlardaki muhatapları seviyesinde ele alınıp değerlendirilebildiği takdirde, çağımızın pek çok kemikleşmiş problemlerinin çözülebileceğine ve gelecekteki muhtemel bunalım dalgalarının da kırılacağına, hiç olmazsa zararsız hâle geleceğine inanıyorum."

Zaten, İslâm, her zaman analarımızın sütü gibi birinci besin kaynağımız olmuş.. duygu, düşünce ve değerlendirmelerimizde hep belirleyici bir rol oynamış.. evlerimizin içinde hep bizimle beraber olmuş, kesintisiz bütün hayatımızda soluklanmış.. ve ona karşı hiç mi hiç yabancılık hissetmemişizdir.

Bizim kendi dünyamızı yeniden inşa etmemiz için ilk önce kendi dinamiklerimize güvenme, sahabe safveti çizgisinde onlara teveccüh etme

gelmektedir. Bu iman ve teveccühün peşinden kendi değerlerimizle bütünleşme gelmelidir. Bugün Müslümanların temel problemi, inandığı değerlerle bütünleşememeleri, onları tabiatlarının bir yanı, bir derinliği hâline getirememeleridir. Bunun çaresi ilk önce imanî ve insanî değerlerimizin vicdanlarda kendi resmini çizmesi ve vicdan eksenli bir oluşum meydana getirmesi ve sonra da bu iç resmin insanın her türlü tavır ve davranışında ibadetten-muamelata ondan kültür ve sanat faaliyetlerine kadar kendi derinliğini ve rengini soluklamasıdır. Bu husus, *"İslâm Düşüncesinin Ana Karakteristiği"* yazısında çok enfes bir şekilde şöyle ifade edilmektedir:

"Düşünceler, tasarılar, sanat gayretleri, evvelâ insan içinde doğup, şekillenip, sonra da gelişme ortamını bulunca inkişaf ve inbisat ettiği gibi, ibadet, ahlâk, ruhî hayat, kültür ve topyekun beşerî münasebetler de, ilk önce insan derûnunda, iman ve iz'an şeklinde belirirler; derken gelişip umum hayatı kuşatır ve bütün beşerî davranışlara boyalarını çalarak, her hamle, her hareket ve her faaliyetin temel belirleyicisi olur ve her konuda kendilerini hissettirmeye başlarlar."

"Aslında, iç dünyamızda kök salan iman gerçeği de ancak, yaşanan hayatın içine girdiği ölçüde inkişaf ederek varlığını devam ettirebilir… Evet o, gönüllerimizde çimlendikten sonra, davranışlarımızda da doğruluk ve güvene dönüşebiliyor; namazlarımızda saygı ve huşûa inkılâp edebiliyor; sosyal ilişkilerde hakkaniyet ve istikamet düşüncesine kaynaklık yapabiliyorsa, gelişip inkişaf etme adına önü sonsuza kadar açık demektir. İşte insanda böyle bir iman, hiç bitmeyen bir güç ve enerji kaynağı olduğu gibi, hilâfet unvanıyla eşyaya müdahale etme, duygu ve düşüncelerine göre çevresini şekillendirme, kendi tabiîliği içinde sanat ruhu ve estetizm mülâhazalarıyla tevhid ve tecrid eksenli sonsuza açılmanın da biricik rampasıdır."

Analarımızın sütü gibi birinci besin kaynağımız olan İslâm dininin dünden bugüne kültür ve medeniyetimiz adına önemi vurgulanarak *"Kültür Mirasımızın Temel Kaynakları"* başlığı altında semavî öze bağlı inkişaf ettirilip geliştirilen kültürümüzün temel disiplinleri çok özlü ifadelerle anlatılıyor ve okuyan insana "Meğer ne hazinelere sahipmişiz de farkında değilmişiz." dedirtiyor.

Bu makalede Kur'ân ve Sünnet'ten başlayıp kelam ve tasavvufa kadar ana

başlıklar halinde kültür mirasımızın temel kaynakları işleniyor ve birbirinden ayrı gibi görünen bu dinamikler arasında ciddî bir organik birliğin var olduğu da vurgulanıyor. Her biri ayrı bir kıymet ve öneme sahip olan bu kültür kaynaklarımız arasında Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh ile ilgili şu altın tespit ne kadar manidardır: "…Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh (Fıkıh Metodolojisi), hem ciddî bir mesainin ürünü olmaları, hem de insanlık tarihinde emsalsizlikleri itibarıyla o kadar engin ve zenginleşmeye açık kaynaklardır ki, bu kaynaklara sahip olan milletler en hayatî şeylere sahip olmuş sayılırlar. Her medeniyetin iftihar ettiği, nev'i şahsına münhasır bazı değerler vardır. Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh da, bizim medeniyetimizin en belirgin değerlerindendir. Öyle ki, eğer geçmişimiz itibarıyla bizim medeniyetimize bir isim bulmak icap etseydi, ona "Fıkıh" veya "Usûl-ü Fıkıh" medeniyeti demek uygun olurdu."

Bizim kültür ve medeniyet dünyamızın semavî özünün kaynağı olan önemli konularından biri de "Nübüvvet" yani peygamberlik müessesesidir. Günümüzde gerek birkaç asırdan beri yaşadığımız şokun tesiriyle olsun gerekse de pozitivizm ve materyalizmin az çok her yerde etkili olmasından kaynaklansın teveccüh ve saygı aşınmasına maruz kalan en hayatî iman ve kültür değerlerimizden biri, peygamberlik hakikatidir. Fevkalâde donanımlı, duygu ve düşüncelerimizin mantık ve muhakemelerimizin bize kazandırdığı/kazandıracağı müktesebatın çok çok üstünde, en sağlam, en duru lâhûtî natürel bilgilerin en zengin hazinedarları; iman, mârifet, muhabbet, aşk u şevk ve zevk-i ruhanî yolunun en emin rehberleri ve insanları Hakk'a ulaştırmanın da en güvenilir kılavuzları olan, arkasına düşenleri asla aldatıp yanıltmayan, arkasına düşenler de böyle bir ittibadan ötürü kat'iyen pişmanlık duymayan peygamberlik hakikati *"Nübüvvetin Çehresinde Okuduklarımız"* ve *"Allah-Kâinat-İnsan ve Nübüvvet"* makalelerinde üzerinde pek çok çalışma yapılabilecek/yapılması gereken ufuklar işaretlenerek seslendiriliyor.

Tekniğin, teknolojinin, modern bilimlerin çok süratli geliştiği günümüzde bütün ilim ve insaf dünyası şu hakikate çağrılıyor: "Bugün modern bilimlerin ortaya koyduğu nice gerçekler var ki, çok önceleri, icmâlî birer fezleke halinde de olsa, peygamberler, bunların hemen hepsini vahye açık o engin ledünniyatlarına ve müstesna fetanet derinliklerine dayanarak küllî (bütüncül) bir nazarla, değişik şekillerde ortaya koymuşlardı. Günümüzün, modern laboratuvarları ve çok ileri teknolojilerle çalışan araştırma merkezleri, onların

ortaya koydukları gerçeklerin neresinde bulunurlarsa bulunsunlar, hâlâ bugün milyonlarca insan her şeyi onların mesaj ve yorumları çerçevesinde değerlendiriyor; hususiyle de insan-kâinat-Allah münasebetinde bilâkayd u şart onları takip ediyor ve onların arkasından gidiyor. Buna mukabil, bilim ve felsefe adına ortaya atılan en yeni faraziyeler ise, her gün farklı bir kısım nazariyelerle yer değiştiriyor; yani şimdilerin ilim adamları dünkü meslektaşlarını sorguluyor ve tabiî bu arada yıkılmaz ve sarsılmaz gibi görülen pek çok hipotez yerlerini bir bir daha farklı görüşlere bırakıyor ve bilim adına başlarda gezen en sağlam tespitler birer birer geldikleri gibi birer birer de yıkılıp gidiyorlar. Nebilerin getirdikleri gerçekler ise –bir kısım dar idrakli müntesiplerin tâli'siz yorumları müstesna– her zaman müracaat edilegelen sabit esaslar olarak dünkü kıymetlerini şimdilerde dahi devam ettiriyorlar; devam ettiriyorlar çünkü, onların ortaya koydukları esaslar bütünüyle varlığı bir meşher gibi tanzim eden, bir kitap gibi yazan, bir saray gibi düzenleyen Yüceler Yücesi bir Zât'ın mesajlarına dayanıyor.

Bu sebepledir ki, insan, varlık ve Yaratıcı hakkında bilgilendirme vazifesi, söz söyleme salâhiyeti, özel donanımlı ve Kudreti Sonsuz'la hususî münasebetleri bulunan bu zatlara bırakılmalı ve varlığın perde önü, perde arkası mânâ ve mahiyetiyle alâkalı açıklamaları da sadece onlar yapmalıdırlar."

Ve peygamberlik hakikati Sultanü'l-Enbiya Peygamber Efendimiz ile hem zirveleşiyor hem de son nokta konuluyor;

"Ve bu hususta son sözü, varlık ağacının çekirdeği, kâinat kitabının ille-i gâiyesi ve Hakk'a davetin en gür sesi olan Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) söylemiştir."

Evet, *"…Ve Gaybın Son Habercisi"* başlığı altında Peygamber Efendimiz'i (aleyhi ekmelüttehaya) anlatan bir sanat şaheseri var ki, o, peygamber sevgisiyle, aşkıyla yanıp tutuşan bir gönlün Kur'ân, Sünnet ve Siyer'de "Sonsuz Nur"u tanıtan nurefşan beyan ve kareleri ruh, kalb, gönül, akıl ve his dünyasında yoğurarak "O'nu bir tanısalar tiryakisi olurlar" ızdırabıyla insanlığa tanıtma ve sevdirme adına her türlü enstrümanı, argümanı ney gibi inleyen bir sesle sinelerimize duyuran bir "Nesrin Na'tı" dır. Her cümlesi Kâinatın Efendisi'ni (sallallâhu aleyhi ve sellem) tanıma, sevme ve itaat etme

istikametinde yepyeni bir ufuk açan bu yazıda özellikle bir yaklaşımın gözden kaçmaması gerekir. O da Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmî olmasının hikmetini anlatan enfes yorum; "O bir beyan sultanıydı; söz cevheri gerçek değerini O'nda bulmuştu. Eline ne hokka ne de kalem almamış, hiçbir kitapla tanışmamış, kimsenin tedris rahlesi önünde oturmamış, kimseye üstad deme mecburiyetinde kalmamış ve üstad-ı küll olduğuna asla toz kondurmamıştı. Bu, ilâhî emirlerin yorumunda zihnî müktesebat ve yabancı malumatın konuyu bulandırmaması, ayrı bir renk ve kalıba ifrağ etmemesi adına, Allah'ın evvelen ve bizzat kendi emirlerini, saniyen ve bilaraz O'nun fıtrî melekelerini haricî tesirat ve mülâhazalardan sıyaneti demekti.. ve işte O bu mânâda ümmîydi –O ümmîye canlarımız feda olsun– ama dünya ve ukbâ işleriyle alâkalı hemen her alanda üstad-ı küll olarak öyle sözler söylemiş, öyle hükümler vaz'etmiş ve yerinde öyle kararlar almıştı ki, en mütebahhir âlimlerden en seçkin dâhilere, en mütefelsif dimağlardan en münevver ruhlara kadar hemen herkes o sözler, o hükümler, o kararlar karşısında hayret ve dehşet yaşıyordu. Tarih şahit, hiç kimse, O'nun beyan gücüne karşı bir şey söyleyememiş, hiçbir hükmünü sorgulayamamış, hiçbir icraatını da tenkide cesaret edememiştir."

Bu yaklaşım hem İslâm dinini layıkı vechiyle anlama hem de bizim kendi dünyamızı inşa adına çok önemlidir.

Muhterem Hocamızın kendi düşünce dünyamızı, kendi medeniyetimizi kurma ve dünya ile entegre olma adına temel bir kriter olarak tavsiye ettiği şu hayatî hakikat da çok önemlidir. Özellikle değişik kültür ve düşüncelerin bombardımanına maruz kaldığımız günümüzde belki de en önemli meselelerimizden birisidir.

"Bir Müslüman, ne olursa olsun kat'iyen kendi değerlerini ihmal etmemeli, yabancı kaynaklardan istifadeyi de kendi temel disiplinlerinin vizesine bağlamalı ve dıştan alacağı her şeyi onlarla filtre ederek almalıdır. Yanlış anlaşılmasın, İslâm kimya, matematik, astronomi, tıp, hendese, idare, işletme ve ziraat bilimleri... gibi konuları öğrenmekten alıkoymaz; aksine onları bu konularda uzmanlaşmaya teşvikte bulunur ve kimden olursa olsun, bunların alınıp değerlendirilmesini tavsiye eder. Ne var ki o, hiçbir hususta sürekli başkalarına bağımlı olmayı da hoş görmez; inananların bir an evvel ne yapıp yapıp yabancılardan almaları gerekli olan şeyleri alarak dilencilikten

sıyrılmalarını ve teşriî emirlerde olduğu gibi tekvînî hususlarda da kendi hususî dünyalarını kurmalarını salıklar."

Özellikle İslâmiyet denince ilk akla gelen kavramlar *"İslam'a İcmâlî Bir Bakış"* makalesiyle çok özlü bir şekilde ele alınıp işlenmiş ve çok önemli bir dikkat çekmeyle noktalanmıştır: "İslâmî terminolojide, "İslâm", "Müslüman", "dindar" sözcükleri vardır; ama, yabancılar tarafından kasıtlı olarak dilimizin içine sokuşturulan ve cahillerin kullandığı "İslâmcı", "dinci" diye bir tabir yoktur. Başka din veya din şeklindeki organizasyonlarda bu kabil ifadeler söz konusu olsa da, bizim dinimizde, bu çağa gelinceye kadar bu tür yaklaşımlara asla rastlanmamıştır/rastlanmamaktadır. Dine göre, günah işleyen veya yanlış şeyler yapan bir Müslüman günahkâr olur; ama yine mü'mindir. İslâm esaslarını inkâr etmemek şartıyla, onlardan bazılarını terk eden de yine müslimdir. Bu itibarla, dini bütünüyle yaşamak isteyene "İslâmcı" veya "dinci" demek ne kadar münasebetsiz bir ifade ise, bazı İslâmî emirleri yapmayan veya yapamayan kimselere de "küfürcü", "dalâletçi", "fıskçı"... demek o kadar saygısızca bir sözdür. Bence herkes nezahet-i lisaniyesini korumalı, insan gibi düşünmeli, insan gibi konuşmalı ve mutlaka herkese karşı saygılı olmasını bilmelidir."

Esasen bu açıdan bu kitaba ve Muhterem Hocamızın, diğer eserlerine baktığımızda bir Müslümanın inanç ve kültür dünyasını inşa eden/etmesi gereken Kur'ân ve Sünnet'ten özünü alan kavramların, yerinde saykıllanarak, yerinde yeni yorum ve açılımlar getirilerek, yerinde de orijinal ve yepyeni ifadelerle kullanıldığını görmekteyiz. Düşünce ve kültür dünyamıza her biri birer mücevher madeni olarak emanet edilen bu zenginlik, değişik disiplinlerdeki vefalı ilim adamlarının değerlendirip kendi dünyamızı kurma adına samimî gayretlerini beklemektedir.

Haddimiz olmayarak hocamızın yazılarında yüksek dil, üslûp ve kompozisyon ile ilgili olarak bir iki cümle söylemek cüretinde bulunmak istiyoruz. Kim bilir belki bizim bu cüretimiz, beyan deryasının kaptanlarını kalb ve kalem erbabını harekete geçirir de sahip olduğumuz zenginlikten istifade etmeye vesile olacak çalışmalar yapılır. Zira "Cevahir kadrini cevherfüruşan olmayan bilmez."

Muhterem hocamız makalelerinde ele alıp işlediği konuları, semavî kriter ve

perspektiflerin özünü ve ruhunu esas alarak kendi duygularını, iç zenginliğini, engin yorum karihasını ve tefsir ufkunu sergileyerek, aynı zamanda hem varlığı ve tabiatı, hem de varlık ve tabiatın mâverâsını bir iç sezi prizmasından geçirerek, beyanın bütün argüman ve enstrümanlarını kullanarak sunmaktadır. Zaten böyle de olması gerekmez mi? Zira yüce ve yüksek hakikatler kendilerine layık bir üslûp ile seslendirilmelidirler. İşte olması gereken bu üslûp hocamız tarafından Türkçenin geçmişten günümüze bütün zenginliklerinden istifade edilerek, çağının ses ve soluğunu da yanına alarak geçmişi geleceğe bağlayan köprü olacak bir üslûp şaheseri olarak ortaya konulmaktadır. Böylelikle Türkçenin, düşünce, edebiyat ve metafizik dünyamızın enginliğini aksettirmesi adına ne kadar zengin bir potansiyele sahip olduğunu fark ettirmekte ve insana "Meğer Türkçede ne cevherler varmış!" dedirtmektedir.

Hâsılı, görebildiğimiz, idrak edebildiğimiz kadarıyla yazılar, "nesr-i manzum ve bir nazm-ı mensur"dur, nesir formatında yazılmış olmakla birlikte bir şiir ahengiyle çağlayıp akmaktadır. Bu mücevher ve altın deryasından Söz Sultanı Efendimizin (sallallâhu aleyhi ve sellem) anlatıldığı yazıdan pırlanta bir kesit sunmak istiyoruz: "Varlığı bir ilk nur ve nüve olduğu ayanlardan ayan; O'nunla ilk harekete geçmiştir kutsal kalem, O'nunla gerçekleşmiştir beşerî plan ve O'dur nübüvvet silsilesinde vücud-u Hakk'a en açık burhan. O'dur Hazreti Zât'ın ilk mir'at-ı mücellâsı; O'dur ilâhî sıfatların en şeffaf mahall-i tezahürü; O'dur kâlî ve hâlî Hakk'ın en fasih tercümanı, Allah'ın cihanda mücessem rahmeti ve bizlere lütuf ve nimetlerini tamamlamasının remzi…"

Yüce Mevlâ'dan Muhterem hocamıza sağlık, sıhhat ve afiyet ihsan etmesini, bizlere de bu anlatılan hakikatleri mütalaa ve müzakerelerle gönüllerimize duyurmasını niyaz ediyoruz.

Ergün Çapan

İstanbul–2005

GÖNÜL SULTANLIĞINA DOĞRU

Geçmişten günümüze birçok millet, dünyanın değişik yerlerinde, bazen de birer muvazene unsuru olarak değişik toplumları idare edegeldi. Yeni bir dünya görüşü, yeni bir medeniyet dekoru ve kültür dokusuyla kim bilir ortaya çıkacak daha niceleri var.! Roma, Mısır, Yunan, Çin, Hindistan ve değişik medeniyetlere beşik olması itibarıyla da Türkistan bu genel dantelâda önemli birer nakış teşkil etmişlerdir. İslâm'ın asırlar boyu birkaç kıtada muvazene unsuru olarak üstün temsili ise hususiyet arz eden ayrı bir derinlik...

Bugüne kadar görülegelen bütün bu tarihî zirveleşmeler hepsi birden ve aynı zaman dilimi içinde gerçekleşmemiştir. Arz fiziğinde de görüldüğü gibi, yer yer zirveler ova ve obalarla ya da deniz yataklarıyla; derin çukurlar da dağ ve tepelerle yer değiştirip durmuş.. bir bir tarih sahnesine çıkanlar, bir bir silinip gitmiş.. gidenleri arkadan gelenler takip etmiş.. ve sürekli bir tarihî tekerrürler devr-i dâimi yaşanmıştır. Evet zaman bir sel gibi akıp giderken bazılarına ikbal buketleri sunmuş, bazılarına da idbar mühürleri basıp geçmiştir. Bu açıdan da aynı zaman dilimini paylaşan milletlerin bazıları zirveden zirveye koşarken, bazıları da çukurlarda bile başlarını sokacak bir yer bulamamışlardır. Bu itibarladır ki bütün bir Orta Çağ, her millet için karanlık sayılamayacağı gibi, içinde bulunduğumuz şu bilgi ve teknoloji asrı da her toplum için aydınlık sayılamaz.

Evet, tarihî tekerrürler devr-i dâimi hep ayniyet ölçüsünde bir benzerlikle cereyan edip durmuş; zirveleşmeler bir orada-bir burada, bir o çağda-bir bu çağda ortaya çıkmış.. ne yükselişler ne de düşüşler hiçbir zaman aynı kıtada, aynı anda yaşanmamıştır. Aslında bugün de çok fazla değişen bir şey olduğu söylenemez. Yirmi birinci asra girerken, dünyanın bazı yerlerinde yaşadığı çağı aşmış bazı milletler, bir ayağı ayda, bir ayağı bilmem hangi gezegenin çevresinde baş döndüren bir farklılık sergilerken, arzın karanlık kalmış bazı bölgelerinde ise, dünya kadar tâli'siz hâlâ birkaç bin sene önceki bedevîlik ve sefaletin pençesinde inim inim. Bundan sonra da, medeniyetler ne kadar yaygınlaşırsa yaygınlaşsın, teknoloji ne ölçüde gelişirse gelişsin, bazı kıtalar yoğun bir beyin göçüyle mâmur ve müterakkî hâle gelirken bazıları da beyin firarıyla sarsıntılar yaşayacak; bazı bölgeler devletler muvazenesinin idare merkezi gibi yeryüzünde devamlı herkese ve her şeye müdahale ederken

bazıları da sürekli müdahaleler ile hep sürüm sürüm yaşayacaklardır.

Eğer bir muhalif rüzgâr esmez ve bugüne kadar kazanılan şeyler de şöyle veya böyle çarçur edilmezse, bir yakın gelecekte, bizim insanımızın, hususiyle de onun içindeki genç nesillerin, iki bin yılı sonrasının hâkim düşünceleri hâline geleceğinde şüphe edilmemelidir. Evet, daha şimdiden, son birkaç asırlık kendi mağduriyet, mahkûmiyet ve mazlûmiyetinden öç almak üzere tam bir metafizik gerilim içine girmiş bugünün yoldaki nesilleri, iki bin yıllarının ötesinde ve toplumun hemen bütün katmanlarında, çok ciddî yenilenmelerin gerçekleştirileceğine dair önemli mesajlar sunmakta. Mevsimi gelince, her biri potansiyel birer güç olan; iman, azim, kararlılık, hakikat aşkı ve sistemli düşünce bir bir semerelerini verecek ve bize, hayatı bütün üniteleriyle kucaklayan birkaç *"ba'sü ba'del mevt"*i birden yaşatacaklardır.

İnsanlık tarihi kadar eski ve onun kaderinin ak yazısı sayılan böyle bir "ba'sü ba'del mevt"i günümüzde, biraz da bugünkü insanların düşünce ve kültür seviyeleri, insanî derinlikleri ve metafizik enginlikleri belirleyecektir. Yirmi birinci asra doğru gelirken çağımız, sürekli bir yorgunluk, bir tedirginlik, bir endişe ve bir çöküş sath-ı mâilinde oldu. Böyle bir durum, bazı kimseleri ümitsizliğe, inkisara sevk etse de, bütün bütün karanlığa teslim olmamış kimselerde, vicdanlarının hürriyeti, düşüncelerinin safveti ölçüsünde millî gayret ve samimiyet hislerini uyardı; uyardı ve dehâya denk pek çok istidâdın yetişmesine vesile teşkil etti. Hususiyle de üçüncü dünya ülkelerinde âdeta, bir sûr sesi gibi müessir oldu ve ard arda değişik dirilişleri gündeme getirdi. Bu itibarla da bu ifritten asır, hem bugüne kadar hiç görülmemiş fenalıklara dâyelik yaptı, hem de bizim gibi milletlere âdeta bir amûdî yükseliş rampası ve bir açılım rıhtımı vazifesi gördü.

Şimdi bize düşen tek şey, ciddî bir sorumluluk duygusuyla, kendimiz olarak ve vakit fevt etmeden devletler muvazenesindeki yerimize koşmak olmalıdır. Zaten, böyle bir hedef söz konusu olmadığı takdirde, bu mevcut hâlimizle değil ilerlemek, yarınlara ulaşmamız dahi mümkün değildir.. evet bugün bizim için, iki alternatiften biri söz konusudur; ya ölesiye gayret ve dirilme ya da kendimizi rahata, rehavete salarak bir ebedî ölüme teslim olma!..

Kur'ân-ı Kerim, böyle bir olma veya ölmeyi sık sık nazara vererek bize hep kendimizi yenilemeyi ve taze kalmayı salıklar: *"... O dilerse sizi alır götürür*

ve yerinize yepyeni bir halk getirir."[1], *"... O dilerse sizi yok eder ve yerinize ter ü taze başka bir halk getirir."*[2], *"... Eğer O'ndan yüz çevirirseniz, sizi, sizin gibi olmayacak bir toplumla değiştirir."*[3] Bu çizgide şerefnüzul olmuş daha pek çok âyet vardır ama, bir fikir vermesi bakımından bu kadarı yeter zannediyorum.

Bu âyetlerde, "alınıp götürülecek" diye anlatılan kimselerin, kendini yenileyememiş, taze kalmayı başaramamış, mü'min olmanın hakkını eda edememiş ve iç dünyasında karbonlaşmış ölü ruhlar ve üçüncü dünya insanları –Allah'a imanlarının ifade ettiği mânâ mahfuz– olma ihtimali kavîdir. Getirilecek kimselere gelince, onlar da birkaç asırdan beri bu mahzunlar ve mağmumlar dünyasında bilene bilene metafizik gerilimini tamamlamış; bugüne kadar küçümsenen ve hor görülen bizim insanımızı değerler üstü değerlere yükseltmeye namzet olan "nesl-i cedit" ve bütün bir kudsîler kadrosudur.

Bugüne kadar Batı, kendi dinî değerlerini ve Hazreti Mesih'in tavsiyelerini kulak ardı ederek her kıt'aya savaş, kölelik ve sömürü götürdü, götürdü ve dünyanın çehresini kararttı. Şu anda o, insanların gönlünde yıkıp harabeye çevirdiği bir mânevî dünyanın enkazı arasında hep korkulu rüyalar görüyor ve her yerde uyanan akl-ı selim ve hür düşünce karşısında telâş içinde ve endişeli.. dahası işin neresinde hata ettiğini tam kestiremediğinden fevkalâde çaresiz, olabildiğine sarsık ve tepesine inmeye hazırlanan kendi kamuoyunun muhtemel yumrukları karşısında tir tir... O, bu ölçüde acınacak bir durumda olsun dönüp kendini gözden geçireceğine, insanları lükse, sefahate ve cismânî zevklere iterek, sırf bugünün kaoslarından sıyrılabilme adına tedâfüî bir mücadele vermekte.

Gerçi bu dünya, yer yer bilim ve teknolojideki başarılarıyla tatmin olmayı denemekte ve zaman zaman da servet ve konforla teselli olmaya çalışmakta ama, bunların hiçbirinin kalıcı bir mutluluk vaad etmediği ve insanoğlunun ebed arzusuna cevap veremediği de açıktır. Bu itibarla da o, çare diye ele aldığı hemen her şeyiyle insanlığın ümit ufkunu biraz daha karartmakta ve ruhî sefaletlerine yeni sefaletler katmaktadır.

Şimdi o, çıkış noktası itibarıyla işlediği büyük yanlışlığın toplum hayatında hâsıl ettiği boşluklara, bunalımlara karşı ilimle, teknolojiyle övüne dursun; zevk u safâ ile kendini avutmaya çalışsın veya gözü fezanın derinliklerinde,

gönlünde kaybettiği ruhu, mânâyı başka vadilerde arama yolunda ömrünü tüketsin. Biz bir iki nesil var ki şimdiye kadar olanlardan çok daha hızlı ve sistemli bir şekilde kendi ruhumuza dönüş heyecanını yaşamaktayız. Evet, bugüne kadar hemen her zaman maddeye, makineye sığınan ve her şeyi cismanî kriterlerle tartıp değerlendiren bizim insanımız, bir iki asırdan beri âzât kabul etmez kölesi bulunduğu tabularından üst üste yediği tokatlarla kısmen dahi olsa uyandı ve kendini bir tarihî geçiş anının kurbanı olarak görmeye başladı.. başladı ve bugünkü durumu ile özü arasındaki uçurumları, gayret, samimiyet, muhasebe duygusu ve gözyaşlarıyla doldurması gerektiğine inanarak "azim, tevekkül ve sebat" deyip yollara döküldü. Artık o, yollar bitse de yolculuğun bitmeyeceği bu vetirede "Seyahat yâ Resûlallah!" deyip ebedlere kadar yürüyecektir. Bu yolda onun ruhunun olmazsa olmaz güç kaynağı; iman gerçeğini yeniden keşfedip vicdanen duyması, iradesini Hakk'a kullukla besleyip sürekli hayır eğilimlerine açık kalması ve her gün biraz daha artan ihsan şuurunun derinleşmesiyle *"Lî maallahi vaktün-Benim Allah'la hususî bir hâlim var."*[4] hakikatini duyup her zaman ötelerle irtibatlı ve derin bir metafizik ufkuna sahip olmasıdır. İşte böyle bir mânevî donanımda başarılı olunabildiği takdirde, bugün dünyanın dört bir yanına hem de bir ibadet neşvesi içinde saçılan tohumlar, mevsimi gelince mutlaka bahar nâralarıyla hayata koşacak ve bu mağmumlar topluluğuna birkaç gül devrini birden yaşatacaklardır.

Evet, bugünkü nesillerin yetiştirilmesinde en önemli hususlar, onlarda sistemli bir tefekkür azmi uyararak, onların kendi iç dünyalarıyla varlık arasında gelip-gitmelerini, âfâk ve enfüsü bir kitap gibi mütalaa etmeyi öğreterek, onlara inanmayı, bilmeyi, araştırmayı, düşünmeyi sevdirmektir. Bu geniş mülâhazayı bir kısım sesler, sözler ve resimlerle onların idrak ufkuna sunmak ve onları cismaniyet ve bedenin dar mahbesinden kurtararak daha engin âlemlerle temasa geçmelerini temin etmek.. temin edip onların ruhlarındaki kirleri, kasvetleri gidererek, beşerî ufuk ötesi müştak gönüllerine insanî tabiatlarının en nazlı, en füsunlu beklentilerini arz etmek onlara bir yeniden varoluş müjdesi yerine geçecektir. Zaten, imanla, mârifetle, muhabbetle arınıp hiffet kazanmayan ruhların böyle ufuk ötesi semalarda pervaz etmesi de kat'iyen söz konusu değildir. Ufuk ötesi semalarda pervaz etmek bir yana, böyle aç ruhlar, her zaman dünyevî ihtiraslara bulaşır durur.. gönülleri sürekli kinlerle, nefretlerle dolar taşar.. ruh sistemleri nefis mekanizmasının eline geçer.. ve

artık sadece yer-içer, yatar-kalkar ve hep bedenin âzât kabul etmez kulları gibi davranırlar.

Aslında, imanın da, mârifetin de, ilâhî alâkanın da insan ruhuna kazandırdığı biricik hakikat sevgidir. Bunların alıp götürdükleri ise, kinler, nefretler ve zaaflardır.. evet, iman, mârifet ve sevgi, insanı bütün varlıkla birleştirir.. ve aynı zamanda onu kesretin ızdırap ve acılarından kurtararak kendi iç dünyasındaki yalnızlığını, vahşetini Hak'la beraberliğin iksirleriyle erittirip ona yaşadığı hayatı kâse kâse bir zevk gibi sunar.

İşte böyle bir donanımla yarınlara açılan nesiller, dünyanın dört bir yanına göçler tertip ederek, derin bir aşk, engin bir şevk içinde ve tabiî herhangi bir karşılık ve çıkar düşüncesine kapılmadan, şöhret ve ikbal mülâhazalarına da bütün bütün kapanıp, topyekün insanlığı insanî kemalâta yükseltmek için, en ağır şartlara katlanacak, en ağır işlerde koşacak, sonra da arkalarına bakmadan çekip gideceklerdir. Bunlar, gittikleri yerlerde din demeseler, diyaneti ağızlarına almasalar da, davranışlardan taşan saygı ve haşyet bütün gözlere ve gönüllere onların ruh boyalarını çalacak.. ve temasa geçtikleri herkes onlar sayesinde maddenin dar buudlu nisbî gerçeklerine bedel, mânânın o engin, zengin ufuklarına açılarak, aynı dünyanın içinde tasavvurları aşkın genişliklere ulaşacak ve ifadesi imkânsız sultanlıklara ereceklerdir.

1 İbrahim sûresi, 14/19

2 Fâtır sûresi, 35/16

3 Muhammed sûresi, 47/38

4 Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.299; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/226.

KENDİ MEDENİYETİMİZE DOĞRU

Bugün biz milletçe, hangi plan ve projeler ile geleceğe yürüdüğümüzü ve nasıl bir safhadan hangi safhaya geçmek istediğimizi mutlaka bilme mecburiyetindeyiz. Toplum olarak bizler, yakın geçmişimiz itibarıyla pek çok trajik hâdisenin toplumumuzu sardığı, sarstığı bir sis-duman içinde ve üst üste kızıl-kıyamet tarrakalarıyla çağa uyandık. İşte, böyle bir sis ve duman içinde, pek çok sarsıntının tam merkez üssünde, milletimizin dirilişi adına varılacak hedefi net görebilmek ve o hedefe ulaşmak için kestirmeden ve isabetli bir rota belirleyebilmek elbette ki çok zordu; hatta iç ve dış konjonktür açısından âdeta imkânsızdı. Zordu ve imkânsızdı ama, ne gariptir ki, kendine ait her şeyiyle sarsılmış ve sömürülmeye müsait hâle getirilmiş bir toplumun, yeniden diriliş rüyaları görmesi ve kendi değerlerine yönelmesi de tam bu döneme rastlamaktaydı. Ve bu olağanüstü bir hâdise idi; zira o gün için ferdî şuur temelinden sarsılmış, millet en korkunç zelzelelerin merkez üssünde bulunma hafakanlarıyla şaşkın ve kitleler de, tarihlerinde az gördükleri en ürpertici trajedilerle iki büklümdü.

Mâşerî vicdanın henüz teşekkül etmediği bu sisli-dumanlı ortamda sadece birbirinden kopuk fertler vardı; onlar da geleceğe, kendilerine bir barınak ve bir iki lokma yiyecek bulabilme insiyakıyla ulaşmaya çalışıyor ve bir mânâda yerinde saymayı yürüme zannediyorlardı. Hiç kimse, neden yaşadığının farkında olmadığı gibi, gerektiğinde uğrunda ölmesi icap eden bir kısım değerlerin mevcudiyetinden de haberdar değildi. Düşünceler dağınık, iradeler sarsık, himmetler meflûç, ufuklar karanlık, gönüller de bomboştu. Bütün bu olumsuzlukların yanında toplum her gün yeni bir sofizm icat ederek ümniyelerde teselli arıyor ve her gün yeni bir planla bir kere daha zebil olup gidiyordu.

Ne var ki onun, dar zeminli de olsa, bir kısım tasarılar sayıklaması ve bazı projelerden bahisler açması da işte tam bu üst üste preslendiği ve peşi peşine ruhî erozyonlara maruz kaldığı meş'um döneme rastlar. Başlangıçta her şey; horlanan düşüncelerin, tezyif edilen inançların, baskı altında tutulan vicdanların tepkisi şeklinde tecelli etti. Daha sonra bunu şuurlu hareketler ve mütemadî aksiyonlar takip etmeye başladı ki, böyle bir başlangıç, milletimiz için gerçek bir "ba'sü ba'del mevt"in milâdı sayılsa değer... Elbette ki daha önce olduğu

gibi bundan sonra da bu şuurlu hareketi ve ruhlardaki dirilişle gelen bir enerjiyi kendi kontrollerinde bulundurup, arzu ettikleri gibi değerlendirmek isteyenler çıkacaktı ve çıktı da.. ancak artık, kendi kendini, kendi iç dinamizmiyle idrak etmeye başlamış kitlelerin yeniden bir kere daha "sömürülebilir" olma durumuna düşmeye niyetleri yoktu. Düşe-kalka da olsa, iç dünyalarında ihsaslarını duydukları, ruhlarında ve gönüllerindeki bu diriliş insiyakları sürüp gidecek ve bugün olmasa da yarın herkes, ama herkes mutlaka kendi olarak yeni bir varlığa erecekti. Gerçi, hâlâ o eski sis ve dumana denk, toplumun doğru görüp doğru hissetmesini engelleyen bir kısım mânialar vardı; ama artık ne o sis ne de o duman bildiğimiz kesafette değildi. Az bir gayretle, gönüller kendi millî kaynaklarından beslenebiliyor ve kitleler de kendi medeniyet telakkilerini düşleyebiliyorlardı.

Ancak, şimdi de, o medeniyet telakkisinin çerçevesini belirlemek, onun ne olup ne olmadığını gözden geçirmek, dünkü mânâ ve muhtevayı, bugünkü belirsizlik ve yarınki mutasavver yorumlar üzerinde durup, bir taraftan özü korurken, diğer taraftan da zamanın tefsirlerini de yanımıza alarak, çağın sesini bulmaya çalışmak icap ediyordu. Bu oldukça çetin bir işti; ama, yollara döküldüğümüze göre Allah'ın inayetiyle onun da hakkından gelebilirdik.

Antropolojik bir yaklaşımla, gelişmişlik veya az gelişmişlik açısından herhangi bir toplumda, insan hayatının her türlü organizasyonu ya da bir milletin düşünce, inanç, sanat telakkisi veya o milletin maddî-mânevî varlığına has evsâfın bütünü de diyebileceğimiz medeniyet, değişik telakki, anlayış ve felsefelere göre pek çok varyasyonu olan bir kavram. Pek çok varyasyonu olsa da, her hâlde bu telakki, bizim, yıllardan beri soluk soluğa arkasından koşup durduğumuz ve uğrunda çok değerlerimizi kaldırıp attığımız kolonileşme çağında müstemlekecilerden tevârüs edilen hayat tarzı ve üslûp olmasa gerek. Zaten eğer öyle olsaydı, sömürüye ve işgalcilere karşı verilen onca mücadelenin hiçbir anlamı kalmazdı. Oysaki o gün verilen mücadelenin hedefi belliydi; o da her konuda tam istiklâldi.

Bu itibarla da, şayet şu anda kendimiz olarak yeniden bir yapılanma düşünüyor ve medeniyet adına kendi üslûbumuzu arıyorsak, içimizde ruh ve mânâ köklerimizi tahribe programlanmış ne kadar yabancı düşünce ve anlayış varsa hepsinin işgaline son vererek mutlaka kendi millî hars kanaviçemiz üzerine kendi düşünce tarzımızı, kendi inanç sistemimizi ve kendi hayat

felsefemizi işleyebileceğimiz bir yol takip etmeliyiz. Yeni antropolojik tahlillere gidilmese de, imkânlar elverdiği ölçüde, millî mefkûremize göre belirlenmiş bir yüce gayeye ulaşma adına, meşrû bütün vasıtaları değerlendirerek, içinde bulunduğumuz kaoslardan sıyrılabilmek için mutlaka bir kısım alternatif çözüm yolları bulmalıyız. Hem de coğrafî ve içtimâî konumumuzun gerektirdiği bütün hususları nazar-ı itibara alarak alternatif çözüm yolları bulmalıyız.

Eğer medeniyet, maddî-mânevî bir kısım şartların bütünü ve bu şartlar da herhangi bir toplumda, o toplumu meydana getiren çocuk-genç-ihtiyar hayatın her basamağında ve gelişmenin her safhasındaki fertlere lâzım her şeyi vaad etmenin ve vaad ettiklerini yerine getirmenin adı, ya da kaynağı ise, zannediyorum meseleye, antropolojik olmanın yanında, hatta onun da ötesinde amelî (fonksiyonel) bir fenomen olarak bakmak daha isabetli olacaktır. Ancak bütün bunlar düşünülürken, toplumun gelişmişlik basamağının da kat'iyen göz ardı edilmemesi şarttır. Medenî imkânları itibarıyla şu anda bizim içinde bulunduğumuz vetireyi çok gerilerde bırakmış; hatta biz ve bizimle aynı çizgiyi paylaşan milletlerin düşe-kalka yürüdüğü yollarda uçuyor gibi ilerleyen bazı devletlerin bugünkü durumlarını örnek alarak hedefe ulaşmaya kalkacak olursak, zannediyorum maksadın aksiyle tokat yer ve kendimizi, altından kalkamayacağımız inkisârlar içinde buluruz.

Evet, günümüzün gelişmiş ve müterakkî toplumları, bundan bir süre önce, şu anda bizim içinde bulunduğumuz aynı süreci yaşıyor, aynı bunalımlarla oturup kalkıyor ve aynı ızdıraplarla kıvranıyordu. Gün geldi, araştırma iştiyakı, ilim aşkı, çalışma şevki; sonra da peşi peşine gerçekleştirilen başarıların azimleri coşturması, arzuları kamçılaması ve büyük ölçüde her muvaffakiyetin ödüllendirilmesi onlara ardına kadar bütün yenilenme kapılarını açtı ve onlar için ortam âdeta bir dehâ meşcereliği hâline geldi; geldi ve buhar makinelerini dokuma tezgâhları, araştırma laboratuvarlarını matbaanın icadı takip etti... Belli bir süre sonra da ilim ve bilgisayar çağına ulaşıldı. O günkü ilim severler, keşifleri, icatları, ilmî araştırmaları ödüllendirdiğinden her yerde büyük istidatlar serpilip gelişme fırsatını buldu ve her taraf harika dimağların hummalı faaliyetleriyle harikalar meşherine dönüştü.

Nasıl ki, bir dönemde bizim dünyamızda da aynı ortam, aynı atmosfer

teessüs edince, İbn Sinâ'lar, Fârâbî'ler, Harizmî'ler, Râzî'ler, Zehrâvî'ler... birbirini takip etmeye başlamıştı; öyle de Batı, kendinden evvelkilerden tevârüs ettiği müktesebâtı, vasatın elverdiği ölçüde çok iyi değerlendirdi ve son asırlara âdeta damgasını vurdu.

Bu itibarla, bugünkü Batıyı, sadece, Kopernik'lerin, Galile'ılerin, Leonardo da Vinci'lerin, Michelangelo'ların, Dante'lerin.. ya da Edison'ların, Max Planck'ların, Einstein'ların.. üstün istidatlarının eseri olarak görmek yanlıştır.. evet ne dünkü Rönesans ne de bugünkü bilim ve teknoloji patlaması, sadece böyle bir düzine insanın mesâisine verilemez; verilirse "tenâsüb-i illiyet" prensibi açısından izah edemeyeceğimiz problemlerle karşılaşırız. Evet, dünkü ve bugünkü harika başarılar ve dünya çapındaki büyük oluşumlar, ferdî dehâların yanında, dehâ doğuran toplum yapısı, kâşifler yetiştiren müsait ortam ve kabiliyetlerin ortaya çıkmasını sağlayan genel atmosferle yakından alâkalıdır. Bu açıdan da denebilir ki, her zaman ekstra zirveleşmelerin gerçekleştirilmesinde, yüksek fıtratların gayretlerinden söz edildiği her yerde, vasat ve umumî atmosferden de bahsedilegelmiştir. Hatta büyük istidat ve yüksek dehâların kabiliyet ve dehâlarını ortaya koymaları, çok defa umumî atmosferin müsaadesi ölçüsünde mümkün olabilmiştir. Şimdilerde de farklı beklentiler yanlış olsa gerek; bir kere şeriat-ı fıtriyenin prensiplerini değiştirmeye kimsenin gücü yetmez. Varlığın bunca prensipleriyle çarpışan er-geç yenik düşer. Hava, su ve kuvve-i inbâtiye ile beslenmeyen tohum çürümeye mahkûm olduğu gibi zeminini bulamamış dehâ da zebil olmaya mahkûmdur.

O hâlde, yarınlar adına beklediğimiz şeyleri, müsait ortam, ilim aşkı, çalışma azmi ve metodolojinin birleşik noktasında aramalıyız. Vasat, ilim aşkını coşturup çalışma azmini de şahlandırınca, duyarlı gönüller bunu olağanüstü bir imtisasla bütün benliklerinde duyacak, değerlendirecek ve belli disiplinlerle hayata geçirecektir. Ardından yeni ilhamlar, yeni çağrışımlar, yeni terkipler, yeni tahliller "salih daire"si işlemeye başlayacaktır ki, bunu da entelektüel gayretlerin ve temel dinamiklere uygun, kendi doktrinine muvafık sistemlerin teâkubî bir ivme ile sürüp gitmesi takip edecektir…

Oysaki bizde, yenilenme veya İslâmî Rönesans adına hep başkalarının ürettiği, hem de pek çoğu itibarıyla temel dinamiklerimize ters yabancı ürünler alınıp teşhir edilmiştir. Yenilenme ve Rönesans bir türlü kendi dinamikleriyle ele alınmamış veya alınamamıştır. Bu açıdan da denebilir ki, bizim dünyamızın

muasır ülkeler seviyesine ulaşamaması ve bir türlü beklenen rönesansı gerçekleştirememesi, ülkenin coğrafî konumundan, imkânların eksikliğinden, insanımızın kabiliyetsizliğinden değil; yenilenme esprisinin kavranamayışından, düşünce eksikliğinden, ilim aşkının, hakikat aşkının yerini, şablonculuğun almasından kaynaklanmaktadır.

Kendi eksiklerimizi daha iyi görebilmek için, yanı başımızdaki Almanya ve Uzak Doğu'nun dev ülkesi Japonya'nın bu konuda bize iyi birer misal teşkil edeceğini düşünüyoruz.

Almanya her iki cihan harbini de ölümcül yaralarla atlattı. İçinde bulunduğumuz asrın ilk yarısını idrak ettiğimiz yıllarda Almanya, her yanıyla "Harap eller, kimsesiz çöller/Emek mahrumu günler, fikr-i ferdâ bilmez akşamlar." (Âkif) sözleriyle resmedilecek şekilde yıkık-dökük ve her yan baykuşlara bayram bir görünüm arz ediyordu. Ama o, her şeye rağmen, kısa zamanda derlenip-toparlandı ve dev bir ülke olarak dünyanın karşısına dikildi. Oysaki biz, daha Alman birliğinin bile sözü edilmediği 19. asrın başlarında yenilenme rüyaları görmeye başlamıştık. Bizim yenilenme düşlerimiz bahislere konu oladursun Almanya, onca tahribata rağmen bugün bir rüyalar ülkesi olma iddiasında... Denebilir ki, Almanya, Batılı olma avantajlarıyla iki defa kefeni gömlek yaptı ve kendi hayat felsefesine göre çok önemli "ba'sü ba'del mevt"ler gerçekleştirdi. Şayet Avrupalı devletlerin, dinî ve kültürel karâbetleri söz konusu olmasaydı, bugünkü Almanya da olmayacaktı. Almanya için bu farz ve takdirleri kabul etsek bile, bütün Batı âleminin belli bir süre düşmanca davranışlarıyla, hep tahditlere maruz kalmış Uzak Doğu'nun dev Japonya'sı var.

Bizim yenilenme planlarımız neredeyse, Japonya'dan tam yarım asır öncesine dayanır. Bizden elli-altmış sene sonra yenilenme hummasına tutulan Japonya, bütün handikapları aştı, yakın tarihindeki iki büyük sarsıntısına rağmen bir solukta gelip bizi geçti; geçti ve dünyayı idare eden büyük ve güçlü aileler arasında yerini aldı. Biz, yeniden doğuş ve diriliş şiirleriyle teselli oladuralım; onlar çoktan Rönesanslarının meyvelerini dermeye başladılar bile. Biz, yüz elli senelik bir yolculuktan sonra, varacağımız hedeften daha çok, çıkış noktasının dedikodusuyla birbirimizi kemirip duralım; onlar, kırk yıl gibi kısa bir zaman içinde Batıyla aralarındaki mesafeyi kapatarak, çoktan çağlarıyla

hesaplaşabilecek seviyeye ulaştılar. Evet Japonya, ekonomik gücü, teşebbüs aktivitesi, dünyanın dört bir yanındaki itibarı ve aktif yatırım kapasitesi açısından bugün dev bir güç.. böyle üst üste yenilenmeleri gerçekleştiren ve milletine daha müreffeh gelecekler vaad eden Japonya, dünyadan alacağı şeyleri alırken de atacağı şeyleri atarken de dikkatli oldu ve hep millî kimliğine sadık kaldı. Sadık kaldı da, ne tarihini hafife aldı, ne geçmişine sövdü ne de ruh ve mânâ köklerini inkâr etti. O hep, az gelişmiş bir ülke olarak, bulunduğu nokta ile hedeflediği zirve arasındaki uçurumları realistçe görüp değerlendirdi; tutarlı projeler üretti; geri kalmışlığın bütün problemlerini büyük ölçüde ahlâkî temellere dayalı bir toplum organizasyonuyla çözebileceğine inandı; imkânsızlıkların ve ihtiyaçların hâsıl ettiği boşlukları da, millî gurur, âidiyet, azim, metotlu hareket ve mesâi tanzimiyle doldurup, hem kendi olarak kalmasını başardı hem de çağın harikalarıyla hatırlanan bir millet hâline geldi.

Yakın tarihimiz itibarıyla bizim, medeniyeti kendi nimetleri, kendi ürünleri üzerine bina etme gayretlerimize karşılık, Japonya gibi ileri ülkeler her şeyi, medenî düşünce, medenî telakki ve medenî davranışları esas alarak değerlendirdiler.. ve zannediyorum, bizdeki bir kısım gelişmeleri takdirle karşılasak da, âlemin başarıdan başarıya koşmasına mukabil, bizim dünyamızın yerinde saymasının asıl sebebi de işte bu çarpık anlayış olsa gerek. Evet biz, ekstra bir yolla, medeniyet nimetlerinin elde edilme ve paylaşılma yollarının kavgasını verirken, müterakkî milletler her şeyi, insana, ahlâka, eğitime, kültüre bina ederek, bizim takılıp kaldığımız her noktayı âdeta uçarak geçtiler ve bugünkü zirvelere ulaştılar.

Konuyu bir başka zaviyeden ele alacak olursak; bir medeniyetin bütün muhassalası ve verileri, o medeniyetin ta kendisidir. Unutulmamalıdır ki, medeniyet vak'asının en temel rüknü yetişmiş insan, en hayatî esası hür ve müstakil bir ülke, en kıymettar sermayesi de zamandır. Hemen bütün ileri ülkelerin bu dinamikleri çok iyi değerlendirdiğinde şüphe yok.. onlar, bu dinamikleri değerlendirmenin yanında, her zaman iyi bir iş bölümü yapmış, uzmanlığa saygılı olmuş, insana değer vermiş, başarıları ödüllendirmiş ve Allah'ın kendilerine bahşettiği ilk imkânları en iyi şekilde değerlendirmişlerdir. Aksine, mesâisini çok iyi tanzim edememiş, insanlar arasında ciddî bir iş bölümü yapamamış, yeraltı, yerüstü zenginliklerinin şifresini çözememiş, insanın gerçek değerini kavrayamamış ve zamanı sıkıştıra

sıkıştıra değerlendirememiş toplumlarda ise, bu kıymetler üstü kıymet ifade eden dinamikler tıpkı kadrini bilmeyen bir satıcının eline düşmüş kıymetsiz zannedilen herhangi bir nesneden farkı yoktur.

Bugün, kendi medeniyetlerinin akislerini tarihe ve haritalara aksettiren bütün milletler, böyle bir değerlendirme ve tanzim etme ameliyesi, böyle bir terkip ve tahlil kabiliyeti, böyle bir metafizik mülâhaza ve mistik coşkuyla tarihin sayfalarında altı çizili yazılar hâline gelmiştir. Brahmanizmden Budizme, Yahudilikten Hristiyanlığa, ondan da İslâm'a uzanan çizgide dünya kadar millet, iman, aşk, metafizik mülâhaza beşiğinde sallana sallana toprağa, insana ve zamana âdeta cennetlik değerler kazandırmışlardır.

Ayrıca İslâm'ın gelmiş-geçmiş dinî ve lâdinî bütün düşünce ve sistemlerden farklı pek çok yanının olduğu da bir gerçek.. bir kere İslâm'ın dışındaki hemen bütün sistemlerde bir yenilenme söz konusu olunca, hemen dinin, o hareketin merkezinden uzaklaştırılmasına gidilmiştir. Müslümanlıkta ise, tamamen bunun aksine, din hep hareketin merkezinde önemli bir misyon yüklenmiş ve gerçekleştirilen her hamle, mutlaka onun ruh ve mânâsıyla beslene beslene istikbal vaad edici bir kıvama gelebilmiştir.

Yıllar var ki insanımız, bir şeyler yapmaya her yeltenişinde, dinin ruhundan hep böyle bir kıvılcım bekleyip durdu. Bugün, böyle bir kıvılcımın uzaktan parlaması ya da değişik motiflerle örülmüş görülen rüyası bile birkaç yüz seneden beri çürümüş canların kıpırdanmasına yetip arttı. Hele bir de, şimdilerde önemsiz gibi görülen, fakat aslında önemli olan gayretlerin neticeleri görülebilse, zannediyorum ümitler yeni bir "ba'sü ba'de'l-mevt"le gerilime geçecek, iradeler şahlanacak, gönüller imanla coşacak ve derken birkaç asırlık millî projeler bir bir gerçekleşecektir. Gerçekleşecektir ama, yolumuzu kesen bir kısım sun'î ve muvakkat güçlükler karşısında "pes" etmez, yerine getirme mecburiyetinde olduğumuz hizmetlerin dünyevî-uhrevî karşılığını beklemez, sadece ve sadece Hak rızasını düşünebilirsek...

Bugünkü durumuyla dahi olsa demokrasi ve hürriyet telakkisi, uyuyan bir milleti gafletin ipoteğinden kurtararak ona, medeniyete geçme duygu, düşünce ve imkânlarını hazırladı. Dış ve iç konjonktür muvacehesinde millet olarak şayet dengeleri aleyhimize bozmazsak, çok yakın bir gelecekte, kendi duygumuz, kendi düşüncemiz, kendi hayat felsefemiz, kendi medeniyetimiz ve

kendi kültürümüz diyebileceğiz...

KÜLTÜR PROBLEMİMİZ YA DA KENDİMİZ OLMA

Kendimiz olma derken, hiç kuşkusuz, kendi medeniyet mirasımızla ve kendi kültürümüzle örgülenen iç kimliğimizin öne çıkarılmasını ve onun yörüngeleşmesini kastediyoruz. Şimdilerde bazı çevreler, "kendimiz" derken, milletçe mânâ köklerimizle irtibatı olmayan bir kısım folklorik gösterileri, cismaniyet adına boşalma ihtiyacı duyan kitlelerin dışa vuran nefsânîlikleri, ya da yeme-içme-eğlenme, düğün-dernek vs.. gibi durumlarda ortaya çıkan merasimleri anlayabilirler. Biz onu, toplumun bütün kesimlerinde hemen her zaman geçerli olan; milletin, hafıza, şuur ve vicdanından beslene beslene devam edegelen, yine onun duygu, düşünce, dil ve sanat telakkisinde duyulup temsil edilen.. örf, âdet ve geleneklerimizle hemen her zaman hayatın en önemli bir derinliği olarak yaşanan.. annelerimizin kucağında gördüğümüz ihtimamdan, atalarımızın millî karakterimizi aksettiren o babacan davranışlarına; eğitim sistemimizin millî ruh muhtevalı olmasından, eğitimcinin bu ruhu kusursuzca soluklamasına; mutfağımızdaki yemek üslûbundan bağımızda-bahçemizde ve tarlamızdaki temel tavırlarımıza; masa başındaki oturuş ve kalkışımızdan bir şantiyedeki iş ahlâkımıza; konuşma, yazma tarzımızdan başkalarıyla münasebetlerimize kadar hayatın her ünitesinde, bu ünitelerin her basamağında ve yürüdüğümüz yolların her durağında duyar, yaşar ve çevremize aksettiririz.

İlk bakışta böyle kendimiz olarak yaşamanın amelî ya da içtimaî yararı hemen sezilemeyebilir. Ancak uzun vadede ve ısrar edilirse ilerlemenin her kademesinde onun ne ölçüde hayatî bir önem arz ettiği kendi kendine ortaya çıkar. Böyle bir süreçte bize düşen şey, millî hayatımızı zamanın tefsirlerini de hesaba katarak din-diyanet, örf-âdet, an'ane ve geleneklerimiz çizgisinde sürdürmektir. Bu sayede bize ait şeyler zamanla tabiatımızın birer yanı hâline gelecek, "özümseyip" dışarıdan aldığımız yabancı değerler de bizim rengimize bürünerek millî atlasımızın önemli bir çizgisini teşkil edecektir. Roma'da, Atina'da, Mısır'da, ya da Babil'de yaşanan kültür de o baş döndüren zenginliği ile nevzuhur olarak birdenbire ortaya çıkmamıştır. Kültür her yerde fertlerin duygu, düşünce dünyasında ve mâşerî vicdanın münbit yamaçlarında uzun bir kuluçka döneminden sonra varlığa ermiş; iç kaynaklardan doğrudan doğruya, dış kaynaklardan da süzüle süzüle beslenmiş, gelişmiş; derken zamanla o

milletlerin tabiatlarının önemli bir derinliği ve onların hayatlarının en bâriz bir rengi hâline gelmiş; sonra da her zaman konuşulup düşünülmese de, mâbedden mektebe, sokaktan evlerin içine, kıraathânelerden yatak odalarına kadar her yerde bütün hayatı kuşatmıştır. Öyle ki, insanlar iradî olarak onu dinlemeseler de o iradeleri aşan sırlı bir güçle her zaman kendini onlara dinletebilmiştir.

İşte bir millet, bu ölçüde kendi olarak sağlam bir kültür zeminine oturtulabildiği takdirde, cehalet, fakirlik, ihtilaf, disiplinsizlik ve haricî baskılar gibi pek çok açmazları olsa da, mutlaka, zamanla bunların hepsini aşabilecek kıvama ermesi âdeta tabiîleşir. Orta dönem tarihi itibarıyla, Roma, Atina, Mısır ve Osmanlı buna iyi birer misal teşkil ederler. Yakın tarih açısından da –İkinci Cihan Harbinde olduğu gibi bir kısım maceralarla kendini yeyip bitirmezse– Almanya orta ölçekte bir örnek sayılabilir.

Bu ülke, İkinci Cihan Harbi sonrası tamamen alt-üst olmuş, ekonomisi yıkılıp gitmiş; millî hakimiyeti bütün bütün başkalarının eline geçmiş; mağlûbiyet ve perişaniyetin hâsıl ettiği ruh hâletiyle toplum değişik kamplara ayrılmış ve ülke bir baştan bir başa âdeta açık bir esaret kampı hâline gelmişti.. gelmişti ama, onların yürekleri hamiyetle atıyor; hülyaları Büyük Almanya sevdası ile tütüyor ve bunu gerçekleştirmek için de adalî güçlerine ve düşüncelerine güvenleri tamdı. Bu itibarla eğer Almanya, böyle bir ölüm arenasından kurtulacaksa, kendi hayat enerjisi ve oturmuş kültürü sayesinde kurtulacaktı ve kurtuldu da. Evet o, milletçe kendi kültürüne, kendi mânâ köklerine yönelerek, sosyolojik, psiko-sosyolojik ve sosyo-kültürel şartları akıllıca değerlendirip son yarım asrı kendi hesabına görülmedik şekilde en iyi yorumlayanlardan biri oldu.

Bu örnek bize şunu göstermektedir: Bir ülkede, siyasî, iktisadî, idarî problemleri, münhasıran siyaset, iktisat ve idareye incirar ettirme (indirgeme), bir yönüyle doğru olsa da, pek çok yönleri itibarıyla eksiktir. Evet; hemen her sahada, gayret, bilgi ve alternatif proje üretmenin yararlı olacağında şüphe yok; ancak burada ihtimamla üzerinde durulması gerekli olan ayrı bir şey var ki o da, bence milletin mânâ kökleri ve kültürüdür. Şayet bir millet çağıyla hesaplaşmaya karar vermişse, içtimaî, iktisadî ve siyasî faaliyetlerinin bütününde mutlaka kendi mânâ köklerini de göz ardı etmemeli ve millî kültürün belirleyici misyonunu asla unutmamalıdır.

Vakıa, ülkemizde, hemen her “değişim” ve “dönüşüm” söz konusu

olduğunda, kendi kültürümüz üzerinde de durulmuştur; ne var ki bu konuda hiçbir zaman kalıcı ve planlı bir teşebbüsten söz etmek mümkün değildir. Geçmişimizin düşünce mimarlarının ruh işçilerini yetiştiren medreseler ve tekyeler, bizi geleceğe taşıyacak proje üretemediler; üretemedi ve kendi enkazlarının altında kalıp ezildiler. *"Geçmişlerinizi mesâvileriyle yâd etmeyiniz."*[1] düsturu gelip boğazımıza tıkanıyor ve daha fazla bir şey söylememize müsaade etmiyor. Biz de, "Tarihî hâdiseler, birbirine benzese de aynı değillerdir; dolayısıyla da onlardan ders değil ibret alınır." deyip onlara yönelteceğimiz soruları kendimize tevcih ediyor ve "Bizden evvelkiler, varoluş gaye ve hedefinden sapınca inkıraza uğradılar. Bugün, aynı durum bizim için de söz konusudur. Öyle ise, var kabul etsek bile onların günahlarıyla meşgul olmaktansa kendi hatalarımızı sorgulamak daha isabetli olacaktır." diyoruz.

Diyelim ki, onlar kendilerini besleyen kaynaklara karşı alâkasız kaldı ve milletçe çoraklaşmaya vesile oldular, pekalâ ya biz ne yaptık?. Rica ederim milletçe bütün sorumluluklarımızı yerine getirdiğimizi iddia edebilir miyiz? Bütün devlet müesseselerini çağın gereklerine göre işlettiğimizi söyleyebilir miyiz? İstirham ederim, bunca zamandır mektebin kendinden bekleneni verdiğini kim söyleyebilir? Vakıa pek çok genç, Paris, Londra, Münih veya New York.. gibi merkezlerde yüksek eğitim aldı; ama bunların topluma yararlı birer uzuv hâline geldiklerini söylemek mümkün müdür? Aksine, topluma yararlı birer uzuv hâline gelmeleri bir yana bunlar pek çoğu itibarıyla değişik fantezilerle ülkelerine döndüler ve Anglo-saksonizm, Nazizim, Slavizm ya da kapitalizm, liberalizm, komünizm gibi cereyanların tesirinde ülkemize bir sürü de problem getirdiler.. getirdiler ve daha önceki yıllara nisbeten huzursuzluk daha bir arttı ve özden kopmalar da daha bir hız kazandı. Bunun böyle devam etmeyeceği ümidini hâlâ koruyoruz.

Aslında ümitvar olmak için sebepler de yok değil; bir kere her şeyden evvel bu dönemde gadre ve zulme uğradığımızın farkına vardık. İşte bu olumsuz albüm şimdilerde bile bize çok farklı fotoğraflar ilham edebilir. Fransa, Almanya, İngiltere ve Amerika ile dostluk kurma teşebbüslerimiz, hayal kırıklıklarımız, çaresizliklerimiz ve daha yüzlerce olumsuzlukla savaşa savaşa edindiğimiz tecrübeler bugün bizde, "anil-merkez" bir açılım meydana getirecek ölçüde ciddî bir metafizik gerilime dönüşmüştür; dönüşmüştür ama,

bu gerilimi çok iyi değerlendirmek de yine bize düşmektedir. Mektep, kendi önemi ölçüsünde vereceğini verdi. Şimdi sıra, mektebin vâridâtını kendi ruh potamızda yoğura yoğura ve kendi kültür esaslarımızla besleye besleye o bilgi ve tecrübeyi ehlîleştirmeye gelmiştir. Zira, eğer geleceğe yürümeye kararlı isek, bilgi ve tecrübe birikimimizi yerinde değerlendirerek, mantık muhakeme ve üslûpta da mutlaka kendimiz olmalıyız. Mektep insana, ilmî, içtimaî, iktisadî, siyasî formasyon kazandırabilir; ama bunların, toplumun her kesimi tarafından kabul görmesi ve kalıcı olması o toplumun mânâ kökleri ve düşünce yapısıyla kaynaşıp bütünleşmesine bağlıdır. Bu açıdan da bizim gibi geri kalmış ülkelerin problemi mektebi kendi ruhu ve mânâsıyla keşfetmenin yanında, hatta ondan da öte bir kültür problemidir ve bu problem de mutlaka kendi zemininde çözülmelidir. Mektep sıralarında elde edilen ve ruhlarımıza akan pek çok şey vardır ama, ondan daha müessir bir şey var ise o da kültür fenomenidir ve onun bir çevre ve muhit ürünü olduğunda şüphe yoktur.

Denebilir ki, dünden bugüne hemen her medeniyette, çevre, "kültürel" değerlerin kaynağı olagelmiştir. Biz buna, duygular, düşünceler, tavırlar, sesler, renkler, üslûplar, şiveler ve millet tabiatının başka derinliklerini ihtiva eden pek çok hususiyetten oluşmuş umumî çevre de diyebiliriz. Böyle bir yaklaşımın haklılığını gösterecek pek çok şeyden bahsetmek mümkündür ama; biz şimdilik, toplumun her kesimince, hava gibi teneffüs edilen, su gibi yudumlanan, çiçekler gibi koklanan ve tabiat gibi dinlenen en güçlü dinamik olan kültürün bu umumîliği üzerinde durmak istiyoruz. İşte ancak böyle bir umumîlik içindedir ki kültür, genişler ve kalıcı bir tesire sahip hâle gelir ki, kültür dediğimizde de akla gelen bu olmalıdır. Evet o, bir çoban üzerinde icra ettiği tesir ölçüsünde, bir aydın, bir bilge üzerinde de müessirdir. Su, toprak, hava ve güneşin birleşik noktası bir canlının varlığa ermesi ve varlığını sürdürmesi adına ne ise, bir toplumun bugünü ve yarını adına da kültür aynı şeydir. Evet o, hem ferdi hem de toplumu psişik yönü ve ahlâkî ufkuyla kıvama erdiren en önemli bir dinamiktir.

Mektep, hedef yörüngeli olması ve derinliği ölçüsünde bir rıhtım, bir liman, bir rampa vazifesi görebilir ama, bu, onun vâridâtının millî kültür potasında yoğrulmasına bağlıdır. Aksine mektebin, ferdî ve içtimaî problemleri çözemeyeceği açıktır. Mektep, bir planlama dairesi, bir proje merkezi olarak, genel ahlâk ve millî hars çizgisinde bir kısım programları mâşerî vicdana

duyurduğu ölçüde bir kıymet ifade etse de, tek başına bir şey yaptığına dair herhangi bir örnek göstermek çok zor, hatta imkânsızdır. Bu itibarla mektep, olduğu gibi kabul edilmeli ve ondan sadece verebileceği şeyler beklenilmelidir. Bilimin ehemmiyeti mahfuz, her şeyi mektebe bağlamak abartılı bir yaklaşımdır ve dünyayı öküzün boynuzlarına yükleme gibi pek çok bedihîyatı izah edilmez hâle getirecek ölçüde de avamca bir telakkidir.

İstikbal vaad eden sağlam bir cemiyet, onun parçaları mesâbesinde olan mazbut fertlerden meydana gelir. Ne var ki, bir yönüyle, “devir” de diyeceğimiz bir kısır döngü söz konusu olsa da, böyle mazbut ve kaliteli fertler de ancak yine böyle mazbut bir toplumun bünyesinde var olup gelişecektir. Evet, bizim zenginliklerimizle mâmur bir çevre, âlimi de-cahili de, genci de-yaşlıyı da, köylüyü de-kentliyi de, düşüneni de-havâîyi de her zaman “etki”leyebilir ve bunlar gözlerini açıp çevreleriyle münasebete geçtikleri andan itibaren, muhit ve atmosfer onlara sürekli bir şeyler söyler; onları sorgular; onlarla diyalog kurar; vâridâtı, zenginliği, fakirliği, psişik yanı ve fizikî ortamıyla ya onları besler mâmur eder veya duygularını, düşüncelerini yıkar her şeyi harabeye çevirir.

Bir toplum ve onun fertleri üzerinde millî ruh atmosferinin bu ölçüdeki müessiriyeti, her zaman bütün buudlarıyla tam sezilmeyebilir. Ancak, şu husus da unutulmamalıdır ki; ister psikolojik âlemde, ister fizikî dünyada, önemsiz gibi görünen pek çok detay, tahminlerin üstünde nice ehemmiyetli keşif, teşebbüs ve icatlara kapı aralamıştır. Yerinde, bir kedinin gözünü ayırmadan bir fare deliğini gözetleyip durması bir vicdanı şahlandırmış.. bir karınca ve arı topluluğunun en mükemmel cumhuriyetlerden daha mükemmel âhengi düşünen dimağlarda ne ufuklar açmış.. ve fizikî dünyada kim bilir ne önemsiz gibi görünen hâdiseler ne ateşîn zekâları harekete geçirmiştir.

Archimedes için bir hamam tası, Newton için yere düşen bir elma, Jean için umumî ahenk, Nasîruddin et-Tûsî için damda yuvarlanan bir kazan, İbn Heysem için delileri sakinleştiren müzik nağmeleri, Michelangelo için bir sabah güneşinin sırlı doğuşu, Denis Papin için bir güğüm su ve daha başkaları için kim bilir hangi önemsiz gibi görünen hâdiseler ne büyük ilhamlara kapılar aralamıştı..!

Aslında, toplum yapısının sıhhatli ya da arızalı, pozitif ya da negatif yanları

açısından –aklın zahiri nazarında her zaman görülüp hissedilmese de– önemli bir tesirinin olduğu muhakkaktır. Fertler, içinde bulundukları toplumun çocuklarıdırlar ve her şeyi onun atmosferinde duyar, yaşar ve benimserler. Bu konuda umumî mânâda ilim ve irfan sahiplerine, hususî mânâda da sorumlulara düşen şey, toplumu yanlış şekilde etkileyen ve akla, müşâhedeye, tecrübeye, dinî düşünceye ters bir kısım yabancı ve zararlı mülâhazaların ayıklanmasıdır. Tarihte bu ayıklamanın en büyük kahramanları peygamberler olmuştur. Onlardan sonra ise, ilhamla gerilmiş asfiyâ; kalb ve kafa bütünlüğü içinde bulunan fikir adamları; fizik yanında metafiziğe, muhakemenin yanında vicdanî seziye, tecrübenin yanında vahy-i semavîye değer veren ilim adamları gelir.

Hazreti Nuh, "Vedd", "Suvâ", "Yeğûs", "Yeûk", "Nesr"i [2] sorgulayarak; Hazreti İbrahim, çevresini saran puta ve putçu düşünceye baş kaldırarak; Hazreti Musa, zulme, istibdada ve insanların sömürülmesine karşı koyarak; Hazreti Mesih, tabulaştırılan maddeyi yerden yere vurarak; İnsanlığın İftihar Tablosu, kendinden evvelkilerin uğrunda mücadele verdikleri bütün yanlışlıkların yanında, cehalet, fakr u zaruret, ihtilaf ve iftirak gibi beşerin yakasını bırakmayan içtimaî hastalıklarla savaşarak.. O'ndan da günümüze kadar gelip geçmiş bütün müceddidler ve kâmil mürşidler de hayatı Allah'ın emir, irade ve hoşnutluğu çerçevesinde yeniden yorumlayarak hep bu ayıklama işini gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Evet, kültürün oluşması, devam ettirilmesi için, onun bütün unsurlarıyla toplumun her kesiminde duyulup hissedilmesinin yanında, yabancı ve yozlaştırıcı düşüncelere karşı da ortak bir tepki uyarılmalıdır ki, bir yandan kendi hususiyetlerimizle kendimiz olarak kalırken, diğer yandan da, bâtıl, hurâfe ya da yabancılaşma girdabına takılmadan geleceğe yürüyebilelim.

* * *

Değişik kültürlerin birbirlerinden "etkilenme"leri bir gerçek; ama, orijinini muhafaza ederek onu bir yerden bir yere taşımak, bir elbise gibi birinin sırtından alıp bir başkasına giydirmek mümkün değildir. Kültür, kendi orijinini, biyolojik hususiyetleri itibarıyla içinde yetiştiği ortamda koruyabilen canlılar gibi ancak, doğup bağrında geliştiği toplum tarafından hava gibi teneffüs edile edile, su gibi yudumlana yudumlana o toplumun hayatî bir derinliği hâline gelir ve korunmuş olur. Kültür, bir yerden bir yere taşındığında, onun bu yeni

çevrede var olup gelişmesi için müsait ortam oluşmamışsa ölür; en azından kendi özelliklerini yitirerek melezleşir; anlamsızlaşır ve farklı bir harse inkılâp eder. Bize ait bir ses, bir nağme, bir çizgi, bir resim, bir stil, bir üslûp kendi orijiniyle başkaları tarafından tam temsil edilemeyeceği gibi, başkalarına ait harsî hususiyetleri de, aynıyla bizim temessül etmemiz imkânsızdır.

Evet, bizdeki kültür onca renkliliğine rağmen, bize ifade ettiği mânâları onlara ifade edemez, bizde uyardığı heyecanı onlarda uyaramaz; belli bir tesir icra etse de bunu kendi tabiîliği ve fıtrîliği içinde icra edemez. Özümsemeden aldığımız başka milletlere ait kültürlerde de aynı olumsuzluklar söz konusudur. Zira kültür, işporta metaı gibi bedeli ödenince alınıp eve götürülecek bir tablo, bir resim, bir plak, ya da bir kaset değildir. O, içinde var olup geliştiği çevrenin; bütün zaman ve mekân unsurlarının birleşik noktası olması açısından bir külldür ve içinde geliştiği çevreye mahsustur. Onu oluşturan ve besleyen bütün elemanları birleştirici bir çerçeveye yerleştirmek için onu, arkasında bulunan bütün unsurlarla müşterek mütalaa etmek icap eder. Böyle bir mütalaada ilk hatırlayacağımız şey de, onun, herhangi bir millete ait ve eski ifadesiyle “nev’i şahsına mahsus” belli bir hayat biçimi ve o milleti meydana getiren fertlere has bir davranışlar manzumesi olmasıdır. Hiç şüphesiz böyle bir tahlilde ilk göze çarpan husus da, bir toplumun hayat felsefesiyle davranış biçimi arasındaki tesir ve etkileniştir. Bunlardan ilki ne kadar oturmuş ve toplumun her ferdine ne kadar mâl olmuşsa, ikincisi de o kadar kalıcı ve istikbal vaad edici bir hâl almış demektir. Tıpkı biyolojik varlıklarda olduğu gibi; bütün, onu meydana getiren hücrelerin hareketlerini belli çizgide belirler, belli istikamette hareket eden hücreler de, onu heyet-i umumiyesiyle yarınlara taşıyacak birer eleman vazifesi görürler. Âdeta karşılıklı sorumluluk çerçevesi içinde cereyan eden bu hareketler manzumesi, iradî varlıklar söz konusu olunca, bir taraftan hiyerarşik bir düzenlenme, diğer taraftan da, selim akıl, sağlam müşâhede ve vicdanî sezişlerle kritik edilme gibi bir sorgulama hamlesi doğurur.

Böyle bir süreç, dünüyle-bugünüyle oturmuş, akla, düşünceye, vahye açık bir toplum için, onun hayat felsefesi, millî üslûbu, tarihî karakteri ile aynîleşmenin en sağlam yoludur. Aksine, henüz gelişme sürecini tamamlayamamış, âdet, töre, eğlence, ya da zevk u safâdan örülmüş hatta bazen de tabu hâline getirilen folklorik alışkanlıklara gelince, bunlar aldatan birer kültürsüzlük örneğidir.

Evet, emvâcı karar-dîde olmuş yerleşik millet ve medeniyetlerde, toplumun değişik kesimleri itibarıyla sürekli alışverişler, tesirler ve tepkiler söz konusudur. Hususiyle de demokratik mülâhazaların bahis mevzuu olduğu ortamlarda toplum piramidinin tepesindekiler ile, tabanı oluşturan unsurlar arasında her zaman ciddî bir tesir ve teessür (etki-tepki) söz konusudur. Öyle ki, mektepteki hocadan kürsüdeki vâize, gazete ve mecmuadaki yazardan televizyon kamerası karşısındaki yorumcuya, şiiriyle, nesriyle kendini ifade eden edebiyatçıdan geniş mânâda bütün varlığı, dar mânâda kendi çevresindeki eşya ve hareketleri tuvaline taşıyan ressama kadar herkes hemen her zaman muhatap kitleleri açısından böyle bir tesir ve teessürün insiyâkıyla hareket ederler. Veren ve üreten mânâsına yukarıdakiler, çevrelerine sürekli sinyaller göndererek muhataplarını uyarır, onları motivasyona hazırlar ve onların içindeki istidatları meslek ve sanat telakkilerinin ufkuna yönlendirerek verici ve üreticilerin sayılarını artırırlar. Öyle ki her gün biraz daha sayıları azalan alıcıları da birer ufuk insanı hâline getirirler.

Veren ve üretenler üretip verirken, alanlar da, yukarıdan gelen her şeyi sorgular; onların yanlışlarına veya kendilerinin yanlış gördüklerine karşı çıkar; karşı çıkar ve zirvedekileri sürekli alternatif çözümlere zorlarlar. Böylece, bize ait her şey tevsîk edilir, şöyle veya böyle her üslûp bozukluğu süzgeçten geçirilir ve her yanlış davranış da sorgulanarak ayıklanmaya tâbi tutulur. İşte böyle bir mütekâbiliyet de ancak kültür gibi ortak bir mirasın, toplumun bütün katmanlarınca paylaşılması sayesinde mümkün olabilir.

Evet bir millet, değişik kesimleriyle, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun ifadeleri çerçevesinde "bünyân-ı marsûs" gibi olur ve sımsıkı birbiriyle kenetlenirse; kenetlenip güç ve enerjisini sadece iç bünyesinin varlığı ve âhengi adına kullanabilirse, onun için dağlar-tepeler dümdüz ve düzlükler de pürüzsüz hâle gelir ki, artık o milletin devletler arası dengede muvazene unsuru olmaya yürümesi ahvâl-i âdiyeden demektir. Ne var ki, böyle içtimaî bir râbıtanın, hem de bu ölçüde müessiriyetiyle var olması da yine, kendi çerçevesiyle yerli yerine oturmuş ve her kesim tarafından yaşanarak millet tabiatının bir yanı hâline gelmiş millî kültüre bağlıdır. Ahlâkî değerler üzerine kurulmuş, onları soluklayıp onlarla beslenen; dinin yenilmez gücüne dayanıp onun sayesinde her türlü yabancılaşmayı aşabilen; sanat telakkimize arka çıkıp her yerde ona emin bir barınak olan bir kültür. Aksine çerçevesi iyi belirlenememiş veya bütün bir

toplumun referansını alamamış bir kültürün zenginleşip bütün bir milleti kucaklaması bir yana böyle bir durumda kültür, mimar ve çırakları arasında her zaman bir zıtlaşma ve birbirini yıpratma vesilesi hâline gelmesi kaçınılmaz olacaktır. Bazen böyle bir zıtlaşma, hususiyle de ahlâk ve sanat konusunda tamiri imkânsız yaralar da açabilir. Zaman zaman ahlâkî bir konuda ifrat ve aşırı titizlik, duygu ve düşünceleri tesiri altına alıp ferdi ve toplumu mankurtlaştıracağı gibi, bazen de bediîyatta kuralsızlık ve lâahlâkîliğe kapı aralayabilir ve her şeyi anarşi ve müstehcenlikle kirletebilir.

Aslında kültür hâdisesi düşünülürken, henüz ruhî fonksiyonları itibarıyla disipline olamamış bazı çevrelerin hayatına göre zevk u safâ ve eğlenceye ortam hazırlama yerine, onlarda bugünkü ve yarınki problemleri göğüsleyebilecek aktiviteyi artırma, onları daha muhtevalı düşündürerek iyiyi, güzeli, doğruyu seçebilme yeteneğine ulaştırma esas alınmalıdır. Böylece, bilginin desteğini sağlamanın yanında, genel ortamın, cebrî-ihtiyarî yönlendirmesinin avantajları ve umumî gidişatın da insiyaklarıyla daha yararlı ve isabetli tercihlerde bulunma imkânı doğacaktır.

İşte böyle, biraz kurallara bağlılık, biraz da içtimaî yapının cebrî-ihtiyarî yönlendirmesi sayesinde, ahlâkîlik, ilmîlik ve bediîyatın birleşik noktası hayat üslûbumuzun besleyicisi, hareket ve hamlelerimizin dinamosu hâline gelecek ve bize her zaman iyilik, güzellik ve doğruluk adına ayrı bir zaferin neşvesini tattıracaktır. Ayrıca burada ahlâk, iman ve sanat telakkisi ve güzellik anlayışının nasıl yorumlanacağı ve nasıl anlaşılacağı da önemlidir. Ahlâkı, bir kısım katı kuralların uygulanmasından ibaret görmek; imanı, aklı, müşâhedeyi, hissi ve vicdanı hesaba katmadan körü körüne bir inanma şeklinde anlamak; estetiği, eşyanın bir anlık görüntüsünü alıp üryan resimler, donuk heykellerle yorumlamak; sanatı, şiir, müzik, tiyatro gibi kaba bir çerçeveye yerleştirmek, güzeli de, güzellik kültürünü de daraltma, sığlaştırma ve belli bir kesimin fantezisi hâline getirme demektir.

Kendi kültürümüzle yeniden dirilişimiz; imanla şahlanmış gönül erleri, düşünce ufkuyla yarınlarda dolaşan fikir mimarları, sanat telakkisiyle varlık ve hâdiseleri kucaklayan ve ince tahassüsleri, tefahhuslarıyla bize bulunduğumuz ufukların ötesinde yeni cevelângâhlar belirleyecek dehalar beklemekte. Güzellikte pek çok estetik hayranının yeni ufuklara açılması ve yeni yorumları; bediîyatta mâhir sanatkârlar ve gayretli çırakların takdire şâyan himmetleri;

mûsıkîmizin ruhunu bulma çabalarıyla çırpınan seslerin ruhumuzdaki nağmelere dönüşen anlamlı besteleri ve zengin repertuarları; edebiyatın zevkini teşemmüm etmeye başlamış usta şairlerin ve dil aşığı nâsirlerin taklitleri aşma istikametindeki cehdleri bize kendimiz olma yolunda sadık bir fecrin emâreleri gibi geliyor. Gördüğümüz ışıklar yalancı birer fecir şuâsı olsa da, arkadan gelenin "fecr-i sâdık" olacağında şüphe edilmemelidir.

Bu çizgide hareket edildiği takdirde yerli yerine oturmuş millî harsımız, ruh ve mânâ köklerimiz, karakter ve muhtevamız, zamanı gelince evrensel kültürün de olmazsa olmaz bir parçası hâline gelecektir. Aksine, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da başkalarının kültür kaynaklarıyla beslenmeye devam eder ve inşa düşüncesinde taklide takılıp kalırsak, ne şiirde, ne mûsıkîde, ne resimde, ne bediîyatın başka dallarında vesâyetten kurtulamaz ve milletçe hep yedilmekte kalırız. Böyle bir durumda ise kendimiz olarak varlığımızı sürdürmemiz mümkün olamayacağı gibi, üretici ve verici olma seviyesini yakalamamız da imkânsızdır.

Evet, şimdilerde olsun, eğer acele edip kendi kültür formatlarımızı genç nesillere empoze etmez; empoze ettiğimiz şeyleri de bir an evvel hayata geçirmezsek, bizden sonra gelenleri de kendi mâkûs kaderimizi yaşamaya mahkum etmiş oluruz. Onun için, başta kültür dünyamızın fikir mimarları olmak üzere bu konuda söz sahibi herkes ciddî bir seferberlik ruhuyla harekete geçmeli ve ülkeyi bir baştan bir başa kendi millî kültürümüzün şantiyesi, bir an evvel kendi hayat felsefemizin mektebi, kendi mantık ve muhakememizin tahlil ve terkip laboratuvarı hâline getirmelidirler; getirmelidirler ki, kendimiz olarak kalmanın yolu da yine kendimiz olarak dirilmeden geçer.

1 Tirmizî, *cenâiz* 34; Ebû Dâvûd, *edeb* 50.

2 Nuh sûresi, 71/23. âyetinde zikredilen beş putun adı.

YAŞATMA İDEALİ

Bugüne kadar hiçbir ideoloji, insanları uzun zaman bir arada tutmayı başaramadı. Bir arada tutmak şöyle dursun, böyle bir beraberliğin gerektirdiği şartları dahi tam olarak ortaya koyamadı. Ne yakın tarih itibarıyla dünyanın büyük bir bölümüne hükmetme konumunda bulunan Batılı ülkeler, ne doğudaki sosyalist ve komünist milletler ne de varlığı-yokluğu müsâvi, Cemil Meriç'in ifadesiyle "Âraftakiler" diyeceğimiz bağımsızlar.. evet hiçbiri onca iddiasına rağmen dünyaya kalıcı bir huzur ve güven veremedi. Vaad edilenlerin verilemeyişi, alıcı konumunda bulunanların güvenini temelden sarstığı gibi, verilenlerin evrensel olamayışı, insanlığı bütünüyle kucaklayamayışı ve insan tabiatına mülâyim gelmeyişi de, herkeste bir güven bunalımı meydana getirdi; dahası bundan böyle vaad edilecek şeylere karşı da bir kuşku ve tereddüt hâsıl etti. Artık bugün insanlık kendine teklif edilen herhangi bir sisteme karşı biraz şüpheci, biraz endişeli, biraz da müstehzî.. zira o, bugüne kadar cebren içine çekildiği hiçbir sistemin tam işlemediği, işletilemediği inancında. Demek ki bu sistemlerin hepsinde ciddî eksiklikler vardı; bu da onların ortaya koydukları bir kısım güzellikleri alıp götürüyordu ve insanların hafizalarında sadece esefli birer hülya ve yıkık birer rüya kalıyordu.

Mekanik bir sistemde küçük bir parçanın eksikliği, o mükemmel sistemi bir enkaz yığını haline getirdiği gibi, büyük iddialarla ortaya atılan ideolojiler de büyük ölçüde beşer tabiatına ters olmaları, her kesimi kucaklayamamaları, vaad ettiklerini gerçekleştirememeleri, insanlığın ihtiyaçlarına cevap verememeleri; dahası bir kısım insanî değerleri göz ardı etmeleri, hatta bazıları itibarıyla, insanlar arasında kin, nefret ve gayz duygularını körüklemeleri açısından, günümüzdeki ideolojilerin hemen hepsi artık birer düşünce enkazı hâline gelmiştir veya toplumlar tarafından öyle "algılanmakta"dır. Dolayısıyla da, denebilir ki, bugün, küçük bir azınlığın dışında, hemen herkes sarsık, herkes ümitsiz, herkes kuşkulu bir bekleyiş ve sebepler üstü bir arayış içinde.

Bu itibarla da, evvelâ millet olarak bizim, sonra da topyekün insanlığın iradelerimize fer, gözlerimize nur ve gönüllerimize ümit kazandıracak ve bizi yeni inkisarlara uğratmayacak yüksek bir mefkûreye ihtiyacımız var. Aklî, mantıkî, hissî boşlukları olmayan ve yukarıda söz konusu edilen olumsuzluklara karşı kapalı bulunan, şartlar el verdikçe de realize edilebilen bir mefkûre ve

bir gâye-i hayale ihtiyacımız var. Yeryüzünde düşünce dünyalarının merkez değiştirdiği, temel ve kalıcı alâkaların şahıslar âleminden fikirler âlemine kaydığı, üst üste yanılmaların insanları bundan sonraki tespitlerinde daha hassas olmaya zorladığı bir dönemde yaşıyoruz. Bu genel durum eğer bir kısım tutarlı stratejilerle değerlendirilebilir ve toplumdaki metafizik gerilim ve birkaç asırlık aktivite yüksek bir ideal etrafında iyi organize edilebilirse, bugün olmasa da çok yakın bir gelecekte, büyük çoğunluk itibarıyla insanlık –belli ölçüde de olsa– bu câzibe merkezinin çevresinde mutlaka bir araya gelecektir.

Ne var ki, her şeyden evvel, o yüksek gâye-i hayalin belirlenmesi icap eder. Bugüne kadar böyle olduğu gibi şimdilerde de pek çok milletin, belli politikaları bulunduğu halde, bu politikalarını sağlam bir mefkûre ile irtibatlandıramadıklarından dolayı hep sallantılar yaşamış ve insanların gönüllerine girme konusunda ciddî bir mesafe alamamışlardır. Bu durum, medeniyet ve demokrasi adına tam oturaklaşamamış ülkelerde daha çok hissedilse de, kendilerini medeniyet muallimi ve demokrasinin de üstadı sayan milletler için de aynıyla geçerlidir. Dış görünüşleri ne kadar parlak olursa olsun, propagandalar ne söylerse söylesin, bugün onca şatafat, debdebe ve ihtişama rağmen büyük gibi görünen pek çok devlet, parlak, imrendirici ideal bir gelecek ve seviyeli bir hayat vaad etmekten daha ziyade, pragmatik yörüngede hareket ediyor olmanın muvakkat aldatmacalarıyla gafil yığınları oyalamada ve yarınlar adına hiçbir şey söyleyememekte, dahası kalb, ruh ve vicdanları da hep aç bırakmaktadır.

Şimdi bize, bütün bu olumsuzlukları da göz önünde bulundurarak kendi değerlerimizi esas alıp, ileriye mâtuf onların üzerinde üreteceğimiz politika ve tasarılarda hep yüksek bir gâye-i hayal takip etmek düşmektedir ki, politikalarımızda istikrar olabilsin; olabilsin de bu iki gücü müsâdemeye meydan vermeden aynı yönde kullanabilelim. Müsâdemeye meydan vermeden diyoruz; zira herhangi bir faaliyet veya hareket ne kadar samimî duygularla da temsil edilse her zaman yapıcı olmayabilir. Niyet doğru işlerin mânevî bir buudu olarak şâyân-ı takdir bir iş sayılsa da, yanlış işlerin vasfı olduğunda kat'iyen aynı mânâyı ifade etmez. Herhangi bir hareket, motivasyon durumuna göre yapıcı da olabilir, yıkıcı da. Plan ve projede akıl, mantık ve hislerin bir değer ifade ettiği yerde, hissî boşlukların bulunmaması yanında sağlam bir temsil de çok önemlidir. Bazen, her biri tek başına iyi sayılan işler bile,

“teâruzlar” ve “tesâkutlar” ağında birbirini yok edebilir. Herhangi bir yiyecek maddesini yuvalarına taşımak isteyen karıncaların, hedef farklılığı ya da onların hareket etme müşterek insiyakı programlarının muvakkat his dalgaları karşısında alabora olmasıyla, biri o tarafa-biri bu tarafa zorladıklarında bütün enerjilerini tükettikleri hâlde kat’iyen hedefe yaklaşamadıkları gibi, hiçbir ideali ve gâye-i hayali bulunmayan, bulunsa da ona göre zihnî hazırlığı olmayan toplumlar da hep hareket ederler ama, asla mesafe alamazlar; zira mesafe alma evvelâ, vicdanın saygı duyacağı ve iç insiyakların bir ibadet neşvesi içinde temâyül göstereceği yüce bir hedefin belirlenmesine; sonra, mevcut şartlar ve ortama göre kusursuz bir organizasyona; bunu müteakip de, ayrı ayrı devrelerdeki enerjinin aynı noktaya yönlendirilmesine; yani farklı kesimlerdeki bilgi birikimi, tecrübe ve bloke gücün o gâye-i hayalin emrine verilmesine bağlıdır.

Millî Mücadele esnasında bütün ferdî faaliyetler, hür ve müstakil bir Türkiye gerçekleştirme istikametinde yoğunlaşmıştı. Oldukça basit fakat her kesimce saygı duyulan bu mefkûre, aklî, mantıkî, hissî bütün boşlukları dolduracak ve bütün hareketleri tek bir noktaya teksîfe yetecek güçteydi ve işte bu güç, şart-ı âdi planında hedeflenen hususları gerçekleştirmeye yetti. Ancak her zafer ve muvaffakiyet beraberinde rehâvet de getireceğinden, mefkûrenin her zaman renk atmadan bütün canlılığıyla mevcudiyetini devam ettirmesi de bir hayli zordur. Biz bu zor işte ne kadar başarılı olmuşuzdur, onu tarihin değerlendirmesine bırakalım. Eğer zaferler yaşayan bir toplumu yüksek mefkûrelere uyarıcı yeni sebeplerle beslemezseniz, metafizik gerilimin gevşemesi ve fütur fâsit dairelerinin yaşanması kaçınılmaz olur. Gerçi, böyle bir gerilim gevşemesini sadece zaferlerle gelen rehâvete ya da başarı sarhoşluğuna veya zaman zaman insan tabiatında kendini hissettiren bir kabz hâline, bir umursamazlığa vermek her zaman isabetli olmayabilir. Zira bazen; güven vaad etmeyen lider ve rehberlerin tereddüt doğuran tavırları.. bazen onların yeteneklerinin sınırlılığı.. bazen aydınların ufuksuzluğu; öyle ki, milleti taşımak istedikleri ufkun ötesini değil berisini bile görememeleri.. bazen milletçe içinde yaşadığımız durumu tam kavrayamama ve motivasyon eksikliği.. bazen Makyavelist ve pragmatist düşüncelerin dinî ve millî değerlerin önüne geçmesi... gibi hususlar hem düşünce hayatımızda hem de hareket ve aksiyonlarımızda çatlamalar meydana getirebilir. Bugün biz, bu mahzurların

hepsinin söz konusu olabileceği bir atmosferin doğurduğu değişik krizler silsilesiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Hemen her zaman kendimizi salma ve çözülecekmiş gibi bir dağınıklık içinde bulunma görünümü sergilemekteyiz. Böyle bir durumun, düşmanların iştihasını kabartacağında, dostları da inkisara uğratacağında şüphe yok; dahası millî hayatımızda bu ölçüde aklî, mantıkî, hissî boşluklara meydan vermeye devam edersek –hafizanallah– gerçekten devrilebiliriz de. Milletimizin böyle bir düşüşle meydana gelmesi mukadder görünen fezâyi ve fecâyii yaşamaması için, üçüncü sınıf ülkelere mahsus, hedefsizlik, sömürülebilirlik ve vesâyette yaşama psikolojisinden bütün bütün sıyrılarak, "Allah'a dayanıp, sa'ye sarılmaya", ilâhî tevfiki millî birlik ve beraberlikte aramaya, sonra da kendimiz olmaya ve kendi yüksek ideallerimizi takip etmeye mecburuz.

İç içe uçurumlarla karşı karşıya kaldığımız, köprülerin yıkılıp yolların yürünmez hâle geldiği ve milletimiz tarihinde az yaşanan türden değişik imtihanlarla sarsıldığı bir fırtınalı zaman diliminde, alışılagelen formdaki tasarılarla bütün bu olumsuzlukların üstesinden gelinemeyeceği açıktır. Böylesine olağanüstü hâller, insanüstü gayret ve fevkalâde bir performans isteyen hâllerdir ve böyle hâller bazen planlarıyla, projeleriyle, stratejileriyle ve bunları üretecek cins dimağlarıyla, yaşama yerine yaşatmaya ömürlerini adamış temsilci kahramanlarıyla, aynı zamanda bazı milletler için birer tarihî milât da olagelmiştir.

Onun içindir ki, büyük bir millet olmayı düşlediğimiz şu günlerde, uzmanca plan ve projelerin lüzumuna inanmanın yanında, hatta ondan da önce, büyük bir millet olma mefkûresine bağlı ideal nesillerin yetiştirilmesi zaruretine inanıyoruz. Dar bir dairede de olsa böyle bir mefkûrenin, belli ölçüde gerçekleşmesi ve örneklerini birkaç bin insanla ortaya koyarak, tıpkı Millî Mücadele'de olduğu gibi, yurdunu yuvasını terk edip dünyanın dört bir yanına hicretler teşkiliyle, her tarafa millî ruh fidelerini dikmeye çalışmaları, geleceğin büyük Türkiye'sinin, dünyadaki karakollarını hazırlamaları, gittikleri her yerde kendi ruh ve mânâ dünyalarını sergilemeleri, milletimizin tarihin derinliklerinden gelen itibarını yeniden ortaya çıkarıp onu, devletler arası muvâzenedeki hakikî yerine oturtmaya gayret etmeleri ve bütün bunlarda belli ölçüde muvaffak da olmaları, yüksek bir mefkûreye dilbeste olmuş ideal nesillerin neler yapabileceklerini gösterme bakımından önemli misaller olsa

gerek.

Bugün, dünyanın en güçlü devletlerinin değişik lobi faaliyetlerinden kendilerini tanıtmaya kadar milyarlar harcayarak halledemedikleri pek çok problemleri bu hasbîler kadrosu, bazen aç, bazen susuz; ama her zaman imanlı, ümitli, azimli ve yine ifadenin Âkifçesiyle; Allah'a dayanıp, sa'ye sarılıp, hikmete de râm olmalarıyla bir hamlede, bir nefhada halledebiliyorlar. İşte böyle harika bir oluşum, ne küçümsenmeli, ne tesadüflere verilmeli ne de gidilen ülkelerin azizliğinde aranmalıdır. Bu fevkalâde hareketteki sır, samimî gönüllerin Allah'a yönelmesinde ve azizliği tarihin derinliklerinden gelen bir millete, Cenâb-ı Hakk'ın ekstradan ihsanlarında aranmalıdır.. evet her başarıda olduğu gibi bunda da gayret, samimiyetle çarpan sinelerden; vefa, milletten; tevfik de Allah'tandır. Tarihin en güç dönemlerinde, çaresizliklere meydan okuyor gibi birdenbire fışkırıp ortaya çıkan ve onca yokluğa rağmen hep varlık cilveleriyle serpilip gelişen harika hamleler gibi, günümüzde de, pek çok tazyik, iftira, isnad ve insafsızca karalamalara rağmen, askerî birliklerin millî marşlarla güle-oynaya ölüme yürüdükleri gibi, bu vefalı milletin ona yakışır fedakâr evlatları da, ellerinde ilim, irfan meş'aleleri, geleceğin büyük ülkesi adına sürekli gurbete, hasrete, mahrumiyete yürüyorlar. Senelerden beri hiçbir fire vermeden, milletimiz ve ülkemiz hesabına çok önemli bir misyon edâ eden bu insanların, hiç bitmeyen güç kaynakları imanları, hiç sönmeyen aşk u heyecan menbâları da millî mefkûreleridir.

Bu iki dinamiğin ne hayatî bir önem ifade ettiğini bilmeyenler, inanç ve mefkûrenin insana neler yaptırabileceğini bir türlü akıl edemediklerinden yer yer kin, nefret karışımı bir kuşkuyla, zaman zaman da hezeyanlaşan bir hazımsızlıkla; "Acaba bütün bunlar nasıl oluyor? Bu işte bunların ne çıkarları var?" diyor, idealsizliklerini ortaya koyuyorlar.

Her şeyden evvel yüksek bir mefkûre, ideal nesilleri harekete geçiren bir marş, onların bitmeyen enerjilerini besleyen bir dinamo, aşk u heyecanları için dupduru bir kaynak ve kaderlerini semâlara haykıran bir coşkudur. Böyle bir mefkûre sayesinde, müşterek harekete dönüşüp, katlanarak büyüyen ferdî gayretler, ayrı bir derinliğe, ayrı bir debiye ve tabiî ayrı bir ritme ulaşarak, tepeleri aşma pahasına da olsa kendine mutlaka bir mecrâ bularak yoluna devam edecektir.

İnsanlığın karanlıklar içinde bocaladığı bir dönemde, çölün bağrından fışkırıp çıkan ve bir hamlede dünyanın mâkûs kaderini değiştiren, bir nefhada üç kıt'ada ümidin sesi-soluğu olup inleyen o bir avuç ilk mücahitlerin en önemli güç kaynakları imanları ve o imanla, her zaman gönüllerinde köpürüp duran ilhamları başkalarının sinelerine boşaltabilme idealleriydi. Asya steplerinden kalkıp Anadolu'ya yürüyen ve bir aşiretten koskoca bir cihan devleti çıkaran Osmanlı serencâmesinin arkasında da aynı dinamikler vardı; tabiî Millî Mücadele'yi gerçekleştiren kahramanların dimağlarında da. Yirminci asrın ortalarına doğru hiçbir hayat emâresi taşımayan Hintli kalabalıkları hürriyet ve istiklâle yürüten büyük heyecanın temelindeki güç de o milletin imanı, ümidi ve kendileri olarak kalabilme-yaşayabilme mefkûresinden başka bir şey değildi.

Ne var ki, insanların sinelerinde böyle bir ateşi tutuşturup onları harekete geçirecek idealin de bir disiplinler ideali olması ve bir nizama bağlı olması gerekir. İnşa edilecek bir âbideden evvel onu teşkil edecek unsurların sağlamlığı, her parçanın bir diğeriyle uyumu ve hedeflenen estetiğe müşterek katkıları çok önemlidir. Bütünü meydana getiren parçalarda elverişlilik, uyum düşünülmeden, ortaya konan eserde mükemmelliğe ulaşılamaz.. evet, ferdî gayret ve hamleler, müşterek harekete göre disipline edilemez ve iyi bir motivasyon sağlanamazsa, fertler arası müsâdeme kaçınılmaz olur. Dolayısıyla da nizam bozulur, her hamle bir başka harekete rağmen cereyan etmeye başlar ve kesirli sayıların çarpımında olduğu gibi her işlem, gider değerlerin düşmesini ve keyfiyetin sıfırlanmasını netice verir. Bu itibarla, daha önce de işaret edildiği gibi, zarar veriyor mülâhazasıyla ferdî enerjiler kat'iyen söndürülmemeli, aksine, mümkün olduğunca zerresi dahi zâyi edilmeden, daha önceden belirlenmiş bulunan gâye-i hayali gerçekleştirme yönüne kanalize edilmeli ve ruhlardaki müsâdeme ahlâkı giderilerek onun yerine mutâbakat anlayışı yerleştirilmeli, hatta mümkünse her fert bu konuda şartlandırılmalıdır.

Bütün dinler, o geniş kapsamlı misyonları içinde, bilhassa bu anlayışı tespit etmek için gelmişlerdir denebilir. Evet her din, ferdî enerjileri zabturabt altına alıp bütün mevcut bloke gücü yeni bir medeniyet ve yeni bir umran çağına yürümenin önemli bir dinamiği hâline getirmiştir. Din rehberliğinde her fert, hürriyet ve şahsî faaliyetlerini, toplumun hareket ve faaliyetleriyle dengeleyerek, –tıpkı fezâda herhangi bir peykin, bir câzibe merkezi etrafında,

ona bağlı hareket ettiği aynı anda, kendi çevresinde de dönmesi gibi– o da, bir yandan kendi iradesinin hakkını verip özgürce davranırken, diğer yandan da başkalarıyla olan hareket bütünlüğünü koruyup iki hamleyi birden gerçekleştirebilmiştir. Zaten, bütünlük ve denge, daha sağlam bir organizasyona bağlanmamışsa, parça parça hareketler ne kadar canlı ve çalımlı da olsa, umumî maksat istikametinde birbirlerini desteklemeleri şöyle dursun, bazen hareketsizlikten daha kötü sonuçlar da doğurabilirler. Hâsılı, ister hareketsizlik ister harekette disiplinsizlik ikisi de farklı birer ölüm demektir. Fertleri böyle bir ölümle sarsılmış milletlerin elenip tarihin dışında kalmaları ise kaçınılmazdır.

İnsanlarda münferit hareket etme duygusu, biraz bencillikten, biraz herkesin kendine güvenmesinden ve iktidarının sınırlarını bilememesinden, biraz da, birlik ve beraberlik ruhunun, kolektif faaliyetlerin, vifak ve ittifakın, nasıl ses getiren bir inayet çağrısı olduğunun sezilememesinden kaynaklanmaktadır. Bütün bunların yanında bazen de şöhret, şan, şahsî çıkar gibi hususlar da ferdî mülâhazaları öne çıkarabilir.. hatta bu mülâhazalarıyla, bir dönemde "reh-i sevdâ" deyip Allah rızası için soluk soluğa koşup durduğu hizmet saflarından ayrılarak, kendini yeme-içme-yatma-ıtrahta bulunma insiyaklarına salan ve çevrelerini, hedeflerini bütün bütün unutan tâli'sizler de çıkabilir. Hedef unutulup ortada gâye-i hayal kalmayınca, kim olursa olsun artık egoizmanın ağına düşülmesi, hizmet aşk u şevkinin yerini cismanî arzuların alması ve başkaları için yaşama duygusunun sönmesi kaçınılmaz olacaktır.

Bu açıdan denilebilir ki, bugün bizim meseleler üstü en büyük meselemiz; millet fertlerinin ruhunda yeniden bir kere daha yaşatma arzusunu tutuşturarak, onunla idealleri arasına girmiş bulunan bütün yabancı mülâhazaları ayıkladıktan sonra onun durgunlaşmış gibi görünen enerjisini harekete geçirip, iyi bir motivasyon ve disiplinli bir faaliyetle onu bir kere daha tarihî mefkûresine doğru yürütmektir. Böyle bir harekette, köylü-kentli, aydın-esnaf, talebe-muallim, cemaat-hatip bütün kesimleriyle toplumun bu müşterek hareketine yörünge teşkil edecek fasl-ı müştereklerin belirlenmesinde de zaruret vardır. Bu fasl-ı müşterekleri –buna ortak payda da diyebiliriz– milletimizi, dünya devletleri arasında önemli bir muvazene unsuru haline getirmek.. ferden-ferdâ, ne pahasına olursa olsun bu misyonu edâ etme ahd ü peymânında bulunmak.. düşünceyi öne çıkarıp, millî hisleri de dengeleyerek bu

umumî harekette aklî, mantıkî, hissî boşluklara meydan vermemek.. hakikat aşkını, ilim ve araştırma iştiyakını Allah'a amûdî yükselmenin birer vesilesi sayarak toplumu her zaman bu anlayışla beslemek... gibi hususlar olarak sıralayabiliriz.

Böyle bir yaklaşım sayesinde, bu ideali paylaşan fertlerin sürekli canlı kalacaklarına, kolektif faaliyetlerin âhenk içinde yürütüleceğine, hızlı motivasyonlarla zaman ve imkânların en rantabl şekilde değerlendirileceğine ve düşünceye genişleme fırsatı verildiği için her an yenilenmeye de açık kalınacağına inanıyoruz.

Bütün bunları gerçekleştirmek için, Müslümana ne yeni bir din anlayışı telkin etmeye ne de herkese Müslümanlığı yeni baştan öğretmeye ihtiyaç vardır. Yapılması gerekli olan şey sadece ona, bugüne kadar öğrendiklerinin hayatî önemlerini, müessiriyetlerini ve kalıcılıklarını anlatmak olmalıdır. Ne acıdır ki, bu konuda da rivayetler kafaları karıştıracak kadar muhtelif.. hevâ vü heves aklın önünde ve hüdânın otağında ikamet ediyor, his de mantığın tahtında ahkam kesiyor.. bu çarpıklığı, inkâr ve ilhadı meslek edinmiş bulunan ve oturup kalkıp dine saldıran bir kısım ateistlerde görmek mümkün olduğu gibi, sadece kendini dindar sanan kalbî ve ruhî hayata kapalı softalarda da görebiliriz. Bu iki tip insan, zahiren birbirinden farklı görünse de ülkeye, millete, dine zarar vermede at başı sayılabilirler.

Her iki kesim de, dinin ruhuna karşı fevkalâde saygısız, hür düşünce adına alabildiğine müsamahasız ve paylaşmaya da kapalıdırlar. İftira, tezvir, karalama bunların biricik sermayeleri ve kendilerinden kabul etmediklerini gammazlama da en büyük mârifetleridir. Neye sığınıp kime arkalarını dayayacakları önemli değildir; önemli olan hazmedemediklerini ne yapıp yapıp hazmetmektir. Aslında her iki cephenin de bu konudaki hırsları ve gayretleri o kadar aşkındır ki, zannediyorum cehdin bu kadarı (!) yerinde kullanılsaydı o bütün bir dünyayı ihya edebilirdi.

Elbette ki, böyle karanlık bir atmosferde ve bu ölçüde, düşünmez, görmez ve bilmezler arenasında fikir hayatı, hakikat aşkı, ilim ve araştırma tutkusu bulunmayacaktır.. bulunsa da gelişmeyecektir.. gelişse de bir fanteziden ileriye gidemeyecektir. Zaten hâl-i pür-melâlimiz bunu bir değil, yüzlerce dille ilan etmiyor mu?

Oysaki, milletçe bizim düşüncemiz bir imar, bir inşa düşüncesi olmalıdır; olmalı ve birkaç asırdan beri içinde bocalayıp durduğumuz düşünce fakirliğinden, mefkûresizlikten mutlaka kurtulmalıyız. Bizim bugün, belki de her şeyden daha çok, kendi medeniyet telakkimiz ve kendi kültürümüzle dirilme gibi yüksek bir gâye-i hayale ihtiyacımız var. Evet yakın bir gelecekte milletimizin tarihî değerler blokajı üzerinde bir heykel gibi yükselmesi için, milletçe daha çok sancıya, ızdıraba ve zamanın çıldırtıcılığına karşı sabırlı olmaya mecburuz. Hâdiselerin kendi tabiatları içinde gelişme süresine saygılı kalmak bu tabiatı çok iyi tanımaya bağlıdır. Kur'ân Efendimiz'e: *"Eğer varılacak yer ve hedef yakın olsaydı, onlar Seni takip edeceklerdi. Ne var ki, mesafeler onlara insaflı gelmedi."*[1] diyerek O'nu teselli, takılıp yollarda kalanları da tevbih etmektedir.

Kaldı ki, Müslümanca düşünceye göre bir hareket ve hamlenin en tabiî hedefi sayılan Allah rızası elde edildikten sonra, millet adına verilen hizmetlerin, ülkemizi devletler arası muvazenede en saygın konuma getirmesi gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin maksat hâsıl olmuş demektir. Zaten bir mü'min her hizmet ve her faaliyetinde O'nun rızasına ulaşmayı hedefler; böylece O'nun dışındaki bütün izafî hedefler de, gerçek hedef karşısında birer vesileye dönüşürler.

1 Tevbe sûresi, 9/42.

İSLÂM DÜŞÜNCESİNİN ANA KARAKTERİSTİĞİ

İslâm'ın kökleri, zaman-mekân üstü sonsuzluk; muhatabı, gökler ve yer vüs'atinde mânevî genişliği olan insan kalbi; hedefi de, dünya ve ahiret saadetidir.

İslâm, ezelden ebede uzanan sırat-ı müstakîmin adı ve yeryüzünde insanların en şereflisinin kalbinden başlayarak bütün gönüllerin fethedilmesi ve herkesin "ebed" arzusunun gerçekleştirilmesi için gönderilmiş semavî bir nizamın unvanıdır.

İslâm, arza otağını kurduğu günden itibaren bütün gücüyle kalblere yönelmiş, gönülleri fethetmeye çalışmış, her vicdana kendi resmini çizmiş, sonra da hayatın bütün birimlerine yürümüştür. Öyle ki, onun sinelerdeki derinliğiyle hayatın her faslı üzerindeki tesiri arasında hemen her zaman bir tenasüp söz konusu olagelmiştir. Onun ruhlarda kabul görmesi ne kadar derin ve köklü ise, hayatımızdan taşan ve çevremizde mâkes bulan tesiri de o kadar aşkın ve o kadar kalıcıdır. Hatta diyebiliriz ki, İslâm adına çevremizde uyanan arzular, iştiyaklar, kabuller tamamen bu iç resmin derinliği ve ihatasıyla mütenasip olarak gerçekleşmektedir. Yani insan derûnundaki bu ilk kabul ne kadar derinse, çevredeki tesiri de o kadar güçlü olmakta ve toplumun ahlâkî, iktisadî, siyasî, idarî ve kültürel hayatı da her zaman bu iç iz'ana göre birer yön takip etmektedir. Evet, toplum her yönüyle ondan önemli çizgiler taşımakta; sanat, edebiyat, bu iç muhtevanın renkleri, desenleri şeklinde dışarı vurmakta, her yerde varlık ve eşyanın satırları arasında o iç muhtevanın sesi, soluğu, şivesi duyulup hissedilmekte, görülen görülmeyen her şey, bize sessiz-sözsüz o iç muhtevanın lisanıyla duyulmadık besteler sunmaktadır.

Bu itibarla, imanla fethedilmiş kalblerin ağızları ne zaman açılsa, ebedî varolmadan nağmeler duyulur; bunlar ne zaman gözlerini açıp çevrelerine baksalar, kendilerini Cennet yamaçlarına taşıyan zümrütten koridorlarda sanırlar; sanır ve yol meşakkatini yol sonu mutluluğunun dalgaları içine salıp "of of" edecekleri her yerde "oh oh" der dolaşırlar.

Kalblerin fethinde anahtar kelime "Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah" cümlesidir. Öyle ki, İslâm'a göre inanmaya ait bütün husûsiyetler, bir hakikatin gaye-vasıta iki ayrı yüzünden ibaret sayılan bu iki cümlecik

üzerine temellendirilir; iman "şecere-i tûbâ"sı bu çekirdekten neş'et eder ve mârifet meyveleriyle insanın his, şuur, idrak ufkunu sarar ve sonunda bütün bilmeler, mârifetler bir iç hamle, iç duyuş ve sezişle aşka, iştiyaka, tutkuya dönüşerek o insanı dört bir yandan kuşatır ve onda vicdan eksenli yeni bir oluşum meydana getirir ki bu, o âşık ve müştak insanın her tavrında kendini hissettirir. Onun ibadet ü taati bu alâka ve irtibattan, bu aşk ve iştiyaktan çizgiler taşır; beşerî münasebetleri bu ledünniliğin akisleri hâline gelir, topyekün içtimaî, iktisadî, siyasî, idarî hamleleri bu "ilel-merkez" güç etrafında döner durur.. sanat faaliyetleri ve kültürel aktiviteleri bu iç dinamikle şekillenir, inkişaf eder ve tamamen kalbin rengiyle, şîvesiyle ortaya çıkar. Şayet ortaya çıkan bu sanat ürünü, bir kitap, bir resim, bir şiir ya da bir beste ise, bütün bunlar, o iç enmûzeç ve özle beslenmiş olarak kalbin duyuşlarını, sezişlerini seslendirirler; seslendirir ve eser sahibinin gönül vâridâtından kaynaklanan heyecan veya hafakanlarını, aşk ve vuslat veya hicranlarını ifade ederler. Tıpkı bunun gibi, iman, mârifet, muhabbet ve ruhanî zevklerle dopdolu bir ruh da, ister sanat ve kültür, ister diğer aktiviteler adına kendi iç resmini ortaya koyar; ruhunun derinliklerinde birer öz, birer usâre haline gelmiş insan-kâinat-Allah telakkilerini seslendirir ve hep derunundaki mânâları meşk etmeye çalışır.

İnsan, her zaman böyle arayış ve kast peşinde olmasa da, gönlündeki inanç sistematiği, iradî-gayri iradî onun bütün davranışlarını belli bir hedefe yönlendireceğinden, gayet tabiî olarak, böyle birinin hayat tarzı, üslûbu, karakteri, sosyal münasebetleri de bu iç dinamiğin rengini, şîvesini aksettirecek, keza böyle birinin sanat faaliyetlerinde, kültürel aktivitelerinde de aynı şîve, aynı eda, aynı üslûp göze çarpacaktır; çarpacaktır zira, her şeyden evvel, insanın varlık içindeki yeri, yaratılışının gayesi, faaliyetlerinin hedefi ve böyle bir gaye ve hedefin, vazife ve sorumluluğun düşündürdükleri, zamanla onun bütün benliğini sarıp kuşatacak ve onu her an en yeni, en canlı, en müessir duygularla o en üstün ve aşkın varlık karşısında bir farklılık ve fâikiyete yönlendirecektir.

Bu ilk belirleyici fikir, belli bir süre sonra onun, zihnî, fikrî ve ilmî aktiviteleri üzerinde tesirini göstere göstere, onda ikinci bir tabiatın husûle gelmesini sağlayacaktır ki, bu da, onun inançlarından ibadetlerine, ahlâkından sosyal münasebetlerine, Rabbiyle irtibatından davranışlarına kadar hayatının

her safhasında derinden derine kendisini hissettirecektir. Aslında insan, bu ilk belirleyici mevhibeyi inkişaf ettirebildiği ölçüde, kendi gerçek dünyasının çerçevesini de ortaya koymuş olacaktır.

Evet, kalbî ve ruhî hayatın zirvelerine yönelmiş böyle birinin nasıl düşüneceği, nasıl hareket edeceği, nasıl işleyeceği, nasıl başlayacağı; ibadetlerinde ne denli hassas davranacağı, ahlâkî konularda ne ölçüde duyarlı olacağı, ne kadar murakabeye ve muhâsebeye açık bulunacağı ve sürekli kendini kontrol edip günahlara karşı ürperti duyacağı bellidir. Bu ölçüde duygu ve düşünceleriyle oturaklaşmış birisi için, artık bütün birimleriyle hayat, tıpkı mecrasını bulmuş bir çağlayan gibi hep ummana ulaşmak için akıp gidecek; o da, bu çağlayan içinde sürekli bir aşk u vuslat neşvesi yaşayacaktır. İman, inkişaf ve derinliği ölçüsünde bu hareket insanının ana dinamosu; ibadet, onun destekleyici ve koruyucu dinamiği; ahlâk ve topyekün insanî münasebetler alâmet-i farikası ve fasl-ı mümeyyizi; kültür, tabiîleşmiş en önemli buudu; sanat da, tecessüslerinin, tefahhuslarının, iç sezi ve iç müşâhedelerinin akisleridir.

Esas yeri burası olmamakla beraber ifade etmeliyim ki, İslâm sanatı; tecrit yörüngesinde televvün arayışıyla ayrı bir enginlik ihtiva eder; o, tevhidi vurgularken, teşbih ve tecsime karşı açıkça tavrını ortaya koyar ve her zaman yorum kapısının açık bırakılması esprisiyle damlada deryayı göstermeye, zerrede güneşi resmetmeye ve bir kelimede kitapları ifadeye çalışır. Bu ana dinamo ve temel dinamiklerin tesirinde oluşan İslâm kültürüne gelince –kültürün, umum insanlığın mirası olduğu hikâyesini şimdilik kurcalamayalım– o, insan realitesiyle irtibatlı fikrî ve zihnî aktivitelerinin hepsine açık, hepsinin müşterek halitasından ibaret bir öz ve usaredir. Biz onda, dünüyle-bugünüyle bize ait her şeyi hem de bütün canlılığıyla duyar, yaşar, geliştirir ve mâşerî vicdanın kadirşinaslığına emanet ederiz.

Bu itibarla da, bugün bize düşen şey, yalnız ve yalnız kendi inanç ve düşünce sistemimize bağlı kalarak, kendi kültürümüz ve kültür ürünlerimize yönelip kendimiz olarak kalabilmenin mücadelesini vermek ve gerekirse yeni düşünce ve irfan iştikaklarını da kendi fikir atlasımız üzerinde gerçekleştirmeye çalışmaktır. Evet, gücümüz yettiğince hep kendi kaynaklarımıza bağlı kalmalı, kendi millî mecramızda ummana ulaşmayı düşünmeli ve kendi gök kubbemiz altında varlığı temâşâ etmeye, onu bir kitap gibi okumaya, okuyup yorumlamaya

ve yeni bilgi, yeni mülâhazalar ortaya koymaya gayret etmeliyiz.

Ne var ki, İslâm'ın, başka milletlerden alınabilecek değerlere karşı sonuna kadar açık olduğu da bir gerçektir. İslâm, dünyanın ta öbür ucunda da olsa, yararlı şeyleri arar, bulur ve ona talip olur. Evet o; fizik, kimya, matematik, astronomi, hendese, tıp, ziraat, sanayi ve diğer teknolojileri bir zamanlar nereden olursa olsun alıp değerlendirdiği, geliştirip arkadan gelenlere emanet ettiği gibi, bugün de kimden olursa olsun alınabilecek her şeyi alır; gücü yetiyorsa inkişaf ettirir ve yeni mirasçılara tevdî eder.

Aslında insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olması da, Müslüman'ın derin bir hakikat aşkı, bir ilim tutkusu, bir araştırma sevdasıyla çalışmasını, öğrenmesini, her hususta maharet sahibi olmasını gerektirmektedir. Şu kadar var ki, bir mü'min, inanç ve düşünce sistemiyle alâkalı konularda, Kitap, Sünnet ve Peygamber'in temsiline bağlı mevzûlarda, siyer ve İslâm tarihi metodolojisi, sanat ve edebiyat gibi hususlarda başka kaynakları esas alması olumlu kabul edilemez; edilemez zira, bütün düşüncelerini İslâm düşmanlığı esasına bina etmiş, lâakal, İslâm'ı semavî olmanın dışında görmüş ve göstermiş kimselerin hüsn-ü niyetli davranacaklarına, Müslümanlar için hayır düşüneceklerine ve onların ilerlemelerini arzu edeceklerine ihtimal verilemez. Bu çerçevenin dışında kalan ilim ve teknolojilere gelince, bunlar, öteden beri milletler arasında teatî edilegeldiği gibi, el değiştire değiştire bundan sonraki sahiplerinin emanetçiliğinde de sürüp gidecektir. Zaten bunların dini ve milleti de söz konusu değildir. Bu itibarla, duygu, düşünce ve inançları sağlam, kendi olarak dimdik ayakta duran toplumlar, yukarıda bahis mevzû edilen bütün müsbet ilimleri, ellerinden geliyorsa ruhlarında hallaç ederek kalblerinin sesi-soluğu hâline getirir ve insanları Allah'a götüren birer vasıtaya dönüştürebilirler.

Bizim düşünce dünyamızdaki bu esnekliğe karşılık, acıdır; Avrupa'nın ilim felsefesi, ilim metodolojisi, bazı özel durumlardan ötürü, topyekün Batı'da sürekli bir ilim ve din mücadelesine, bir kalb ve kafa ayrışmasına sebebiyet vermiştir ki, bu olumsuzluk hemen bütün Batı sistemlerinde asırlarca devam edegelen bunalımların ana sebebini teşkil etmektedir. Dahası, önceleri sadece din görünümlü bir kısım organizasyonların dogmalarına karşı oluşan bu ilmî ve felsefî cephe, zamanla bütün dinî telakkileri hedef alan bir tavra dönüşmüştür, dönüşmüş ve ateizmin hamisi hâline gelmiştir. Bütün dinlere karşı bu hasmane

tavırdan, maalesef, tamamen masum olan İslâm düşüncesi de nasibini almış; o da, bu saldırının gerçek muhataplarının yanında maznun sandalyesine oturtularak mazlumiyetlerin, mağduriyetlerin en şenî'i ve en insafsızcasına maruz bırakılmıştır.

Önceleri, sırf hür düşünce ve ilim adına, din görünümündeki o organizasyonların dogmalarına karşı sürdürülen bu hareket, zamanla, Allah-din-diyanet düşmanlığına inkılâp ederek, dünyanın hemen her yerinde dindarlara karşı bir susturma, bir sindirme ve baskı altına alma, hatta tamamen yok etme gayretine dönüşmüştür. İslâm dünyasının kendi dinamikleri açısından, hiçbir zaman ilimle, hür düşünce ile çatışma gibi bir problemi olmasa da, bir kısım din düşmanları bu farklılığı görmezlikten gelerek, onu da Hristiyanlığa kıyas etmek suretiyle aynı hayâsızca saldırılara maruz bırakmışlardır...

Oysaki İslâm, daha ilk günden itibaren topyekün insanlığa yepyeni ve eşsiz bir hayat nizamı sunuyordu. Bu nizam, geçmişte bir benzeri olmadığı gibi, gelecekte de benzersizliğin remzi gibi görünüyordu; bir kere o, ortaya koyduğu esaslarla, insanoğlunun hayatını yeni baştan düzenliyor; dünya ve dünya ötesi âlemlere, fiziğe ve metafiziğe yeni yorumlar getiriyor; insan, kâinat ve Allah münasebetlerini fenomenlerin husûsiyetleri açısından, çok farklı şekilde yeni baştan düzenliyor ve ilâhiyat içindeki çelişkilere de son veriyordu. Onun getirdiği değerler, hayat ve memat bağlantılarıyla, insanlığın bütün beklentilerine en tatminkâr cevaplar veriyor ve muhataplarının kalblerinde-kafalarında aklî, mantıkî, fikrî, hissî hiçbir boşluk bırakmıyordu. O, her yönüyle tam dinamikti; yaşandıkça inkişaf ve inbisat ediyor ve karşısına çıkan hiçbir probleme "yarın gel" demiyordu; ferdî, ailevî, içtimaî, iktisadî, siyasî ve kültürel hayatın en dar koridorlarına kadar giriyor, "yaşam"ın bütün ünitelerinde, içinde bulunduğu çağın sesiyle, soluğuyla dolaşıyor ve her birimde en muhkem realitelerden daha muhkem olarak kendini hissettiriyordu.

O, Batıdaki anlamıyla bir "idealizm" de değildi; olamazdı da; zira idealizm, Kafdağı'nın arkasındaki meçhul steplerde doğan hayalî bir güneşti; öyle bir güneş ki, ışıkları hiç mi hiç yaşadığımız bu realiteler dünyasına aksetmiyor ve hayatın en küçük bir ünitesinde bile kendini ifade edebilme varlığını gösteremiyordu. O, o yalancı ışıklarıyla tıpkı bir ütopya gibi sadece hayallere çarpıyor, kırılıyor ve bir kısım tatlı rüyalar nevinden –lezzetlendirmesi

tabirciye ait– hayata, hayatî realitelere ancak çok uzaktan bakabiliyordu.

Oysaki İslâm, insanoğluna, hemen her sahada uygulanabilen, uygulanmalarında alternatif gerçekleştirme yolları bulunan nev'i şahsına mahsus bir nizam vaad ediyordu. Onun çağrısına kulak verenler, kendi tabiatlarıyla, aynı döl yatağında gelişmiş bir nizamın televvün ve şivesini buluyorlardı. O, vicdanlarındaki ilk kabulden, hayatın en uç noktasındaki ahlâkî meselelere kadar, hiçbir hususu ihmal etmeme genişliğiyle, ferdî ve ailevî en küçük bir problemden en muğlâk içtimaî konulara kadar hemen her mevzûda çok farklı çözümler teklif ediyor ve en dar soluklu müntesiplerini bile kat'iyen yollarda bırakmıyordu. O, işe ferdî vicdandan başlıyor; orada tam yerleştikten sonra da, kendine has fâikiyetiyle kendini aşıyor, çevresini aşıyor ve her yeri bir filizlenme zeminine çevirerek dört bir yana ruhunun boyasını çalıyor ve çimlendiği hemen her bucakta hayatın rengini, şîvesini değiştiriyor ve gönüllere ebedî var olmanın mesajlarını duyuruyordu. Onun her mesajı evrensel sulhten bir nağme, içtimaî âhenkten bir beste, hoşgörü ve diyalogtan da birer "nefes"ti. Kabalık, hoyratlık, kin ve nefret, onun dıştaki hasımlarının ruh yapılarına ait akisler ve cahil müntesiplerinin de hazımsızlıklarından kaynaklanan gaseyanlardı. Ne var ki o, kendi aydınlığına rağmen, bazen bu düşmanlardan birinin haylûletiyle küsufa uğrarken, bazen de ikisinin birden boşalttığı zulmetlerle hüsuflar yaşadı.

Biraz olsun düşman cefadan vazgeçip dost da vefa gösterebilseydi, İslâm, magmalar gibi o "anil-merkez" feveranları veya ışık tayfları şeklindeki nur hüzmeleriyle, yeryüzündeki kin, nefret ve gayz türünden bütün karanlıkları silip süpürüp götürecek ve her tarafı, ucu gidip Cennetlere dayanan bir güven atmosferine dönüştürecekti. Onun sayesinde yeryüzünde kavgalar, cinayetler, terörler, kargaşalar unutulacak ve bunların yerine her tarafta sevgi, saygı, âhenk ve huzur esip duracaktı.

Zaten İslâm'ın girip yerleştiği bir kalbde Yaradan'dan ötürü ve yaratılanların hatırına sadece ve sadece sevgi vardır, alâka vardır, hoşgörü vardır.

Evet, bir kalbde hem inanç ve Allah'la irtibat, hem de kin, nefret ve gayz olamaz. Hele bir kalb, her gün, her hafta, her sene, değişik ibadet şekilleriyle, imanını, Hakk'a intisabını, misakını yeniliyor, güçlendiriyor ve hep parlak

kalabiliyorsa, böyle bir kalbin düşmanlıklara açık olmasına kat'iyen ihtimal verilemez. Bir kere her İslâmî davranış, içimizde, bütün hareketlerimizin Müslümanca olması duygusunu uyarır ve bizi mü'mince yaşamaya yönlendirir. Vicdanî müktesebatımız ve kalbî vâridâtımız, tavırlarımıza aks ede ede ahlâkımızın atkılarını oluşturur ve davranışlarımızdan taşa taşa kültürümüzün temel referansları hâline gelerek, kendimiz olarak kalmamızı sağlar. Böylece, temeli insan kalbinde Allah'a imana, itimada, güvene dayanan bir insanî mükemmeliyet, sevgi, alâka, samimiyet ve muhabbet şeklinde çevreye akmaya başlar ve Müslüman ferd, haiz bulunduğu bu câzibe-i kudsiye sayesinde ferdiyetten çıkar ve âdeta bir millet olur.

Düşünceler, tasarılar, sanat gayretleri, evvelâ insan içinde doğup, şekillenip, sonra da gelişme ortamını bulunca inkişaf ve inbisat ettiği gibi, ibadet, ahlâk, ruhî hayat, kültür ve topyekün beşerî münasebetler de, ilk önce insan derûnunda, iman ve iz'an şeklinde belirirler; derken gelişip umum hayatı kuşatır ve bütün beşerî davranışlara boyalarını çalarak, her hamle, her hareket ve her faaliyetin temel belirleyicisi olur ve her konuda kendilerini hissettirmeye başlarlar.

İslâm, insanlığa, bütün diğer din ve felsefî sistemlerden farklı olarak, evrensel buudlu, ama kendine has bir düşünce ve hayat resmi ortaya koymuştur; koymuş ve müntesiplerine onu yaşama ve uygulama sorumluluğunu yüklemiştir. Bunun şuurunda olan bir Müslüman, bütün ferdî, ailevî ve içtimaî ilişkilerinde bu çerçeveye sadık kalmaya çalışır.. geleceğini bu anlayışa göre planlar.. gücü yettiği ve şartlar elverdiği ölçüde hep yüklendiği bu mes'ûliyeti gerçekleştirmeye gayret eder. Zaten herhangi bir düşünce ve gâye-i hayal, ortam müsait olduğu ölçüde realize edilme yolunda bir kısım hamle ve aksiyonlarla desteklenmezse, o düşünce ve gâye-i hayaller, sadece rüyaların masmavi ikliminde tüllenir durur; biz de realitelerin cenderesinde ezilmeye devam ederiz.

Aslında, iç dünyamızda kök salan iman gerçeği de ancak, yaşanan hayatın içine girdiği ölçüde inkişaf ederek varlığını devam ettirebilir... Evet o, gönüllerimizde çimlendikten sonra, davranışlarımızda da doğruluk ve güvene dönüşebiliyor; namazlarımızda saygı ve huşûa inkılâp edebiliyor; sosyal ilişkilerde hakkaniyet ve istikamet düşüncesine kaynaklık yapabiliyorsa, gelişip inkişaf etme adına önü sonsuza kadar açık demektir. İşte insanda böyle bir

iman, hiç bitmeyen bir güç ve enerji kaynağı olduğu gibi, hilâfet unvanıyla eşyaya müdahale etme, duygu ve düşüncelerine göre çevresini şekillendirme, kendi tabiîliği içinde sanat ruhu ve estetizm mülâhazalarıyla tevhid ve tecrid eksenli sonsuza açılmanın da biricik rampasıdır. Evet iman, estetiğe açık ruhlarda öyle derin bir sanat ruhu hâsıl eder ki, sanatkâr bir mü'min, hiç zorlanmadan birkaç fırça darbesiyle tuvalinin üzerinde meydana getirdiği bir kısım çizgi ve motiflerle, varlığın sonsuzluk menşûrundaki mahiyet-i mücerredesine ulaşır ve sanatına öyle bir ebediyet rengi işler ki, insan böyle bir sanat eserini her temâşâya alışında, bütün varlığın küçük bir minyatürü ile karşı karşıya bulunduğunu sanır; sanır ve sanat diliyle tevhid ve tecrit mülâhazalarının resimlendirilmesi içinde, çizgilerin büyülü dünyasında sınırlı objelerde sınırsızı, damlada deryayı, zerrede kâinatları temâşâ etme neşvesine erer.

Biz, İslâm sanatını, sadece o objektife, şu sübjektife başkaldırma ya da bir maharet teşhiri şeklinde anlama yerine, onu, varlık ve hâdiseler arasında görülüp duyulan, sezilip anlaşılan veya sezilip anlaşılması gereken ruh, mânâ ve muhtevayı, kalb, şuur ve his lisanıyla sentezleyip, her zaman anlaşılması gerekli olan gerçeğin, her bakışta yeni bir buuduyla duyulabilecek esneklikte, fakat kıblenümâsı hep aynı istikamette ve değişik kombinezon imalarıyla sürekli o Mevcûd-u Meçhûl'e göndermelerde bulunan bir çerçeve içinde ve çerçeveleri aşkın bir kısım sihirli çizgilerin kesrette vahdeti, vahdette de kesreti göstermesinden ibaret görüyoruz.

Hulâsa İslâm, kâinat kitabının hem sesi, soluğu, tefsiri, yorumu; hem de onun dününün, bugününün, yarınının resmi, fotoğrafı, haritası ve kapalı gibi görünen kapılarının da esrarlı anahtarıdır. O, bu hususların bütününü ifade eden bir külldür. Parçalanması ve parçalarına, bütüne yüklenecek değerlerin yüklenmesi mümkün olmayan bir küll. Onu, parçalara ayırmak, sonra da bu parçalardan tam bir şey anlamaya çalışmak yanlıştır ve onun ruhuna ihanettir. Onu, mev'izeci bir üslûpla bir-iki âyet ve hadîsin tefsiri içinde ele alıp izah etmeye kalkışanlar, ömür boyu bu muhteşem besteler mecmuasını duymaya çalışsalar da, vicdanları hep ciddî bir eksikliğin sezileriyle sarsılacak ve ruhları sürekli bir boşluk yaşayacaktır.

İslâm; imandır, ibadettir, ahlâktır, insanî değerleri yükseltme sistemidir,

düşüncedir, ilimdir ve sanattır. O, hayatı bir bütün olarak ele alır-yorumlar, kendi değerleriyle değerlendirir ve müntesiplerine eksiksiz bir semavî sofra takdim eder. O, her zaman hayatı realitelerle iç içe yorumlar ve kat'iyen hükümlerini hayata kapalı hayal koylarında haykırmayı düşünmez. Emirlerini, direktiflerini yaşanırlığa bağlar ve düşler âlemi üzerine hükümler bina etmez. İslâm, itikadî meselelerden, sanat ve kültür faaliyetlerine kadar her yerde hayatın içinde ve dinamiktir; böyle olması da, onun hem her zaman canlı kalmasının hem de evrenselliğinin en önemli emâresi ve esasıdır.

AKLIN İKİ YÜZÜ VE MÂKULİYET

Akıl; maddeden mücerret, ama maddeye bitişik bir cevher.. metafiziğin fizik içindeki ışıktan uzantısı.. ruhun en önemli fakültelerinden biri.. hakla bâtılı birbirinden ayırma adına insan mahiyetinin en keskin nuru.. eskilerin ifadesiyle "ben" sözcüğüyle işaret edilen "nefs-i nâtıka".. tasavvufçuların yaklaşımıyla da, "Ruh-u A'zam", "Arş-ı Muhammed" türünden Hazreti Cibril'e verilen isimlerden bir isim.. ve bazı sofiyenin "akl-ı cüz'î", "akl-ı mecaz" ve uhrevîliklere taalluk eden yanları ya da metafizik derinlikleri ile "akl-ı meâd" dedikleri insanî bir özdür.

İnsanın bir mânâda, düşünmesi, idrak etmesi, anlaması ve onu fenalıklardan alıkoyup iyiliklere yönlendirmesi açısından ruhun karakol gücü de diyebileceğimiz akıl, felsefenin çokça üzerinde durduğu, kelâmın "usûlü'd-din"e ait meseleleri büyük ölçüde ona bağladığı, bazı sofîlerin, iyi-kötü, yararlı-yararsız deyip "akl-ı semavî", "akl-ı türabî" şeklinde ikiye ayırdıkları akıl, bütün bu aslî ve tâlî hususiyetleri itibarıyla böyle bir makalenin çerçevesini çok aşkın bulunduğundan, biz burada onun bu yanlarına sadece bir işaretle iktifa edeceğiz. Kezâ akıl, İslâmî düşünceye göre, ilmin sebeplerinden biri olması açısından da ayrı bir önem arz eder ama burada o hususu da şimdilik tayyetmek istiyoruz. Aklın, mükellefiyetin esası, tefekkürün temel unsuru, muhakemenin ilk cevheri, insanı hayvandan ayıran, ayırıp gerçek insan olma kapısına getiren, Yaratıcı'nın insanoğluna en müstesna bir armağanı olması da bu makalecikte, tâlî bir konu olarak ve sadece bazı yönleri itibarıyla bir hatırlatma nev'inden zikredilecektir.

Bizim şimdilik kısaca üzerinde durmak istediğimiz husus, Risale-i Nur'daki akıl telakkisi ve aklın fonksiyonları çerçevesinde, vahiy, ilham ve vicdanla omuz omuza inşâ eden akıl (mükevvin akıl)la, tam bunun aksine, bütün bütün metafizik mülâhazaları kulak ardı ederek semavî alâkalardan sıyrılmış, dolayısıyla da manevra alanını sınırlandırmış dar akıldan bahsetmek istiyoruz. Bunu yaparken de, belli zaviyeden bazı münasebetler bulunsa da, Kantça bir yaklaşımla "nazarî akıl", "amelî akıl" faraziyelerine ve Lalende'nin "inşâ eden akıl", "inşâ olunan akıl" mülâhazalarına girmeyi düşünmüyoruz. Aslında, bu tür meselelerden her biri, birer kitaba konu teşkil edecek kadar geniş olduğundan ve pratikte de çok fazla bir şey ifade etmediğinden, biz de bu kadarcık bir

hatırlatmada bulunup geçeceğiz.

Başta Bediüzzaman olmak üzere İslâm düşünürlerine göre akıl, potansiyel derinlikleri itibarıyla, kâinat kitabını okuyan bir göz; duyduğu ses ve nağmeleri değerlendirip değişik mânâlara bağlayan pek çok ihtizaza açık bir iç kulak; eşya ve hâdiseleri aşkın bir tefahhusla temâşâ eden muhit bir idrak; varlık ve varlık ötesi âlemleri keşfe açık bâtınî bir gözdür. İnsan onunla, gözün gördüklerini, kulağın duyduklarını değerlendirip bir hükme bağlar ve onun rehberliğinde varlığın perde arkasına seyahatler tertip eder; hatta yükselir onunla Allah'a muhatap olur.. onunla cebrî-ihtiyarî belli sorumluluklar yüklenmeye ehil hâle gelir.. ve onunla topyekün kâinat ve hâdiseleri tarar, kritik eder, bir esasa bağlar ve Allah'a yürür. İyiliklerde, güzelliklerde mantık ve muhakemelerimizi vahyin ve ilhamın zenginlikleri ile buluşturur ve ötelerden gelen mesajlara referans olur.. fenalıklarda, çirkinliklerde de, ilâhî hududa mantıkî yorumlar getirerek nefsin serazat arzularını frenler ve onun taarruzlarına karşı sürekli stratejiler üretir. Ayrıca bize her zaman, şeytanın değişik planlarını aşabileceğimiz taktikler verir.. hevesât ve cismanî arzularımıza karşı da, muhasebe ve murâkabe izabehanelerinde eritilip şekillendirilmiş düşüncelerden kementler, bukağılar vurur. O, semavîliğini koruduğu sürece hemen her zaman, nefsanîliğin üzerine yürür ve onu, kendi hususiyetlerinden kaynaklanan bayağılıklardan alıkor; alıkor ve âdeta insanî değerlerin korunması mevzuunda bir polis, bir zabıta memuru vazifesi görür. Ve tabiî, "akl-ı semavî" ve "akl-ı meâd"a ait bu özelliklerden hiçbiri, "akl-ı meâş" ve "akl-ı türabî" için söz konusu değildir.

Söz bu noktaya gelince, Kur'ân ve İslâm açısından, aklın yeri, değeri, sorumluluktaki konumu ve hücciyetinden bahsedilebilirdi; ancak, biz burada şimdilik, sadece –biraz da Bediüzzaman perspektifinden– Kur'ân'a göre aklî olan (mâkul) ve olmayan (gayrimâkul) hususlar üzerinde durmayı düşünüyoruz.

Kur'ânî yaklaşımla, İslâmî düşünce sisteminde, aklı olan ve olmayan, tabiat-hilkat, sebepler-sebepler üstü Yaratıcı Güç, kendi kendine meydana gelme-kuşatan bir iradenin var etmesiyle vücut bulma; diğer bir ifadeyle, tevhid ufku ve şirk saplantısı şeklinde kabul edilegelmiştir. İnsanoğlu var olduğu günden bu yana –bu mülâhaza, haricî bir yorumcunun hususî mevcudiyeti açısındandır. Yoksa, kâinat ve hâdiselerin mücerret tefsiri zaviyesinden insan öncesi dönem için de aynı şey söz konusudur– Mefisto-Faust oyunu devam edegelmektedir.

Bundan sonra da –eskilerin ifadesiyle– ahyârın eşrârla mücadelesi, şeytanların ve şeytanlaşmış ruhların hakka, hakikate açık gönüllerle ayrışmaları sürüp gidecektir.

Bugüne kadar kâinat ve hâdiseleri, tabiat, sebepler ve kendi kendine oldu düşüncesine bağlayanlar, hemen her zaman gayrimâkulün temsilcileri olarak bir cephe oluşturmuş ve yer yer sun'î bir tabiat ilâhı etrafında, zaman zaman da sebeplerin mevhum iktidarları çevresinde bir araya gelerek, mâkulün temsilcileri bulunan enbiyâ, asfiyâ ve mü'min düşünürlere karşı sürekli bir savaş içinde olmuşlardır. Bu cephe, değişik dönemler itibarıyla bir kısım farklı stratejiler uygulasa da, kavga azmi ve mücadele esprisi açısından hep aynı yolda yürümüş; ya ulûhiyet gerçeğinin lâzımı olan yaratma, tanzim etme, öldürme, diriltme.. gibi fiilleri, mevhum birer varlık olmadan öte kıymet-i harbiyeleri olmayan sebeplere, tesadüflere, tabiata havale etmiş veya kısmen de olsa, ilâhî icraatı bunlara bağlamaya çalışmıştır. Birincilerin ilhadında şüphe yok; ikinciler ise, Allah'ın yarattığı bazı nesneleri, icraatında O'na ortak koşmakla şirke girmişlerdir; şirke girmişlerdir, zira tevhid düşüncesi; yaratan, inşâ eden, öldüren, dirilten, rızık veren, herkesi ve her şeyi görüp gözeten Kudreti Sonsuza –ne suretle olursa olsun– eş-ortak koşmayı şirk ve gayrimâkul kabul eder.

İşte bu açıdan, Kur'ân'ın temel disiplinlerinden biri olan tevhid anlayışı akla uygun (mâkul); varlığın, sebepler, tabiat ve daha değişik şeylere bağlanması ise akla aykırı (gayrimâkul)'dır. Burada, zıddın, zıddıyla ortaya çıkması açısından, sanki, aklî olana, gayrimâkul daha bir vuzuh kazandırıyor gibi bir durumun söz konusu olduğunu vurgulamada yarar var...

Evet, her şey tevhid-i hakikiye bağlanmadığı zaman, pek çok yaratan, inşâ eden, öldüren, dirilten, görüp-gözeten ilâh gücünde müessirlere ihtiyaç duyulacağı zarurîdir. Böyle bir şeye ihtimal vermek ise, zincirleme pek çok muhali (imkânsızlık) birden kabul etmek demektir ki, böyle bir şeyin akla aykırı olduğu açıktır. Kelâmcıların değişik ad ve unvanlarla çokça başvurdukları bu mânâdaki mâkuliyet ve gayrimâkuliyet, Bediüzzaman'da, ayrı bir Kur'ânî ses ve soluğa dönüşür ki: insan, imana müteallik konularda onu takip ederken, Kur'ân'ın, "aklî olan"a ve "olmayan"a yüklediği mânâları apaçık görür. Kur'ân: *"Şayet yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı, arz da,*

sema da fesada uğrardı."[1] gibi âyetleriyle sürekli bu konuyu muhakeme etmeye çağırır ve mantıklarımıza yeni yeni ufuklar açar.

Aslında Kur'ân, taabbüdî emirlerdeki aşkınlık müstesna, hemen her meselesini akıl, mantık ve muhakemeye tescil ettirerek mesajlarında ne aklî, ne kalbî, ne ruhî ne de hissî bir boşluğa kat'iyen meydan vermez. Aksine o, değişik türden hüküm ve iddialarını, mâkul olmayana bina etmiş birbirinden farklı pek çok hasım karşısında hep, salim düşüncenin, kurallı muhakemenin, disiplinli mantığın sesi-soluğu olagelmiştir; olagelmiş ve karşı tarafın ne kadar gayrimâkul türden mugalâtası, demagojisi, diyalektiği varsa hepsini susturmuş, bütün mücadelelerini zaferle noktalamıştır ki, biz buna, aynı zamanda hem Hak elçilerinin hem de akl-ı selimin zaferleri diyoruz.

Zatında, ileri-geri tarihî tekerrürler devr-i dâimi de, hemen her zaman, vahye karşı alâkasız kalınıp, aklî olanın ihmal edildiği dönemlerle, semavî aydınlanma ve aklın aktivitesini tam ortaya koyduğu devrelerin tenavübünden başka bir şey değildir. Ne zaman ki nebilerin neşrettiği ziyâ ile gönüller aydınlanmış, dimağlar tenevvür etmiş; cismaniyet ve madde kendi çerçevelerine çekilmiş, fizik de-metafizik de yerli yerine oturmuş; Mevlâna'nın ifadesiyle "akl-ı semavî", Gazzalî'nin deyimiyle de "akl-ı meâd", "akl-ı meâş" ve "akl-ı türabî"nin önüne geçmiş; işte o zaman, yeni bir kalb ve kafa izdivacı gerçekleşerek yepyeni bir milat daha yaşanmıştır. Bu milat, varlığın yeniden yorumlanıp, çağın idraki açısından bir kere daha hakikî sahibine bağlanması ve insanoğlunun iç çelişkilerden kurtulması miladıdır.. ve ne zaman ki göklerin ışığı görülmez olmuş, akıl ihmale uğramış, düşünce devre dışı bırakılmış –özel mânâsıyla– mâkul bütünüyle unutulmuş, her yerde gayrimâkulun bayrağı dalgalanmaya başlamış.. kitleler iç içe tenakuzlara sürüklenmiş; fikrî, ruhî teşevvüşler içinde, bazen Zerdüşt'e, bazen Hazreti Üzeyir'e, bazen Hazreti Mesih'e Allah'ın oğlu denmiş ve O "üçlünün üçüncüsüdür" gibi çarpıklıklara düşülmüş, işte o zaman vahye ve akla bağlı bütün denge ve sistemler de alt-üst olmuştur.

Gayrimâkulün ortaya çıkışı bazen, "Vedd", "Yeğûs", "Yeûk", "Nesr" keyfiyetinde, bazen Mecusîlerde olduğu gibi "nur-zulmet" ikilemi tarzında, bazen küllî bir ruh biçiminde, bazen de "Lât", "Menât", "Uzzâ", "Nâile", "İsaf"... türünden değişik putlar, ateş, ırmak, yıldırım, rüzgâr... nev'inden,

tabiat kitabının ürperten ve korku veren hâdiselerinden kaynaklanagelmiştir. Her zaman, eğriliğe ve inhirafa açık ruhlar, bazen “Vedd, Yeğûs, Yeûk, Nesr” hâdisesinde olduğu gibi, hüsnüniyetle başlayan bir çarpıklığa sürüklenmiş, bazen de mâkule ve semavî olana sırtlarını dönerek yanlış bir yola girmiş ve doğrudan uzaklaşmışlardır. Merkezde inhiraf açısı sezilemeyecek kadar küçük olduğundan, meselenin farkına varamamış, farkına vardıkları nokta olan muhit hattında da, alanın genişliğine takılıp geriye dönememişlerdir. Sonra da en önemli gerçekleri bile değişik vehm ü hayallere bağlama yoluna sapmışlardır. İşte böyle bir gayrimâkuliyet ister ilâhî icraattan her birini açıktan açığa farklı putlara bağlama şeklinde olsun, ister bazı müşriklerin biraz mazeret biraz da demagoji olarak ileri sürdükleri “mütevassıt şefaatçiler” yaklaşımındaki kapalı irtibat biçiminde olsun, apaçık hem akla, hem de vahye karşı gelmektir ve düpedüz bir sapıklıktır.

Hemen her zaman mâkul olan tektir. Ondan sapılınca, farkına varılmadan gayrimâkul çokluğa düşülmüştür: Sâbiîler doğumu, ölümü, mutluluğu, mutsuzluğu, belâ ve musibetleri, bizim kader telakkimize benzer şekilde, aya-güneşe, yıldızlara; animistler küllî bir ruha; Mecusîler, nura-zulmete ve putperestler de değişik ad ve unvanlar altında pek çok puta “Vahid-i Hakikî”nin yerine “kesir-i hakikî”yi ikame etmişlerdir. Sonra da, onları bu inhiraflarından vazgeçirmek isteyen ilâhî mesajlara karşı “Eski köye yeni âdet mi?” der gibi *“Biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yolda yürürüz.”*[2] karşılığını vermiş ve yürüdükleri yolun, semavî ya da aklî olmasını hiç mi hiç düşünmemişlerdir.

Evet, onlar için bir şeyin aklî olup olmaması önemli değildi; önemli olan onların hevâ ve hevesleri ve işlerine geldiği yerde atalarını izlemeleriydi. Kur’ân, o günkü mukallitlerin şahsında, daha önceki ve sonraki bütün şabloncuları da: *“Ya ataları hiçbir şey akledemeyen ve doğru yolda olmayan kimseler olsalar da mı..! (doğrusu) inkâr edenlerin hâli, bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan çobanın hâline benzer; onlar sağır, dilsiz ve kördürler; bu yüzden de bir türlü akledemezler.”*[3] diyerek akıllarını başlarına almaya çağırır.

Buna, Kur’ân-ı Kerim’in genel üslûbu nazarıyla da bakabiliriz. Evet Kur’ân yer yer, Efendimiz’in muasırı bulunan müşriklere aklın diliyle çağrıda bulunur.. mantığın lisanıyla ufuklarını açar.. muhakemenin gücüyle onlara mâkulü

salıklar.. ve zaman zaman da tarihî tekerrürler devr-i dâiminden sahifeler açarak, serdettiği misallerle, o günkü şirk mantıksızlığının yanında, yarınki ilhad düşüncesini de sarsar ve değişik dönemlere akletme mesajları sunar. Peygamberler ve onların irşad sergüzeştîleri, küfür, ilhad ve şirkin her çeşidine karşı en canlı örneklerin sergilendiği bir meşher, en muknî hutbelerin îrad edildiği bir minber gibidir. Kur'ân, yer yer talebelerinin elinden tutarak o meşherlerde gezdirir ve zaman zaman da çıraklarına en inandırıcı seslerden hutbelerin en nefislerini dinletir.

Tevhid düşüncesinin en güçlü seslerinden biri olan Hazreti İbrahim, Kur'ân-ı Kerim'de sık sık başvurulan bir örnektir. Bir bakarsınız o, putperest çağdaşlarının putlarını kırar, şirk düşüncelerini temelinden sarsar ve bir daha konuşamayacakları şekilde ağızlarına, akıl tezgâhından çıkmış fermuarlar vurur; onların şirk anlayışlarını semalara taşıyıp, yıldızlara, aya, güneşe ulûhiyet isnad etmelerine karşı da, âdeta semavî cisimlerin bağını çözüp dağıtarak, onları o çarpık rubûbiyet telakkilerinin enkazı altında ezer ve arkadan gelenlere, Allah'a ulaştıran şehrahlar açar.

Her şeye rağmen gayrimâkulde ısrarlı olanlara da, sesini daha bir yükselterek: *"Kasem olsun siz de, atalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz."*[4] der. Bir de bakarsınız, onların putlarını kırmış ve dimdik ayakta o çarpık şirk mantığına karşı: *"Siz, Allah'ı bırakıp, kimseye hiçbir faydası da, zararı da dokunmayacak olan nesnelere mi tapıyorsunuz? Yuf size de, o taptıklarınıza da! Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?"*[5] şeklinde haykırır; haykırır, hem o günkü müşriklerin hem de daha sonra gelen bütün putperestlerin ruhlarında ürpertiler meydana getirir.

Hazreti İbrahim gibi, diğer büyük peygamberler de –değişik şartlar ve konjonktürel farklılıklara bağlı renk ve stil ayrılıkları mahfuz– hep aynı mesajları sunmuş ve aynı yolda yürümüşlerdir; Hazreti Nuh, Hazreti Hûd, Hazreti Salih, Hazreti Şuayb, Hazreti Musa (sallallâhu aleyhim ve sellem) hemen hepsi de "akl-ı semavî" yolunu takip etmiş ve mâkulü salıklamışlardır. Buna karşılık, küfür, ilhad ve şirk cephesi ise, ömürlerini hevâ ve hevesin dar mahbesinde, atalarından tevarüs ettikleri anlayış ve düşüncelerin tutsağı olarak, çarpık duymanın, çarpık hissetmenin gel-gitleri arasında geçirmiş ve sürekli bir mantıksızlık sergilemişlerdir.

Bediüzzaman'ın, sık sık üzerinde durup, mutlaka okunmasını ve temâşâ edilmesini istediği kâinat kitabı ve varlık meşheri, mâkulü temsil eden enbiyâ, asfiyâ, evliyâ ve İslâm ulemasından tevarüs edilegelen bir anlayışın ifadesidir. Zamana bağlı çizgi farklılığı mahfuz, verilen mesaj ve takip edilen yol hep aynıdır; arz u sema tetkike tâbi tutulacak.. eşya ve hâdiseler hallaç edilecek.. her şey götürülüp gerçek sahibine bağlanacak.. sonra da vicdanlarda bu mâkuliyetin itminanı duyulacak ve mârifete dönüşen ilimler birer zevk-i ruhanî kaynağı hâline gelecek.. derken, yerküredekiler ve semadakiler aynı ruh haletini paylaşacak.

Kur'ân pek çok âyât-u beyyinâtıyla bize bu yolu salıklar ve mâkuliyeti, düşüncenin sonsuza bağlanması şeklinde yorumlar: Yerinde, *"Onlar başlarının üstündeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina ettiğimizi ve onda bir açık ve bir dengesizlik bulunmadığını düşünmezler mi? Biz, yeri de yayıp döşedik ve orada da, dengeyi sağlamak için ağır baskılı ulu dağlar yerleştirdik.. ve zeminde, gözleri-gönülleri açacak her çeşit bitkiden çiftler yarattık. Bütün bunları, Allah'a yönelen her kula, Yaradan'ın kudretini hatırlatması ve dersler veren birer basiret nişanesi , ibret numunesi olsun diye yaptık. Ardından, gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilmeye müsait ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik."*[6] diyerek, dikkatleri semalara, semalardan yerküreye, ondan da rızka çevirerek bizi, aklımızı kullanmaya, düşünmeye; imanda derinleşmeye ve mârifette zenginleşmeye çağırır. Yer yer mahsûsâtın önemini vurgulayarak, hemen her zaman gözümüz önünde bulunan küre-i arzı temâşâ etmeye davet eder ve *"Onlar yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki, bu sayede düşünüp duygulanacak gönüllere, hakikatin sesini işitecek kulaklara sahip olsunlar. Ne var ki kör olan onların gözleri değil, sinelerindeki basiretleridir."*[7] der ve basireti kapalı gönüllerin mahrumiyetini vurgular. Zaman zaman da aklını, basiretini kullanmayanları tevbih sadedinde, *"Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, inanmayanlar gelip geçerken (kasdî tetkike almadıklarından) yüz çevirmiş olurlar da farkına varamazlar."*[8] ferman ederek niyet ve nazarın önemine dikkatleri çeker ve mücerret bakmanın bir mânâ ifade etmeyeceğini hatırlatır.

Kur'ân, kâinat kitabıyla alâkalı referanslarının yanında, ele aldığı konuları

takdimdeki sağlamlığı, muhtevasının düşündürücülüğü, mesajlarının kuşatıcılığı, ifadelerinin sihri, üslûbunun müessiriyet ve inandırıcılığı ile de çok yönlü ayrı bir mâkuliyet örneği ortaya koyar. Evet o, sırtını vahye dayadığı gibi hep akıl yörüngeli bir yol takip eder. Bütün mesajlarını akla, mantığa, muhakemeye tesbit ve tescil ettirerek muhataplarının kapılarını çalar.. alâka uyaran bir üslûpla gönüllere yürür.. aklın, hissin, şuurun itirazlarına meydan vermeyecek bir çerçevede konuşur.. ve talebelerini mâkuliyet adına sürekli rehabilite eder. O, iç içe yüzlerce konuyu, tek bir mevzuun tahlilinde bile zor ulaşılır bir ahenkle sunmasından, her mesajındaki içtenlik ve tesirine, inanca açık gönülleri itminana ulaştırmasından mütereddit ruhları ikna etmeye kadar her mevzuda arkasını vahye dayar ve insanlarla alış verişini mâkulün yamaçlarında gerçekleştirir.

Bu açıdan diyebiliriz ki; eşyayı temâşâ edip hâdiseleri okuyabilenler, okuyup tevhide bağlayanlar mâkulü takip ettikleri gibi, Kur’ân’ı duyup, dinleyip içine sindirenler de hep aklî bir yol takip etmiş sayılırlar. Aksine, varlık ve hâdiselerin iç yüzüne nüfûz edemeyip dışında kalanlar, aklî bir yolda olmadıkları gibi, Kur’ân duymayan, dinlemeyen ve içine sindiremeyenler de aklın nurundan tam istifade edememişler demektir. Evet, varlık ve eşyanın okunup, düşünülüp değerlendirilmesi; değerlendirilip imana, mârifete, Yaratıcı’yla münasebete bağlanması mâkul; her nesne ve her hâdisenin değişik sebeplere, tabiata ve daha başka şeylere verilmesi de akıl dışıdır. Yaratıcı’nın varlığı, birliği, şerike, nazire, yardımcıya muhtaç olmayışı mâkul; her şekliyle şirk ve ilhad düşüncesi ise gayrimâkuldür. Eşya ve hâdiselerin şerh ve izah edilmesi, varlığın yorumlanarak bir gerçeğe bağlanması için, Allah’la insanlar arasında bir kısım elçilerin gerekliliği mâkul; nübüvvet ve ilâhî mesajları kabul etmeme ise gayrimâkuldür. Risaleler’deki mülâhazalarla, bu çerçeveyi bütün iman esaslarını içine alacak şekilde genişletmek mümkündür. Ben şimdilik bu kadarının yeterli olabileceği düşüncesiyle, böyle bir genişlik içinde konunun mütalaasını, İslâm mütefekkirlerinin kitaplarına havale edip geçiyorum.

Bir diğer zaviyeden, anlama, idrak etme, kavrama mânâlarına gelen akıl; şöyle-böyle tarifi içine giren hususları kavramada önemli bir vasıta ve ruhun hayatî dinamiklerindendir. Anlaşılacak şeyler onunla anlaşılır, onunla kavranır, onunla değerlendirilir ve onunla bir neticeye bağlanır ki, aksi ahmaklık, aptallık ve idraksizlik demektir. Ahmak, aptal ve idraksizler, mâkul olmayan

yolların avâre ve gayesiz yolcuları gibidirler ki; ne kâinat kitabını anlar, ne eşya ile hemhâl olabilir, ne Kur'ân'ı duyar ne de mükellefiyet sırlarına akıl erdirebilirler.. evet böylelerinin, dini de, dinin ruhunu da, varlığın hedef ve gayesini de bilmeleri mümkün değildir. Peygamberimize isnad edilen bir sözde *"Ahmak bizim düşmanımızdır."* denir. Mevlâna, bu sözü serlevha yaparak o engin söz üstadlığıyla içini şöyle döker:

"Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): 'Kim ahmak ise o bizim düşmanımızdır; yol kesen eşkıyamızdır.' der. Akıllı kişi bizim canımızdır. Ondan gelen serin esinti bize bir reyhan ve fesleğen kokusu getirir. Akıl kızıp bana sövse de, ben başımı eğer, ona ses çıkarmam; çünkü o, her zaman bana feyiz bahşeden Zât'tandır... Aksine, ahmak gelip ağzıma helva koysa da, ben onun helvasından ateşlenir ve hasta olurum."

Diğer tasavvuf büyüklerine göre de, ötelerden beslenen semavî akıl, cismanî arzuların boynunda bir kement gibidir. Hırs, öfke, şehvet gibi bedenî istekler o zinciri kırmadan kat'iyen kendilerini ifade etme fırsatını bulamazlar. Bu mânâdaki akıl, insanî değerleri korumanın polattan kilidi ve ebedî saadetlerin de büyülü anahtarıdır. Akıl, nefse bağlı arzuların çenesinde bir gem, ağzında bir fermuar ve ruhu sonsuza uçuran bir melek kanadıdır. Nefis, her an ayrı bir hezeyanla insanı, çok değişik problemlere sürüklemesine karşılık, akıl, onun oyunlarını bozan semavî bir güçtür; hem öyle bir güçtür ki, eğer kalbe bağlanıp onun vâridâtıyla beslenmesini sürdürebilirse, onun yere serip üzerine çullanamayacağı düşman yok gibidir. Aksine eğer o, kalbten koparılarak semavî iken türabîleştirilirse, o zaman da düşmanlara rehberlik yapan bir haine dönüşür; gider şehvetin yanında yerini alır.. kine-nefrete arka çıkar.. cerbezeye girer ve semavîliğe karşı koymaya çalışır.. diyalektiğe dalar ve bâtılı hak göstermeye başlar, demagojiyi mârifet sayarak, sürekli ihtilaf ve iftiraklara sebebiyet verecek şekilde tartışmalara girer; girer ve başkalarını mağlup edip utandırmayı bir zafer gibi görür.. sık sık kalbini öldürür ve onun enkazı üzerinde nefsine otağlar kurar.. her gün birkaç defa şeytanı sevindirecek levsiyat içine girer ve ruhunu dinamitler.

İşte, bu ölçüde bağını koparmış ve bir azgınlık unsuru hâline gelmiş akıl da, yine Mevlâna'nın ifadesiyle, bir vehim ve zan kaynağıdır. Bu azgın akıl, Hazreti Mustafa'nın (sallallâhu aleyhi ve sellem) önünde mutlaka kurban edilmeli, sonra da "Hasbiyallah" denilerek Allah'a yürünmelidir. Fuzûlî

merhumun da, bu meş'um akla diyeceği bir çift sözü vardır:

" Ben akıldan isterim delâlet,
Aklım bana gösterir dalâlet.."

Hollandalı, *"Deliliğe Methiye"* yazarı Erasmus, böyle bir akla karşı hep müstehzîdir ve alaylı bir şekilde onun hiçbir şeye yaramadığını hem de ısrarla vurgular.

"Kıymetli şeyler bozulunca zararlılardan daha zararlı hâle gelir." vecizesinden hareketle diyebiliriz ki, insanı diğer canlılardan ayıran bu en önemli derinlik, onu Allah'ın muhatabı olma seviyesine yükselten bu yüce cevher, keza onu kalbî ve ruhî hayata yükseltmede ilk muallim ve rehber, vahiyle beslenip semavîliğini koruduğu, kâinat kitabını okuyup mütalaalarını mârifete çevirebildiği sürece meleklerden farksızdır. Allah'tan kopup, tabiat ya da nefse bağlandığında da, insan bünyesinde bir yılan, bir akrebe dönüşür ve onun ebedî dirilişinin âb-ı hayatı iken, ebediyen ölümünün zehiri hâline gelir.

1 Enbiyâ sûresi, 21/221

2 Zuhruf sûresi, 43/23.

3 Bakara sûresi, 2/170-171

4 Enbiyâ sûresi, 21/54

5 Enbiyâ sûresi, 21/66

6 Kaf sûresi, 50/6-10

7 Hac sûresi, 22/46

8 Yûsuf sûresi, 12/105

KÜLTÜR MİRASIMIZIN TEMEL KAYNAKLARI

Kültürün, bir milletin tarih içinde üretip ortaya koyduğu, ortaya koyup zamanla millî varlığın bir buudu hâline getirdiği veya onu şuuraltı müktesebata dönüştürdüğü sosyal ve ahlâkî davranış disiplinlerinin bütünü olduğu şeklindeki düşünce bir hayli yaygın. Bu anlayışa göre, bazı temel hususiyetleri itibarıyla evrensel bir görünüm arz etse de, her toplum ve her sosyal coğrafyada farklı bir kültürün hâkim olduğu açıktır. Tabiî bu farklılık, büyük ölçüde düşünce sistemlerinde de müessir bir faktördür. Bu açıdan bir ferdin, belli bir kültüre bağlı düşüncesini, belli bir referans çerçevesi aracılığıyla kendini ifade etmesi de sayabiliriz.

Kültürü; biraz da düşünce ile irtibatlandırarak, herhangi bir milletin kendi ahlâkî değerlerini, mezhep mülâhazalarını, varlık, kâinat ve insanla alâkalı düşüncelerini, sosyal ve siyasal tavırlarını ve davranış disiplinlerini ifade yollarının bütünüyle veya büyük bir kısmıyla ortaya koyması ve millî duyuş, millî düşünüş esasına bağlılık çerçevesinde, tarih içinde meydana gelen topyekün fikir, sanat, örf, âdet ve teâmül –bu son iki esasla alâkalı ilerde arz edeceğimiz kayıtlar mahfuz– gibi hususların umumudur şeklinde yorumlayanların sayısı da az değil.

Bizim kültür sistemimizde, insan-kâinat-Allah münasebeti –böyle bir sıralamada tâbî, metbû müşterek mütalaa edilmiştir– en temel esaslardandır ve bütün zihnî, fikrî, amelî faaliyetlerimiz bu münasebete bağlı cereyan eder. Modern Avrupa mantığı –ki bu, tamamen bir Yunan mirasıdır– bütün mülâhazalarını insan, eşya ve hâdiselere bağlar; dolayısıyla da, ulûhiyet hakikatini ya hiç nazara almaz veya onu tâlî bir mevzû gibi mütalaa eder. Oysaki, bizim düşünce sistemimizde, insan-kâinat bir meşher, bir kitap ve hâdiselerin diliyle bir beyan olarak, varlığı kendinden (Vacibü'l-Vücûd) o Yüce Zât'ı anlatan, O'nun sanat eserlerini teşhir eden ve icraatını seslendiren bir dil, bir sergi ve bir enstrümandır. Yunan felsefesi ve onun çağdaş uzantısı sayılan modern Batı mantığında aktif aklın yanında âtıl bir ulûhiyet telakkisine karşılık, bizim kültürümüzde her zaman sanat-Sanatkâr, eser-Eser Sahibi ve Hâlık-mahlûk münasebeti söz konusudur. Biz, kendi düşünce sistemimizde insan ve kâinatı birer vasıta gibi değerlendirerek, belli bir örfâne ufkuna kadar

hep bu vasıtalarla, o Ulular Ulusu Sanatkâra yönelir ve O'nu ararız; ötekiler ise, Ulûhiyet telakkisinin sadece pratikteki neticeleri üzerinde durur ve her şeyi tamamen eşya ve hâdiselere bağlarlar. Ayrıca bizim, aktif aklın yanında her şeyi Kitap-Sünnet, Kitap-Sünnet'in referansı çerçevesinde diğer kaynaklarla irtibatlandırmamıza mukabil, onlar, aklı ve müşâhedeyi bilimin biricik sebebi görerek, âdeta ilmin ve mârifetin yollarını daraltmış sayılırlar.

Özetlemek icap ederse kültür; aslî ve tâlî unsurlarıyla insan tabiatına mâl olmuş; bilinmiş, inanılmış, yaşanılmış, nihayet şuuraltı bir doküman hâline gelmiş mefhum, kural ve insiyakların bütünüdür ki, şuur ve irade söz konusu olmasa da, yer yer belli sebep, sâik ve tedâîlerle mevcûdiyet ve belirleyiciliği duyulup hissedilen epistemolojik bir olgudur.

Evet, nice ruha mâl edilmiş ve şuur altında uyuyan inançlar, kabuller, örfler, âdetler vardır ki, zaman zaman aklın iç dinamikleri, belli sâik ve sebeplerle bu müktesebâtı uyarır, canlandırır, harekete geçirir ve inşâ edip şekillendirir; bazen, tıpkı eski hâliyle olduğu gibi gayet net, bazen de biraz renk atıp matlaşmış olarak, ayniyet ölçüsünde bir misliyetle şekillendirip ortaya koyar. Ancak bu müktesebât ne ölçüde insan tabiatına mâl olursa olsun, eskilerin ayniyle yeniden gündeme gelmeleri kat'iyen söz konusu değildir; söz konusu değildir, zira her yeni gün, başlı başına bir âlemdir. Ve gelirken de tamamen kendi hususiyetleriyle gelir, kendi gurûbuyla da batar gider. Bu itibarla da biz, şuuraltı müktesebâtımızı, birer eski gibi tekrar etmekten daha çok, onlara şartların gerektirdiği bir kısım derinlikler ilâve ederek ortaya koyarız; daha doğrusu, onları, asla dayalı, nesebi sahih taptaze renkler ve derinlikler ilâvesiyle bir kere daha yaşarız. Burada milletçe her zaman tekrar edegeldiğimiz bir hatayı vurgulamakta da yarar görüyoruz. Eskilerin yeniye sağlam bir zemin oluşturması, yeninin de eskiyi daha da açıp geliştirmesi yerine, biz konuyu çok defa birbirinden ayrı iki zamana bağlayıp, bu iki zaman dilimini bazen birbiriyle vuruşturarak, bazen de karşı karşıya getirerek, hep temellerde bir kısım krizlere sebebiyet vermişizdir: Ya, "Yeniler koklanır, sonra çöpe atılır; eskilerse misk ü amber gibidir, karıştırdıkça çevreye güzel kokular saçar." diyerek, zamanın bir parçasına ait vâridât hakkında ifrat etmiş ya da "Eskiyip gitmiş bu müktesebâttan ne olur ki; ne aranacaksa, yeninin rengârenk dünyasında aranmalıdır." mülâhazasıyla, bu defa da zamanın diğer yanına karşı bütün bütün alâkasız kalmışızdır; kalmış, hem millî zaman

mefhumunu göz ardı etmiş, hem de konunun evrensel buudunu görmezlikten gelmişizdir.

Oysaki biz, kendi kültürümüzü, sadece kendi coğrafyamız açısından değil, bizimle medenî dünya arasında kalıcı ve sağlam bir köprü teşkil etmesi zâviyesinden de iyi yorumlama, dikkatli değerlendirme ve düşünce hayatımızda, açılma türünden yeni bir kültür zamanına ortam hazırlama mecburiyetindeyiz. Değişik bir ifadeyle, milletimiz adına daha sağlam, daha tutarlı, daha kalıcı bir kültür anlayışının inşâsı için –geleceğin önceliği mahfuz– dün, bugün ve yarına ait değerleri birbirine feda etmeme, temâdî ve inkişafa aynı ölçüde saygılı kalma "zorunda"yız. Aslında kültürel zaman, bizim bildiğimiz zaman anlayışından farklı olarak önce bulunma ya da sonradan vücûda gelme mefhumlarına bağlı değildir. Bence ona "zaman üstü" demek daha uygun olacaktır. Hatta ona, zamandan "bağımsız" ve aşkın nazarıyla bakmak yerinde bir yaklaşım olsa gerek; zaten kültürün sürekliliği de, tamamen onun bu müstakilliyetine bağlıdır. Ne var ki, onun tamamen müstakil ve kendi olan bu yapısını düzenleyen ve farklı muhitlerle münasebetini şekillendiren bir referans çerçevesinin olduğu da açıktır. İşte bu yönüyle de o, böyle bir çerçeve içinde, farklı mefhumlar, ayrı ayrı düşünce yolları, değişik bakış zaviyeleri, her biri bir yoruma bağlı sanat telakkîleri ve ahlâkî değerler gibi.. hususların bütününden ibarettir denilebilir.

Ancak her türlü mazmunu, mefhumu, düşünce tarzını, yorumu ve telakkîyi onlara bağlı olarak götürme mecburiyetinde olduğumuz bir de temel esaslar vardır ki, kültür, bütün renkleriyle bu esaslar etrafında daireler çizer durur.. onlarla beslenir, gelişir ve derken, onlarla zaman-mekân üstü bir hâl alır. Bu esasları, başta Kitap ve Sünnet olmak üzere, bu iki önemli umdenin –daha sonra bu esasları birer işaret nevinden de olsa hatırlatmayı düşünüyoruz– referansı çerçevesinde Tefsir, Hadîs, Usûl-ü Tefsir, Usûl-ü Hadîs, Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh.. ana başlıklarıyla özetleyebiliriz. Hususîyle Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh (Fıkıh Metodolojisi), hem ciddî bir mesainin ürünü olmaları, hem de insanlık tarihinde emsalsizlikleri itibarıyla o kadar engin ve zenginleşmeye açık kaynaklardır ki, bu kaynaklara sahip olan milletler en hayâtî şeylere sahip olmuş sayılırlar. Her medeniyetin iftihar ettiği, nev'i şahsına münhasır bazı değerler vardır. Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh da, bizim medeniyetimizin en belirgin değerlerindendir. Öyle ki, eğer geçmişimiz itibarıyla bizim medeniyetimize bir

isim bulmak icap etseydi, ona "Fıkıh" veya "Usûl-ü Fıkıh" medeniyeti demek uygun olurdu; kapıları ardına kadar düşünceye, hikmete, felsefeye açık Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh medeniyeti.. Yunan (ve Grek) medeniyetleri birer felsefe medeniyeti, Babil ve Harran medeniyetleri birer irfan (Gnostisizm) medeniyeti, bugünkü Avrupa bir "bilim ve teknoloji medeniyeti" olmasına mukabil, asırlardır devam edegelen bizim medeniyetimiz, düşünce, akıl, mantık ve muhakeme yörüngesiyle herkese açık bir Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh medeniyetidir. Çok düşünürle beraber, Seyyid Bey ve Muhammed Hamidullah Hocanın da ifade ettikleri gibi, bizdeki Fıkıh Metodolojisi çalışmaları, en mükemmel bir hukuk sisteminin, en kusursuz bir kanun ilminin inşâsı, gelişmesi ve her asrı kucaklayabilecek şekilde açılması zaviyesinden, en ciddî bir ilk teşebbüstür. Hem de, epistemolojik olarak başka kültür ve medeniyetlere kaynak teşkil etmeye açık bir ilk teşebbüs.

Her zaman değişik toplumların değişik kanun ve hukuk sistemleri olagelmiştir; Romalıların, Çinlilerin, Hintlilerin, Yunanlıların... Ne var ki, ne Yunanlıların levhaları, ne Romalıların Cassius kanunları ne de modern dünyaların değişik kanunnâmeleri, hiçbir zaman fıkıh sisteminde olduğu gibi bir metodoloji ilmine bağlanamamış ve bu ölçüde kurallaştırılamamıştır. Bu itibarla da, temelleri Kur'ân, Sünnet ve Selef-i Salihîn'in tahkik ve tespitlerine dayalı bu ilmi, bir başka millette bulup göstermek mümkün değildir.

Felsefe, değişik dönemler itibarıyla, yine o dönemlerin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere sürekli gelişen bir mantığın ürünüdür. Bizim medeniyetimizde de Fıkıh Metodolojisi, hukûkî sistemlerimiz için tarih boyu aynı vazifeyi görmüştür. Fıkıh ve hukuk, toplumları kurallarla yönetme misyonunu eda ederler. Usûl-ü Fıkıh ise, fıkıh ve hukuk sistemlerine rehberlik yapar. Böyle bir rehberlikte kullanılacak metotların türünü de, konunun durumuna göre "akl-ı selim" belirler. Böyle bir usûl ve metodun, hukûkî konuların iyi anlaşılması üzerinde ne büyük bir tesir icrâ edeceği açıktır. Aslında Fıkıh ve Usûl-ü Fıkıh için söylenen sözler, aynı ile Kur'ân ve Sünnet'e bağlı diğer ilimler için de söz konusudur. Gerçi, daha önceki kitaplar üzerinde de değişik çalışmalar yapılmış ve onlara bağlı bazı sistemler geliştirilmiştir ama, Kur'ân ve Sünnet üzerinde yoğunlaşan mesai ve ortaya konan yorumlar, her zaman takdirle yâd edilecek ölçüde bir hâdisedir. Evet Kur'ân, ister bizzat Allah Resûlü tarafından ortaya konan yorumlarıyla; isterse dilin kuralları, Arapça'nın kendine has üslûbu ve

nüzul sebepleri göz önünde bulundurularak yapılan tefsir ve tevilleriyle olsun, düşünce hayatımızda öyle bir zenginlik kaynağı olagelmiştir ki, çok sathî bir nazarla bile bakanlar, bunun ne büyük bir servet olduğunu hemen anlayabilirler. Hadîs için de aynı şeyleri söylemek her zaman mümkündür. Ne var ki, bütün bunlara vefalı ve yetenekli dimağların sahip çıkıp, anlatmaları gerekmektedir. Yoksa, düşmanların korkunç husûmeti ve dostların da vefasızlık ya da suskunluğuyla hep bulandırılmak istenen veya tamamen yok farz edilen bu feyyaz kaynaklara rağmen, milletçe daha uzun süre varlık içinde yokluk yaşamamız kaçınılmazdır.

Bu önemli kaynakların referans çerçevesi içinde, İslâm akidesinin aklî-naklî delillerle ispatı ve dinimiz etrafındaki şüphe ve tereddütlerin giderilmesi, teşbih, tecsim (Allah'ın herhangi bir varlığa benzetilmesi ve O'nun bir cisim farz edilmesi) gibi felsefî çarpık mülâhazaların cevaplandırılması, ilâhî sıfatların mevcudiyeti ve bunların çerçevelerinin belirlenmesi, "eslah" konusu, "hüsün-kubuh" mevzuları etrafında kaleme alınmış Sünnî kelâm konularını; maslahat, istihsan, örf, âdet ve teâmül gibi hususları da, kültür mirasımızın tâlî kaynakları arasında zikredebiliriz.

Her biri başlı başına müstakil birer kitap konusu teşkil edebilecek bu kaynaklara biz, şimdilik mahrûtî bir bakış çerçevesinde sadece bazı işaretlerde bulunacağız:

1. Kitap

Kur'ân kelime-i mukaddesesi ile de ifade edilen Kitap, insanın gönül gözünü açan, duygularını enginleştiren, düşüncesini derinleştiren; muhkemi, müteşâbihi, nassı, zâhiri, mücmeli, mufassalı; ayrıca îmâsı, işareti, teşbihi, temsili, istiâresi, mecazı, kinayesi.. gibi değişik beyan türleri ile başları döndürecek ölçüde zengin bir kaynaktır ve her asra yetebilecek açılım gücüne sahiptir. Ne var ki, ondan, onun derinliği ölçüsünde istifade etmek, biraz da insaflı düşüncelerin ona kapı aralamalarına bağlıdır. Evet o, zaman ve mekân üstü bir kitaptır ama, bazen niyet ve nazar çarpıklığı, onu kendi muallâ konumundan aşağılara çekerek, beşerî düşüncelerin darlığına hapsedebilir. İşte böyle bir bakış zaviyesi veya düşünce inhirafı yaşayanlar, hiçbir zaman onu, kendine has o baş döndürücü derinlikleriyle tanıyamazlar. Aslında, belli ön yargılarla kendi düşüncesinin eline-koluna kelepçe vurmuş esir ruhlar, hangi

zamanı yaşarlarsa yaşasınlar, hangi çağda bulunurlarsa bulunsunlar, bu beyan harikası kitabın sırlarını ihata edemez ve onu, o mucizevî ufkuyla kat'iyen tanıyamazlar. O, hemen her zaman beşer ufkunu aşan zirve bir kitap ve değişik tefsir, tevil dalga boylarıyla eşsiz bir beyandır; ama, samimiyetle sinesini ona açanlar için.. o, insanlık için önemli bir şans, onu tanıyıp her meselede ona sığınmak da şanslar üstü bir şanstır; ancak, acaba böyle bir mazhariyetten haberdar olan kaç insan vardır!? Aslında, onun ziyasına sığınmadan hiçbir beşerî problemi çözmek mümkün olmadığı gibi, insanoğlu için onun beyan çağlayanları esas alınmadan kalıcı herhangi bir mutluluğa mazhariyet de söz konusu değildir.

Şimdiye kadar nice söz üstadı, beyandan ne sihirli âbideler tesis etmiş ve nice düşünce insanı, ne felsefî ve ideal sistemler kurmuşlardır. Ama bugün bütün o âbideler birer virâne ve o ideal sistemler de, tarihin yaprakları arasında soluk birkaç satırlık hatıradan ibaret kalmışlardır. Beşer ufkunda tecellî ettiği günden itibaren tazeliğini devam ettiren bir beyan varsa, o da, işte bu Kur'ân; ve insanlığı sahil-i selâmete çıkaracak bir sistem varsa, o da, bu mübarek kitabın muhtevasıdır. Onun beyanında öyle sihirli ve parlak bir câzibe vardır ki, sesinin ulaşabildiği yerlerde başka sözler malayaniyata dönüşür. Onun muhteva zenginliği karşısında düşünce ve sistem sarrafları birer dilenci hâlini alır.

İnsan, varlık ve Allah hakikatine tercüman olan bu kitap, insan gerçeğini öylesine incelerden ince tahlil eder, eşya ve hâdiseleri o kadar hassas ve ölçülü değerlendirir ki, az bir dikkatle hemen herkes, bu tahlil ve değerlendirmenin öbür ucunda âdeta nâmütenâhîyi görür gibi olur. Dolayısıyla da, Kur'ân'ın sihirli dünyasına girebilen kalb ve ruh insanları, bir fihrist çerçevesinde kendi nefislerinde duyup hissettikleri her şeyi, kâinatta mufassal bir kitap muhtevasıyla görür, duyar ve ömürlerini işaret ve emarelerin dünyasında hep ona doğru yürüyen seyyahlar gibi sürdürürler.

Evet bu kitap, irfan ufkumuzu öyle aydınlatır ki, insan, onun öncülüğünde gönlünün "arş-ı kemâl"ine doğru yürürken, ne yol garâbetine, ne düşünce tıkanıklığına ne de ruh inkıbazına maruz kalır.. bilgi ile heyecanın, imanla müşâhedenin, külfet ile güvenin, nizamîlikle emniyetin iç içe duyulduğu bu yolda o, yürür hep zirvelere doğru.. yükselir en ulaşılmaz şâhikalara.. ve erer tâlihinin gülen yüzünü görebileceği ufuklara.

Bu kitap; insan ve kâinatın iç derinliklerine, insanoğlunun ruh enginliklerine, onun his, şuur, irade ve gönül gibi en hayatî buudlarına ve bu mükemmel varlığın, kâinatların yeniden vilâdetleri sayılan hilkatindeki gayeye ve mânâya, donanımındaki fâikiyete, faaliyet alanının genişliğine, potansiyel büyüklüğüne, arzu, emel ve heyecanlarına öyle yerinde belli şeyleri hatırlatmaya mâtuf göndermelerde bulunur ki, şimdiye kadar ne bir felsefe, ne bir sosyoloji, ne bir biyoloji, ne bir psikoloji ne de bir pedagoji o ufku hayal bile edememiştir.

Bu kitabı tanıyan birinin, insan, kâinat ve Allah'la alâkalı temel konularda, onun icmallerini tafsil edip detaylandırmanın dışında başka bir kaynağa ihtiyaç duyacağını zannetmiyorum. Aslında tafsil ve detaylandırma da, netice itibarıyla, yine onun referans çerçevesi içinde ya bir Peygamber beyanına, ya sağlam bir müşâhede ve muhakemeye ya da aklî istidlâle dayanma zorundadır ki, bu da, her şeyin onun yörüngesinde cereyan ettiği mânâsına gelir.

Bu kitap, nüzûlü ile, tarihin mecrâ değiştirmesi sayılan önemli bir başlangıçta, en mübarek bir bahtiyarın aracılığıyla, tâli'li bir toplumun ferdî, içtimaî, siyasî, idarî, iktisadî, ruhî, fikrî hayatlarını tanzim etmeyi hedeflemiş ve hedeflediği şeyleri de bir hamlede, bir nefhada gerçekleştirerek, bedevî bir toplum içinde, medenî milletlere örnek teşkil edecek iç içe inkılâpların biricik ilham kaynağı olmuştur. Aslında o, bugün bile, kendine sığınanlar için aynı şeyleri yapabilecek güçte ve zenginliktedir. Evet o, insan, kâinat ve Allah münasebetlerini ifadede benzeri olmayan bir zenginliğe, bir vüs'ate, hem de tahlil ettiği konuların gerektirdiği temkin ve tenasübü koruma ölçüsünde bir zenginliğe ve vüs'ate sahiptir. Bediüzzamanca bir üslûpla anlatılacak olursa o, bu kâinat kompleks, saray ve meşherinin sesi-soluğu ve yorumu.. tekvînî emirlerin en özlü tefsiri ve tevili.. her zaman müşâhede edip durduğumuz şu koca mekân ve onun izafî bir buudu olan zamanın sırlı bir altın anahtarı.. Cenâb-ı Hakk'ın zât, sıfât ve isimlerinin en beliğ bir dili ve tercümanı.. eşyâ ve hâdiselerin perde arkası esrarına ıttılaın biricik rasathanesi.. kevn ü mekânlar ötesinden gelip, gönül ve dillerimizde yankılanan Allah'ın (celle celâluhu) bir iltifatnâmesi.. şu muhteşem İslâm dünyasının ışık kaynağı, havası, ziyası.. ve ebedlere kadar var olabilmenin –olmazsa olmaz– temel esası.. hemen herkesin, ya ciddî bir merak ve iştiyakla ya da bir tereddüt ve ürperti ile beklediği öbür âlemlerin haritası, tarifnâmesi, rehberi.. bütün insanlık âleminin, insanî kemalât

yolunda hiç kimseyi yanıltmayan bir terbiye kitabı, bir mârifet mecmuası ve bir ilimler ansiklopedisi.. husûsiyle de, İslâm dünyasının en saflardan daha saf bir ilim, irfan ve hikmet kaynağı.. nihayet, bütün Müslümanların şahsî, ailevî, içtimaî, iktisadî, siyasî ve idarî hayatlarını asırlar boyu tanzim eden, yönlendiren bir kanunlar külliyatı.. ihtiva ettiği dua, zikir, fikir ve münâcâtlarla bir seyr u sülûk rehberi.. eşyâ ve hâdiseleri en ince teferruatına kadar işaretleyen, olabildiğine veciz ama müphemi olmayan, fevkalâde zengin, ancak, daha çok inananlara cömertçe davranan, bütün zaman ve mekânlara yeterli ve tabiî, zaman ve mekân-üstü olan hârika bir kitaptır.

Ne meleklerin, ne ruhanîlerin ne de cinlerin müstağnî kalamayacağı işte bu kitap, bizim kültür mirasımızın en geniş, en duru, en derin ve her zaman deryalar gibi dalgalanıp durduğu halde hiçbir zaman bulanmayan en birinci ve en önemli kaynağıdır. Bizim burada o mübarek kaynakla alâkalı ifade etmeye çalıştığımız hususlar ise, sadece ona küçük birer işaretten ibarettir.

2. Sünnet

Sünnet, Fıkıh ıstılahında, Cenâb-ı Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) söz ve hareketleri ile, yapılmasını emrettiği veya işaret buyurduğu hususların bütünüdür. Bir diğer yaklaşımla o, Efendimiz tarafından farz veya vacip olduğu belirlenmeyen, bazen de terk edilebilen, Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) söz, fiil ve davranışlarıdır ki, ibadet kabilinden olanlara "Sünnet-i Hudâ", âdet-i seniyyeleri cümlesinden bulunanlara da "Sünnet-i Zevâid" denir. Usûlcüler ise meseleye daha farklı yaklaşarak, onu, sözlere, fiillere, takrirlere bağlayıp, sözlerle sübut bulanlara "Sünnet-i Kavliye", fiillerle ortaya konanlara "Sünnet-i Fiiliye" ve yapıldığını gördüğü halde, işlenip işlenmemesi konusunda sükût buyurduğu hususlara da "Sünnet-i Takrîriye" demişlerdir ki, hemen her bölümü ile, amele müteallik bulunanlardan ahlâkla alâkalı olanlara, terbiye ve âdâb etrafında şerefsüdur olmuş nurefşân beyanlardan nefis tezkiyesi ve ruh terbiyesi istikametinde ortaya konmuş düsturlara kadar, çok geniş bir alanda, gözlerimize ve gönüllerimize ziya çalan öyle tükenmez bir kaynaktır ki, asırlardan beri insanımızın, bu bereketli kaynaktan beslene beslene canlı bir Sünnet örneği hâline geldiği söylense yeridir.

Evet Sünnet, ister teşrîdeki alanının genişliği, ister farklı yorumlara açık

esnekliği sayesinde, Kur'ân tefsirinden fıkha, itikadî meselelerden ahlâka, zühd ü takvâdan ihlâsa açılan çerçevede, öyle feyyaz bir kaynak olagelmiştir ki, başka bir din, başka bir millette bu ölçüde bereketli bir kültür hazinesinden bahsetmek mümkün değildir. Ancak biz, şimdilik bu önemli konuyu da, o alanlarla alâkalı yazılmış ve yazılacak kitaplara havale edip, diğer bir hususa geçmek istiyoruz.

3. İcmâ

İttifak, kast, azim ve mutabakat mânâlarına da gelen icmâ; aynı asırdaki İslâm müctehidlerinin dinî bir meselede ittifak etmeleri demektir ki, bu ümmete mahsus bir mazhariyettir. İcmâ, herkesin ve hele sıradan insanların işi değil; o, herhangi bir konuyu aslî deliller itibarı ile tespit edip değerlendirebilecek güçteki uzmanların, o mevzû ile alâkalı mutabakatlarıdır. Avamın herhangi bir mesele hakkında anlaşmaya varması icmâ sayılamayacağı gibi, şer'î delillere muhalif herhangi bir meselede de icmâ söz konusu değildir. Evet, Şâriin vaz'ettiği nasslarla, bilinmesi zarûrî olan mevzûlarda icmâ hükümsüz olduğu gibi, varlığın hudûsu (sonradan yaratılma) türünden konularda da o, geçersizdir. Keza, Allah'ın varlığı, birliği, peygamberlik hakikatinin sübutu gibi hususlar da, icmâın cereyan sahasının dışında kalırlar. Ayrıca, anlaşılması Şâriin tasrihine bağlı bulunan, âhirete ait ahvâl, kıyamet alâmetleri, ötedeki nimet ve azap çeşitleri.. gibi mevzûlarda da icmâ söz konusu olamaz.

"Ümmetim, dalâlet üzerinde ittifak etmez."[1] şeklindeki Peygamber işareti ve [2] يَدُ اللّٰهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ gibi.. cemaatin hususî bir ilâhî teyide mazhariyetini ifade eden beyanlar, icmâın hücciyetini vurgulayan hususlardan sadece bir ikisi…

Zeydiye'nin bu konuda farklı mütalaaları, Şia'nın değişik yorumları ve Zâhirîler'in onun geçerliliğini belli bir zaman dilimine inhisar ettirmeleri, bu önemli kültür kaynağının esasına dokunacak nitelikte güçlü muhalefetler sayılmazlar. Ne var ki, onların itirazları ve bu itirazlara karşı çoğunluğun verdiği cevaplar da hafife alınacak gibi değildir. Ancak bütün bunlar, bu yazının istiab haddini aşacak ölçüde birer kitaplık konulardır ve bugüne kadar da defaatle ele alınıp işlenmişlerdir. Biz burada icmâı, sadece kültür mirasımızın bir kaynağı olarak hatırlatmak istemiştik, o kadar…

4. Kıyas

Bir şeyi diğer bir şeyle ölçüp, ortak bir değer ve hükme bağlama mânâlarına gelen kıyas; ıstılahta, bir konu ve bir amel ile alâkalı hükmü, onun dengi, benzeri başka bir konuda da ortaya koymak demektir. Usûl-ü Fıkıh'ta (Fıkıh Metodolojisi) birinci meseleye "makîsun aleyh" veya "asl", ikinci meseleye de "makîs" veya "fer'", bu iki mesele arasındaki ortak noktaya, diğer bir ifade ile, "vech-i müşâbehet"e de "hükmün menâtı" denir ki, bu çerçevede tanımaya çalıştığımız kıyas, Kitap ve Sünnet'teki zaman ve mekân üstü potansiyel zenginliğin önemli bir açılım alanını teşkil eder. Evet kıyas, değişen zaman ve mekânlara bağlı muhtemel ihtiyaç boşluklarına karşı, Kitap ve Sünnet'in referansı çerçevesinde her zaman başvurulabilecek öyle zengin bir kaynaktır ki, onun söz konusu olduğu yerde kat'iyen çareler bitmez.. ve bu açılım kapısı, ehil olanlara her zaman ardına kadar açıktır.

Bazen birbirine münasip ve müşabih konularda "vech-i müşâbehet" dediğimiz ortak nokta fevkalâde açıktır ve konuyla az bir mümâresesi olan herkes, bu benzerliği hemen anlar ki, metodologlar, buna "kıyas-ı celî" diyegelmişlerdir. Bazen de, "makîs" ve "makîsun aleyh" arasındaki ortak nokta hemen anlaşılmayacak ölçüde kapalı olur; kapalı olur ve araştırmaya, tetkike ihtiyaç duyulur; hatta bazen alternatif menâtlar bile söz konusu olabilir ki, buna da "kıyas-ı hafî" demeyi uygun bulmuşlardır.

Böyle her iki cenahıyla da hem bir genişlik, hem de zenginlik ifade eden kıyasın, ceza hukukunda –ona başvurmak, cürüm ve ceza ihdas etme mânâsına geleceğinden– hücciyeti söz konusu değildir. Bu kabil özel durumların dışında o, hemen her zaman müracaat edilebilecek önemli bir bilgi kaynağıdır. Ve fakihlerin büyük ekseriyeti tarafından hücciyeti üzerinde ısrarla durulmuştur. Biz şimdilik, onun da, mücelletlik bir konu olduğunu vurgulayıp geçelim.

5. İstihsan

Güzel görmek, görülmek, beğenmek ve beğenilmek mânâlarına gelen istihsan; usûlcülerce farklı yorumları olsa da, çokları onu celî kıyasa muarız ve onun mütekâbili hafî kıyas yerinde kullanagelmişlerdir. İstihsan, bazen bir hükümde kıyasın gerektirdiğinden daha kuvvetli bir delile yönelme, bazen kıyasla ortaya konan hükmü daha güçlü bir delille tahsis etme, bazen râcih bir delile dayanma, bazen kıyası bırakıp, genel disiplinlere uygunluk içinde

nasslara daha muvafik olanına uyma, bazen de “terkü’l-usri li’l-yüsr” fehvâsınca, kolaylık adına zorluğun terk edilmesi, yani bir konuda hem zorluk hem de kolaylık söz konusu ise, kolaylık adına tercihte bulunulması mânâlarına hamledilmiştir. Başta Ebû Hanife olmak üzere pek çok fukahânın görüşü istihsanın hücciyeti istikametindedir. Aslında istihsana karşı çıkanlar da, ona yüklenen mânâları daha başka ad ve unvanlarla diğer disiplinlere yükleyerek, aynı şeyleri yapmışlardır. Bu itibarla da, onu delil kabul etmeyenlerin iddiaları tamamen lâfzîdir ve kat’iyen böyle bir “menhelü’l-azbi’l-mevrûd”u bulandıracak mahiyette değildir. Biz, şimdilik istihsanın tafsilini de yine sahasının uzmanlarına bırakarak, bu fasla da bir nokta koyup geçelim.

6. Maslahat

Vasıta, vesile ya da faydalı ve iyi olana ulaştıran anlamında maslahat; bir içtihad prensibi olarak, çok erken dönemde, kıyas ve re’yin bahis mevzûu olduğu hemen her mecliste üzerinde durulagelmiş ve zamanla da bazı mezhep imamlarınca müstakil bir disiplin kabul edilerek, tâlî derecede “edille-i şer’iyye”den biri sayılmıştır. Kelimenin mânâsından da anlaşılacağı üzere maslahat, insanların yararına olan ve onunla salâha ulaşılan bir disiplin demektir ki, bu mânâda o, dinî hayat içinde önemli bir yer işgal eder. Aslında Cenâb-ı Hak, kullarının din, can, mal, akıl ve nesillerinin korunmasında maslahatı bir esas olarak vaz’etmiştir. Bu, Usûl-ü Fıkıh’taki maslahata da bir esas teşkil etmektedir.

Maslahat, diğer fıkhî deliller ölçüsünde yaygın olmasa da, bir hayli fakih, hususiyle de Mâlikî fukahâsı ona ayrı bir önem atfedegelmişlerdir. İmam Şafiî, doğrudan doğruya maslahat delili üzerinde durmasa da, değişik bir yolla onu da kıyas çerçevesi içinde mütalaa ederek, zımnen kabullenmiş görünür. Hanefî fukahâsı farklı bir yorumla ona karşı hüsnükabullerini ortaya koyarlar. Ahmed bin Hanbel ise, pek çok meselede olduğu gibi bu konuda da İmam Şafiî gibi bir yol izler.

Belli ölçüdeki bu farklı yaklaşımlarla beraber maslahat, makbul bir maslahat ise ve başka şer’î bir disiplinle de çakışmıyorsa, hemen bütün mezheplerde –ayrı ad ve unvanlarla da olsa– kabul görmüş ve çok meselede başvurulagelen tâlî delillerden biri sayılmıştır. Hem Şâriin ona yüklediği mânâlar, hem de fukahânın ona tahmil ettiği fonksiyonlar açısından çok önemli bir kültür kaynağı

olduğunda şüphe yoktur. Ne var ki, onun da daha genişçe anlatılmasına ihtiyaç vardır. Ancak, onun da açılıp anlatılması böyle bir makalenin istiab haddini aşar.

7. Tasavvuf

Tarifini konuyla alâkalı kitap ve risalelere havale ederek, muhtevasına kısaca geçelim:

Nazarî yanı tarikat, amelî yanı dervişlik diyebileceğimiz tasavvuf, ruhî hayattan ahlâka, ondan da âdâb-ı muâşerete ait konulara kadar çok geniş bir alanda önemli bir bilgi ve kültür kaynağıdır.

Bazıları tasavvufu, nefis ve enaniyet cihetiyle ölüp, kalbî ve ruhî hayat itibarıyla dirilme.. bazıları, kendi nisbîliği içinde iradenin mevcûdiyetiyle beraber, o yolun yolcusu olarak, gassâlın elindeki meyyit gibi Hakk'ın iradesine teslim olma.. bazıları, bir taraftan Kur'ân'da zemmedilmiş bulunan mesâvî-i ahlâka karşı tavır alırken, diğer taraftan da mehâsin-i ahlâk ile bezenme.. bazıları, muktezâ-i beşeriyet kalbdeki ve ruhtaki bize ait uzaklığı aşarak, ilâhî yakınlığı "kurbet" unvanıyla vicdanlarımızda duyma.. bazıları, Kur'ân ve Sünnet rehberliğinde bir çizgi takip ederek, hayatımızda hevâ ve hevesin yerine hüdâyı ikame etme.. bazıları, bütünüyle "Müsebbibü'l-Esbâb"a yönelerek, sebepleri aktif müessiriyet dışında görme.. bazıları da, cismanî ve bedenî arzulardan sıyrılarak, –imkân el verdiği ölçüde– melekî vasıflarla ittisaf etme şeklinde yorumlamışlardır.

Ahlâkî yaklaşımı öne çıkararak, tasavvufla alâkalı şunları söylemek de mümkündür: O, şeytan ve nefsin dürtülerine karşı her zaman kalbi temiz tutmak.. nefsi kendine has temayüllerinden vazgeçirerek, mümkün olduğu ölçüde, onun hareket alanını daraltmak.. sürekli kalbin ve ruhun derece-i hayatında kalmaya çalışarak, hakikî insanlığa yükselmenin yollarında bulunmak.. Hak'la olan münasebetlerde ciddîlerden ciddî olmanın yanında, hayatını başkalarının maddî-mânevî mutluluğuna bağlamak.. en samîmâne gayretler ve en büyük işlerde bile karşılık beklemeden, peygamberâne bir yol izlemek.. Hakk'a kulluk hamlelerinde her zaman, mişkât-ı Muhammediye'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) gölgesinde yol almaya kararlı bulunmak.. Allah ile münasebetlerinde Hâlık-mahlûk, abd-Mâbud, talip-Matlub, kâsıd-Maksûd mülâhazalarına sımsıkı bağlı kalarak dupduru, halis, garazsız-ivazssız bir

ubûdiyet sergilemek.. mâsiyet karşısında her zaman dişini sıkıp dayanmak.. ibadet ü tâati hayatın gayesi ölçüsünde bir neşve ile yerine getirmek.. belâ ve musibetleri gülerek istikbal edip, kahr u lütfu bir bilmek.. her türlü sa'y ve gayrette beşerî takvimlere değil, Hakk'ın takdirlerine bağlanarak, zamanın çıldırtıcılığına karşı bir kuluçka sabrı göstermektir ki, esas yeri, kalbin zümrüt tepeleri etrafında telif edilmiş kitap ve kitapçıklar olan tasavvuf, bütün bir hayatı kucaklayan, besleyen, zenginleştiren, beyan, burhan ve irfan destekli öyle engin bir bilgi ve mârifet havzıdır ki, ne Doğunun mistik telakkileri içinde ne de Batının felsefî cereyanları arasında o derinlikte bir kaynak göstermek mümkün değildir.

8. Kelâm

Söz, konuşma, dil, Kur'ân-ı Kerim, ilâhî emir ve nehiy mânâlarına gelen kelâm; İslâm inanç sistemini aklî ve naklî delillerle müdafaa etmeyi, mü'minlerin düşünce istikametlerini korumayı, dine karşı zaman zaman ortaya atılan veya atılması muhtemel bulunan şüphe ve tereddütleri bertaraf etmeyi, bir kısım yanlış felsefî cereyanlara karşı eskilerin "akâid-i hakka-i İslâmiye" dedikleri hakikatleri "Sünnet-i Seniyye" çerçevesinde koruyup kollamayı üstlenen bilgilerin bütünüdür.

Diğer bir yaklaşımla kelâm, dinin asıl kaidelerini (usûlü'd-din) Kitap, Sünnet ve bu iki ana esas çerçevesinde selef-i salihînin mütalaalarına bağlayan bir kısım ilim ve mârifet nazariyeleri (epistemoloji) ihtiva eden düsturların mecmûudur. Bu düsturlar, öteden beri pek çok âlim, mütefekkir ve İslâm filozofu tarafından kitaplaştırılmış ve eskinin mektepleri sayılan medreselerde tahsil edilegelmiştir.

Bazı mütefekkir ve âlimler bu konuda, Kitap ve Sünnet çerçevesinde kalıp, mevzû ile alâkalı herhangi bir fikir yürütmemelerine karşılık, bazıları, beyanı burhanla besleyerek ve irfanla da zenginleştirerek, konuyu hem tasavvufî, hem de felsefî malzemeyle genişletmekte beis görmemişlerdir. Beis görmek bir yana, onunla iştigali bir dinî hizmet saymışlardır. Gerçi bu ölçüdeki bir açılım, İslâmî düşünce sisteminin içine eski miras artıklarından bazı çarpık şeylerin girmesine de sebebiyet vermiştir ama, bunun Müslümanlara daha büyük, daha geniş düşünce ufukları açtığı da bir gerçektir.

Ne var ki biz, şimdilik burada, kelâmın olumlu-olumsuz yanlarını münakaşa

etmekten daha ziyade, sadece onun kültür mirasımız adına ne bereketli ve ne engin bir kaynak olduğunu hatırlatmakla yetinerek, yeni münakaşalara kapı aralayacak hususlara girmemeyi düşünüyoruz.

9. 10. 11. Örf, Âdet, Teâmül

Örf; kanun olmadığı halde, insanlar tarafından hüsnükabul gören ve umumun alâkasına mazhar olan, akla, tab-ı selîme ve dine de aykırı bulunmayan âdet, hâl ve davranıştır. Hanefî fukahâsı daha farklı bir yaklaşımla ona; "Aklen, şer'an güzel bulunan ve salim düşüncede de münker sayılmayan hususların bütünüdür." derler.

Âdet ve teâmülle örf arasında ciddî farklar vardır; her şeyden evvel örf veya mâruf güzel görülen bütün âdetlere ıtlak edilmesine karşılık, âdet ve teâmüller bazen nahoş da olabilirler. Bundan dolayı da "iyi âdet, kötü âdet" veya "güzel teâmül, fena teâmül" sözleriyle, âdet ve teâmüllerde bir ayırım gözetmemize mukâbil, örfte böyle bir farklılığa gitmeyiz. Ayrıca örf, hem söz, hem de amelle ifade edilmesine karşılık; âdet ve teâmüller sadece fiil ve davranışlara bağlı kalırlar. Bundan başka, âdet ve teâmüllerin "âtıl akıl"a ait bir yanları vardır ki, bu yanları itibarıyla onlar, tamamen eskiyi kabul ve taklide dayanırlar. Kur'ân, pek çok yerde böyle bir anlayışı tenkit sadedinde, *"Biz atalarımızı bir din ve bir millete bağlı bulduk ve onların izlerine uyduk (onları izlemeye koyulduk) derler."*[3] diyerek, böyle bir taklit ve şablonculuğu açıktan açığa ayıplar. Örf ise, Kur'ân-ı Kerim'de her zaman mâruf unvanıyla emredilegelen, hiç olmazsa tavsiye edilen hususlardandır.

Biz burada, hukuktaki yerleri itibarıyla bir kısım ahkâma esas teşkil etmeleri açısından değil, örfün mutlak mânâda, âdet ve teâmüllerin de dinin ruhuna muhalif düşmemeleri şartıyla kültür mirasımızın önemli birer kaynağı olduklarını vurgulamak istedik. Yoksa, sadedinde bulunduğumuz konulardan her birerleri, birer kitapçığa, hiç olmazsa uzunca bir makaleye mevzû teşkil edecek kadar geniştir. Bu da, hem bizim iktidarımızı, hem de bu yazının istiab haddini çok çok aşar.

Buraya kadar işaretleyip geçtiğimiz bütün yazılanlar, fevkalâde daraltılmış, hatta bir ölçüde bazen sadece mevzûun ismi ve tarifiyle yetinilerek, dar bir makale çerçevesinde, kültür mirasımızın kaynakları ve bu kaynakların iç yapılarının hatırlatılmasından ibarettir. Bu esnada, birbirinden ayrı gibi

görünen kültür mirasımızın değişik kaynakları arasında ciddî bir organik birliğin var olduğunu da vurgulayarak, bize ait ayrı bir özelliği daha hatırlatmak istedik. Bütün bunları yaparken de fantezilere girmemeye fevkalâde özen göstererek ve değişik sunîliklere takılma gibi hususlardan uzak durarak, bütün dikkatlerimizi büyük ölçüde, konunun epistemolojik buudu üzerinde teksif edip, kültür ve düşünce mirasımızın farklı alanları arasındaki münasebetleri hatırlatmaya çalıştık. Anlatılan şeylerin hemen hepsinin hatırlatılması zaruretine binaen, mahrûtî bir bakışla her konuyu olabildiğince daraltıp, mevzûun teferruatını uzman firasetlerin yorumuna bırakarak ve şayet gelecekte bunları daha bir detaylandırmayı düşünüyorsak, onu da ömrün vefa etmesine bağlayıp, birer damla ile deryalara işareti şimdilik yeterli bulduk.

1 İbn Mâce, *fiten* 8; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.367.

2 Tirmizî, *fiten* 7; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 10/438.

3 Bkz.: Bakara sûresi, 2/170, Maide sûresi, 5/104, A’raf sûresi, 7/28, Enbiyâ sûresi, 21/53.

İSLÂM RUHU

Bugün insanoğluna rahat nefes alabilme imkânını sağlayacak bir tek atmosfer varsa, hiç şüphesiz o da İslâm atmosferidir. Son bir-iki asırdan beri topyekün insanlığa dayatılan pek çok sistem, onun ızdıraplarını artırmadan başka bir şeye yaramadı. Bir kere, bu sistemlerin hemen hepsi, büyük ölçüde onun ruhuna yabancı idiler. Bunlardan bazıları ile muvakkaten bir uyum sağlandı ise de, hemen her zaman bir iç tepki ve hazımsızlığın yaşandığı da bir gerçekti. Bu da, pek çok kimsede içten içe her düşünce tarzına ve her sisteme karşı bir kuşku hâsıl ediyordu ki, böyle bir güvensizlik, kuşku ve tereddüdün de yeni yeni bunalımlara sebebiyet vereceği açıktı. Bu itibarla da, her yeni çağrı aynı zamanda yeni bir buhran sebebi görülüyor ve yeni bir tepkiyi de beraberinde getiriyordu. Getiriyordu, zira her şeyden evvel insanlığa dayatılan bu sistemler, hayat, kâinat ve Yaratıcı münasebetleri açısından pek çok boşlukları bulunan bir kısım faraziyelere dayanıyordu. Ayrıca, insan mahiyetini tam bilememe, dahası, onun kalbî ve ruhî hayatını bütün bütün dışlama, bu sistemlere ait öyle eksiklikler idi ki, bu boşlukların bir başka şeyle doldurulması da mümkün değildi.

Herhangi bir boşluğa meydan vermeden, insan-kâinat ve Allah münasebetini, hassaslardan hassas bir denge içinde vaz'etme ancak İslâm'a müyesser olmuştur. Gerek ondan evvel ortaya çıkan mânevî teşekküller ve maddî organizasyonlar, gerek ondan sonra insanlığa kurtuluş ve ümit vaadiyle ortaya atılan değişik sistem ve cereyanlar, insanlığın hiçbir beklentisini karşılayamamanın yanında, hep vaad ettikleri şeylerin gerisinde kalmıştır. Bugün, insanlığın beklediği veya ihtiyaç duyduğu şeyler, kalb ve ruhun açlığıyla alâkalı olduğu hâlde, bütün gayretlerin cismanî arzuları tatmine yönelik olması, büyük bir "yanılgı"dır. Deniz suyu ile susuzluğumuzu giderme gayreti ne ise, mânevî açlık ve tatminsizliklerimizi giderme adına cismaniyet ve bedeni semirtme gayretlerimiz de aynı şeydir. Yıllar ve yıllar var ki, topyekün insanlık ve hususiyle de bizim dünyamız hep böyle fasit bir daire içinde dönüp durmuştur. Bedenî arzularını tatmin gayreti adına her hamlesi, onu biraz daha kendi ruhundan uzaklaştırmış ve her uzaklaşma insiyakı da, onda yeni yeni hezeyanlar meydana getirmiştir. O, bu dönemde bir taraftan ruhî ve kalbî hayatındaki boşluklarıyla cismanî ihtiyaçların pençesinde kıvrım kıvrım

mük’ap açlıklar yaşarken, diğer taraftan da bedeni itibarıyla küstahlaştıkça küstahlaştı ve nefsanî isteklerini bütün insanî değerlerin biricik hâkimi hâline getirdi. Oysaki, topyekün insanlığın gerçek açlık ve susuzluğunun temelinde İslâm’ın ruhundan uzaklaşma yatıyordu. İslâm’ın ruhu derken elbette ki bu, şimdilerde bakış zaviyemiz ve değerlendirmelerimiz açısından matlaşmış, renk atmış ve semavî cazibesi itibarıyla buğulanmış İslâm ruhu değildi; o, kendi renk ve desenleriyle hâlâ bir kısım temiz ruhlarca duyulup zevk edilen, Saadet Asrındaki insanın hissedip yaşadığı İslâm ruhuydu. Bu ruh, hemen her dönemde tertemiz, dupduru ve hiçbir zamana ve mekâna ait düşünce kirlerinin bulandıramayacağı kadar hep derin deryalar gibi dalgalanıp durmuştu. Ne var ki, ona ulaşmak ve ondan tam istifade edebilmek için belli bir niyet ve nazara, belli bir cehd ve gayrete, belli bir teveccüh ve güvene ihtiyaç vardı.

Bu ruh, ne kadar mükemmel, lâhutî ve dinamik de olsa, onun müntesip ve temsilcilerinde sağlam ve mütemadî bir niyet, isabetli bir bakış ve değerlendirme, kararlı bir keşif ve içtihat azmi ve aradığı her şeyi onun içinde bulabileceği inanç ve güveni yoksa, onca zenginlik ve aşkınlığına rağmen, ondan tam istifade etmeleri mümkün olmayacaktır. Dahası, ömür boyu bu semavî hazine ile iltisaklarını devam ettirseler de, açlık, sefalet ve türlü türlü ihtiyaç ve illetleri aşmada zorlanacaklardır; zorlanacaklardır zira, her zaman Kur’ân ve Sünnet’le beslenegelen bir dünyanın başka şeylerle tatmin olması mümkün değildir. Ben şahsen, Kur’ân ve Sünnet’in, ilk asırlardaki muhatapları seviyesinde ele alınıp değerlendirilebildiği takdirde, çağımızın pek çok kemikleşmiş problemlerinin çözülebileceğine ve gelecekteki muhtemel bunalım dalgalarının da kırılacağına, hiç olmazsa zararsız hâle geleceğine inanıyorum. Aslında İslâm, bizim dünyamızda, her zaman analarımızın sütü gibi birinci besin kaynağımız olmuş.. duygu, düşünce ve değerlendirmelerimizde hep belirleyici bir rol oynamış.. evlerimizin içinde hep bizimle beraber olmuş, kesintisiz bütün hayatımızda soluklanmış.. ve ona karşı hiç mi hiç yabancılık hissetmemişizdir. Buna mukabil, pek çok yabancı kaynaklı ideolojiler, doktrinler, kapımızın önüne kadar gelmiş, sokaklarımızı naralarıyla inletmiş; ama kat’iyen içimize girememiş, ruhlarımızla hâlleşememiş ve hiçbir zaman onlar bizim, biz de onların olmamışızdır. Aksine, daha ilk karşımıza çıktıkları andan itibaren şekil ve çehrelerindeki yabancılıklarıyla ruhlarımızda tepki uyarmış, tereddütlerimizi deşelemiş, düşünce muhitimizde hep iğreti bulunmuş

ve ancak toplumdaki muafiyet (bağışıklık) sisteminin zaafa uğratılması ölçüsünde millî bünyede barınma imkânı elde etmişlerdir.

İslâm, bizim ülkemizde, bizim coğrafyamızda, bizim kentlerimizde, bizim evlerimizde; bizim hayatımızı, bizim ihtiyaçlarımızı, bizim heyecanlarımızı kucaklaya kucaklaya bize o kadar yakın bulunmuştur ki, hemen her hareketimiz, her davranışımız ve her aktivitemizde ondan pek çok renge rastlamak mümkündür. Tavırlarımızda ve uzuvlarımızda onun boyası, zihinlerimizde onun med ve cezirleri, gönüllerimizde onun sesi-soluğu, simalarımızda onun izi, dizlerimizde, topuklarımızda onun nasırları, yorgunluk anlarımızda onun dinlendirici fasılları, dinlendiğimiz zamanlarda onun düşündüren ilhamları; canlarımızda onun tasarrufu, mallarımızda onun ortaklığı, ferdî ve ailevî hayatlarımızda onun belirleyiciliği; birbirimizi sevip kucaklamada onun inandırıcı teşvikleri, ümit ve emellerimizi şahlandırmada onun sonsuzluk vaatleri; hak, adalet ve eşitlik konularında onun gönüllere inşirah veren dengeli formülleri, bizi ona o kadar içten bağlamış, daha doğrusu o denli onun tiryakisi hâline getirmiştir ki, –Allah korusun– bir gün kalkıp da bizi bırakıverse, zannediyorum kederimizden kahrolup gideriz.

Hak, adalet, eşitlik ve evrensel güven gibi konuları, belli hedeflere ulaşmada birer vesile ve belli doktrinleri gerçekleştirmede birer vasıta olarak kullananlara karşılık İslâm, bu âlemşümul değerleri, halkın mutluluğu ve Hakk'ın hoşnutluğu birleşik noktasında ele alarak, hem Yaradan'ın hem de yaratılanların isteklerini birden gerçekleştirmiştir. O, Müslümanların da bu espriye bağlı kalmalarını ister. Bu itibarla, eğer bugün Müslümanlar da konunun hassasiyeti ölçüsünde "hak", "adalet", "eşitlik" derken bu yüksek mülâhazalarını cismanî ve nefsanî isteklerine alet etmez ve Hakk'a bağlı götürürlerse, şimdilerde olmasa da yarın herkesin imreneceği bir konuma yükselecekleri muhakkaktır. Bu konum, Allah'ı sevme, Allah tarafından sevilme ve insanlar tarafından da gıpta ile takip edilme konumudur. Böyle bir payeyi ihraz eden en birinci sâik ise, İslâm'ın yenilmez gücü ve Müslümanın imrendirici hayat tarzıdır.

İslâm'ın, dıştan ithal edilen herhangi bir ideoloji ve doktrin gibi propagandaya ihtiyacı yoktur. O'nun referansı kendisi ve vefalı temsilcilerinin tavırlarıdır. O, her zaman hakkın yanında olmayı, hakkı tutup kaldırmayı yeğler ve hakka saygıyı en büyük ibadet sayar. "Hâlık'ın nâmütenahî adı var, en başı

Hak; / Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak.” (Âkif) mülâhazaları, bu espriye bağlı söylenmiş ve hiçbir zaman vazgeçemeyeceğimiz bir gerçeğin sesi ve soluğudur. İslâm, her zaman, kuvvetin hakta olduğu prensibine göre hareket eder ve asla, zalim ve azgın kuvvetlerin dayatmaları karşısında “pes” etmez. Hep dik durur, merdane yürür; ne zulmü alkışlar ne de zalime serfürû eder. “Baş eğmeyiz edânîye dünyâ-yı dûn içün; / Allah’adır tevekkülümüz, itimadımız.” (Bâki) der ve koşar hedefine..

Hak ve kuvvet muvazenesi, başlı başına üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.. ve daha bir vuzuh ve inkişafa ihtiyacı vardır. Ancak biz, şimdilik “bir başka zaman” deyip o konuyu geçiyoruz.

İslâm, adalet ve istikameti, en geniş çerçevesiyle ferdî, ailevî ve içtimaî bir yaşam biçimi olarak kabul eder. Evet, hayatını İslâm’a bağlayan bir fert, dosdoğru düşünür, dosdoğru yaşar, hep hakkaniyet çerçevesi içinde kalmaya çalışır; kendinden başlayarak zulme ve haksızlığa karşı tavır belirler ve kendi haklarını koruma, kollama mevzuunda gösterdiği hassasiyet ölçüsünde, hatta ondan da ileri, başkalarının hukukunu gözetmede titiz davranır ve hayatını âdeta bir teraziye bağlı yaşıyor gibi hep tartılı ve ölçülü yaşar.

Adalet ve istikamet konuları da başlı başına ele alınıp tahlil edilmesi gereken mevzulardandır ve bu makalenin istiab haddini aşar.

İslâm, eşitliği, Hakk’ın isteği ve insana saygının gereği olarak görür.. ve onun sarsılmasını ya da tamamen ortadan kaldırılmasını insanlığa karşı işlenmiş büyük bir cinayet sayar. O, renk, ırk, bölge ve seviyeli ailelerden gelmeye bağlı imtiyazlara karşı açıkça tavır alır ve her zeminde bu çarpık anlayışla fikren mücadele eder. O, her zaman istidat ve beceri farklılıklarını alkışlayıp öne çıkarmada, herkese aynı fırsat eşitliğinin verilmesi ve aynı imkânlardan yararlandırılması konusunda fevkalâde hassastır. İslâm, soya-sopa bağlı yapılanmaları tasvip etmediği gibi, hayatın sadece tek bir ünitesinde bile olsa, belli bir sınıfın hâkimiyetini de (bir çeşit oligarşi) açıkça reddeder. O, her zaman ferdî kabiliyetlerin önünü açar, başarıları alkışlar ve bunu, *“Sizin bazınızı bazınızdan üstün kıldık.”*[1] mazmununun gereği sayar. Buna mukabil, her türlü monarşik mülâhazaya karşı da mücadelesini sürdürür.

İslâm, toplumun her fert ve her kesimini aynı sıcaklıkla bağrına basar. Herkesin ihtiyaç ve beklentilerini eşit bir çizgide değerlendirir ve avazı çıktığı

kadar kimsenin kimseden üstün olamayacağını haykırır; haykırır ve hem eşitliği hem de fırsat eşitliğini ısrarla vurgular. O, istidatları alâkasızlığın ağında söndürme ve kabiliyetleri seçkin doğmamışlıkla zincire vurup felç etmenin üzerine hışımla yürür.. ferdin iç dinamizmi ve samimî gayretlerine dayanmayan yükselmelerin, büyümelerin karşısına dikilir ve açıktan açığa bunun gayriahlâkî olduğunu ilan eder. Gayriahlâkî bu tür davranışları da büyük ölçüde ruh sefaletine bağlar. İslâm, böyle bir ruh sefalet ve zilletini, hem onun maddî sebep ve sâiklerini ortadan kaldırarak, hem de iman, mârifet ve ihsan şuuruyla ferdî iradeleri güçlendirerek ruhlardan söküp atmaya çalışır.

Evet, ruhun her türlü denâet ve sefalete karşı korunabilmesi, ancak sağlam bir inanç, engin bir irfan ve sürekli bir murakabeden oluşan mazbut bir zırha sığınmakla mümkün olabilecektir. Böyle bir donanımla ruhun doygunluğa ve itminana ulaşması, insana beden ve cismaniyetin çok çok üstünde daha önemli ve hayatî şeylerin bulunduğunu gösterir. Aksine, böyle bir donanımdan mahrum bulunan kimselerin gerçek insanî değerleri korumaları ve uzun zaman ayakta kalmaları oldukça zordur. Zira, ruh sefaleti ferdi kendi olmadan uzaklaştırarak, her tarafa çekilebilen, her kalıba sokulabilen öyle bir kopukluğa sürükler ki, artık böyle birinin er-geç kapıkulu durumuna düşüp köleleşmesi kaçınılmazdır.

Bizler, İslâm inancının imanlı gönüllerde oluşturduğu/oluşturacağı dinamizmi kavrayabildiğimiz takdirde, ferdî ve içtimaî bütün iniş ve çıkışların, çöküş ve yükselişlerin gerçek sâiklerini anlamanın yanında, yeniden derlenip toparlanmanın, kendimize gelip kaçırdığımız kervana yetişmenin temel esaslarını da idrak edebileceğimizi düşünüyoruz. Bu hususta, başta Saadet Asrı insanları olmak üzere bütün itilâ dönemlerimizin bayraktarı sayılan altın soyumuz bizim için ciddî birer örnek sayılabilir. Eğer onların anlayış çizgisinde şanlı geçmişimizi, “anilmerkez” bir hız kaynağı olarak arkamıza alır ve kendi mânâ köklerimize sımsıkı tutunarak, Âkifçe bir üslûpla, “Allah’a tevekkül eder, sa’ye sarılır, hikmete râm olursak”; –olmalıyız da– işte o zaman, önümüzdeki bütün aşılmaz gibi görünen tepelerin dümdüz ve düzlüklerin de pürüzsüz hâle geleceğinde şüphe edilmemelidir.

Gerek düşünce ve aksiyon hayatı, gerek vicdan âleminde Asr-ı Saadet topluluğu ve millî tarihimizin büyük mimarları, İslâm’ın kusursuz temsilcileridirler. Onlar, Kur’ân’ın gölgesinde ve İslâm’ın feyyaz ikliminde yetişmişlerdi; yetişmiş ve ömürlerini, fânileri sonsuzdan ayıran erişilmez bir

ufukta sürdürmüşlerdi. İslâm öncesi oldukça sert, hatta vahşi ve âdetlerinde mutaassıp, olabildiğine inatçı, fena huy ve fena âdetlerle delik-deşik bir toplumun böyle bir hamlede aklı, kalbi, ruhu ve nefsiyle örnek bir cemaat haline gelmesi, başka değil, İslâm'ın apaçık bir mucizesidir. Bunlar, Kur'ân'ı dinledi, Kur'ân'la beslendi; Hazreti Sahibü'l-Kur'ân'a gönül verdi; derken kendilerini, duygu, düşünce ve his dünyalarıyla bir inşa, bir imar ve bir ihya zemininde buldular. Yepyeni bir dirilişe ermiş olmanın heyecanıyla tepeden tırnağa değişti.. kötü huy ve öldürücü alışkanlıklardan uzaklaştı.. nefisleriyle yaka-paça olarak, gayrimeşrû dairedeki bütün cismanî arzulara karşı savaş açtı.. ve faziletli bir sistemin faziletli temsilcileri olarak, hayatlarını başkalarını mutlu etmeye bağlayıp, yaşamadan daha çok yaşatma azmi içinde bulundular.. her zaman bir kısım beşerî zaafları olabileceği mülâhazasıyla, hep tetikte ve temkinli davrandı ve kaymamaya çalıştılar.. sürçtüklerinde de, gönüllerinin bütün samimiyetiyle tevbe, inâbe ve evbelerle yeniden Hakk'a yöneldi ve amûdî (dikey) yükselme yollarını araştırarak, hep şahikalarda dolaşmaya programlı olarak yaşadılar. Azlığa bağlı ezilmeler, yalnız kalıp gariplik yaşamalar, tehdit edilip bastırılmalar, hatta yer yer maruz kaldıkları mağduriyetler, mazlumiyetler, mahrumiyetler karşısında daima dimdik durdu ve kat'iyen "pes" etmediler. Bu ölçüdeki mukavemetlerinin yanında hep birer muhabbet fedaisi gibi davrandı; herkesi kucakladı, herkese bağırlarını açtı, her düşünceye saygılı davrandı ve "insan-ı kâmil" olmanın bütün icaplarını yerine getirdiler. Kur'ân'dan ve Sünnet'ten ruhlarına akan bilgilerden yepyeni bir dünya kurdu ve potansiyel insanî değerlerini realite planında da ortaya çıkararak, arkadan gelenlere örnek oldular.

Yaratıcı'ya yönelen, gerçek kıblesini bulup Hakk'a kullukla çeşit çeşit kulluklardan kurtulan; arzulara kulluk, kuvvete kulluk, şehvete kulluk, şöhrete kulluk gibi, insanı sefilleştiren bayağılıklardan sıyrılmış o insanlar bizim köklerimizdi.. onlar bizlerdik.. bizler, onların hâlihazırdaki temessülleri; onlar bizim aslımız, arkadan gelecekler de bizim faslımız olacaktır. Biz, İslâm'ı evlerimizde hep bir ninni diye dinlemiş, beşiklerimizin gıcırtılarında onu duymuş, analarımızın göğsünde onunla beslenmiş; atmosferimizde onu soluklamış İslâm'ın çocuklarıyız. İslâm, bizim içimizdeydi ve o, hiçbir zaman bize yabancı olmadı.

1 İsrâ sûresi, 17/21.

DAR BİR ZAVİYEDEN DÜŞÜNCE SİSTEMİMİZ

Bizim düşünce sistemimizde; akıl, fikir, kalb, insan hissiyâtı ve bütün semereleriyle vahiy.. gibi hususların hemen hepsi fevkalâde önemlidirler ve bir vahidin farklı yüzleri gibidirler. Oturduğu alanın genişliği açısından bu sistemin, başkalarına nisbeten daha bir engin olduğu her zaman söylenebilir. Zaten İslâmiyet, insanlığa sunduğu mesajlarında hep bu açıklık ve vüs'ati gözetegelmiştir: O, muhatap ve müntesipleriyle münasebete geçerken, aklın referansı çerçevesinde, düşünce buutlu, hissiyat televvünlü, vahiy dayanaklı ve ilham enginlikli bir diyalog yolu takip etmiş ve hükümlerini, insan, varlık ve Yaratıcı arasında kurduğu çok sağlam, Kur'ânî muhkemâta uygun, mâkul ve mantıkî esaslara bağlamıştır. Kur'ân'ın ışığında İslâm'ın tesis ettiği bu münasebet o kadar güçlü ve insanoğlunun his, düşünce ve muhakemesine o kadar uygundur ki, ne ondan evvel ne de ondan sonra bu ölçüde akıl, kalb ve ruh arasında dengelerin gözetildiği bir başka sistem göstermek mümkün değildir.

Evet İslâmiyet, gerek insanın, biraz da onun o daracık iç dünyası itibarıyla ve gerek bütün bir makro âlemle münasebetleri açısından seciye ve tabiatına en uygun, en ideal bir sistemdir ve onun ihtiyaçlarına cevap vermesi bakımından da eşi-benzeri yoktur/olamaz da. Şunu da hemen ifade etmeliyim ki, bunun böyle olması gayet tabiîdir; zira İslâm'ın en birinci referans kaynağı saf vahiy ve onun en birinci yorumcusu da Sünnet'tir. Bu itibarla da diyebiliriz ki, Kur'ân bir mucize olduğu gibi, onun mesajlarıyla vücut bulup şekillenen bu sistem de bir mucizedir. Kur'ân'ın eşi-benzeri olmadığı gibi O'nun eseri sayılan İslâmiyet'in de misli-menendi yoktur.

Kur'ân'ın aydınlık dünyasında varlık-eşya-tabiat birdenbire farklılaşır ve ayrı bir şekil alır.. insan ve onun maddî-mânevî duyguları ayrı bir derinliğe ulaşır.. akıl, o mucize beyan sayesinde her şeyi olduğu gibi görme seviyesine yükselir.. kalb onun ışıktan atmosferinde tam inkişaf edip gelişebilir.. ruh da, ancak onun vâridâtıyla kanatlanıp kendi "arş-ı kemâlâtı"na yükselebilir.. yükselip her şeyi gönül sultanlığına bağlayabilir. Bu, dün hep böyle olmuştu, bugün de böyle olmaktadır, yarın da böyle olacaktır. Elverir ki mü'minler, duygu, his, şuur ve idraklerinin yanında onu, indiği dönemdeki tazeliği, safveti,

nûrâniyeti ve muhataplarının gönüllerinde hâsıl ettiği heyecanla tam duyabilsinler.

Zaten, duyabilenler için onun soluklarında sürekli bir aşk u heyecan ve bir şevk u iştiyak duyulagelmiştir. Onu gönül kulağıyla dinleyenler, her zaman ondan yükselen bir "ba'sü ba'del mevt" çağrısıyla irkilmişlerdir.

Evet Kur'ân, temel esprisi itibarıyla farklı bir cihad düşüncesiyle gelmişti; insanları, kendilerini tanımaya uyarma cihadı; bütün varlıkla münasebete geçme cihadı; cismânîliğe ve nefsânîliğe baş kaldırma cihadı; muhataplarının kendi içlerinde kendilerini fethetme cihadı; düşmanlığa, kin, nefret, şehvet, garaz, ihtiras ve kıskançlık gibi.. insanı alçaltan bütün kötü duygu ve tutkulara karşı tavır belirleyip tetikte bulunma cihadı; herkesin kendini bir yüksek mefkûreye bağlaması cihadı; bütün korkuları ve beklentileri aşma cihadı; dünyayı ahiretin bir intizar salonu kabul edip öteleri ihya ve burayı da ötelere bağlı imar etme cihadı.. ve daha bir sürü cihad…

Kur'ân, takriben bir çeyrek asır, büyük ölçüde, insanlara hep bu kabil cihad mesajları sundu.. ve gün geldi O, bu diriltici mesajlarıyla bir "şecere-i mübâreke" misillü *"Kökleri yerin derinliklerinde sabit, dalları ise semalara ser çeken bir ağaç gibi"*[1] gelişti, inkişaf etti ve geniş bir alanı cennetlere çevirdi.. Evet, nazil olduğu dönem itibarıyla hemen her âyet, âdeta birer çağlayan gibi gürül gürül sesi, birer fevvâre gibi fışkırıp duran köpük köpük kevserleri, daha doğrusu, Ulûhiyet âleminden gelmiş turfanda meyveleri andırıyordu. Bu meyveler, her belirişinde arzuyla dopdolu müştaklar tarafından heyecanla koparılıyor, gönüllerin ve ruhların takdirlerine sunuluyordu. Bu takdimler ve takdirler peşi peşine sürüp gidiyor ve o tâli'li insanlar da her gün ayrı bir semavî sofra büyüsü ile oturup kalkıyorlardı. Böyle bir mazhariyetle o günkü o dipdiri muhataplar, her gün ufuklarına boşalan vahiy sağanağıyla, sonsuzdan sûr sesi almış gibi iç içe "ba'sü ba'de'l-mevt"ler yaşıyor, birer Hızır kesiliyor ve uğradıkları herkese de hayat üflüyorlardı. Her zaman dipdiri, her zaman iştiyaklarla coşkun, arzularla dopdolu birbirini takip eden dirilişlerle tâli'lerinin zirvelerine yürüyorlardı. Allah *"Ey iman edenler! Allah sizi, hayat verip dirilteceği gerçeklere çağırdığında, siz de O'nun ve Resûlü'nün çağrısına icabet ediniz."*[2] mesajıyla onları duyguda, düşüncede, ruhta, gönülde dirilişe çağırıyor; onlar da hiç tereddüt göstermeden *"Rabbimiz!*

Bizler, bizi inanmaya çağıran ve gelin iman edin diyen Davetçi'yi duyduk, O'na icabet ettik. Sen de bizi affet, kusurlarımızı bağışla ve bizi hayatlarını iyiliğe adamış kimseler (içinde yaşat), onlar içinde canımızı al."[3] diyor, bu ilâhî çağrıya koşuyorlardı.

Onlardaki bu sürekli canlılığın sırrı, büyük ölçüde yaşadıkları atmosferden kaynaklanıyordu: Bu insanlar Kur'ân'ı, önyargısız ve yürekten dinliyor.. ona bütün samimiyetleriyle inanıyor.. ve bu Yüce Kitab'ın ışığında Allah'a yöneliyor, gönülden onu seviyor.. sevmekle de kalmıyor, derin bir aşkla onun da herkes tarafından kabul edilip sevilmesi için çırpınıp duruyorlardı. İslâmî duygu ve düşüncelerini hevesâtlarının rengiyle kirletmemeye fevkalâde dikkat ediyor ve onu kendi renk, kendi desen, kendi şivesiyle, seslendirmeye, temsile çalışıyor, muhataplarından da her zaman "cevab-ı savap"lar alabiliyorlardı. İşte onların bu aydınlık atmosferinde, İslâm da, Kur'ân da olduğu gibi anlaşılıyor.. ve hemen herkes, hiçbir şeye takılmadan rahatlıkla ona ulaşabiliyor, onu anlayabiliyor.. gönül gözleriyle onda Hakk'ın ululuğunu görebiliyor.. ve o kirden, önyargıdan uzak akıl, mantık ve muhakemeleriyle de her şeyi yerli yerince değerlendirebiliyorlardı. Onların mücerret bilgiye takılıp kalmaları asla söz konusu değildi. Onlar, her işlerinde gayet süratle ilimden hemen amele geçebiliyor, temsili, bilmenin önüne geçiriyor, malumat ve müktesebatlarını muharrik bir güce dönüştürerek nazarî bilgilerini rahatlıkla pratikleştirebiliyorlardı. Engin vicdanlarıyla, insanın yaratılış gayesini, varoluş hikmetini tam duyup hisseden bu insanlar, başkalarının maddede, cismânî hazlarda ve nefsânî isteklerde aradıklarını Allah'a yönelmede, O'nunla olmada tam zevk edebiliyor ve cismaniyete ait bütün darlıklardan sıyrılarak kalbin ferah-fezâ ikliminde her gün ayrı bir derinliğe açılabiliyorlardı.

Ara ara da olsa, bugüne kadar değişik dönemlerde, sağlam bir Kur'ânî yorum, müstakim bir İslâmî tasavvur –daha doğrusu İslâmî temsilden doğan böyle sema ufuklu ve baş döndüren bir hayat sistemi ki bütün bir ütopya dünyasında tahayyül bile edilememişti– hep yaşanagelmişti.. kim bilir bundan sonra da daha kaç kez yaşanacaktır.! Evet, zaman değişse, asırlar başkalaşsa da, insanların bu ölçüde ruhânîleşmesi için herhangi bir mâni olmasa gerek. Eğer Müslümanlar, az önce belirttiğimiz çerçevede, iyi bir mücahede ruhuna sahip bulunur, ne olursa olsun kendilerini asla gevşekliğe salmayıp hep uyanık

davranır, hayatlarını, nefis ve cismaniyetlerinin ötesinde kalb ve ruh ufkuna göre sürdürebilir, tabiat ve mahiyetlerinin gereği kendilerinden meydana gelmesi muhtemel fenalıklara karşı sürekli teyakkuzda bulunur ve iç âlemlerinde de olumsuz hiçbir düşüncenin belirmesine meydan vermezlerse, o büyük mazhariyetler bugün için de söz konusu olabilir.

Aslında, İslâmî düşüncenin en önemli derinliklerinden biri de, onun, bazılarınca hor görülen bu dünya hayatını, her şeyi Hak rızasına bağlayarak imar etmeyi ve onu ahiretin bir bekleme salonu şeklinde düzenleyip imrenilir hâle getirmeyi yeğlemesidir ki, işte böyle bir mülâhaza çerçevesinde bu dünyaya her zaman, ahiretin bir mezraası, bir koridoru, bir rıhtımı ve bir rampası nazarıyla bakılabilir..

Evet, İslâmiyet muhataplarıyla, onların zâhir-bâtın bütün duygularını, düşünce, his, şuur, mantık ve idrak.. gibi derinliklerini nazara alarak diyaloğa geçer.. o, insanları bütün latîfe ve hâsseleriyle bir bütün olarak kabul eder ve o çerçevede onlarla konuşur; onların arzularına cevaplar verir, bütün tabiî ve beşerî ihtiyaçlarını karşılar ve onlara, bütün zamanlarda-bütün mekanlarda rahatlıkla inkişaf edebilecekleri bir ortam hazırlar.

İslâm düşünce sisteminin diğer bir özelliği de onun, diğer bilgi ve mârifet kaynaklarından daha çok Kitap ve Sünnet me’hazli olduğudur. Bu yönüyle de o, diğer bütün dinî organizasyon ve felsefî cereyanlardan ayrılır. Evet İslâmiyet, zuhur ettiği andan itibaren hep eski mirasa ve din şeklindeki değişik organizasyonlara karşı mesafeli durmuş ve kendi olarak kalma gayreti içinde bulunmuştur. Onların tahrife ve tağyire uğramamış yanları karşısında ise, “şer’u men kablenâ” diyerek saygılı davranmış ama temelde hep, “menhelü’l-azbi’l-mevrûd” sayacağımız ana kaynaklara bağlı kalmıştır.

Zaten o, ne eski mirasa ne de yeni fantezilere hiç mi hiç muhtaç olmamıştı. Nasıl olurdu ki, onun arkasında Kur’ân vardı. O Kur’ân ki, “Asırları muhtelif bütün enbiyânın kitaplarını, meşrepleri farklı bütün evliyanın risalelerini, meslekleri muhtelif bütün asfiyanın eserlerini icmâlen tazammun eden.. alt-üst, ön-arka, sağ-sol, her yanı parlak, bütün vehim ve şüphelere tamamen kapalı.. nokta-i istinadı bilyakîn vahy-i semavî ve Kelâm-ı Ezelî.. hedefi ve gayesi bilmüşâhede saadet-i ebediye.. içi apaçık halis hidayet.. üstü, envâr-ı iman.. altı, biilmelyakîn delil ve bürhan.. sağı, bittecrübe teslim-i kalb ve vicdan..

solu, biaynelyakîn teshîr-i akıl ve iz'an.. meyvesi de rahmet-i Rahmân ve dâr-ı cinân bir kitaptır."[4] İşte böyle bir kitapla beslenen İslâmiyet, hiçbir zaman, ne idealistlerin hülyalarına, ne rasyonalistlerin mantık muhassalasına ne de pozitivistlerin ve daha başkalarının usûl ve metodlarına muhtaç olmamış, onlara başvurmamış ve onları güvenilir birer kaynak kabul etmemiştir.

İslâmiyet, kendine has üslûbu, metodları ve beşerî problemlere çözüm teklifleri açısından, semavî ve gayri semavî bütün sistemlerden farklıdır ve o her yönüyle tam bir mükemmellik örneğidir: Evet o, insanın bütün temel hususiyetlerini, zihnî, fikrî, ruhî bütün melekelerini nazara alarak onu çok geniş bir çerçeveye oturtur, sonra değişik yüklemelerde bulunur; ne bazı felsefî ekoller gibi sadece onun aklına ve fikrine yönelerek hislerini ihmal eder ne de vicdan mekanizmasını görmezlikten gelerek onu, sırf bir aklî ve mantıkî varlık gibi değerlendirir. Aksine, İslâmiyet insana, Yaradan'ın gözüyle bakar.. onu, tecezzi ve inkısam kabul etmeyen, bütünlüğüyle sağlam bir blokaja oturtur.. iç ve dış duygularının bütün isteklerini cevaplandırır.. ve onu, varlığının maddî-mânevî bütün unsurlarıyla dünyevî-uhrevî mutluluğa ve Cennet'e ehil hâle gelmeye hazırlar.

Mebdeden müntehâya bütün bu hususların gerçekleştirilmesine gelince, onu, daha genişçe tahlil edecek mütehassıs kalemlere bırakıp şimdilik bu konuya da bir nokta koyup geçiyoruz.

1 İbrahim sûresi, 14/24

2 Enfal sûresi, 8/24

3 Âl-i İmran sûresi, 3/193

4 Az bir tasarrufla Yirmi Beşinci Söz'den. (Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.394)

ALLAH VE HÂDİSELER KARŞISINDA PEYGAMBERÂNE DURUŞ

Kendini Hakk'a adayıp da Allah'a dayanan insan, yürür vazife ve sorumlulukları istikametinde dönüp arkasına bakmadan. Bilir o nasıl bir kuvvete dayandığını ve kimin hesabına hareket ettiğini. Emindir hedefinden, yürüdüğü yolun doğruluğundan ve yol boyu bir lâhza olsun yalnız bırakılmadığından/bırakılmayacağından. Bu itibarla da o, hiç mi hiç fikrî, hissî dağınıklığa düşmez, teşevvüş ve tereddüt yaşamaz; mükellefiyetlerini derin bir şuur ve hassasiyetle yerine getirmeye bakar; sonra da ciddî bir iç huzuruyla neticeyi Allah'tan beklemeye koyulur; koyulur ve şe'n-i Rubûbiyet'in gereklerine karışmamaya fevkalâde özen göstererek hareket ve faaliyetlerini sadece ve sadece Hak hoşnutluğuna bağlar. O'nun rızasını "olmazsa olmaz" bir esas kabul ederek elinden geldiğince bunun dışındaki bütün değerlere karşı kapanır ve sürekli nefsinin isteklerinden uzak durmaya çalışır. Bir gün gidip yollar bütünüyle sarpa sarınca ve ufuklar kararıp her yanda telâş ve endişe uğultuları duyulunca da, ne yürüdüğü yola kahreder, ne panikler ne de geriye döner; "Hakk'a dayanır, sa'ye sarılır, hikmete râm olur." ve Hazreti Nuh gibi *"Yâ Rab yenik düştüm; nusretinle teyit et."*[1] der ve bütün samimiyetiyle O'nun hıfzına, riâyetine sığınır ve O'nun lütfedeceği çıkış anını ve çıkış noktasını beklemeye koyulur.

Hak yolunda bulunmak, herkese Hakk'ı anlatıp Hakk'ı duyurmak ve yoldakilere yol âdâbıyla alâkalı rehberlikte bulunmak bir ibadet olduğu gibi her şeyi Allah'tan beklemek, beklenmesi gereken hususlarda zamanın çıldırtıcılığına karşı dişini sıkıp sabretmek de bir ibadettir. İnsan bazen, daha ilk hamle, ilk hareket ve ilk şahlanışta hemen tevfîke mazhar olur ve aradığını bulur. Bazen de bir ömür boyu küheylan gibi koşar durur da görünürde hiçbir şey elde edemez. Ne var ki o da sonuçta sabrıyla, ikdâmıyla ve niyetiyle kurtulur...

Bazen dünyevî hâdiseler ve dünyalılar yol vermezler insana; bazen de başa gelenler, altından kalkılmayacak şekilde çetin cereyan eder; eder de yıllar hep Muharrem gibi gelir geçer ve yollar gider Kerbelâ'ya takılır. Ne var ki, Hak'tan fermanlı gönüller, görüp duydukları bu şeyler karşısında ne sarsılır, ne sendeler ne de tereddüde düşerler. Her hâdiseyi müteâl iradenin bir muamelesi

kabul ederek, başa gelenleri imtihan sayar, imtihanları tevekkül ve teslimiyetle göğüsler, yolunu kesen töre bilmezlere insanlık dersi verir, her hareket ve davranışını ötelerden gelen emirlere uyma inceliğiyle değerlendirir; bir gözü kendi tavırlarında diğeri o müteâl kapının aralığında yürür himmetini dağıtmadan yücelerden yüce hedefine doğru –Hak rızası olan o hedefe canlarımız kurban olsun– ve hayallerini bile her zaman pâk tutar ağyâr düşüncesinden.

İşte bu çerçevedeki bir sadakat erinin sevda ölçüsünde tek bir derdi vardır; o da, herkesin Allah'ı bulup O'na yönelmesi, değişik kulluklardan kurtulup sadece O'nun bendesi olması.. dur-durak bilmeden dolaşır çarşı-pazar ve sesi-soluğu gönlüne tercüman, bozulmamış her vicdanın kabulüne açık bir üslûpla sürekli inler durur; inler durur ve önüne gelen herkese:

"Vatandaşlarım, gelin yalnız Allah'a ibadet edin; edin ki sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Bunu yapmazsanız müthiş bir günün azabının gelip tepenize ineceğinden korkarım."[2] (Bu iniltiler Nuh Nebi'ye ait nevhalardan sadece bazıları..);

"Ey kavmim, sadece ve sadece Allah'a kullukta bulunun; sizin O'ndan başka bir mâbudunuz yoktur. Hâlâ O'na karşı gelmekten sakınmayacak mısınız?"[3] (Bunlar da Hûd Peygamber'in çığlıkları..);

"Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim; şimdi Allah'a karşı gelmekten sakının da beni dinleyin! Ben bu hizmetimden ötürü de sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan Rabbülâlemin'dir."[4] (Bu samimî ifadeler de o adanmış ruhların müşterek beyanı..) der, her zaman gönlünün nağmelerini duyurur ya da duyuranların yardımına koşar; koşar da: *"Ey kavmim, uyun o elçilere, uyun ki, hizmetleri karşılığında sizden bir ücret istemiyorlar ve kendileri de dosdoğru bir yoldalar. Hem ne oluyor ki bana, ibadet etmeyeyim o beni Yaratana? Ve zaten hepimizin dönüşü de O'na. Ben, Cenâb-ı Hak dilemeyince, hiçbir zarar vermeyecek olan ve şefaatleri de bir işe yaramayan, nihayet beni kurtaramayan kimseleri mâbut edinir miyim?. Edinirsem, o zaman apaçık bir sapıklık içindeyim demektir. Şimdi iyi dinleyin; ben o herkesin Rabbi Rabbimize iman ediyorum." der ve ardından ona "Haydi buyur Cennet'e." fermanı gelir (şehit edilir). O ise (derin bir civanmertlik hissiyle) "Âh keşke halkım, Rabbimin beni affedip ikramlara*

mazhar kıldığını bilselerdi!"[5] şeklinde mırıldanarak, Allah ve onlar karşısında tavır ve duruşunu ortaya koyar. (Gökte meleklerin soluklarına denk bu gönül çığlıkları da, menkıbelerin "Habibüneccâr" diye naklettiği koçyiğite ait.)

Bir de firavun hanedanı içinde meçhul mü'min vardır ki, ben onun o gürül gürül sesini ne zaman duysam yüreğim hoplar. Bu aslan yürekli yiğit: *"Ne o, yoksa bir insan (Musa Aleyhisselâm) Rabbim Allah'tır dediği için onu öldürecek misiniz?"*[6] diye söze başlar.. en beliğ nasihatlerle insanî duygu ve düşünceler üzerinde sûr sesi gibi tesir icra edecek beyanlarda bulunur.. sinelere haşyet salar.. bazı ruhlar üzerinde korkunç bir ürperti, bazıları üzerinde de inşirah hâsıl eder.. ve sonra da söylemesi gerekli en önemli hususu yiğitçe haykırır: *"Şüphesiz, sizin beni tapmaya çağırdığınız putların, böyle bir çağrıya değer hiçbir yanları yoktur. Hepimizin dönüşü Allah'adır (ve o gün) haddi aşan mütecavizler Cehennem'i boylayacaktır. Zamanı gelince benim bu söylediklerimi hatırlayacaksınız. Artık ben şimdilik işimi Allah'a havale ediyorum; şüphesiz Allah kullarını görüp gözetendir."*[7] ifadeleriyle de sözlerini noktalar.

Onun/onların bu çerçevedeki civanmertliklerine bazen dalâlet ve sefahet diyen, bazen onları yurtlarından yuvalarından çıkarma ile korkutan, bazen intisap edenlerin ellerini, ayaklarını kesme tehdidinde bulunan, bazen inananları toptan hor ve hakir gören, bazen nebilerin peygamberâne tavırlarını putlar tarafından çarpılmaya bağlayan, bazen bu mürşitleri taşa tutacaklarından söz eden ve hemen her zaman *"Siz de bizim gibi birer insansınız.."* diyerek onları hafife alan olabildiğine azgın, küstah, saygısız, mağrur ve bencil o kin, nefret, öfke yığınlarına karşı bu azim ve irade insanları, hep kararlı davranmış ve gürül gürül konuşmuşlardır:

"Ey kavmim, eğer aranızda bulunmam ve Allah'ın âyetlerini hatırlatmam size ağır geliyorsa, bilmiş olun ki ben yalnız Allah'a güvenip dayanmışım. Şimdi siz, Allah'a ortak koştuğunuz bütün putlarınızı da toplayıp bir karar birliğine varın (varın da, yapmak isteyip yapamadığınız) şeyler içinize dert olmasın.. sonra da aman vermeyin bana, ne yapacaksanız yapınız."[8] (Bu duruş ve bu gürül gürül ses Tufan Peygamberi'ne ait..);

"Allah bizi, sizin o bâtıl ve sapık anlayışınızdan kurtardıktan sonra, kalkar da tekrar sizin o çarpık tefekkürlerinize dönersek, Allah'a karşı apaçık bir iftira yolunu seçmiş oluruz. Allah göstermesin, böyle bir şeyi yapmamız asla söz konusu değildir. Biz yalnız Allah'a güvenir, Allah'a dayanırız. Şimdi ey Rabbimiz, Sen bizimle kavmimiz arasındaki problemi çöz; hakkı izhar buyur. Sen problemleri en iyi çözensin."[9] (Bu meydan okuyuş da nebiler hatibi Şuayb Peygamber'den..);

"Ben Allah'ı şahit tutuyorum, siz de şahit olunuz ki ben sizin Allah'a eş-ortak koşageldiğiniz putların hiçbirini tanımıyorum. Şimdi hepiniz birden, hem de hiç göz açtırmadan bana ne isterseniz yapınız. Ben, sizin de, benim de Rabbim olan Allah'a güvenip dayandım."[10] (Bunlar da Hûd Nebi'nin tavırlarını aksettiren beyanlar);

"Ey kavmim, şimdi eğer ben Rabbim'den gelmiş delillere dayanıyorsam; O da nezdinden bana güzel bir rızk ve nasip lütfetmişse, (sizin dediğiniz gibi davranırsam) O'na nankörlük etmiş olmam mı? Hem ben sizi nehyettiğim konularda (sözlerime) muhalif hareket etmeyi de düşünmüyorum. (Aslında) benim istediğim bir tek şey var o da, gücüm yettiğince toplumu ıslah etmektir. (Bu konuda) muvaffak kılacak da yalnız Allah'tır. Onun için ben de yalnız O'na dayanıyor ve O'na yöneliyorum."[11] (Bu da Şuayb Peygamber'den belâgat örneği bir ikaz...);

"Onların peygamberlere "Siz de bizim gibi birer beşersiniz." demelerine karşılık, onlar da: "Evet (dediler), biz de sizin gibi beşerden başka bir şey değiliz; ne var ki Allah, peygamberlik nimetini kullarından dilediğine ihsan eder. Biz, Allah'ın izni olmayınca bir harika gösteremez ve bir mucize de izhar edemeyiz. (Bizim gibi) iman edenler sadece Allah'a dayanıp O'na güvenirler. Hem biz, neden Allah'a tevekkül etmeyelim ki, yürüdüğümüz bu doğru yolu bize O gösterdi. Öyle ise biz de, sizin vereceğiniz her türlü sıkıntıya sabredip katlanacağız. Zaten, tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül ederler."[12] (Bu da, Nuh, Hûd, Salih gibi yüce nebilerin o ulü'l-azmâne duruşlarından bir kesit).

İş bütün bütün tahammül-fersâ bir hâl alınca, bu defa da bütün benliğiyle Allah'a yönelir ve: *"Ey Yüce Rabbimiz, biz yalnız Sana güvenip Sana*

dayandık. Bütün ruh-u cânımızla Sana yöneldik ve sonunda Senin huzuruna varacağız. Ey Ulu Rabbimiz, bizi kâfirlerin imtihanına mâruz bırakma, affet bizi; Sen Azîz ve Hakîm'sin."[13] (Bunlar da peygamberler babası Hazreti İbrahim'den yoldakilere bir demet teslimiyet mesajı).

Aslında, iradeleri sağlam, duruşları da yerinde bu gönül insanlarının hemen bütünü hep aynı hedefi kollamış, aynı çizgide hareket etmiş ve aynı değerlere saygı duymuşlardır. Onların duygu, düşünce ve davranışlarında hep aynı şeyler nümâyan, mesajlarında da aynı dava ve davet birliği göze çarpmaktadır. Ayrı ayrı devir ve ayrı ayrı coğrafyalarda neş'et etmiş olmalarına rağmen, hemen hepsinin de aynı misyonun temsilcileri olduğu açıkça müşâhede edilmektedir. Bunların en bariz özellikleri ise, hemen bütün faaliyetlerini Allah'ın rızasına bağlı götürmeleri, mücadelelerinde sadece ve sadece O'nun kudret ve inayetine dayanmaları ve O'nun sıyanetine sığınarak O'nun namına hareket etmeleridir.

Bu kudsîlerin asıl vazifelerine gelince, o da insanları küfür ve dalâlet karanlıklarından kurtararak imanın aydınlığına çıkarmak, ruhları uyararak gönüllere Hakk'ı duyurmak, eşyanın perde önü ve perde arkasını olduğu gibi göstererek dimağlardaki şüphe ve tereddütleri gidermek, varlığın yüzüne nurlar saçarak onun bir kitap gibi okunmasını, bir meşher gibi temâşâ edilmesini sağlamak, bir sanat eseri olarak onu yorumlayıp resmetmek, sonra da çağın idrak ufkuna göre seslendirmek ve bu fâni güzergâhı, bâki âlemlerin bir basamağı, bir köprüsü, bir mezraası, bir pazarı hâline getirmektir.

Bu hususların bir bölümünü ifade sadedinde Kur'ân, Efendiler Efendisi'ne: *"Bu Kur'ân, Rabbinin izniyle insanları, karanlıklardan nura çıkarman ve o üstün kudret sahibi olan, her icraatıyla övgüye layık bulunan Allah yoluna iletmen için sana indirdiğimiz bir kitaptır."*[14] ferman etmekte ve bize peygamberlik misyonunun bir çerçevesini sunmaktadır. Bu konuda Efendimiz yalnız da değildir; Hazreti Âdem'den Hazreti Musa'ya, O'ndan da Hazreti İsa'ya kadar hemen her nebi aynı hizmeti görmüşlerdir. Kur'ân aynı sûrede mevzuu Hazreti Musa'ya bağlayarak şöyle buyurur: *"Doğrusu Biz, milletini karanlıklardan aydınlığa çıkarsın ve onlara Allah'ın (gelecekteki farklı ve önemli) günlerini hatırlatsın diye Musa'yı da âyetlerimizle gönderdik."*[15]

Gerçi, çok ciddî bir sorumluluk duygusu, sarsılmaz bir irade ve sağlam bir karakter isteyen bu yüce misyonun temsilcileri de tıpkı bizim gibi birer

beşerdirler; ama azimli, imanlı, olabildiğine doğru; son derece emin, vazifelerinin şuurunda, Hak rızası konusunda fevkalâde hırslı, günahlara karşı her zaman dimdik ve kararlı ve insanları doğru yola çağırmayı da tutku şeklinde yaşayan farklı birer beşerdirler.. dur-durak bilmeden "irşad" der koşar, her zaman vazifelerini derin bir iştiyakla yerine getirir, bıkma, usanma nedir bilmez, sorumluluklarını fevkalâde bir hassasiyetle yerine getirmenin yanında, kat'iyen şe'n-i Rubûbiyet'in gereklerine karışmaz; neticenin hesabıyla asla meşgul olmaz, sadece ve sadece Rabbin teveccühünü beklerler. Hidayeti de, dalâleti de Allah'tan bilir –şart-ı âdî planında iradenin müessiriyeti mahfuz– fermanın O'na ait olduğunu itiraf eder, O'nun hükmüne ve kazasına bin can ile inkıyatta bulunurlar. Bunlar, şer'î ve tenzilî hususlara olabildiğince riayetin yanında, tekvinî emirleri görüp gözetmede de fevkalâde titiz davranırlar. Bunların; hem Kur'ân, hem kâinat, hem muhatapları hem de Rabbileri karşısında olabildiğine sağlam ve tutarlı bir duruşları vardır; bu duruş, fevkalâde "ulü'l-azmâne" ve seçkinlere has bir duruştur.

Bu seçkin kimselerin himmetleri öylesine yüksektir ki, ne elde ettikleriyle yetinirler ne de kaçırdıkları fırsatlarla ye'se düşer ve paniğe kapılırlar. Başarılarını Allah'tan bilir, falsolarını nefislerine verir, her zaman düz durur ve devrilmemeye çalışırlar. Ezkaza bir sarsılma söz konusu olursa, hemen doğrulur ve yollarına devam ederler. Ne dünyevî imkânlardan kazandıklarıyla aşırı sevinip çılgınlığa girer ne de kaçırdıkları imkânlardan ötürü tasa ve keder yaşarlar. Bütün mazhariyetlerini Hak'tan bilir ve bir yandan imtihan ediliyor olabilecekleri mülâhazasıyla tir tir titrerken, diğer yandan da bütün iyilikleri, güzellikleri O'na bağlayarak, O'nun huzur-u mehabetinde her zaman saygıyla iki büklüm bulunurlar. Onların bu sağlam duruşları karşısında da Allah, bu seçkinlerden seçkin kimseleri asla yalnız bırakmaz; onları dünyada nusretiyle teyit ederek "Yeryüzü Mirasçıları" olmakla şereflendirir; ahirette de, "Cennetü'l-Firdevs"in vârisleri kılar. İşte şahidi: *"Şu bir gerçektir ki Biz, zikirden (Tevrat) sonra Zebur'da da: "Dünyaya salih kullarım vâris olacak." (ve dünya onların rengine boyanacaktır şeklinde) yazdık."*[16]; *"İşte gerçek mirasçılar bunlardır.. ve bunlar Firdevs cennetlerinde ebedî kalacak olanlardır."*[17]

Bu yüce kâmetlerin iç dinamikleri ve misyonlarının çerçevesi ayrı bir

makaleye konu teşkil edecek kadar geniş olduğundan ve müstakillen tahlil edilmesi gerektiğinden konuyu şimdilik burada noktalamak istiyorum.

1 Kamer sûresi, 54/10.

2 A'râf sûresi, 7/59

3 A'râf sûresi, 7/65

4 Şuarâ sûresi, 26/107-109

5 Yâ-Sîn sûresi, 36/20-26

6 Mü'min sûresi, 40/28

7 Mü'min sûresi, 40/43-44

8 Yûnus sûresi, 10/71

9 A'râf sûresi, 7/89

10 Hûd sûresi, 11/54-56

11 Hûd sûresi, 11/88

12 İbrahim sûresi, 14/11-12

13 Mümtehine sûresi, 60/4-5

14 İbrahim sûresi, 14/1

15 İbrahim sûresi, 14/5

16 Enbiyâ sûresi, 21/105

17 Mü'minûn sûresi, 23/10-11

NÜBÜVVETİN ÇEHRESİNDE OKUDUKLARIMIZ

Allah, varlık ve eşya ile Kendinin tanınıp bilinmesini dilediği gibi, vahyin lisanıyla da, tekvînî ve tenzîlî emirlerinin iç içe mütalaa edilmesini; gözlerden kalbe akan mânâların, kulaklar yolu ile gelip ruhları saran nefehatla desteklenmesini; zât, sıfât ve esmâsı itibarıyla "min haysü hüve hüve" bir ulûhiyet anlayışının ortaya konmasını ve tabiî buna karşılık da kullarının sorumluluklarını, bu sorumlulukları nasıl yerine getireceklerini, yürüdükleri/yürüyecekleri yolun âdâb ve erkânını, varacakları hedefin vaad ettiklerini talim etmek istemiştir. Evet, gayb-ı mutlakla alâkalı konuların dosdoğru bilinmesi vahyi gerektirdiği gibi, vahiy de zarurî olarak peygamberlik müessesesini iktiza etmektedir. Bu zarurete binaendir ki, Allah, hemen her devri ve bazı dönemler itibarıyla her kıt'ayı ayrı bir peygamberin vücuduyla şereflendirmiş ve Bediüzzaman'ın ifadesiyle: Karıncayı emirsiz, arıyı ya'subsuz bırakmayan Kudret-i Ezeliye, beşeriyeti de hiçbir zaman nebisiz bırakmamıştır.

Allah, bu kâinatları bilerek ve dileyerek yaratmıştır; yaratmış ve haricî vücud giydirerek var ettiği canlı-cansız, kesif-latîf, arzî-semavî her varlık ve her nesneyi değişik hikmetlerle, maslahatlarla donatmış; belli gayelere bağlamış ve belli hedeflere yönlendirmiştir. Ayrıca, farklı bir tecelli dalga boyunda, Kendini, kendi olarak bildirme, bu mânâda varlığından herkesi haberdar etme, hususiyle de şuur sahibi varlıklara, niçin yaratıldıklarını, neye ve nereye namzet olduklarını, sorumluluklarının neden ibaret bulunduğunu duyurma yolunda, esrar-ı ulûhiyet ve nizam-ı ubûdiyete tercüman olmak üzere özel donanımlı bazı kimseleri birer elçi olarak gönderip, bize yarattıklarının renk, desen, şive, âhenk, mânâ ve muhtevasıyla varlığını anlattığı gibi, bu seçkin kimselerle de tenezzülat perdesinden tenzîlî beyanıyla, beşerin idrak, his ve şuur seviyesine göre, aynı zamanda zâtı, sıfatları, esmâsı arasında bulunan sağlam tenasübü de gözeterek ulûhiyet ve rubûbiyetin esrarını, hilkatin gayesini, fıtratın neticesini, insanoğlunun yeryüzündeki konumunu, varacağı son noktanın keyfiyetini ruhlarımıza duyurmak istemiştir.

Ne var ki, Cenâb-ı Hak –her işte pek çok hikmeti vardır ve daire-i rubûbiyeti aynı zamanda pek çok hikmet ve maslahatları da ihtiva etmektedir– bu tenzilî ve

teşriî emirlerinde herkesi muhatap almamış, herkesle ayan-beyan konuşmamış, böyle çok önemli ve hususiyet isteyen bir konuda sadece, özel donanımlı ve hayatını kalb ve ruh seviyesinde yaşayabilen müstesna bazı karakterleri seçerek onlarla konuşmuş ve bu yüksek istidat, hârika fıtrat, yüce seciyelerle, yaratılışın gayesini, var olmanın hikmetlerini, dünya ve içindekilerin mânâ ve muhtevasını, ötelerin mahiyetini, ötelerde insanları ebediyetlere ulaştıracak Cennet yollarını, yer yer yürekleri hoplatarak, zaman zaman da öbür âleme iştiyakları şahlandırarak bir baştan bir başa bütün yeryüzünü kendi güzelliklerinin pırıl pırıl bir meşheri ve ebediyetler hesabına da bir ekim-biçim hasat zemini olduğunu vicdanlara duyurup insanları yalnızlıktan, gayesizlikten, vazifesizlikten, hedefsizlikten kurtarmış; onlara bu dünyanın ötelere ait bir bekleme salonu olduğunu anlatmış, var olma ve varlığı duymanın ötesinde müstaid ruhları bir de ebediyet vaadleri ve cemâlini gösterme bişaretiyle sevindirmiştir.

Allah, bütün bu yüce hedefleri, peygamber dediği o müstesna kimselerle gerçekleştirmiş ve onları, varlık ve eşyanın dili, tercümanı, yorumcusu; ibadet, istikamet, ihlâs ve âhiret yurduna ulaştırmanın da yanıltmayan rehberleri kılmıştır. İşte bu üstün fıtratlar, kendi devirlerinde, kendi sorumluluk sahaları içinde sürekli gezip-dolaşmış, hakkı ilan etmiş, onun taleplerini herkese duyurarak mesuliyet alanları içindeki insanlara rehberlikte bulunmuşlardır.

Nebilerin hemen hepsi de –aralarında derece farklılığı mahfuz– birer temiz fıtrat timsali, yüksek ahlâk örneği, iffet ve namus âbidesi, emniyet kahramanı ve sadakat numunesidir. Bunlar, üstün karakterleri, ciddî tavırları, hep güven vaad eden hâlleri, hiç şaşmayan istikametleri, değişmeyen doğrulukları, meleklerinkine denk vefaları, dağlar rasânetindeki metanetleri ve o derinlerden derin kulluk şuurlarıyla hemen her zaman müşârun bi'l-benân (parmakla gösterilen) olmuş örnek insanlardır. Bu insanlar, aynı zamanda, kusursuz görüntü ve suretleri; gören herkese Hakk'ı hatırlatan sîretleri; her zaman fevkalâdeliklere açık hayat sergüzeştleri; karşılarına çıkan ferdî, içtimaî, iktisadî, siyasî, kültürel problemleri bir hamlede çözebilecek kadar üstün istidatları; çevreleri üzerinde olağanüstü müessiriyetleri; harika beyan kabiliyetleri; insan-kâinat-ulûhiyet hakikatleri adına ortaya koydukları birbiriyle mütenasip, mütevâzin ölçüleri; insanların kalbî, ruhî, zihnî, fikrî, hissî bütün latîfelerini tatmin edecek seviyedeki beşerî müktesebat-üstü

fevkalâde donanımları; kâinat ve umum eşyanın iç ve dış âhengine vukufla genel muvazeneye riâyetteki basiretli, dengeli tavırlarıyla rubûbiyet âleminin sözcüleri ve tenezzülât-ı ilâhiye perdesinde rabbânî emir ve sırların da aksettirici aynaları mesabesindedirler.

Evet, hemen her nebi, insanları dünya ve ukbâ saadetine ulaştıran yollarda emin bir rehber; gönülleri ilâhî güzelliklere uyarmada gürül gürül bir nâsih; muhataplarının ruhlarına girmede kusursuz bir mürşid; ele aldıkları kimselerin duygularını, düşüncelerini yontup şekillendirmede, şekillendirip yaratılış gayesine bağlamada bir insan sarrafı; kötü huy, fena âdet, kirlenmiş tabiatları söküp atmada ve onların yerlerine yüksek insanî değerleri ikame etmede mükemmel bir terbiyeci.. imanları kavî, Hakk'a güvenleri metin, sundukları mesajların hakkaniyetinden emin; her zaman tereddütsüz ve itminanla konuşabilen; en ifritten hâdiseler karşısında dahi fütursuz, pervasız, fakat mutlaka dirayet ve fetanetle hareket eden; fevkalâde ciddî, olabildiğine kararlı bir halaskârdır. Öyle bir halaskârdır ki, O, arkasına düşenleri asla aldatıp yanıltmamış, arkasına düşenler de böyle bir ittibadan ötürü kat'iyen pişmanlık duymamışlardır. Bu böyledir; zira onlar, duygu ve düşüncelerimizin mantık ve muhakemelerimizin bize kazandırdığı/kazandıracağı müktesebatın çok çok üstünde, en sağlam, en duru lâhûtî natürel bilgilerin en zengin hazinedarları; iman, mârifet, muhabbet, aşk u şevk ve zevk-i ruhanî yolunun en emin rehberleri ve insanları Hakk'a ulaştırmanın da en güvenilir kılavuzlarıdırlar. Hakk'a uyananlar onların âvazıyla uyanmış, mârifet mırıldananların dilleri onların sunduğu kevserlerle çözülmüş, Hak rızasını arayanlar, aradıklarını onların atmosferinde bulmuş, kâinat kitabının esrarını merak edenler, onların ortaya koydukları donelerle bu sırlı kitabı doğru okuyabilmişlerdir.

Nebiler maddî-mânevî terakkinin pirleri, aklî ve ruhî kemalât yolunun öncüleri, dinî hayat gibi dünyevî bütün nizamların, intizamların da mimarları ve üstadlarıdırlar. Onlar sayesinde insanoğlu biyolojik bir canlı seviyesinden hakikî insan olmanın ayrı bir unvanı sayılan "ahsen-i takvîm" mertebesine ulaşmış; onlar vasıtasıyla kendini keşfederek, varlıklar arasındaki konumunu kavrayabilmiş; onların rehberliğinde, evliyâ, asfiyâ, ebrar, mukarrabîn.. gibi aşkın kimselerin hayat seviyelerindeki enginliği duyup tadabilmiş.. ve yine onların talim, irşad ve iş'arlarıyla dünyayı hakikî çehresiyle görüp değerlendirebilmiş ve onu bir laboratuvar, bir kimyahane, bir eczahane,

mükemmel bir saray, muhteşem bir meşher gibi değerlendirebilmiştir. Evet, Bediüzzaman'ın da ifade ettiği gibi; Allah, enbiyâya ittiba edilmesini emretmekle insanları, onların mânevî derinlikleriyle tanıştırıp bu feyyaz kaynaktan istifade edebilme imkânıyla şereflendirmenin yanında, peygamberliklerinin emare ve nişanları sayılan mucizelerinin değişik perdelerden tecellileriyle de, insanoğluna maddî terakki yollarını göstermiş, hiç olmazsa konuyla alâkalı bir kısım iş'arlarda bulunmuş ve hassas, mütecessis ruhların çağrışım sistemlerini harekete geçirerek, bunların hayallerinde teknolojik gelişmelere kapılar aralamış ve onlar arasında beyin fırtınalarının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Hazreti Nuh'un, nübüvvet tersanesinde inşa ettiği mucizevî gemisi.. Hazreti İbrahim'in, en yüksek hararetlere karşı amyant ve daha ötesinin mukavemetini tedayi ettiren "hasbiyallah" tezgâhından çıkmış ateş dokunmaz gömleği.. Hazreti Yusuf'un, ızdırar derecesine varan evkat cetveli arayışına mucizevârî lütfedilen mahiyeti meçhul saati.. Hazreti Musa'nın, modern sondaj aletlerini ve santrifüjleri çağrıştıran o harika asâsı.. Hazreti Davud'un, demir çelik sanayiini tedâi ettiren, demiri eritip, şekillendirip farklı kalıplara ifrağ etme mucizesi.. Hazreti Süleyman'ın, Belkıs'ın tahtını, resim, şekil, ses, belki de bütün çevre aksesuarıyla celbetmesinin düşündürdüğü modern çağların televizyon, internet ve daha ötesindeki harikaları hatırlatan, âdiyat-üstü tasarrufu.. ve yine bu yüce Nebi'nin, iki aylık mesafeyi bir günde kat'etmesiyle, bugünkü uçak teknolojisini çağrıştıran fevkalâdeden seyr ü seyahati.. keza onun, metafizik âlemlere müdahaleyi işaretleyen, cin, ifrit ve şeytanları teshiri hâdisesiyle, günümüzdeki ruhlarla alâkalı çalışmaların nihaî sınırlarına kapı aralayan madde ve fizik ötesi icraatı.. ayrıca, kuş, karınca ve diğer hayvanların dillerini veya anlaşma kodlarını öğrenme tekniklerini gösteren, hatta ona teşvik eden "mantıku'l-hayvânât" vak'ası.. Hazreti İsa'nın, cansız nesnelere hayat üfleme, anadan doğma körlerin gözlerini açma, abraşı iyileştirme ve ölüleri ihya etme gibi mucizeleriyle modern tıp ve modern gen biliminin hâlihazırdaki durumlarının çok ötesinde insanı düşündüren hârika muâleceleri ve nihayet İnsanlığın İftihar Tablosu'nun bütün bunların hepsine denk yüzlerce mucizesi.. tekvînî emirler itibarıyla birer işaret, iş'ar, hatırlatma ve tedâîdir ve hemen hepsi de, bu müstesna insanların değişik alanlardaki hususiyetlerinin ele alınıp değerlendirilmesine birer çağrı mesabesindedir.

Nebi, Allah’tan gelmesi itibarıyla zarurî bilgiler cümlesinden sayılan malûmatı olduğu gibi alıp kavrayan, sonra da onu, özüne ters hiçbir şey bulaştırmadan başkalarına aktarabilen aşkın, rabbânî bir kabiliyet ve istidattır. Düz insan ve diğer varlıklarda sevk-i ilâhî ile hayat ve üreme faaliyetlerinin –bu aşağıdan bir benzetme– zarurîliği ne ise, nübüvvetle serfiraz ruhların –latîfe-i rabbâniye, his, şuur ve irade halitasından ibaret olan vicdan mekanizmalarıyla görüp gözetmelerinin, teşhis ve tesbitte bulunmalarının, ihtiyaca göre içtihad etmelerinin kıymet ve değeri mahfuz– vazife ve sorumlulukları da, âdeta böyle bir tabiîlik çerçevesinde cereyan etmektedir. Evet onlar, Hak’tan aldıkları mesajları iç donanımları itibarıyla tabiatlarının bir yanı gibi duyar, fıtratlarının gereği gibi de ulaştıracakları kimselere ulaştırırlar; ulaştırır ve durup dinlenmeden her zaman emrolundukları gibi hareket ederler. Hareket ederken de, ihtiyac-ı fıtrîlerini yerine getiriyormuşçasına herhangi bir beklentiye girmezler.

Enbiyâ-yı İzâm’ın, ilâhî seçme ve rabbânî tavzif ve onların iç donanımları iktiranına bağlı ifa ettikleri hizmet ve faaliyetlerinin, o temiz vicdanlara ait ef’âl-i zaruriye türünden bir hamle ve hareket şeklinde yorumlanması büyük çoğunluğun görüşü. Bu görüşe göre nübüvvet, iç donanım adına her rüknü kendi varoluş gayesine yönelmiş –buna tam inkişaf etmiş de diyebiliriz– vicdanın yanında selim fıtrat, müstakim tabiat, mahiyet itibarıyla da onu arızasız aksettirmeye müsait reşha gibi ruhlara ilâhî bir atıyye, bir mevhibe, nebi de, bu mukaddes mevhibe ve atıyyenin özel temsilcisidir. Bu itibarla nübüvvete, beşer idrakiyle anlaşılmaz şeyleri anlama, kavrama ve kırmadan, inkisara uğratmadan ikinci derecedeki muhataplara intikal ettirme de denmiştir. İşte bu açıdan da o, mebde ve müntehânın birleşik noktası sayılmıştır. Yani Allah, dilediği kimseleri يُؤْتي الْحِكْمَـةَ مَنْ يَشَـٓاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَـةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا *“O istediğine hikmet verir; kime de hikmet bahşedilmişse, ona pek çok hayır verilmiş demektir.”*[1] fehvâsınca, bir kısım yüce paye ve mansıpla serfiraz kılmış; sonra da bu seçkin şahsiyetler vasıtasıyla “esrâr-ı ulûhiyet” ve “esrâr-ı rubûbiyet”ini başka vicdanlara duyurmuş, onları da aydınlatmıştır...

Allah’ın, böyle iç donanımlı, masûn ve mâsûm yüksek karakterleri insanlığa göndermesi, takılıp yollarda kalma, şaşkınlığa düşüp zayi olma durumunda bulunan bizlere, yaratılıp vücuda mazhar olma nimeti kadar, hatta ondan da

önemli ayrı bir ikramdır; evet var olma bir ihsan, var olduktan sonra bütün kâinat ve hâdiselerin bir elçi vasıtasıyla izahı, yorumlanması, yorumlanıp uhrevî ve ilâhî derinliklerinin ortaya çıkarılması ise ayrı bir lütuf ve ikramdır. Kirlenmemiş, saf her insan tabiatı ve körelmemiş her vicdan, farklı seviyede de olsa, bu izah ve yorumları değerlendirmek suretiyle ruhanîleri imrendirebilecek seviyeler üstü seviyeye ulaşabilir ve ulaşmıştır. Buna mukabil, kibir, zulüm, inhiraf ve körü körüne taklit kıskacında yaşayanlar ise, var olma lütfunu sezemedikleri gibi, ikinci ihsan ve ikram konusunda da –şart-ı âdi planında iradelerine bağlı olarak– kendi körlük, sağırlık ve kalbsizliklerine takılıp kalmış ve *"Ona bir melek indirilseydi de, O'nunla beraber o da inzarda bulunsaydı."*[2] diyerek temerrüt göstermiş ve bütün bütün ufuklarını karartmışlardır.

Peygamber göndermek ve gönderilecek şahsı belirlemek Allah'a ait umûr-u âliyedendir. Bu itibarla da, O'na bakan her iş ve icraat "Her işte hikmeti vardır / Abes fiil işlemez Allah." (İbrahim Hakkı) mantığına bağlanmalı ve sonra da aklın idrak ufku ölçüsünde O'nun hikmetleri aranmalıdır. Aslında, gönderilecek elçinin bizden biri olması; hayat buutları itibarıyla duyduklarımızı duyması, bizim hoşlandıklarımızdan zevk alabilmesi, her türlü elem ve lezzetlerimizi paylaşabilmesi, zaruret saydıklarımızı ve ihtiyaçlarımızı ruhunda hissedebilmesi, hedef kitle ve muhataplarının yüklenmesi gerekli olan sorumlulukları onun da yüklenmesi, arkasından gidecek kimseler için taklit, daha doğrusu ittiba edilir olması.. hâsılı, her zaman Hak mesajlarının semavîliği içinde arzîliğini de temsil edebilmesi gibi önemli hikmet ve maslahatlardan söz etmek mümkündür; ama biz yine de, *"Bu işin iç yüzünü ancak Allah bilir."*[3] der, فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ[4] hakikatine inkıyadımızı yeniler ve o "Alîm u Hakîm" karşısında sükûtu en büyük hikmet sayarak, dilimizi kalbimize bağlayıp temkin murakabesine dalmayı yeğleriz.

Ancak, bütün bu hususiyetlerine rağmen unutulmaması gerekli olan bir şey daha var ki o da, enbiyâ ve mürselîn-i kiram efendilerimizin de tıpkı bizim gibi birer beşer olmalarıdır. Evet onlar da bizim gibi beşerdirler; en önemli vasıfları iman ve ubûdiyet; seçilmelerine esas teşkil eden vazifeleri de, bu inanç ve ibadet anlayışlarını başkalarına da duyurup, onlarla Cenâb-ı Hak arasındaki engelleri bertaraf etmek olan birer beşer. Dağları-taşları altına

çevirmek, ırmakların akışını değiştirmek, kuru çölleri yemyeşil cennetler hâline getirmek, nehirleri yarıp ortasından geçmek ve gökten yemek indirmek, peygamberlerin vazifeleri değildir. Gerçi bu zâtların nübüvvet davalarına bağlı olarak yine onların eliyle bu ve buna benzer pek çok kevnî mucizelerinin var olduğunu ifade eden de yine Kur'ân'dır. Ama, bütün bu hârikalar, bir yandan o mümtaz kimselerin hâlisane kulluklarına, vazife şuurlarına, Hak karşısındaki duruşlarına birer ücret-i âcile ve özel lütuf; diğer yandan da, onların ümmetlerinde itminan hâsıl etmeye matuf hususî birer teveccüh olup, tamamen meşîet ve ilâhî irade ile ortaya konmuş rabbânî iltifatlardır.

Evet, peygamberlik davasına iktiran etme çerçevesinde Allah, onların eliyle taşı-toprağı altına, kömürü elmasa çevirerek ve yine onların soluklarıyla ölüleri ihya ederek –ki bunların hiçbiri, Cenâb-ı Hakk'ın hususî inayetiyle, münkir ruhlara iman hakikatini duyurmasından, küfre kilitlenmiş tabiatları yumuşatarak Kendini onlara hissettirmesinden ve mürde gönüllere hayat üflemesinden daha harika değildir– onların peygamberliklerini kabul yolunda bir lütuf tecellisi, ümitlerini de yakîne sevk etme adına bir ihsan esintisidir. Tabir-i diğerle, Allah'ın yaratmasıyla meydana gelen bu harika hâdiseler tamamen nebiyi teyit ve teselliye, muhataplarını da iz'an ve teslime matuf nübüvvetin temel yörüngesi sayılmayan tâlî vak'alardandır.

Bir kere daha hatırlatmakta yarar görüyoruz: Peygamberlerin asıl vazifeleri, insanların Allah'a ulaşmalarına engel ve ondan uzaklaşmalarına vesile sayılan kibir, zulüm, inhiraf, ataları taklit, nefis ve cismaniyetin tesirinde kalma… gibi fena huy ve fena hasletlerden onların arınmalarını temin; tevazu, haddini bilme, düşünce istikameti, hakka taraftarlık, kalbî ve ruhî hayata yönelme... gibi güzel huy ve güzel evsafa da uyarma; uyarıp onlara konumlarını ve mesuliyetlerini hatırlatma, Yaradan'la münasebetlerinde saygılı, yaratılanlara karşı da şefkatli olmayı öğretme; ebed için yaratılmış bulunan ve ebediyetten başka da hiçbir şeyle tatmin olmayan insanların gönül gözlerini sonsuzun güzelliklerine çevirme; doğru-yanlış, yararlı-zararlı, güzel-çirkin, hak-bâtıl, bâki-fâni... gibi bütün insanları alâkadar eden hususları önyargısız hemen umum akılların anlayabileceği ve bozulmamış vicdanların kabullenebileceği biçimde anlatarak onların yanılmalarını önleme; hidayet ve dalâleti, Hak nezdindeki çerçeveleriyle vaz' u tesbitte bulunarak Hakk'a ermenin sonsuz güzelliklerini, sapıp gitmenin de korkunç çirkinliklerini ruhlara duyurma; heva ve hevesin

belirlediği biçimde değil, Cenâb-ı Hakk'ın istediği şekilde bir ulûhiyet ve rubûbiyet akidesini talim etme; her işi Hak rızasına bağlama ve o ufka ulaştıran yolları gösterme; ötede münkirlerin cezalandırılacaklarını ve mü'minlerin de Naîm cennetleriyle mükâfatlandırılacaklarını bildirme... gibi icmalî hususlardan ibarettir.

Peygamberlerden, onların vazife alanlarının dışında bir şey beklemek, peygamberliği bilememe ve peygamberlere karşı da apaçık bir saygısızlıktır. Nebilerden, onların vazife alanlarının dışında herhangi bir istek ve beklentisi olanlara karşı Kur'ân'ın cevabı gayet nettir: *"De ki: Ben size Allah'ın hazineleri benim yanımda (da, ben de onlara mâlikim) demiyorum. Aslında ben gaybı da bilmem; (ayrıca) ben size melek olduğumu da söylemiyorum. Ben, bana vahyedilene uyuyor ve ona bağlı hareket ediyorum."*[5] Evet, nebiler sadece Allah'ın vahyine tâbidirler ve bütün himmetleriyle onu en iyi şekilde seslendirmeye, yorumlamaya ve temsile çalışırlar. Bildikleri, söyledikleri, yaptıkları ve yapılmasını istedikleri hemen her şey, Cenâb-ı Alîm u Hakîm'in özel bir üslûpla onlara duyurduğu mesajların tebliğ ve temsilinden ibarettir. Farklı bir ifadeyle onlar, ilâhî mesajlar karşısında ve bir "menhelü'l-azbi'l-mevrûd" olan vahiy kaynağı başında âdeta birer tevzî, taksim ve tebliğ memuru mesabesindedirler. Vahyin muhkematına tevfikan yer yer bir kısım yorum ve içtihatlarda bulunsalar da, yine de her şeyi ilm-i muhitin plan ve çerçevesine göre ifadelendirmeye çalışır ve her hareketlerinde murad ve marziyat-ı ilâhiyeyi gözetirler.

Onlar, hayatlarını her zaman vahyin gölgesinde devam ettirir; bütün faaliyetlerinde sadece ve sadece Hakk'ın hoşnutluğunu arar; her halükârda Cenâb-ı Mürşid'in belirlediği yolda yürür; hareket ve faaliyetlerinin neticesini Allah'a havale eder ve gayretlerinin semeresini de ötelerin tâ öbür ucuna bırakırlar. Onlar ve onlara gönülden ittiba edenler, hiçbir zaman dünya sevdasına, makam mansıp arzusuna kapılmaz; her hareket ve her davranışlarını takva duygusuna bağlar; vahye uyma basiretini hidayetin kendisi sayar, bütün aklî, ruhî, kalbî ve hissî melekeleriyle bu aydınlık şehraha yönelir, o yolda yürümeyi kurtulmanın da, kurtarmanın da teminatı görür ve hayatlarını böyle bir görmeye ve böyle bir bilmeye bağlarlar.

Esasen, insan aklı, insan mantık ve muhakemesi –bunların hepsini tek bir şey

kabul etmek de mümkündür– nübüvvet ve onun vaad ettiklerini kabullenip, bu feyyaz kaynaktan tam yararlanabildiği müddetçe, bir yandan kendi alanının serhaddine ulaşma yoluna girerken, diğer yandan da başkalarını aldatan birer vasıta durumuna düşmekten kurtulmuş olur/olacaktır. Her şeyden evvel, böyle davranmada, bütün varlık ve eşyaya hükmeden sonsuz kudret ve muhit ilme teslim olma gibi bir husus söz konusudur. İsterseniz siz buna, akıl ve mantık ürünlerini, akılla, mantıkla elde edilen değişik projeleri ve farklı alanlardaki araştırmaları, tecrübeleri, yani bütün arzî olanları semavîleştirmek, arazî olanlarda da cevherin ruhunu aksettirmek için her şeyi vahye test ettirme de diyebilirsiniz. Aslında aklı yaratan da Allah'tır, ona vahiy ile derinleşme yolunu gösteren de... Allah, akılla insanların gözünü açmış, vahiyle de aklın doğru görüp, doğru düşünmesini sağlayarak, ona daha geniş bir muhakeme alanı hazırlamıştır; hazırlamış ve o kuşatıcı beyanıyla insanlar üzerinde bağlayıcı hüccetini ikame etmiştir. Tabir-i diğerle Allah, bütünü birden kucaklayan vahiy müessesesini, her zaman dağınık ve birbirinden kopuk bir durum arz eden akıl ve muhakemenin farklı yollarını birleştirecek ve bunların mukayese ürünlerini de test edebilecek bir laboratuvar hâline getirmiştir.

İşte, bütün bu mülâhazalara binaendir ki biz, her biri kendi çağında emin, tecrübeli ve yürüdüğü yolları bütün değişik hususiyetleriyle bilen Enbiyâ-yı İzâm Efendilerimize (alâ nebiyyinâ ve aleyhimüssalâtü vetteslîmât) uyulmadan, emniyetle yol alınamayacağı ve oldukça karmaşık görünen bu hayatın falsosuz yaşanamayacağı kanaatindeyiz. Keza, vahyin, insan aklını değişik hezeyanlardan koruyan bir iksir ve peygamberlerin de bu iksiri yerinde kullanan hâzık birer hekim olduklarına inanıyoruz. Evet, bu seçkin kimseler, insan aklını değişik sapma noktalarına karşı sıyânet eden; ona, yüksek, lâhutî ve fizikî hedeflerin üstünde fizik ötesi ufuklar açan aydınlık birer mürşiddirler. Bu mürşidlere el veren akıl, mantık ve muhakeme, aynı zamanda kendi serhadlerine ulaşmayı da garanti etmiş sayılırlar. Biz, nübüvvet ve vahye inananlar, aklı, mantığı ve bu melekelerin ürünlerini takdirle karşılamanın yanında, bunların asla vahyin boşluğunu dolduramayacaklarına ve onun sâdık ve kusursuz tebliğcilerinin yerini alamayacaklarına inancımız da tamdır.

1 Bakara sûresi, 2/269

2 Furkan sûresi, 25/7

3 Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/7.

4 *"En kesin ve mükemmel delil, Allah'ındır."* (En'âm sûresi, 6/149).

5 En'âm sûresi, 6/50

ALLAH-KÂİNAT-İNSAN VE NÜBÜVVET

Varlık ve hâdiseleri iyi okuyup isabetli yorumlayarak insan, kâinat ve ulûhiyet hakikati arasındaki dengeyi koruma, peygamberlerin en önemli derinliklerinden biridir ve en aşkın yanlarıdır. Evet varlığın bir "küll" hâlinde duyulup sezilmesi, eşyanın birbirinin modeli olarak umumî şekildeki tecellisi ve mevcudat çapındaki "evrensel" vahdet kanunlarının tam kavranması sadece enbiyâ-yı izâm'a müyesser olmuştur.. ve onların, hususiyle de Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın (aleyhi ekmelüttehâyâ) en bâhir bir mucizesidir.

Günümüzde insanoğlu, onca ilmî inkişaf ve teknolojik gelişmelere rağmen, insan, kâinat ve maverâ-i tabiatla (tabiat ötesi âlemlerle) alâkalı hakikatleri hâlâ heceleyedursun, peygamberler, o fevkalâde donanımları, Hak nezdindeki özel konumları ve sürekli ötelerden bilgilendirilmeleri sayesinde, kimisi icmâlen, kimisi de tafsîlen, hem de binlerce yıl önce bu konular üzerinde ciddî ciddî durmuş ve her şeyi Sahibine bağlama çerçevesinde, söylenmesi gerekli olanların hemen bütününü ümmetlerine duyurmuşlardır.

Peygamberler, şimdilerde oldukça yaygın olan ilmî araştırma yolları ve tecrübî metotlarla bu hakikatlere ulaşmadılar; onlar, bu ilim ve mârifete insanoğlunun idrak ufkunu çok çok aşkın akıl, his, şuur ve idrak mükemmeliyetlerinin yanında, kalblerinin vüs'ati ve Allah'la özel münasebetleri sayesinde ulaştılar; ulaştı ve bütün varlığın kâhir bir kudretin tasarrufunda bulunduğunu gördü.. her yerde ve her şeyde hâkim bir ilim ve iradenin vahdetini temâşâ etti.. her nesne ve her hâdisenin çehresinde Hazreti Vâhid u Ehad'i haykıran şahid, emare ve işaretleri okuyup yorumladı; sonra da duyguda, düşüncede, inançta birer tevhid dellâlı olduklarını ortaya koydular. Onların, yüzlerce-binlerce yıl önce haber verdikleri insan-kâinat-ulûhiyet hakikati ile alâkalı konularda bilimin, henüz kayda değer bir tespitte bulunmuş olduğunu söylemek oldukça zordur. Şöyle ki ilim, pek çok mevzuda hâlâ bir emekleme yaşamakta ve bugün doğru dediklerini yarın tashihe tâbi tutmakta, muhakkak yanılmalarını yine muhtemel yanlışlarla düzeltmeye çalışmakta, dahası sürekli kendi kendini sorgulamakta, nisbî doğrularını değişik faraziyelerle sıyanet etmekte ve bir türlü cüz'iyatı tahlil sınırları dışına çıkamamaktadır. Diyebiliriz ki bugüne kadar o, yukarıdaki konularla alâkalı

değiştirme mecburiyetini duymadığı tek bir hüküm ortaya koyamamış ve hiçbir zaman mutlak hakikati ifadeye muvaffak olamamıştır. Onun bulup tespit ettiği şeyler yoldakilere sırf bir zâd u zahîre ve araştırmacılara da birer avans türünden şeylerdir.

Şunu da hemen arz etmeliyim ki, bunları ifadeden maksadımız, ne bilimi ve onun ürünlerini hafife alma ne de ilmî araştırmaların kayda değer bir şey olmadığını vurgulamadır. Aksine, bize göre bilim de, onun ürünleri de çok önemli ve saygı duyulması gerekli olan bir değerler mecmuasıdır; dolayısıyla da, mutlaka takdirle karşılanmalıdır. Bizim maksadımız, insan, varlık ve yaratılış hakikatini ifadede en doğru, en mükemmel, en muhît ve yanıltmayan, ama günümüzde hep gözardı edilen önemli bir bilgi kaynağını hatırlatmaya mâtuftur. İşte bu kaynak, geçmişte tahrife uğramış bazı kitaplar müstesna, her zaman taze kalabilmiş nübüvvet kaynağıdır. Şimdilerde modern ilimler, bir kısım küllî görüş ve genel değerlendirmelere bağlayarak varlık ve hâdiselerdeki düzen, ahenk ve işleyişle alâkalı önemli şeyler keşfedip ortaya koymuş olabilirler. Biz bunların bütününü takdirle karşılarız; ama, çağın en ileri teknolojilerini kullanarak ulaşılan bu bilgi ve yorumları, icmâlen dahi olsa, bir kısım özel donanımlı kimseler, hem de çok erken bir dönemde ortaya atmışlar ve bazı ilim çevreleri de bunlara karşı lâkayt kalmış veya kadirnâşinas davranmışsa; işte o zaman biz, edebimiz çerçevesinde böylelerine karşı sesimizi yükseltir ve mutlaka doğru bildiklerimizi haykırırız.

Evet, bugün modern bilimlerin ortaya koyduğu nice gerçekler var ki, çok önceleri, icmâlî birer fezleke hâlinde de olsa, peygamberler, bunların hemen hepsini vahye açık o engin ledünniyâtlarına ve müstesna fetanet derinliklerine dayanarak küllî (bütüncül) bir nazarla, değişik şekillerde ortaya koymuşlardı. Günümüzün, modern laboratuvarları ve çok ileri teknolojilerle çalışan araştırma merkezleri, onların ortaya koydukları gerçeklerin neresinde bulunurlarsa bulunsunlar, hâlâ bugün milyonlarca insan her şeyi onların mesaj ve yorumları çerçevesinde değerlendiriyor; hususiyle de insan-kâinat-Allah konusunda bilâkayd u şart onları takip ediyor ve onların arkasından gidiyor. Buna mukabil, bilim ve felsefe adına ortaya atılan en yeni faraziyeler ise, her gün farklı bir kısım nazariyelerle yer değiştiriyor; yani şimdilerin ilim adamları dünkü meslektaşlarını sorguluyor ve tabiî bu arada yıkılmaz ve sarsılmaz gibi görülen pek çok hipotez yerlerini bir bir daha farklı görüşlere bırakıyor ve

bilim adına başlarda gezen en sağlam tespitler birer birer geldikleri gibi birer birer de yıkılıp gidiyorlar. Nebilerin getirdikleri gerçekler ise –bir kısım dar idrakli müntesiplerin tâli'siz yorumları müstesna– her zaman müracaat edilegelen sabit esaslar olarak dünkü kıymetlerini şimdilerde dahi devam ettiriyorlar; devam ettiriyorlar çünkü, onların ortaya koydukları esaslar bütünüyle varlığı bir meşher gibi tanzim eden, bir kitap gibi yazan, bir saray gibi düzenleyen Yüceler Yücesi bir Zât'ın mesajlarına dayanıyor.

Bu sebepledir ki, insan, varlık ve Yaratıcı hakkında bilgilendirme vazifesi, söz söyleme salâhiyeti, özel donanımlı ve Kudreti Sonsuz'la hususî münasebetleri bulunan bu zatlara bırakılmalı ve varlığın perde önü, perde arkası mânâ ve mahiyetiyle alâkalı açıklamaları da sadece onlar yapmalıdırlar.

Hiç şüphesiz bu zatların en önemli vazifelerinden biri de, kâinat ve hâdiselerle, insan hayatı ve onun davranışları arasındaki münasebeti, ahengi ve bu ahengin bağlı bulunduğu biricik kuvvet kaynağı Zât'ı ve insanların o Zât'a karşı sorumluluklarını tayin ve tespit edip ortaya koymaktır. Evet, bütün varlığın, hususiyle de insanoğlunun nereden gelip nereye gittiğini/gideceğini, neden geldiğini, neden gittiğini en doğru şekilde ve inandırıcı bir üslûpla sadece onlar ifade edebilmişlerdir.

Bu itibarladır ki bizler, dünyaya gönderilişimizdeki gâye ve hikmeti, yürüdüğümüz yolda uymamız gerekli olan yol kurallarını ve bu yolculuğun sonuyla alâkalı en sağlam bilgileri sadece ve sadece Hak Elçileri'nin sundukları mesajlarda arama mecburiyetindeyiz. Bunu yapabildiğimiz takdirde, o genişlerden geniş kâinat dairesinin işleyişini, varlığın perde arkası ve muhtevâsını, yeryüzündeki bu baş döndürücü gelip gitmelerin gâye ve hedefini tam kavrayabilir, duyguda, düşüncede huzur, esenlik ve selâmete ermiş oluruz; varlığın içini-dışını, önünü-arkasını bilip değerlendirmeye bağlı bir esenlik ve selâmete.. kâinatın önemli bir parçası olarak yeryüzündeki konumumuzu kavrayıp eşya ve hâdiselerin tâbi bulunduğu umumî ahenge uyma selâmetine.. dünyevî ve uhrevî mutluluğumuzun zemin ve sebeplerini hazırlayan Zât'a yönelme ve bağlanma selâmetine.. ebediyet arzularımızın yerine getirileceği inancıyla hiçbir zaman inkisar yaşamama selâmetine...

İnsan olarak bize bahşedilen bütün bilgi yolları, bilgi vasıtaları belli ve sınırlıdır. Böyle sınırlı imkânlarla elde edeceğimiz bilginin mahdut

olduğu/olacağı da açıktır. Zannediyorum, bu ölçüdeki bilgi ve mârifetle değil yaratılışımızın gâyesini, dünyada bulunuşumuzun hikmetini ve kâinatla münasebetlerimizin temel esprisini idrak etmek; yeryüzündeki genel ahengi ve ekosistemin ruhunu kavramamız dahi mümkün değildir. Oysaki insan, kendi hayatını, varlık içindeki konumuna göre düzenleyip yaşama mecburiyetinde olduğu gibi, bütün varlığa hâkim görünen "nizam-ı âlem" kanunlarına ve yaratılış seviyesinin gereği bir kısım ulvî gayelere göre tanzim etme sorumluluğunu da taşımaktadır. Eğer o, bu çok inişli-çıkışlı, rampalı-virajlı ve bir hayli de belirsiz yanları bulunan hayat yolculuğunda, kendi için meçhul bir seyahatin dününü-bugününü, önünü-arkasını iyi bilen bir rehbere teslim olmazsa çok yanılır ve ciddî sıkıntılara maruz kalır; ihtimal hiçbir zaman da yaratılışıyla hedeflenen gâyeye ulaşamaz.

Evet, yürüdüğümüz bu hayat yolunu ve yolculuk süresince karşılaşmamız muhtemel sürprizleri hiçbir zaman tam kestiremeyen bizler; eğer insanoğlunu ötelerden alıp buraya getiren, buradan da başka bir diyara sevk eden o çok merhametli Yaratıcı'nın elçi ve rehberlerine uymazsak dökülüp yollarda kalır, zikzaklar çizmeden kurtulamaz, varlık kitabını doğru okuyamaz, bu kâinat meşherini bereketlendirici bir nazarla temâşâ edemez, dünya sarayının mânâ, muhteva ve içyüzündeki esrârı kavrayamaz; dahası, her biri başlı başına birer kudret harikası olan eşya ve hâdiseleri, hâdiselerin farklı tezâhürlerini bir kısım tabiat kanunlarına bağlayarak bütün o fevkalâdelikleri alelâde şeyler gibi görmeye başlar ve kendi ufkumuzu karartmış oluruz.

Hak rehberleri ve onlara uyan tâli'lilerdir ki, her zaman varlık ve hâdiseleri doğru okumuş, şekil ve sureti aşarak her şeyin ruhuna yürümüş; maddede mânâyı görüp, müşâhede ettikleri her şeyin özüne nüfuzla her nesnenin zâhirî ve dış yüzü yanında içini ve özünü de mütalaa edebilmişlerdir. Değişik bir ifadeyle onlar varlığı yorumlamalarında, sürekli muhtevayı öne çıkarmış ve her eserde, müessiri gösteren değişik tecelli dalga boyundaki şualardan mesajlar almışlardır. Ayrıca, bu ruhî seyahat ve tefekkür yolculuğunu Yüce Yaratıcı'ya bağlı götürdüklerinden, elde ettikleri bütün bilgi parçacıklarını mârifete çevirip, erdikleri irfan ufku seviyesine göre Hazreti Mâruf'la sımsıkı bir kalbî alâka ve münasebete geçmiş ve bu cennet-âsâ atmosferde her şeye yetebilecek bir ünsiyete ulaşarak kendilerini her lâhza derin bir muhabbet ve zevk-i ruhânî çağlayanında hissetme heyecanıyla O'na yürümüşlerdir.

Evet, bu kutluların varlığa, varlık ötesine bakışları çok farklıdır; onlar her şeyi basiretlerinin aydınlığında temâşâ eder; eşya ve hâdiseleri Yaratıcı Kudret'in vaz'ettiği çerçevede değerlendirir; neyin ne olduğunu, onun hakikat-ı nefsü'l-emriyesi (her nesnenin hakikati) açısından ele alır; cüz-küll bütün varlığı yorumlamada her şeyin birbiriyle muvazenesini, tenâsübünü, Hâlık'la münasebetini gözetir ve kat'iyen iç çelişkiye düşmezler. Bu itibarla da denebilir ki, dünden bugüne insan, kâinat ve ulûhiyet hakikati konusunda, doğru görmek, doğru düşünmek ve doğru ifade etmek sadece onlara müyesser olmuştur: Tevhidi, bütün gerek ve lâzımlarıyla sadece onlar seslendirebilmiş, esmâ-i ilâhiye, sıfât-ı sübhâniye, şuûnât-ı zâtiye ile Zât-ı Ulûhiyet arasındaki en sağlam muvazeneyi de ancak onlar kurabilmişlerdir.. evet, ulûhiyet ve rubûbiyet dairelerine ait hususiyetler, aynı menbaın farklı tecellileri olarak en doğru şekilde yine sadece onlar tarafından ifade edilebilmiştir.

Eğer irade-i ilâhiyenin peygamber gönderme gibi ihsan buudlu böyle bir tecellisi olmasaydı, en velûd dimağlar dahi asırlar ve asırlar boyu onca gayret ve himmetlerine rağmen kat'iyen böyle bir sonuç elde edemezlerdi; zaten edemedikleri de meydanda... Önümüzdeki günlerde bilimlerin daha bir inkişafı ve bir kısım farklı bakış açılarının gelişmesi sayesinde onların şimdiki yorumları değişir mi, değişmez mi onu kestiremeyeceğim ama, hiçbir şeyin bugünkü haliyle sürüp gitmeyeceği açıktır. Keşke, bugüne kadar büyük ölçüde şaşkınlık yaşayan insanoğlu, varlığın hakikati ve ötesi gibi beşerî idraki aşan derin konularda biraz da ilâhî mesajlara ve peygamberlerin yorumlarına yönelerek, şimdiye kadar içinde bocalayıp durduğu yanıltıcı bilgilerin sisli-dumanlı atmosferinden sıyrılıp peygamberâne ilhamların esip durduğu semavîliklere açılabilseydi.! İhtimal, işte o zaman, varlığın hakikatini, kâinat içindeki kendi konum ve sorumluluğunu, eşyâ ve hâdiselerin perde arkasını, eşyânın birbiriyle münasebetini, tekvinî emirler arasındaki umumî tenasüp ve genel ahengi daha net görecek, daha iyi anlayacak; anlayacak ve bir taraftan Yaratıcısıyla münasebete geçme vetiresi yaşarken, diğer yandan da, kâinat çapındaki umumî nizama zıt tavırlar almayacak ve hiçbir zaman varlıkla müsâdeme yaşamayacaktı. Ne var ki insanoğlu, hususiyle de günümüzdeki bir kısım âsî ruhlar bu genel yönelişi gerçekleştiremedi ve çok defa Allah'a başkaldırmanın yanında, eşyâ ve hâdiselere karşı da sürekli çelişki yaşadı; yaşadı ve bir türlü ızdıraptan kurtulamadılar. Kurtulamazlardı da; zira onlara

bahşedilen bilgi vasıtaları sınırlı, sahip oldukları imkânlar da, karşılarına çıkacak problemleri çözmeye yeterli değildi. Onlar, ilmin sebepleri de diyebileceğimiz, ellerindeki vasıta ve imkânlarla varlığın çok az bir kısmını –o da sürekli yanılma ve tashih etme çerçevesinde– ancak keşfedebilirlerdi ve öyle de oldu.

Oysaki insan, kendini kuşatan bütün kâinatlara, içinde yaşadığı dünyaya, ekosisteme, umum eşyanın birbiriyle münasebetlerine kendi ufkunun darlığı, bilgisinin sınırlılığı, düşüncelerinin değişkenliği çerçevesinde değil; kâinatın vüs'ati, hâdiselerin iç içeliği; sonra kendi arzu, istek ve emellerinin genişliğine göre bakmalıydı; bakmalıydı ki, yaşadığı hayatta, yürüdüğü yolda ve yolun sonu itibarıyla da tabiatının gereği beklentileriyle alâkalı ümitlerinde herhangi bir inkisara düşmesin. Ama o, yığın yığın inkisar yaşadı, yaşıyor; yürüdüğü yol ve kendi akıbetine karşı lâkayt kaldığı sürece de bu kırılıp dökülmelerden kurtulamayacaktır.

Evet, ruhlar âleminden kalkıp dünyaya, oradan berzaha ve berzahtan da ebediyete yürüyen insanoğlunun, bu upuzun ve her bölümüyle ayrı bir hususiyet arz eden yolculuğunu şaşırmadan, sarsılmadan, paniklemeden ve herhangi bir endişeye kapılmadan emniyet ve güven içinde devam ettirebilmesi, insanüstü, hatta zaman ve mekânüstü bir mârifet ister. Hâlbuki o, çok defa, iyi bildiğini iddia ettiği şu âlemde dahi, iki adım ötede nelerle karşılaşacağından habersiz âcizlerden âciz bir zavallıdır.. ve böyle birinin ciddî bir program ve plan isteyen bu upuzun yolu kat'edip gönlünce bir noktaya ulaşmasıysa tamamen imkânsızdır. Evet, yolculuk uzunlardan uzun, konulup kalkılan menziller oldukça fazla, geçilecek yollarda ise bir hayli aşılmaz tepeler ve azgın dereler var. Bu kadar problemli bir yolun aşılıp gerçek menzile ulaşılması için yol âdâb ve erkânını bilen rehberlere ihtiyaç olduğu izahtan vârestedir.

İşte tarih boyu peşi peşine gelen bütün nebiler böyle bir rehberlik misyonuyla gelmiş; insanlığın geçeceği yollara ışıklar saçmış; yoldakilerin gözlerinden perdeyi kaldırmış; Allah, kâinat ve eşyânın hakikati adına arkalarındakilerin ufuklarını aydınlatmış ve onları yalnızlık tasasından, kederinden ve akıbetleri itibarıyla da belirsizlik endişelerinden kurtarmışlardır.

İlk insan ve ilk nebiden itibaren her nübüvvet hareketi temel konularda

müşterek bir yol takip etmiş: sürekli, tevhid, haşr ü neşir, peygamberlik, kulluk ve adalet gibi esasları nazara vermiş; füruata ait meselelerde de zaman, umumî şartlar ve insanlığın ulaşabildiği seviyeye bağlı irşad, tembih ve değişik ikazlar televvününüyle yoluna devam etmiş; etmiş ve müntesiplerine hep yüksek hedefler göstermiştir. Böylece her zaman dinî hayatta temel konular açısından hep aynı çizgi takip edilmiş, onlara nispeten teferruat sayılan mevzularda ise, belli ölçüde bir kısım farklılıklar yaşanagelmiştir ki, aslında bunun böyle olmasında da zaruret vardır.

Kur'ân, rüşdünü idrak etmiş insanlığa son mesaj ve son çağrıdır. En son gelen bu ilâhî risalet, bütün dinlerde aynı olan değişmez muhkem esasları hatırlatmanın yanında, inkişaf buudlu füruattaki emirleriyle de, bütün zaman ve mekânların ihtiyacını karşılama vaadiyle gelmiş ve dinî düşünceye son noktayı koymuştur. Bundan sonra artık insanlık, bu son mesajın ışığı altında yoluna devam edecek; gelişme ve değişme enerjisini bu yeni nizama bağlı kullanacak ve mutlak hakikate ulaşma cehdini de onun vesâyeti altında gerçekleştirmeye çalışacaktır.

Evet, artık bundan sonraki çağlar Kur'ân çağı ve bundan sonraki devran da İnsanlığın İftihar Tablosu'nun devranıdır. Kulak verilecek mesaj O'nun mesajı ve önümüzdeki upuzun yollarda hep par par yanacak çerağ da O'nun çerağıdır. Evet, şimdi ferman her şeyi halis tevhide ircâ eden bu En Büyük Muvahhid'de...

…VE GAYBIN SON HABERCİSİ

Allah, kâinat ve insan konusunda son sözü, varlık ağacının çekirdeği, kâinat kitabının ille-i gâiyesi ve Hakk'a davetin en gür sesi olan Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) söylemiştir. "Gayb" ve "Gaybü'l-gayb"ın son habercisi O, eşya ve hâdiselerin yanıltmayan yorumcusu O, insan ve Yaratıcı münasebetini hem de herhangi bir iltibasa meydan vermeyecek şekilde ortaya koyan O ve böyle bir münasebetin gereklerini açık-seçik belirleyen de O'dur. O, bir yönüyle ilk ve Hakk'a en yakın, diğer yönüyle de son, fakat en emin bir kurbet rehberidir.

Melekler O'nun muntazırı, nebiler müjdecisi, veliler de O'ndan ışık alan O'nun meyveleridirler. Nübüvvet çerağı başta O'nunla tutuşturulmuş, özündeki mânâ ve muhteva da en nurefşan şekliyle yine O'nunla ortaya konmuştur. Evvelden evvel ilk nur O'nun nuru, son ışık tufanı ise O'nun haricî âlemdeki zuhurudur. Bir başka zaviyeden O, âfak ve enfüsün fihristi, varlığın özü, usâresi, yaratılış ağacının gaye çerçevesinde en münevver meyvesi ve Yüce Yaratıcı adına bütün ins ü cinnin de efendisidir.

O, özü ve konumu itibarıyla her zaman tavsif üstü, zatı açısından nazîrsiz, ötelere ait derinlikleri zaviyesinden ferîd-i kevn ü zaman, elindeki mesajıyla da apaçık bir bürhandır. Şöhreti tâ Âdem Nebi öncesine dayanmakta; ziyası vücudundan evvel dillere destan; kudûmu ise –ayağı başımızın tacı– bütün insanlığa bir ihsandır. Varlığı vücud sadefinin en saf incisi, mesajı da mesajların en umumîsidir. İlmi bütün ilimlerin zübdesi, irfanı, etrafında en dırahşan çehrelerin toplandığı tertemiz bir kaynak, ufku da sonsuzu temâşâya koşan saf ruhların rasathanesi mesabesindedir. Gözler O'nun her yana saçtığı nurlar sayesinde gerçek çehresiyle eşyâyı temâşâ etme fırsatını elde etmiş; kulaklar O'nun söz zemzemesiyle söz cevherinden o güne kadar işitilmemiş lâhûtî besteler dinlemiş; O'nun atmosferinde nice gizli şeyler ayan olmuş ve bulanık düşünceler de durulup safvete ulaşmıştır. O'nu gören ve O'nu dinleyenlerin ruhlarındaki paslar çözülmüş, gözlerindeki buğular silinip gitmiş; başların en başından, sonların en sonundan verdiği haberlerle beşer idrakini aşkın bütün meçhuller aydınlanmış, belirsizlikler birer birer mânâ zeminine oturmuş ve topyekün varlık yaratılış gayesi açısından okunup yorumlanan bir şiir ve ebediyet edalı bir beste hâline gelmiştir.

Bütün ilimler O’nun bilgi deryasından sadece bir katre, umum hikmetler de O’nun mârifet çağlayanından küçük bir damladır. O’nun hayatının saniye ve saliselerine nisbeten bütün zamanlar âdeta bir âşire; O’nun maskat-ı re’si olması sırrıyla, kâinatlar yanında bir tırnak hükmündeki şu yerküre de bütün varlığa denk bir cihandır. Taayyün ve kaderî programda evvel O, nübüvvet davasında son sözün hatibi O, zahirin hakikî şârihi O, esrâr-ı bâtının nâtıkı da O’dur. Ruhu’l-Kudüs’ten ilmî ve aklî hakikatleri almaya müsait yaratılması, engin şuuru, üstün idraki, melekût ötesine açık kalbi ve öteler ötesini temâşâya müstaid sırrıyla O nübüvvet tahtının sultanı, ötelere açık nurânî bir âhize gibi aldığı şeyleri ruhlara ve akıllara arızasız duyurması itibarıyla da risalet âleminin en beliğ tercümanıdır.

O, zatına ait hususiyetleri mahfuz, nübüvvetinin gereği bize Cenâb-ı Hakk’ı zât-sıfât-esmâsıyla bildirir, tanıttırır ve O’na karşı bizlerde sorumluluk duygusu uyarır; bu yönüyle O, bilinmezleri bildiren, idrak edilmezleri ruhlarımıza duyuran bir tarif edici ve bir muallim-i ekberdir. Dinî hükümleri tebliğ, insanî değerleri talim ve ahlâkî esasları temsil yanı itibarıyla da O, muvazzaf bir müşerri’, bir kanun vazıı ve hakikatler hakikatinin bir kavl-i şârihidir.

Nübüvvet, risalet ve bunların vesayetinde vilâyet, zâhire açık oldukları gibi, bâtına karşı da “müfettehü’l-ebvâb”dırlar. Hatta onların akılları dahi, bu ilâhî mansıbın boyasıyla bir insibağdan geçmiştir; geçmiş ve birkaç kadem onların gerisinde durmakta ve onların buyruklarını beklemektedir. Onların akılları gibi haddini bilip nübüvvet vesayetine giren bir akıl, “Ruh-u A’zam”la nurlanır ve insan hakikatinin önemli bir buudu hâline gelir, zamanla da zâhirin yanında bâtını da sezmeye, evvelin yanında âhiri de duymaya başlar.

Varlığın hem zâhiri vardır hem de bâtını; zâhir, gözle görülür, duyu organlarıyla hissedilir; akıl ve muhakemeyle de değerlendirilir. Bâtın ise ancak, onu duyma donanımıyla yaratılmış kimselere Allah tarafından açılır ve zâhirin ötesinde bir ses, bir soluk, bir renk ve bir desen olarak kendini hissettirir. Nebiler işte bu sesi, bu soluğu, değişik dalga boylarında bütün bir ömür boyu dinler ve hep ona göre tavır belirlerler.

Hazreti Ruh-u Seyyidi’l-Enâm (aleyhi ekmelüttehâyâ) hususî konumuna göre hususî donanım açısından bu konuda mutlak bir fâikiyetin remzi ve sesidir. O, Allah’ın duyurmasıyla duyulmazları duyar, görülmezleri görür; yer yer ruhunun

zaman ve mekân üstü bir mahiyet almasıyla ruhanîlerin önüne geçer; Hakk'ın en mükerrem ibadı melekleri aşar ve gidip tâ "Kâb-ı kavseyni ev ednâ" ufkuna ulaşır. O'nun Hak katındaki payesi kadar halk içinde de mütemâdî ve sarsılmaz bir itibarı vardır. O, ömür boyu kıl kadar doğruluktan ayrılmamış; dost-düşman herkese güven vaadetmiş; Hak'tan aldığı mesajları lâhûtîliğindeki cazibesiyle muhataplarına sunmuş; her zaman mâsumiyetiyle hatırlanmış, masûniyetiyle bilinmiş; fizik ve metafizik âlemlere açık keskin fetanet ve aydınlık ruhuyla tabiat ve mâverâ-i tabiatı hep doğru okumuş, doğru yorumlamış; dolayısıyla da ön yargılı olmayan bütün temiz vicdanların hemen hepsi hiç tereddüt göstermeden O'na koşmuş; en mütemerrid nefisler O'nun karşısında dize gelmiş, en müstesna dimağlar O'nun mesajlarında aklın yaratılış gayesini okumuş ve O'na teslim olmuşlardır. O'nun sayesindedir ki, insanoğlu, hayvâniyet ve cismaniyetten sıyrılarak kalb ve ruhun hayat mertebesi seviyesinde bir ufka yönelmiştir. O, varolma ufku itibarıyla vücud-u haricîye açılan kapının sırlı anahtarı, varolma gayesini gerçekleştirme adına da Hakk'a giden doğru yolun rehberi ve ebedî saadetin de şefaatkânıdır.

O'na kadar gelip geçmiş bütün nebiler O'nun dediğini demiş, O'ndan sonra gelen bütün evliyâ ve asfiyâ ise –fevkalâde halleri davalarına senet– O'nu tasdik etmiş ve mazhariyetlerinin de O'ndan olduğu itirafında bulunmuşlardır.. evet O, "Allah" deyip nazarları tevhide çevirmişse, bütün enbiyâ ve mürselînin sesi soluğu, bütün evliyâ ve asfiyânın müşâhede ve keşifleri de bunu müeyyiddir.

O, emin bir iman abidesiydi; dediklerini kılı kırk yararcasına yaşıyor, tavırlarını hep ötelere göre ayarlıyor ve hayatını, Hakk'ı görüyor ve O'nun tarafından görülüyor olma derinliğiyle yaşıyordu; herkesten daha hassas davranıyor, her haliyle ciddî bir sorumluluk tavrı sergiliyor; her zaman hüsn-ü akıbet peşinde koşuyor ve gözünü bir lâhza olsun hedeften ayırmadan hep namzet olduğu noktaya doğru koşuyordu; koşuyor ve herkese Allah'la arasındaki o derin münasebetten çizgi çizgi mânâlar sunuyordu.

O'ydu varlığın mânâsını şerh ederek gerçek sahibine bağlayan; eşya ve hâdiselerin özündeki hikmet ve maslahatları ortaya çıkaran; bize burada yalnız olmadığımızı sık sık hatırlatan; görülüp gözetildiğimizi ruhlarımıza duyurarak içlerimize inşirah salan; vahşetlerimizi izale edip gönüllerimizi ünsiyetle şahlandıran ve bize, baba ocağı gibi bir yerde bulunuyor olma duygularını

yudumlatan. Eğer bugün bu sımsıcak yuvada her şeyin yerli yerince dizayn edildiğini görüp hissediyorsak, eğer kalblerimiz hakikat aşkıyla çarpıyorsa, eğer varlığı tahlil ve tanıma adına bir şeyler yapıp ortaya koyabiliyorsak bu dimağlarımızda O'nun tutuşturduğu çerağdandır. Evet, insan, varlık ve topyekün kâinatlar hakkında ne biliyorsak bütün bunlar O'nun, ruhlarımıza duyurduğu icmâlin inkişafından ibarettir.

O, dünü, bugünü ve yarını itibarıyla insanlığı yeniden inşa etmiştir, ediyor ve edecektir. Kendi devrinde, tabiatlara sinmiş binlerce senelik çarpık anlayışları, gayri insanî davranışları, sûiahlâk ve mizaç inhiraflarını bir hamlede, bir nefhada değiştirdiği gibi; tamamen şirazeden çıkmış günümüzün yığınlarına da sözünü dinleterek er-geç onları da zabturabt altına alıp mesajının gücünü göstereceğine inancımız tamdır. Siz buna, insan, kâinat ve ulûhiyet hakikatinin yeniden bir kere daha doğru okunup doğru yorumlanması ve insanoğlunun varlık içindeki yerine göre bir duruşa geçmesi ve geçeceği de diyebilirsiniz.

Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) herkesi ve her şeyi alâkadar eden bir mesajla gelmişti ve vazifesi itibarıyla gönülleri, gözleri dolduracak bir derinlik ve cazibeye sahipti. Yaratılışında olabildiğine bir mükemmeliyet, davranışlarında fevkalâde inandırıcılık ve tavırlarında da her zaman cismaniyetini aşan bir lâhûtîlik nümâyandı. Bu göz kamaştıran zâhirî çizgilerin arkasında O, bugüne kadar hiç kimseye müyesser olmamış, Kur'ân'ın "huluk-u azîm" dediği öyle yüce bir ahlâka sahipti ki önyargısız, bir kerecik olsun O'nun atmosferine giren, bir daha da tesirinden kurtulamazdı. Bu güzellik ve fâikiyetlerinin yanında bir büyülü beyanı vardı ki, en mahir söz sarrafları dahi O konuşunca dillerini yutar, sessizlik murakabesine dalar ve O'nun ifadelerinin sihrine kapılıverirlerdi.

Şimdi isterseniz bu hususları biraz daha açalım: Allah O'na, iç ve dış yapısı itibarıyla öyle bir genişlik bahşetmişti ki, fevkalâde mütevazi olmasının yanında olabildiğine mehîb ve büyüleyiciydi; huzuruna giren en mağrur ve mütekebbir ruhlar bile O'nun mehâbeti karşısında tir tir titrer, düşünce ve niyetlerinin hilâfına farklı bir hâl alırlardı. Mağrur Kisra elçileri, o mehâbet abidesiyle karşılaştıklarında oldukları yerde kalakalmış ve ne diyeceklerini unutmuşlardı. Aynı zamanda böylesi bir heybet ve ciddiyetin yanında herkesi büyüleyen ve kendine çeken öyle bir yumuşaklığı vardı ki, O'nu yakından

tanıyan herkes, O'na, evlât, anne-baba ve bütün sevdiklerinden daha fazla alâka duyar, âdeta O'nun tiryakisi olur ve bir daha da huzurundan ayrılmak istemezdi. O her hâliyle çevresine güven vaadeder; söz, tavır ve mimikleriyle her zaman Rabbisinin huzurunda bulunduğunu işaretler; sürekli emniyet soluklar ve herkese demet demet güven dağıtırdı. O, evvel ve âhir emin olarak tanınmıştı; bakışlarında emniyet nümâyândı, sözleri emniyet etrafında döner durur ve huzurunda hep emniyet besteleri duyulurdu. O'nun umumî davranışlarıyla aklı, ruhu, hissi, mantığı atbaşıydı ve birbirine müsâvî sayılırdı. Keskin zekâsı; hiç yanıltmayan firaseti; her türlü tereddüde kapalı kararlılığı; azm ü ikdamı; kimseyi aldatmamanın yanında baş döndüren stratejileri; en yaman hâdiseler karşısında dahi asla "pes" etmemesi; musibetlerin yüzüne gülmesi ve belâları iyi okuyup onlardan kitaplar dolusu ibretler çıkarması; şiddet, hiddet ve öfkeye sebebiyet veren münasebetsizlikler karşısında olabildiğine soğukkanlı, olabildiğine temkinli davranması hem O'nun insanüstü karakterini, hem de konumunu ve o konuma göre duruşunu aksettiren hususlardan sadece birkaçıdır. Herkesin telâşa kapılıp paniklediği yerlerde O'nun öyle merdâne bir duruşu vardır ki, o duruş karşısında hezimetler zafere dönüşür, bozgunlar yerlerini taarruza bırakır ve mağlûbiyetin tozu-dumanı içinde başarı stratejileri tüllenirdi.

Aile efradı arasında O, eşi menendi olmayan bir aile reisiydi.. arkadaşları içinde, kardeşçe, yumuşak tavırlarıyla gönüllere girmesini çok iyi bilen mükemmel bir mürşit ve muallimdi.. arkasındakileri hiçbir zaman yanıltmayan ve inkisara uğratmayan eşsiz bir rehberdi.. söz sultanı bir hatip, kalb eri bir rabbânî, muhakeme üstadı bir hakîm; harikulâde bir devlet reisi ve bozgunlardan zafer çıkaran bir erkan-ı harpti. Bu mükemmelliklerin hepsi O'nda zirveye ulaşıyordu ama, bütün bunlara rağmen O, her zaman düz bir insan gibi davranıyor, kendini insanlardan bir insan sayıyor; hakkı olan, halkın da terbiyesinin gereği bulunan büyük payeler isnadından fevkalâde rahatsızlık duyuyor ve çok sevdiği o güzide arkadaşlarına bu konuda yer yer biraz da şiddetli ikazlarda bulunuyordu.

Varlığın "ille-i gâiyesi" konumundaydı ama, ona bir sinek kanadı kadar ehemmiyet vermiyor; sultanlara tahtlar bahşedip taçlar giydirdiği halde, olabildiğine zâhidâne yaşıyor ve âdeta hayatını dünyaya karşı oruca niyet etmiş gibi fevkalâde bir zühd içinde geçiriyordu; yemiyor, yediriyor; giymiyor,

giydiriyor; bir damla nimet karşısında yüz defa şükürle gürlüyor ve hep minnet hisleriyle oturup kalkıyordu. Mârifet, muhabbet ve haşyet duyguları itibarıyla O her zaman meleklerle atbaşıydı; dünyadaydı ama dünyevî değildi, ukbâ yolundaydı, orayla da evvelen ve bizzat irtibatı yoktu; gönlü hep Rabbinde, gözü O'nun âsârında, âsârına renk, şekil, desen kazandıran esmâsındaydı. Dünyaya bir ukbâ koyu nazarıyla bakıyor, onu bir mezraa gibi görüyor; ekiyor, biçiyor ve elde ettiklerini de hep ötelere bağlıyordu. Rüzgârların tohumları sağa-sola taşıyıp neşv ü nemaya emanet ettikleri gibi O da esiyor-savuruyor; yoksulları görüp-gözetiyor, açları doyuruyor ve kendisi çok defa aç yatıp kalkıyordu. İki cihanın sultanı olarak yürüyüp Rabbine ulaştığında ne sarayı, ne villası, ne servet ü sâmânı ne de eş ve evlâdına bıraktığı bir malı vardı. Kendi gibi yaşamış, dünyayı kendi gibi değerlendirmiş ve kendine yakışır şekilde buradan göçüp gitmişti; elbette ki, O bir târik-i dünya değildi; tabiî câlib-i dünya ise hiç olmadı. O, dünyaya dünya kadar, ötelere ve öteler ötesine de onların kıymetleri ölçüsünde değer veriyor ve ona göre bir tavır sergiliyordu.

Fevkalâde asalet, necâbet ve Hak'la münasebetin hâsıl ettiği, herkesin başını döndüren o müthiş mehâbetine rağmen, zıtları bir arada yaşıyor gibi öylesine mütevaziydi ki; az önce arz edilen hususiyetleri görmeyenler O'nu âhâd-ı nâstan biri sanırlardı. Arkadaşlarının onca tazim ve saygısını görmezlikten gelerek onlarla aynı zeminde bulunur, aynı sofrada yemek yer; farklılık ve hususiyetlerini bir namus gibi setreder ve yanında bulunanları, tabiatındaki mehâbet, haşmet ve mehâfetle bunaltmamak için yer yer cemâlî tecelli dalga boyundan, ibret, ders ve nükte edalı mülâtefelerle rahatlatır; izzetini tevazu ile süsler; mehâbetini şefkatle tadil eder ve nâsûtî rengini öne çıkararak o şeker-şerbet konumuna ayrı bir halâvet katardı.

O her zaman halim, selim ve dengeliydi; kin, nefret ve öfke hislerinin tetiklendiği durumlarda bile fevkalâde mülayim davranır; gayzla köpüren insanların şiddetini, hiddetini tadil eder; en can alıcı hasımlarını bir hamlede yumuşatır ve cephe durumuna getirilmek istendiği yerlerde dahi hemen sıçrayıp hakemlik koltuğuna oturmasını bilirdi. Umumî bir hakkın çiğnenmediği, Allah hakkına saygısızlıkta bulunulmadığı hemen her yerde O, bağışlayıcı ve müsamahalı davranırdı ki siyer-i nebevîde, O'nun afv u safh ve müsamahasını gösteren misallerin yüzlercesini görmek, göstermek mümkündür.

Vaade vefada da O'nun eşi-emsali yoktu. Bir kere hulfü'l-vaadde bulunduğu,

bir kere olsun sözünden döndüğü görülmemişti. Ne peygamberliğinden önce ne de nübüvvetle serfiraz kılındıktan sonra –ahd ü misak tanımayanlara karşı kararlı tavrı malum– hiç mi hiç sözünden dönmemiş, hilâf-ı vaki beyanda, hatta böyle bir şeyi îmâda dahi bulunmamış, hep bir güven ve vefa abidesi olarak yaşamıştı.

O bir beyan sultanıydı; söz cevheri gerçek değerini O'nda bulmuştu. Eline ne hokka ne de kalem almamış, hiçbir kitapla tanışmamış, kimsenin tedris rahlesi önünde oturmamış, kimseye üstad deme mecburiyetinde kalmamış ve üstad-ı küll olduğuna asla toz kondurmamıştı. Bu, ilâhî emirlerin yorumunda zihnî müktesebat ve yabancı malumatın konuyu bulandırmaması, ayrı bir renk ve kalıba ifrağ etmemesi adına, Allah'ın evvelen ve bizzat kendi emirlerini, saniyen ve bilaraz O'nun fıtrî melekelerini haricî tesirat ve mülâhazalardan sıyaneti demekti.. ve işte O bu mânâda ümmîydi –O ümmîye canlarımız feda olsun– ama dünya ve ukbâ işleriyle alâkalı hemen her alanda üstad-ı küll olarak öyle sözler söylemiş, öyle hükümler vaz'etmiş ve yerinde öyle kararlar almıştı ki, en mütebahhir âlimlerden en seçkin dâhilere, en mütefelsif dimağlardan en münevver ruhlara kadar hemen herkes o sözler, o hükümler, o kararlar karşısında hayret ve dehşet yaşıyordu. Tarih şahit, hiç kimse, O'nun beyan gücüne karşı bir şey söyleyememiş, hiçbir hükmünü sorgulayamamış, hiçbir icraatını da tenkide cesaret edememiştir.

O, bütün muhtevası pırıl pırıl öyle bir bilgi havzı ve hazinesiydi ki, ne geçmiş zamanın küllenmiş hâdiselerinden verdiği haberlerinde ne de tarih öncesi farklı milletlerin din, mezhep, kültür, an'ane ve örfleriyle alâkalı ihbarlarında hiçbir itirazla karşılaşmamıştı; karşılaşmazdı da; zira O, Allah'ın elçisiydi ve O'nun bilgi havzına akan o yanıltmayan malumat da hep O'ndan geliyordu. O, ifadelerinde söz kesen bir beyan sultanı, mantığında bir muhakeme abidesi ve düşüncelerinde de misyonunun enginliğine denk bir okyanustu. İfadeleri o kadar kıvrak, beyanı o denli vâzıh, üslûbu öylesine zengin ve rengin idi ki, bazen bir-iki cümle ile muhataplarına dünya kadar hakikatleri birden arz eder, bazen mücelletlere sığmayacak kadar geniş konuları bir solukluk söze sıkıştırır, bazen de tevil ve tefsir üstadlarına yorumlamak üzere ne söz cevherleri ne söz cevherleri emanet ederdi. *"Bana cevâmiü'l-kelim verilmiştir."*[1] sözleri O'nun işte bu enginliğini işaretlemektedir.

Her zaman O’na yüz cepheden yüz türlü soru yöneltilirdi. Sorulan soruların bütününe, hem de herhangi bir tereddüde düşmeden, hemen cevap verir.. konuşmalarında büyük çoğunluğun anlayabileceği bir üslûp kullanır.. her türlü teşevvüşten uzak olduğu gibi teşvişe de sebebiyet vermeden, gayet vecîz ve fakat arı-duru bir ifade ile maksadını ortaya kor; âlim-cahil, zeki-gabî, az bilen-mütefennin, genç-ihtiyar, kadın-erkek herkesin istifade edeceği bir seviyede konuşur ve muhataplarının gönlünde mutlaka itminan hâsıl ederdi.

O, çok konuşmuş, çok hutbe irad etmiş, ifadelerinde değişik meselelere girmiş, farklı konuları tahlil etmiş, ama hep vakıa mutabık düşünmüş ve konuşmuştur. Onun beyan ve hitabelerinin üzerine hilâf-ı vaki’in gölgesi bile düşmemiştir. Öyle ki, O’nu yakın takibe alıp vurmak için sürekli fırsat kollayan o pek azılı hasımları bile hiçbir zaman O’na yalan isnadında bulunmamış ve bulunamamışlardır.

Aslında, çocukluğundan gençliğine, ondan da peygamberlikle şereflendirildiği kırk yaşına kadar fevkalâde bir hassasiyetle, hemen her davranışı gibi lisanını da hilâf-ı vaki beyandan sıyanet eden birinin, yaşının üçte ikisi gittikten sonra, kalkıp nübüvvet iddiasında bulunacağına ihtimal vermek günahtan öte apaçık bir küfür yobazlığı, akla ve mantığa karşı da bir saygısızlıktır. Kaldı ki, O’nun söylediği sözler, vaz’ettiği hükümler dünü-bugünü-yarını içine alacak şekilde fevkalâde geniş açılıydı.. ve muhtevaları da bir beşer dimağını aşacak kadar mütenevvi idi: O itikatla alâkalı konuşuyor, ibadete dair ahkâm vaz’ediyor, içtimaî, iktisadî, askerî ve idarî konularla alâkalı sözler söylüyor; söylediklerini uyguluyor; uyguladıklarından semere alıyor ve getirdiği esasların doğruluğunu tarihe tescil ettirerek insaflı ve önyargısız vicdanlara emanet ediyordu; ediyordu ve arkadan binlerce yorumcu, binlerce mütefekkir, yüzlerce filozof ve her biri pek çok fende uzman on binlerce mütefennin O’nun söylediği sözlere ve ortaya koyduğu içtimaî, iktisadî esaslara, askerî ve idarî disiplinlere, terbiyevî kurallara “evet” deyip imza basıyor; ayrıca bunların yanında milyonlarca evliyâ ve asfiyâ da her hüküm ve her beyanda O’nu tasdik edip, O’nun rehberliğinde bu payelere erdiklerini haykırıyorlardı. Bu itibarla da, O’na “hayır!” diyen herhalde ya ne dediğinin farkında olmayan bir densiz ya da beyni yıkanmış bir tâli’siz olmalıdır; zira, ne dün ne de bugün birbirinden çok farklı bunca mesele hakkında hiç kimse bu ölçüde her zaman ter ü taze kalabilecek tek bir söz söyleyememiş ve değişmez

hükümler verememiştir; hele uzmanlık isteyen konularda asla.! Her şeyden evvel, Bediüzzaman'ın da ifade ettiği gibi, bir insan ne kadar yüksek istidatlı ve kabiliyetli de olsa, ancak birkaç fen ve birkaç alanda tutarlı söz söyleyebilir. Oysaki bu Zât, bütün varlık ve hâdiselerle alâkalı, bütün zaman ve mekânlarda geçerli öyle ince işlerden söz ediyor, söylediklerini öyle mâhirâne, hâkimane bir üslûpla ortaya koyuyor ve o denli kendinden emin ve tereddütsüz konuşuyordu ki, görüp tanıyan ve kulak verip ön yargısız O'nu dinleyen herkese "âmennâ" dedirtiyordu.

* * *

O Bir İman ve Aksiyon Abidesiydi

İnsanlık tarihinde iman ve aksiyonu başkaları ile mukayese edilmeyecek ölçüde atbaşı götürebilmiş birisi varsa o da Hazreti Muhammed (aleyhi ekmelüttehâyâ)'dır. O, her zaman aşkın bir inançla Allah'a bağlanmış, bütün benliğiyle O'nun elçisi olduğuna inanmış, O'na tam teslim olmuş; her zaman ciddî bir sorumluluk duygusuyla hareket etmiş; ne inancında, ne davasında, ne yürüdüğü yolun doğruluğunda ne de Allah'ın muvaffak kılacağında hiç mi hiç tereddüt yaşamamıştır; yaşamamış ve hep bir güven abidesi olarak görülüp kabul edilmiştir. Bu itibarla da, O'nu tanıma bahtiyarlığına eren hemen herkes O'na güvenmiş, O'na itimat etmiş ve O'nun arkasında bulunmayı da ilâhî bir mazhariyet saymıştır.

O'ndaki bu herkesi büyüleyen güvenilirlik, ortaya koyduğu umumî esaslardaki lâhûtîlik ve rasânet, hayat-ı seniyyelerindeki ciddîlik ve istikamet O'nun için öyle yüksek kredilerdi ki, binler-yüz binler demlerine, damarlarına işlemiş o köklü âdet, an'ane ve geleneklerinden kopma pahasına hiçbir tereddüde düşmeden O'na koşuyorlardı. Bu, tarihte emsali gösterilemeyecek çok önemli bir hâdise idi ve O'nun Hak elçisi olduğunu işaretliyordu. Günümüzün, onca güçlü eğitim imkân ve vasıtalarına rağmen, üç-beş çocuğu bir-iki küçük âdetinden vazgeçiremeyen psikologlar ve pedagoglar o Zât'ın dünya çapında meydana getirdiği o büyük inkılâpların esasları üzerinde mutlaka durmalı, bilgi, müktesebât ve düşüncelerini bir kere daha gözden geçirmelidirler...

O, makam hırsıyla çırpınan ve sürekli vahşet hisleriyle oturup kalkan, yağmacılığı mârifet sayan, şöhret peşinde koşan, iyi ve rahat yaşamayı hayatın

biricik gayesi bilen; mütecâviz, zalim, yobaz, bencil, kıskanç ve fuhşa açık bir muhitte neş'et etti. O'nun neş'et ettiği bu muhitte duyulan şey sırf zalimlerin "hayhuy"u, mazlumların ah u efganı, zayıfların enîni ve kaba kuvvetin de hırıltılarıydı. Âkifçe ifadesiyle:

"Tam tekmil ma'mure-i dünya o zamanlar,
Buhranlar içindeydi bugünden de beterdi.
Sırtlanları geçmişti beşer yırtıcılıkta,
Dişsiz mi bir insan onu kardeşleri yerdi.
Fevzâ bütün âfâkını sarmıştı zeminin,
Salgındı, bugün Şark'ı yıkan tefrika derdi."

Sürü sürü gadirle oturup kalkanlar, yığın yığın intikam hırsıyla homurdananlar, idare etme hummasıyla çırpınıp duranlar, zalimlerin idaresi altında ezilmeyi itaat ve inkıyat sayanlar; baskıcı ve dediğim dedik kaba kuvvetin küstah temsilcileri ve halâyık gibi kullanılan şuursuz kitleler; ahlâksızlığa serbest dolaşım imkânı verenler, fazilet ve evrensel insanî değerlere karşı sürekli tehdit uygulayanlar; serâzadlar, çakırkeyfler, Allah'a kulluğunu kulların vaz'ettiği sınırlar içinde edaya zorlanan mağdurlar, garipler ve daha kimler kimler.. evet, her yerde manzara bu idi.. ve O, işte her parçası böyle ayrı bir boşluğa açık tutarsız yığınlardan beşer tarihinin en mükemmel, en müstesna ve mucizevî bir toplumunu meydana getiriyordu.

Getirip vaz'ettiği esaslarla olabildiğine lâhûtî ve Allah'a yakın, varlığın temel disiplinleriyle milimi milimine mutabakat içinde ve dünya-ukbâ itibarıyla da önü açık bir şehrahta yürüyordu. İnsanlar O'nun o sırlı atmosferinde hem tabiat kanunlarıyla iç içe ve onlarla hem-ahenk hem de din, diyanet ve metafizik meseleleri birden soluklayabiliyorlardı. O'nun mesajında ve o mesajı temsilinde eşya ve hâdiselerle herhangi bir müsâdeme bahis mevzuu olmadığı gibi, insanların cismânî ve ruhânî yanları itibarıyla da ihmale uğramaları veya uğratılmaları asla söz konusu değildi.

O, eczası birbirinden çok farklı ayrı ayrı felsefe ve kültürlerin çocuklarından "bünyân-ı marsûs" gibi nizamî ve meleklerle at başı öyle bir toplum inşa ediyordu ki, aşırılıklara, farklılaşmalara açık ve her şey olmaya müsait böyle garip kitleler arasında hem ifratın burnunu kırıyor hem de tefriti hizaya getiriyor; dünya diyor, ukbâyı işaretliyor; bedeni gösteriyor, ruhu hatırlatıyor ve her şeyi yerli yerince değerlendiriyordu.

O'nun mesajları, itikattan ibadete ondan muamelâta ve ondan da –tabiî bu temel esaslara bağlılık içinde– iktisat, idare, hukuk, devletler arası münasebet, harp-sulh kuralları, talim ve terbiye esasları, nefis tezkiyesi usulleri ve ruh tasfiyesi disiplinlerine kadar pek çok konuyu ihtiva ediyordu. O bu hususların hemen hepsiyle alâkalı esasları "sevâd-ı a'zam"ın anlayacağı bir üslûpla ifade ettiği gibi bütün bunların rahatlıkla uygulanabilirliğini de bizzat gösteriyor ve mükemmel bir rehberlik örneği sergiliyordu.

Kendinden sonra, bu hususlara sımsıkı bağlılık içinde onlarca devlet kuruldu.. yüz çeşit millet idare edildi. İnsanlık semasının ayı-güneşi milyonlarca aydın ruh, düşünen dimağ, kabına sığmayan aksiyon adamı, devâsâ fakîh ve her şeye vâkıf allâme yetişti; hem de hasım cephenin onca kin, nefret, gayz, tahrip düşünce ve tecavüzüne rağmen.. evet O, nübüvvetle şereflendirildiği andan itibaren kendini, en yakındaki düşmanlarından en uzak hasımlar dairesine kadar çok geniş ve kararlı bir kin, nefret ve husumet cephesi karşısında buldu; buldu ama, ne sarsıldı ne de ye'se kapıldı; aksine, hiçbir şey olmamış gibi, bir yandan mesajını talim ve telkin vazifesini yerine getirerek amelî bir toplum oluşturmaya çalışırken, diğer yandan da birbirinden farklı fakat aynı husumet cephesinde yerini almış onca amansız ve imansız yığınlar karşısında dimdik ayakta durmasını bildi. Ne korku, ne telâş, ne panikleme ne de herhangi bir tereddüt yaşamadığı gibi, hiçbir zaman yazma-bozma, yanılma-tashih etme, mümâşât yapma-fırsat kollama gibi durumlara düşmedi.

Topyekûn bir dünyaya karşı varlığı yeniden yorumladığı, yepyeni bir sesle ortaya çıktığı –o sese ruhlarımız feda olsun-, dinî, gayri dinî bir sürü sistem hakkında düşüncelerini ortaya koyduğu, iktisadî, siyasî, askerî, kültürel konular gibi çok ciddî meseleleri sorguladığı, yerinde bu konulara neşter vurduğu hâlde hiçbir zaman herhangi bir tepki göreceği endişesine kapılmadı. Asla sarsıntı yaşamadı, tereddüde düşmedi ve arkasındakilere de tereddüt yaşatmadı. Her zaman dimdik mesajının arkasında durdu.. herkese emniyet ve güven kaynağı olmasını bildi. Dünyevî-uhrevî vaad, bişaret ve tehditler konusunda hep yakînle soluklandı.. ve uzak görülen akıbet konusunda sabır aşınması yaşayanlara aktif beklemenin sırlarını fısıldayarak, sabra "pes" ettirecek sabır kahramanları yetiştirdi; yetiştirdi ve atmosferine giren mefluç ruhları, dermansız iradeleri, aceleci fıtratları birer peygamberâne azim kahramanı hâline getirdi.

O, vazifesiyle alâkalı ne Mekke'deki saf irşad döneminde ne de karşı tarafın

başlattığı baskı, harb ü darp ve tehdit karşısında asla eğilmedi ve kat'iyen müdârâtta bulunmadı. Tek başına eski mirasın ve kokuşmuş kadim düzenin bütün yalancı değerlerini sarsıp yerle bir ettiğinde korkunç tepkiler aldı; farklı şekillerdeki tehditlere maruz kaldı; bütün bunlar O'nu yürüdüğü yoldan döndüremediği gibi, şekâvet düşüncesine kilitlenmiş bir kısım kanlı kâtiller arasından sıyrılıp Medine'ye doğru yol aldığında; Sevr Mağarası'nda hasımlarınca kuşatıldığında; yürüdüğü o upuzun yolda defaatle önü kesildiğinde; Bedir'de savaşa mecbur edildiğinde, Uhud'da kan içmeye gelenlerle karşılaştığında, Hendek'te tenkil kuşatmasına maruz kaldığında; Huneyn'de o yaman okçuların oklarını göğüslediğinde hep yürekten ve yiğitçe davrandı ve bütün sarsılanlara sarsılma bilmezliğin örneği oldu; oldu ve o müthiş iradesiyle bütün iradezedeleri şahlandırdı.. başkalarının zellelerine bağlı hezimet esintilerini zafer meltemleri hâline getirdi.. öldürücü bütün ihtimallerin burnunu kırarak sağda-solda sızlanışlar hâlinde kendini hissettiren hezimet ağıtlarını zafer gülbankları ve muvaffakiyet neşidelerine çevirdi.

O, fevkalâde cesurdu, cesur olduğu kadar da tedbirliydi; yerinde hayatını istihkâr eder, yerinde bir temkin insanı olarak aldığı tedbirlerle herkesi şaşırtırdı. Ölümü önemsemez, hatta ona karşı hep bir intizar içinde bulunurdu. Aslında O'nun hayat anlayışına göre yaşamak, hep hizmetin yedeğinde tâli bir konu olarak mülâhaza edilmişti; "İ'lâ-yı kelimetullah" ve Hakk'a hizmet varsa yaşamaya değerdi, aksine bu hayatın ciddî bir anlamı olduğu söylenemezdi. O'na göre buradaki hayat, ebedî âlemlere geçmek için bir köprüydü ve bu köprü bir kazanç güzergâhı gibi değerlendirilerek selâmetle geçilmeliydi.

Evet O, hayatını bu mülâhazalara bağlı yaşamış, her zaman yaşatma duygusuyla oturup kalkmış, başkalarının sevinç ve neş'e akisleriyle yetinmiş; eline geçen her şeyi dağıtıp başkalarını sevindirmiş ve kendi basit, duru bir hayatla iktifa etmiş; basit yemiş, basit içmiş, basit giymiş; her tavrı aczini, fakrını, ihtiyacını çağrıştıran bir çizgide yaşamıştı; yaşamış ve bu mülâhazasını hayatının hiçbir faslında değiştirmemişti. O'na, yaşatma yaşamadan daha zevkli geliyor; yedirme yemeden daha fazla haz veriyor ve sevindirme sevinmeden daha bir farklı görünüyordu. Onun için, O bulduğu her şeyi muhtaçlara infak ediyor, bulamadığı zaman onları vaatlerle sevindiriyor.. mutlaka her düşküne el uzatıyor.. borçluların borcunu ödüyor.. sürekli veriyor ve en paslı gönüllerin dahi paslarını çözerek mesajı adına bu karanlık dehlizleri nurefşân birer "beyt-i

Hudâ" hâline getiriyordu.

Hayat-ı seniyyelerini, milyonların hayatlarından daha bereketli kılmasını bilen bu Ferîd-i Kevn ü Zaman, yürüyüp ötelere ulaştığında mübarek kalkanı, üç-beş kuruşluk nafaka parası karşılığında bir dünyalı nezdinde rehin bulunuyordu.

Hâsılı eğer insan O'na insafla bakabilse ve basiretle O'nu temâşâ etse, imanı, mârifeti, sabrı, hilmi, vefası, zühdü, cesareti, cömertliği, doğruluğu, tevazuu, mehâbeti, sözü-sohbeti, oturup kalkması ve bütün ferdî, ailevî, içtimaî, idarî, iktisadî, askerî, terbiyevî ufuk itibarıyla insan üstü bir varlıkla karşılaştığını sanır.

Böyle olması da gayet normaldir; bir kere O:

1. Gelip geçmiş bütün enbiyâ ve mürselînin vâris-i tâmmıydı. Allah, gönderdiği her peygamberden O'nu kabulleneceklerine dair söz almıştı. Tabiî ki bu daha çok ümmetleri adına bir söz almaydı.

2. Risaleti başka nebiler gibi bir kavme, belli bir bölgeye mahsus değil, âlemşümul ve ebediyet edalıydı. Hasâis kitapları konunun en sadık şahitleridirler.

3. O, Allah'ın insanlığa mücessem bir rahmet hediyesiydi ve en son rehberiydi, Kur'ân'ın âyetleri bunun delili, O'nun siyer-i seniyyesi de bunun apaçık bir burhanıdır.

4. O mücessem rahmet, ümmeti için bir koruyucu sera mahiyetindeydi; O'nun arkasındakiler, geçmiş peygamberlerin ümmetleri gibi toptan helâke maruz kalmayacaklardı.

5. Şanı yüce bu mümtaz insan, nebiler arasında adına Hakk'ın kasem ettiği, "Leamrük"le müeyyed bir imtiyazı haizdi ve O'nun ömrü Hak muradının mücellâ bir aynaya aksiydi ve kasem de ona yapılıyordu.

6. O'nun diğer farklı bir yanı da Cenâb-ı Hak, bütün peygamberlere isimleriyle hitap ettiği hâlde O'na hep nübüvvet ve risalet unvanlarıyla seslenmişti. Bu aynı zamanda mü'minlere de bir edep dersi sayılırdı.

7. Kendisine "Cevâmiü'l-Kelim" unvanıyla, çok özlü ve veciz bir beyan kabiliyetinin verildiğine daha önce temas etmiştik..

8. Belli bir mesafe çerçevesinde düşmanlarının gönlüne korku salması da

O’nun yeri ve konumuna Cenâb-ı Hakk’ın ayrı bir teveccühüydü.

9. O, ümmetinin günahlarına karşı tevbe kapılarının hep açık durmasının vesilesi olduğu gibi, günah yollarının kendisine kapalı olması gibi bir mazhariyetin de yegâne sahibiydi.

10. Getirdiği kitap, bir kısım özel şartlarla korunma altına alınmıştı ve kıyamete kadar da başka kitapların uğradığı tağyîre, tahrîfe ve tebdîle uğramayacaktı.

11. Ayrıca O, daha dünyada iken öteleri bütün derinlikleriyle görüp temâşâ etme şerefiyle şereflendirilmiş ve gidişi ubûdiyetindeki derinliğinin kerameti, oradaki mevhibeleri ve dönüş armağanları da risaletinin meyveleri miraç payesiyle taltîf edilmişti.

Deryadan bir katre bütün bu özelliklerinin yanında O, Kur’ân mucizesi ve kevnî harikalar gibi o kadar çok payelere mazhar olmuştu ki, bunları ta’dat etmek bile zannediyorum mücelletler ister.. aslında, O’ndaki bütün bu derinlikler O’nun melekûtî yönüne ait enginliklerinden kaynaklanıyordu ki, O bu yanıyla her türlü tarif ve tavsîfi aşkın bir mahiyet arz etmektedir.. evet, O’nun mahiyeti meleklerden de ulvî ve taayyünü bütün varlığın ilki ve öncüsüdür. Varlığı bir ilk nur ve nüve olduğu ayanlardan ayan; O’nunla ilk harekete geçmiştir kutsal kalem, O’nunla gerçekleşmiştir beşerî plan ve O’dur nübüvvet silsilesinde vücud-u Hakk’a en açık burhan. O’dur Hazreti Zât’ın ilk mir’at-ı mücellâsı; O’dur ilâhî sıfatların en şeffaf mahall-i tezahürü; O’dur kâlî ve hâlî Hakk’ın en fasih tercümanı, Allah’ın cihanda mücessem rahmeti ve bizlere lütuf ve nimetlerini tamamlamasının remzi.

O’nunla esrâr-ı ulûhiyet bütün vuzûhuyla bilinir olmuş; O’nunla cihanlar nurlanmış ve varlığın çehresindeki zâhirî sisler-dumanlar silinmiş; kâinatın öbür yönündeki hakikatler ayan-beyan ortaya çıkmış ve Âdem Nebi’ye icmâlen bildirilen her şey O’nda tam tafsîle ulaşmıştır.

Evet bizleri yanıltmadan Hakk’a ulaştıran biricik vesile O; ilâhî esrâr hazinelerinin anahtarları O’nda; varlığın mebde ve müntehâsının sırrı da O’na emanettir.

O mümtazlardan mümtaz Zât, Cenâb-ı Hakk’ın O’na itaati kendine itaat kabul ettiği bir kıblenümâ; O’nun neşrettiği nurlarla, bir kitaba, bir saraya, bir meşhere dönüştü kâinat ve aydınlandı kapkaranlık o koskoca amâ. Zulmetler

ziyâ oldu sayesinde, buluştu O'nun aydınlık ufkunda son kez arz u semâ.

Mesajı Kur'ân O, ufku irfan O, beyanı burhan O ve iki cihanın vesile-i saadeti de O'dur. Hakk'ın, harika bin nişanla taltif ettiği zât O, nâmı, Kur'ân'ın referansına bağlı kıyamete kadar yâd-ı cemîl olarak anılacak da O'dur. O'dur insanlığın medâr-ı şerefi, nübüvvet hakikatinin merkez noktası. Peygamberler ordusunun seraskeri ve ins ü cinnin yanıltmayan rehberi. O'nun beyanı, Fuzûlîce ifadesiyle: "Enbiyâ leşkerine mîr-i livâdır." O'nun kitabı Hak'tan bize en büyük armağandır. "Ruh-u A'zam"ın mahall-i tecellisi O ise –ki öyle olduğu muhakkaktır– O'nun mesajı da ruhlarımızın âb-ı hayatıdır. O'nunla insanlık gerçek insanî değerlere uyanmış ve O'nunla Allah'ın istediği renge boyanmıştır. O'nsuzluk tam hasret ve hicran, O'ndan kopma da apaçık bir dalâlet ve hizlandır.

Evet, esmâ-i ilâhiye ve sıfât-ı sübhâniyenin merkez noktası O, peygamberlik semasının kutup yıldızı da O'dur. İlk zuhur ve icmâl-i hakikat O'na bağlı gelişmiş, son mücessem ilâhî inayet O'nunla ifade edilmiş ve kıyamet günü her kapıyı açacak şefaat anahtarı da O'na teslim edilmiştir/edilecektir.

Hakk'ın O'na yüklediği misyon bütün enbiyâdan çok farklı ve O'na teveccühleri de iltifat ve i'zaz edalıdır. Rabbi O'nunla konuşurken özel bir üslûp kullanır ve bu üslûbuyla O'nu ta'ziz eder ve bize de edep taliminde bulunur. O, hakkında *"Nûn, kalem ve kalem tutan ellerin satırlara döktükleri şeyler hakkı için Sen Rabbinin nimetleriyle serfirazsın ve kat'iyen bir mecnun değilsin. Senin için hiç kesilmeyecek bir ecr ü sevap söz konusudur.. ve Sen bir yüce ahlâk üzere ahlâk abidesisin."*[2] buyrulan iltifat ufkunun biricik muhatabı. Varlık kitabını yazan kalemin mürekkebi, kâinat satırlarının yazılışının gaye ölçüsündeki ruhu, mânâsı; ilâhî esrarın zuhûru adına bilinmezlerin en fasih tercümanı ve lâhûtî hakikatlerin de mârifet mahzenidir. O, *"De ki: Ey insanlar! Eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın."*[3] yüksek mansıbının en seçkin siması; *"Sana biat edenler aslında Allah'a biat etmektedirler."*[4] payesinin en parlak mazharı, *"Doğrusu Rabbin, Sana vereceklerini öyle bir verecek ki, hem O'ndan hem de verdiklerinden tam razı olacaksın."*[5] fehvâsınca rıza mertebesinin zirve insanı, Hak hoşnutluğunun nurefşân temsilcisi, yoldakilerin de ışık ve rehberidir. *"Ey Resûlüm! Biz seni bütün âlemlere bir rahmet*

vesilesi olarak gönderdik.”[6] hakikati mazmununca O, dünyada iman ve mârifetle, ötede Cennet ve Cemalullah’la tüllenen âlemlerin sırlı anahtarı, kapısı, o kapı ötesindeki bütün mazhariyetlerin ışıktan vesilesi, künhü nâkâbil-i idrak hakikatlerin müfessiri, Zât âleminin müfti-i hâssı, sıfatlar ufkunun münevver maşrıkı, arkasına aldıklarının aldatmaz mürşidi, ehl-i tevhidin kıblenümâ mahiyetindeki imamı, idrak ve ihsas âlemlerini kuşatan sis ve dumanın arkasını gösteren ilâhî ışık kaynağı, Hakk’a gönül verenlerin vefalı ve candan dostu, şeytanın ve şeytanîliğin en amansız hasmı, dünya ve ukbâda kendine bel bağlamışların koruyucu serası ve mücrimlerin de şefaatkânıdır.

Dünyada altından kalkılmaz gibi görünen ağır mükellefiyetler O’nunla tahfif edildi; O’nun sayesinde ümmet sürçme, nisyan ve hatalardan muaf tutuldu. Afv ü azap O’nun ikliminde renk değiştirdi ve her sineye affedileceği ümidi düştü.

Gökler velîmesine çağrılan Hakk’ın özel davetlisi O’ydu; herkesin gözünü diktiği “Kâb-ı Kavseyn”e uğrayıp geçen de yine O’ydu. “Sidretü’l-Müntehâ”nın misafiri olmak sadece O’na bahşedilmiş bir mazhariyet, مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى[7] mazmununca gördüğü şeyler karşısında başının dönmemesi, bakışlarının bulanmaması da O’na lütfedilmiş özel bir temkindi. O, Âyetü’l-Kübrâ’nın kendi hususiyetleriyle zuhûrunu müşâhede etti, ama asla gözleri kamaşmadı; kamaşmadı ve bütün gök ehlince “müşârun bi’l-benân” oldu. Cibril, ilk defa O’nunla, idrak edilmez bir gök yolculuğunda bir beşere arkadaş ve hadim oluyordu... Bu yolculukta aynı zamanda O, berklerin ışık hızını aşkın bir süratle fizik âlemlerini aşarak fizik ötesine yürüyor ve görülmezleri görüyordu. “Sidretü’l-Müntehâ” ilk konak, “Kâb-ı kavseyni ev ednâ” idrakinde aklın pes ettiği bir zirve ve likâullah da idrak ufkumuzu aşan bir mazhariyet.. bütün bunların kahramanı ise, (Şeyh Galip’in ifadesiyle) o Sultan-ı Rusül Şah-ı Mümecced, bîçarelere devlet-i sermed, dîvân-ı ilâhîde ser-âmed, Ahmed ü Mahmud ü Muhammed idi. O, gördü, gördüklerini gördürmek üzere aramıza döndü; duydu, gelip duyduklarını ruhlarımıza duyurdu.. ve vicdanlarımıza Evvel ü Âhir’in, Zâhir ü Bâtın’ın esrarını fısıldadı. Evvel’in en önemli remzi O, Âhir’in nurefşân aynası O, Ehadiyet-i Zâtiye ve Vahidiyet-i Sıfâtiyenin en bülendâvâz davetçisi O; zât, sıfât ve esmâ bilgisinin en emin emanetçisi hakikî insan-ı kâmil de O’ydu... O, taayyün-ü evvel’den Ahmed unvanıyla insanlık ufkunun muhaciri; Mekke’den Muhammed namıyla

Medine şehrinin misafiri; berzahtan Mahmud namıyla livâü'l-hamdin mihmandarı ve bütün esmâ-yı şerifesiyle Cennet ve Cemalullah'ın perdedarı, ruhânî âlemlerin feyz kaynağı ve cismaniyet âleminin de asıl cevheriydi.

Ey varlığın özü ve nüvesi, yaratılış ağacının meyvesi ve tevhid hakikatinin en gür sesi.! Eğer Sen olmasaydın bizim ve kâinatların ne anlamı olurdu ki.! Biz, Senin sayende kendimizi okuyabildik ve konumumuza göre –geçebildikse– doğru bir duruşa geçebildik. Belirsiz görünen varlık ve hâdiseler Senin kudûmunla aydınlandı. Teşrifinle her şeyin rengi değişti ve her nesne varlığın perde arkası adına fasih bir lisan kesildi. Sâyen yere düşmese de, sâyende düşmekten, düşüp ebedî helâk olmaktan kurtulduk. Kâinat muammasını çözüp değerlendirme vazifesi tâ ezelde Sana verilmişti. Senden evvel gelenler, ömür boyu sadece bu muammanın icmâlini heceleyip durdular. O muammayı hall ve o icmâli de tafsil eden Sen oldun. Her iki cihanın anahtarları da takdir-i evvel ve teslîm-i âhirle Sana verilmiştir; dünya kapısını açan Sen; ukbâ yolunu gösteren de Sensin. Mesajınla Sen hakikat-i tevhidin sözcüsü, cin ve insin de kurtarıcısı oldun.

Sen teşrifinle dünyayı nurlandıracağın âna kadar tevhid davasını yüzlerce-binlerce nurânî sima seslendirdi; ama hiçbiri Senin ulaştığın o davûdîliğe ulaşamadı. Onlar kendi mevhibe serhadlerine bağlıydılar; onu aşamaz ve Senin ufkuna ulaşamazlardı. Misyonları uğrunda çok koştular; nice aşılmazları aştılar.. kimisinin önü kesildi, kimisinin kellesi.. kimisi daha yolun başında ötelere yürüdü, kimisi yol yarısında.. kimisi en ciddî temerrütlerle karşılaştı, kimisi uğradığı her yerde taşlandı.. her zaman aşk u şevkle gerildiler, her zaman ölüp ölüp dirildiler. Bunlardan bir hayli kimse aradığını buldu ve sayelerinde yüzlerce-binlerce insan kurtuldu. Bütün bunlar arasında değişik kıt'alara sesini duyuran ve sarsılmadan dimdik ayakta duran sadece Sen oldun. Üç-beş sergerdan müstesna, arkana aldıklarından şaşırıp yollarda kalan olmadı. Yapacak bir sürü iş vardı ve arkandakilerin hepsi de harıl harıldılar; hepsi de durmadan koştu, ama hiçbiri yorulmadı; yorulup yollarda kalmadı.

Onlar Sana, Sen de tam onlara göreydin; seviyordun onları, seviyordular Seni. Kudret eli onları Senin arkadaşlığına hazırlamış gibiydi –o beraberliğin neşvesini Allah bizim gönüllerimize de duyursun– yakışıyorlardı refâkatine ve lâyıktılar da buna. "Şeb-i Arûs" deyip vuslata yürüdüğün günlerde, gönlünün onlara nâzır yanıyla bakıp bakıp ağlamıştın o dırahşan çehrelere.. miraç,

Senden evvel hiçbir kutluya nasip olmamıştı. Gezip görmüştün rü'yet ufkuna kadar bütün mâverâyı; ama gözleri kamaştıran o güzellik armonileri içinde bile hep onları ve arkadan gelenleri düşünmüştün. Gönlünde hep, gördüklerini gördürme, duyduklarını duyurma arzu ve iştiyakı tutuşuyordu. Gidişin de, dönüşün de, dönerken müstaid ruhlara kapıyı aralık bırakışın da hepsi harikaydı; kendin gibi gittin, kendin gibi döndün, insanlık tarihinde hep biricik seyahat sayılan bu gök yolculuğunda, Ezel'in lütufları Senin nefesine bağlanmıştı; arz u semadakiler Seni saygıyla selâmlıyor ve sürprizler bekliyorlardı. Her taraf nurdan köpük köpüktü ve her yana ışıklar yağıyordu; hem de bütün çağları içine alırcasına. Biz, o ışık hüzmelerinden birkaç damlanın da bu ifritten çağın bağrına düşmüş olacağı ümidini hep koruduk ve korumaya devam ediyoruz. Sen vefalıydın; her yana iltifat ve teveccüh yağdırırken bu asrın karasevdalılarını mahrum edemezdin ve etmedin de. Eğer aramızda hâlâ bir kısım ışığa yürüyenler varsa bu Senin getirdiğin ziyadandır. Eğer şöyle böyle hâlâ yaşıyorsak bu da Sana olan intisabımızdandır.

Ey hep yükseklerde uçan kutlu Nebi! Sen bizim canlarımızın canı, mesajın da kronik dertlerimizin dermanıdır. Ne olur bir kere daha gel ve bizi cansız bırakma.! Son bir kez daha konuş, bendelerini dertlerle kıvrandırma! Yürüdüğümüz yollarda bir sürü kundakçı, bir sürü de fitne ateşi var; sisi-dumanı ufkumuzu karartıyor. Her şeye rağmen düşe-kalka yürümeye çalışıyoruz. Yürüdüğümüz yolları maiyyetinle işaretle ve gönüllerimize rehberliğinin itminanını duyur. Şimdiye kadar bu yollarda binler-yüz binler mugaylanlar arasında yürüdü, ekstradan güller derdi; yer yer yorgunluk yaşadı ve zaman zaman sarsıldılar ama hep harıl harıl koşanlar gibi mükâfat gördüler. Bu sürprizler yolunun başında da, sonunda da Sen varsın; her zaman gözlere görünmesen de gönüllerimizde nazlı nazlı oturan Sensin. Bizler, eğer şimdilerde az da olsa bir hayat emâresi gösterebiliyorsak bu Senin ruhlarımıza içirdiğin iksirdendir. Sinelerimizi hâlâ Sana açık tutabiliyorsak bu da sunduğun mesajın büyüsündendir. Sen gönül tepelerinden bize seslenmezsen, biz de ruh ufkumuzdan Senin dirilten soluklarını duyamazsak hazan yemiş yapraklar gibi sararır-solar ve ufkunda hüzün esintilerine sebebiyet veririz. Hazanla savrulmamayı ve Sana hüzün vesilesi olmamayı ne kadar arzu ederdik, heyhat ki heyhat..!

Sen mürde gönüllere hayat üflemek için gelmiştin ve bunu dayandığın o

inayet kaynağıyla başardın da. Bak, şimdi bir zamanlar İrem Bağları gibi üfül üfül hayatın tüllendiği o yerlerde canlı cenazeler dolaşıyor; bülbüllere inat saksağanlar ötüyor ve her taraf yarasaların şehrayinleriyle inliyor. Hâlimize acı da gel ve dirilmeye talip olanları Sensizlikle öldürme. Bir zamanlar adının şehbal açtığı pek çok yerde, şimdilerde şeytanlar livâdarlık oyunu oynuyor. Dünya bir yoklar ağında ruha, mânâya hasret gidiyor. Ruhlara bir kerecik olsun görünmen bütün şeytanî oyunları bozacak ve asırlardan beri sesi-soluğu kısılmışlara can gelecektir. Bugün, yol diye patikalarda emekleyen bir sürü şaşkın bir sürü de bütün bütün yolsuz var. Her yanda nifak rüzgârları esiyor. Kar-kış sürekli amansızlık solukluyor. Faust'un çocukları eskisinden de toy, Mefisto ise profesyonellerden profesyonel; sürekli yeniliyor ve sürekli bedel ödüyoruz. Haraca kesilmiş gibi bir hâlimiz var; kendimi bildim bileli bizler hep öksüzler gibi itilip-kakılıyor, hep haince düşüncelerin ağına takılıyoruz. Sen var iken biz nasıl yetim oluruz, hüküm Sende ise sahipsizlik de ne demek! Hayır biz, ne yetim ne de sahipsiziz; biz, sımsıcak yuvasından ayrılıp kendini sokağa atan sokak çocukları gibiyiz.. Sana dönüp Senin gül rayihalarını duyacağımız âna kadar da galiba şurada-burada tiner koklayıp kendimize etmekten kurtulamayacağız. Her tarafta haramîler kol geziyor, dört bir yanda hırsızların, uğursuzların hırıltıları duyuluyor. Çalan çalana, her şeyi yağmaladılar; yağmalananlar arasında kalbimiz de var. Şimdilerde akl-ı meâdın kolu kanadı tamamen kırık.. vicdan hafakanlar içinde ve ruhumuz da hezeyanlar ağında... Ağzını aç, nefesinden taptaze bir koku gönder ve bizi kendimiz olmaya uyandır. Fânilik Senin ruhunun tesir gücünü önleyemez, kimse Senin adını gönüllerden silemez. Sen, ezelin bize paha biçilmez armağanı, ebedlerin de bağbânısın. Senin bir çift sözünle diken tabiatını değiştirip gül olur; Sen konuşuversen yalanın bütün harmanları kül olur.

Bahtına düştük, dostlarınla konuştuğun gibi uzaklığımıza bakmadan bizimle de konuş.! Sen bir kere ağzını açıversen bütün söz cadılarının büyüsü bozulacak ve asırlardan beri dilsizliğe mahkûm edilmişlerin –lâyık olmasalar bile– dillerinin bağı çözülecek ve namına ne hutbeler ne hutbeler irad edilecektir. Senin nefesinle –o nefeslere canlarımız kurban olsun– şimdiye kadar nice ölü çağlar dirildi. Kaç kere İsrafil, birkaç adım geriye çekilerek Senin sûr sesi veren soluklarını dinlemeye durdu. Kaç kez kupkuru çöller Senin nefesinle Cennet bahçelerine döndü. Bilmem ki "Son bir kere daha" demeyi

küstahlık sayar mısın?! Bu bir küstahlık olsa da, gönüllerimizdeki Sensizliğin yanında çok önemsiz kalır. Biz, kendi kendimize kalmış telkih bekleyen birer tohum, Sen bu ilkâhı gerçekleştirecek bir rüzgâr; biz dirilme bekleyen cansız cesetler, Senin nefesin ise bizim için bir âb-ı hayattır. Esiver başımızın üstünde, bize diriliş yolunu göster; boşalıver sağanak sağanak üzerimize ve bize yeni bir bahar muştusuyla gürle. Başlarımız, ayağını basacağın noktada, gözlerimiz zuhûrunu beklediğimiz matla'da sürpriz iltifatlar peşindeyiz

Bu dünya Senin dünyan; Senin dünyanda başkalarının sözünün-sazının ne önemi olur! Senin gölgen yeryüzüne düştüğü andan itibaren Süleyman Nebi'nin sadece adı kalmıştır. Sikke Sende, mühür Sende; karşı çerinin başında İskender olsa ne yazar. Senin davudî sesin velvele olup dört bir yanda yankılandığı bir dünyada Davud'a ne ihtiyaç var! Söz Sende ise başkalarının konuşması küstahlık sayılmaz mı? Devrilmiş bulunan bizleri Senden başkası ayağa kaldıramaz; iki büklüm olup kamburlaşmış insanlık ancak Senin himmetinle belini doğrultabilecektir.

Çok uzaktan gölgenin başımıza vurması bile ümitlerimize bir *"ba'sü ba'del mevt"* nefhası oldu. Hakikî viladetin bütün şeytanî mumları söndürecek ve karanlığa mahkûm ruhları sönmeyen bir ışık kaynağına uyaracaktır. Allah, cihanları aydınlatacak ziyayı Sana bağlamıştır. Dünyaları aydınlatacak ışık kaynağının düğmesi Senin elinin altındadır. Sen istersen Allah da diler; Sen söylersen hepimiz de dinlemeye dururuz. İste ki ilâhî meşîet konuşsun, söyle ki kulaklar doğru bir söz duysun.

Sen Hak nezdinde de halk nezdinde de bütün cihanlardan daha değerlisin; biz hepimiz Senin nazını çekmekteyiz, Sen ise bizim âb-ı hayatımızsın. Hazreti Mesih'in eli ölü cesetleri diriltiyordu; Sen nice yüz bin seneden beri ölü gönüllere ruh üfleyen İsrafil oldun. Şimdi gel ününü bütün dünyaya bir kere daha öyle duyur ki, bütün nifak, şikak ve fitne ateşleri sönsün, her taraf köyünün rengine bürünsün.

Sözlerim benim perişaniyetimi aksettiriyor; ama dileğim kamunun da dileği.. Seni hep rahmet-i Rahmân bildik, kendimizi de o kapıda birer dilenci. *"Kerem kıl kesme sultanım keremin bînevâlerden / Keremkâne yakışır mı kerem kesmek gedâlerden."* (M. Lütfi)

رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا، وَاجْعَلْ

لَنَا مِنْ أمْرِنَا فَرَجًا وَمَخْرَجًا،

وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَاةً تَكُونُ لَكَ رِضَاءً وَلِحَقِّهِ أَدَاءً وَصَلِّ وَسَلِّمْ أَيْضًا عَلَى جَمِيعِ إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ، آمِينَ يَا مُعِينُ.

1 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/172, 212.

2 Kalem sûresi, 68/1-4

3 Âl-i İmran sûresi, 2/31

4 Fetih sûresi, 48/10

5 Duha sûresi, 93/5

6 Enbiyâ sûresi, 21/107

7 Necm sûresi, 53/17

İSLÂM'A İCMÂLÎ BİR BAKIŞ

İslâm, silm u selâmet maddesinden gelip, kulun Allah'a teslim olması, O'nun buyruklarına inkıyat etmesi, salim ve emin bir yola girerek selâmete yürümesi, herkese hatta her şeye güven vaad etmesi, elinden-dilinden kimsenin rahatsız olmaması mânâlarına gelir.

İslâm'ın temeli ve mebdei iman ve iz'an, müntehâsı da ihsan ve ihlâstır: Ulûhiyet hakikatine, aksine ihtimal vermeyecek şekilde inanıp gönlünü Hakk'a bağlamak; sorumluluklarını O'nu görüyor ve O'nun tarafından görülüyor gibi kemâl-i hassasiyetle yerine getirmek ve yaptığı/yapacağı her işini rıza eksenli götürmeye çalışmak İslâm hakikatinin icmâlî ifadesidir.

İslâm'ı, insanın Allah'a teslim olup, kavlî, fiilî, hâlî şükürlerle, O'na bağlı ve medyun bulunduğunu ifade etmesi; hemen her zaman rağbet ve rehbet içinde bulunması şeklinde özetleyenler de olmuştur. İşte böyle davranan birine mü'min veya müslim denir (İslâmcı değil) ve böyle biri ebedî saadete de namzet kabul edilir.

Esasları Allah'ın mesajlarına dayanan ve Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından tebliğ ve temsil edilip yaşanan ve yaşatılan İslâm semavî bir dindir.. ve bu dini inanarak hayatına hayat kılan da mü'min ve müslimdir. Onun temel ve bâtınında iman, iz'an ve teslim; zâhirinde de itaat, inkıyat ve salih amel vardır. Selef, bu dini; "İnsanları kendi irade ve ihtiyarlarıyla bizzat hayra sevk eden ilâhî kanunlar mecmuası." şeklinde tarif etmişlerdir ki, işte böyle dinamik bir sistemin, hayata hayat kılınıp temsil edildiği ölçüde dünyevî-uhrevî semerelerinden söz edilebilse de; aksine, hayattan dışlandığı takdirde onun hakkında müspet herhangi bir şey söylemek zor olsa gerektir.

Lügat itibarıyla, iman ve islâm arasında bir fark söz konusu olsa da; islâmın imansız, imanın da islâmsız olamayacağı kabul edilen en sağlam görüştür. İman bir bâtın, islâm ise onun kavlî, fiilî, hâlî ortaya konması mânâsında bir zâhirdir.. ve işte din-i hak dediğimiz ilâhî nizam da bunların mecmuundan ibarettir.. evet din; iman ve islâmın bütün şube ve fakültelerinin hayata hayat olmasının ilâhî unvanıdır ve bu sistemin böylece kabul edilip yaşanması mü'mince bir tavır ve onu bu şekilde temsil eden de (dinci değil) dindardır. Bu itibarla dini sadece inançtan ibaret görenler de, onu bütün benliğiyle kabul

edememiş kültür Müslümanları da aldanmış sayılırlar. Her iki zümrenin de, Allah'ın dine, diyanete vaad ettiği dünyevî-uhrevî mükâfatlardan mahrum kaldıkları/ kalacakları açıktır.

Ancak bu mütalaalara dayanarak ameli imanın bir parçası saymak da doğru değildir. Amelin farz olduğuna inandığı halde onu tam yerine getiremeyenler günahkâr olsalar da yine mü'min kabul edilirler.. ve böyle düşünmenin Mürcie mülâhazasıyla da hiçbir alâkası yoktur. Zira, inanıyorum deyip günahı önemsememe başka, onu *"Allah dilerse affeder, dilerse azap eder."*[1] mazmunu çerçevesinde değerlendirmek ise daha başkadır. Kur'ân'a göre iman, olmazsa olmaz bir asıl ve bir esas; islâm ise onun, insan tabiatının bir derinliği haline gelmesinin biricik yoludur. İmansız amel nifak, imana rağmen amelsizlik de bir fısktır. Nifak, gizli bir küfür olması itibarıyla affi kabil olmamasına karşılık; fısk ya da fücur tevbe, istiğfar ve yeniden Hakk'a inâbe ile her zaman mağfiret edilebilme ihtimaline açıktır. Bu itibarla, herhangi bir kimse, amel etmese de onu hafife almadığı veya önemsemezlik etmediği takdirde hakkında hep olumlu düşünülmeli ve hemen onun küfrüne hükmedilmemelidir. Aksine, bir kimse, amel etmemenin yanında Müslüman olmalarından ötürü inananları tahkir ve tezyif ediyorsa, elbette ki onun için aynı şeyleri düşünmek mümkün değildir. Burada şu hususu da hatırlatmakta yarar var: İmanın temeli ve mahall-i inkişafı kalb ve vicdan olmakla beraber, İslâmiyet adına Allah nezdinde aranan diğer bir önemli esas da, vicdanî böyle bir kabulün yanında salih amel ve ahlâk-ı hasenedir. Bu açıdan da, hem nazarî hususlarda hem de amelî konularda, herhangi bir zorlama olmadığı sürece mü'minin her zaman inanıp kabullendiği şeylerin arkasında durması şarttır.

Evet, Müslüman olabilmek için, her türlü şirk ve şirk şâibesinden uzak durmak gerektiği gibi; samimiyetle kalbini Allah'a bağlama, ibadetlerini Allah'ı görüyor veya O'nun tarafından görülüyor olma mülâhazasıyla yerine getirme, içtimaî davranışlarını İslâm'ın öngördüğü ahlâk-ı hasene çerçevesinde ortaya koyma da islâmî ruhun insan hayatına değişik tecelli boyundaki yansımalarından ibarettir. Aslında, Cibril hadisinde de ifade buyurulmuş olan, iman, İslâm ve ihsana ircâ edebileceğimiz yukarıdaki hususlar aynı hakikatin zâhir, bâtın farklılığı çerçevesinde, birbirinin lâzımı ve bir vâhidin –imanın temel esas olması mahfuz– ayrı ayrı derinliklerinden ibarettir. Bâtın zâhiri

istemekte, onunla beslenmekte; zâhir de bâtına dayanıp onun üzerinde temellenmekte ve amelî olan, her zaman nazarînin ruhunu, özünü seslendirmektedir.

İşin esası böyle olunca, dini sırf bir vicdanî meseleymiş gibi göstermek, onun ruhuna karşı bir saygısızlık olduğu gibi, aynı zamanda bir haddini bilmezlik demektir. Dini –işin hakikatini Allah bilir– kabulleniyormuş görünüp "Sen benim kalbime bak." diyenler, bununla da kalmayıp onun amelî yanlarıyla meşguliyeti aşırılık sayanlar, boş kuruntularla kendilerini avutmakta ve mü'minlere karşı da "takiyye" yapmaktadırlar. İman ve islâmın, şahısların hevâ ve heveslerine göre yorumlanması, onu semavî bir din olmadan çıkarır; beşerî bir sistem haline getirir. Aslında İslâm, insanları hevâ ve heveslerinden kurtarıp Hakk'a ve Hakk'ın hidayetine bağlamak için gönderilmiş bir vaz'-ı ilâhîdir. Tabir-i diğerle o, insanları hayvaniyet mahpesinden, cismaniyet darlığından çıkarıp kalb ve ruhun ferah-fezâ ikliminde seyahate hazırlamak için gönderilmiş bir ilâhî kanunlar mecmuasıdır.. ve bu eşsiz nizamın ruhu iman, cesedi islâm, şuuru ihsan, unvan-ı muazzezi de dindir.

Din, başta da işaret edildiği gibi, akıl ve şuur sahiplerini muhatap alır; onları kendi ihtiyar ve seçenekleriyle, dünyevî-uhrevî hayra yönlendirir ve icabet edenlere de ebedî saadetler vaad eder. Din karşısında mükelleflerin yeri, onların bazı sorumluluklar altında ezilmeleri değil; "Yaradan bilir" esprisinden hareketle, iyinin, güzelin, hayrın ve ebedî mutluluğun, Allah'ın ilim, irade ve takdiriyle –şart-ı âdî planında– onların iradelerine bağlanması gibi küllî meşîetin, önceden onlara bahşedilmiş cüz'î ihtiyara bir teveccühü ve bir iltifatıdır. Bu yönüyle de o, değişik din şeklindeki organizasyonlardan çok farklı, ulûhiyet edalı ve ubûdiyet ifadelidir. Bir kere her şeyden evvel, bu dinin muhatapları akıl ve irade sahibidirler ve Allah'ın vaz'ettiği nizamı yaşamaya ve temsile çalışırlar. Bu itibarla da dini, özel bir donanıma karşı özel bir teveccüh şeklinde yorumlamak da mümkündür. Zira akıl ve irade mahrumları onunla mükellef tutulmamışlardır ve onlar için bizzat hayra sevk gibi bir iltifat da söz konusu değildir.

Evet akıl ve irade, dinin ilk şartı ve İslâm'ın hayata hayat olması mânâsına "diyanet"in de en hayatî rüknüdür. Bu da, akl u iradesi olmayanlara, hayrı, şerri temyiz kabiliyeti isteyen din gibi bir sorumluluğun teklif edilemeyeceği demektir. Evet böyleleri için, ne akl u ihtiyârı ilk şart kabul eden ilâhî kanunlar

mecmuası dinden ne de Allah'ın yaratması ve beşerin kesbiyle meydana gelecek olan diyanetten söz etmek mümkün değildir.

Bu din, Yarattıklarını Bilen'in vaz' u teklifi olması itibarıyla her zaman hayrı gösterir, hayra sevk eder, hüsn-ü akıbet vaadiyle gönülleri şahlandırır ve belli ölçüde onlarda sû-i akıbet endişesi uyarmakla da onları temkinli olmaya çağırır. Onun bu çerçevedeki emir ve tavsiyeleri hep kalıcı, değişmez ve tazedir. Zira bu emir ve tavsiyeler ezel edalı ve ebed endamlıdırlar. Bütün nizamların, sistemlerin eskiyip partallaşmasına karşılık onlar –ön yargılı olmayanlar nazarında– hemen her zaman yeni ve imrendiricidirler.. şöyle ki; insan düşüncesinin ürünü ne kadar hayır, saadet ve mutluluk vesilesi ya da yolu varsa bunların hemen hepsi muvakkat ve eskimeye mahkûmdur. Bu kabil yol ve vesileler, her zaman insandan insana, toplumdan topluma değişip duran; zamanla deformasyona uğrayan; sürekli yanılma ve tashih ameliyeleriyle aşınan, nisbî, izafî, konjonktürel hayırlar vaad eden, hatta vaad ediyor görünen bir kısım sistemciklerdir ve insanoğlunun beklentilerini kat'iyen verememişlerdir ve veremezler de.

Din-i hakka gelince o, ebed için yaratılan, ebede namzet bulunan ve sonsuz saadet hülyalarıyla oturup kalkan insanoğluna, bütün isteklerini karşılayabilecek bişaret mesajlarıyla gelmiştir; gelmiş, ne insanın mahiyet ve özüne ters bir teklifte bulunmuş ne de onun arzu ve isteklerinden herhangi birini ihmal etmiştir. Evet, selim akıl ve müstakim düşüncelere göre, bu dinde insanoğlunun arzu, istek ve beklentileri konusunda herhangi bir boşluk ve cevapsızlık bulunmadığı gibi, tekvînî emirler ve onların yorumlanmalarında da herhangi bir çelişki söz konusu olmamıştır. Ayrıca, bütün bunların yanında, uhrevî saadet, Hak rızası ve Allah'ı görebileceğimiz vaadleriyle o, mahiyetlerimiz, kabiliyetlerimiz, emellerimiz ve temayüllerimize göre planlanmış müstesnâ bir ilâhî sistemdir.

Bir insan, hayatını İslâm dinine göre yaşadığı sürece, hem bu dünyanın meşru bütün nimetlerinden istifade eder hem de ötede tasavvurları aşkın sevap ve mükâfatlara nâiliyetiyle beraber, günü gelince, mutlaka Cenâb-ı Hakk'ın ekstra teveccühlerine mazhar olacağı mülâhazasıyla ömrünü hep Cennet'e götüren koridorlarda yürüme neşvesi içinde geçirir. Hele bir de hayatını, sürekli Hak rızasına bağlı yaşayabiliyorsa –ki diyanette esas olan da budur– böyle birinin,

meleklerle atbaşı olduğunu söylemek mübalâğa olmasa gerek. Buna karşılık din-i hakkı tanımayıp akl-ı meâşın rehberliğinde hareket eden, din şeklindeki değişik organizasyon mensupları veya tamamen beşerî ve dünyevî (seküler) sistem taraftarları ise, insanoğlunun ne bugünü ne de yarınlarıyla alâkalı inandırıcı, itminan hâsıl edici ciddî hiçbir şey söyleyememişlerdir, söyleyemezler de; çünkü bu din yeryüzünde Allah'ın nizamıdır. O yaratandır ve Yaratan her şeyi en iyi bilendir. Beşerî her düşünce, her nizam, her sistem, birer sınırlı idrak mahsulü olduğundan, çok defa şahsî, ailevî, millî garaz ve çıkarlarla malûl olabilir; bundan dolayı da mutlak hayra kapalıdırlar ve kat'iyen ebedî saadet vaad edemezler. Evet şahsî garaz, ırkî mülâhaza ve sınıf çıkarlarıyla ufku daraltılmış değişik organizasyon ve sistemler ne kadar da mükemmel olsalar beşer idrakiyle sınırlı bulunduklarından ötürü insanın sınırsız arzu ve istekleri adına bir şey söylemeleri mümkün değildir. Zaten böylelerinin zihinleri kirli, akılları müşevveş, mantıkları kör, şuurları miyop, vicdan ve basiret ufukları da her zaman sis ve dumandır. Görmeleri gerekli olan şeyleri göremezler; görseler de yamuk yumuk görürler ve dolayısıyla da yorumlarında hep yanılmalar yaşarlar.

Din-i hak, insanı yanıltmayan biricik nizam ve insana dünyevî-uhrevî yeni ufuklar açan enginlerden engin bir vaz'-ı ilâhîdir. Bu lâhûtî sisteme itikadî buudları itibarıyla din, amelî yönleri açısından şeriat, içtimaî fonksiyonları zaviyesinden de millet denir ki, biz "Millet-i İslâmiye" dediğimizde bu mânâları kastederiz. Aslında bir şeye ne şekilde inanılmışsa bütün hareket ve faaliyetler de o inancın ruhuna uygun cereyan eder ve hey'et-i içtimaiye de işte bu tür tavır, davranış ve aktivitelerle şekillenir. Bu itibarla da, sağlam iman eden ve imanını salih amellerle tabiatının bir derinliği hâline getiren her mü'min, hakikat aşığı, hakperest, adil, dürüst, emin, güzel ahlâk örneği, ilim ve mârifet yolcusu, dinin cazibe-i kudsiyesine sımsıkı bağlı ve milletlerarası muvazenede hâkim bir unsur olma tutkusuyla oturup kalkar/oturup kalkmalıdır ve bu mefkûreyi gerçekleştirmeden de bir an geri durmamalıdır.

İnancı iz'an mertebesinde ve tam, ameli bütünüyle hak ölçülerine bağlı, kalbi her zaman Rabbiyle münasebet içinde ve O'nunla olan irtibatı da davranışlarına akseden bir mü'min, asla şuna-buna takılmaz ve kat'iyen başkalarının uydusu olmaz. Her zaman merkezi tutan bir milletin onurlu bir ferdi olma şuuruyla oturur kalkar ve her hareketiyle farklılığını ortaya koymaya

çalışır. O, Allah'tan ötürü herkese ve her şeye karşı derin bir saygı duyar; insan olma mazhariyetiyle telif edilemeyecek her türlü basitlikten sakınır; dini, inancı, düşüncesi ve davranışları itibarıyla başkalarına nisbeten hep bir fâikiyet sergiler; bütün bunları yaparken kat'iyen üstünlük psikolojisine de girmez; kendi anlayış ve hayat felsefesini zorla başkalarına kabul ettirmeyi düşünmez. İnandığı sistemin hiçbir zaman ikraha yol vermediği mülâhazasıyla herkesi kendi konumunda kabul eder ve şunu-bunu kendi kabullerine zorlama yerine mesleğinin muhabbetiyle yaşar; düşünce ve inançları adına arızasız bir temsil sergiler; insanlar arasında imrenilen bir insan olmaya fevkalâde dikkat eder; böyle davranırken de kimseden beğeni dilenme peşinde olmaz; yaptığı/yapacağı her şeyi Hak rızası yolunda bulunmanın gereği bilir: Söz, tavır ve davranışlarında sadece Hakk'ın hoşnutluğunu düşünür; gösterişi ve âlâyişi kalbi öldüren birer virüs gibi görür ve bütün samimiyetiyle tutunur Hakk'a, sonra da yürür yoluna...

Aslında İslâm, müntesiplerine, şunu-bunu kendi inanç sistemlerini kabul etmeye zorlamak veya ikrahta bulunmak için değil, aksine insanları böyle bir baskıdan kurtarıp, onların akıl ve mantıklarına seslenerek, hür iradeleriyle yeni bir seçimde bulunmaya uyarma esprisiyle gelmiştir. Zaten, dinin eksiksiz ve kusursuz yaşandığı dönemlerde, onun mânevî cazibesi ne değişik mantık oyunlarına, ne cerbezeye ne de açık-kapalı baskı ve ikraha hiç mi hiç ihtiyaç bırakmamıştır. Hâl konuşmuş, dil müphemlere ışık tutmuş; meydan söze kalınca, o zaman da vicdanlar muhatap alınmış, beyanlar hikmet ve mev'ize-yi hasene ile süslenerek tebşir ve inzarda bulunulmuş, ama kat'iyen kavlî ve fiilî icbara başvurulmamış ve hele asla ikrah yoluna gidilmemiştir. Gidilmezdi de; zira İslâm, zorlama ile kabul edilen (mükreh) imanı makbul saymadığı gibi, cebr u şiddetle yaptırılan işleri de onun ruhuna aykırı bulmuştur. Aslında din-i hak, özünde ihlâs ve rıza-yı ilâhî bulunmayan hiçbir ameli ibadet kabul etmez. Ona göre, baskı ve ikrah ile meydana gelen iman, iman değil bir nifak ve bütün şubeleriyle amel de bir riyadır. Bu itibarladır ki İslâm, dinde zorlamayı asla tasvip ve tecviz etmemiştir/etmez.. ve Kur'ân: *"Din için dine sokmaya matuf ikrah yoktur."*[2] diyerek zorlamayı kökünden keser atar; zira onun nazarında riya ayn-ı nifak, nifak da kapalı bir küfürdür. İslâm ise, küfrün kökünü kurutmak, duygu ve düşüncelerden şirki silmek, riya ve süm'a kapılarını kapamak için gelmiştir.

Ne var ki, böyle bir zorlamanın bulunmaması, vicdanın iç icbarına, kavlî, fiilî hakkın ifade edilmesi karşısında kalbin kadirşinaslığından kaynaklanan teessür ve cebre benzer temayülüne de mâni değildir. Elbette ki fırsat el verdikçe, Kur'ânî bir üslûpla bütün vicdanlara seslenilecek, selim fıtratlar uyarılmaya çalışılacak ve usulünce müsait gönüller Allah'a yönlendirilmek suretiyle insanlar şirk ve şâibe-i şirkten kurtarılacak; en saf ve en hâlis hidayetin Efendimiz'le temsil edildiği, insan, eşya ve kâinat hakikatinin Kur'ân'la seslendirildiği, hüküm ve hikmetin Allah'ın elinde olduğu herkese duyurularak gönüllerde iman ve islâm nuru, ihsan ve ihlâs şuuru uyarılacak ve hemen herkes hakikî tevhide çağrılacaktır. Bu, bizim Müslüman olmamızın ve Efendimiz'in davetine icabet etmiş bulunmamızın gereğidir.

Peygamberimiz, peygamberlerin sonuncusu; getirip insanlığa sunduğu mesaj, mesajların en ekmeli, en etemmi ve Allah'a ulaştıran vesilelerin de en güvenilir olanı, hiç yanıltmayanıdır. Bu din gerçek temsilcilerini bulduğu zaman, herkesin koşup bağrına sığındığı bir hak gölgeliği olmuş, insanları serinletmiş ve bütün şeytanî sistemlerin büyüsünü bozmuş, en olumsuz durumlarda bile arkasındakileri ışıksız bırakmamıştır. Eğer o, şimdilerde kendini tam ifade edemiyorsa, bu, onun hasımlarının asırlardan beri devam edegelen kin, nefret, iğbirar ve tecavüzlerinde; müntesiplerinin de cehalet, vefasızlık ve aymazlığında aranmalıdır. Ne var ki biz, bunun sonsuza kadar hep böyle sürüp gideceğine de ihtimal vermiyoruz. Günü gelince اَلْإِسْلَامُ يَعْلُو وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ[3] fehvâsınca o, yürekten kendisine sahip çıkanlar, hayatlarını ona bağlayıp yolunda bulunmayı yaratılışlarının gayesi bilenler sayesinde mutlaka yeniden hayatın her alanında kendini ifade etme fırsatını bulacak, bir kez daha kendi sesiyle konuşacak, kendi renk ve deseniyle gözlerimizi kamaştıracak ve o semavî ahengiyle bir kere daha her yerde kendisini hissettirecektir.

Evet, bu millet Allah tarafından seçilmiş bir toplum olduğunun farkına vardığı ve isminin de هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هٰذَا *"Bundan önce de, bu Kur'ân'da da size Müslüman adını veren O'dur."*[4] mantukunca Allah tarafından verildiğini kavradığı gün نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ *"O ne güzel Mevlâ, ne güzel yardım edicidir."*[5] deyip Rabb-i Kerîm'ine yönelecek, O'nun hikmetine râm olacak ve sonuçta da Hakk'ın

görmek istediği çerçevede mutlaka kendini ifade edebilme konumuna yükselecektir.

Aslında potansiyel olarak böyle bir konumun her zaman söz konusu olduğunu söylemek de mümkündür. Zira İslâm, Allah'ın insanlar için seçip onları şereflendirdiği en son ve en kâmil dindir. Son ve kâmil olmasıyla da geçmiş bütün semavî dinlerin, günümüzün ihtiyaçlarına göre tafsili, açılımı ve seslendirilmesi mesabesindedir. Ne var ki, bu mükemmel sistem şimdilerde, ilk şahitleri ölçüsünde seviyeli temsilcilerden mahrum ve bir kısım vefasızların elinde bulunma bahtsızlığı yaşamaktadır. Bu itibarla da o, onca enginliğine rağmen bugün bir darlığın mahkûmu bulunmakta ve kendini kendi şivesiyle ifade edememektedir. Bu aynı zamanda yeryüzündeki bütün semavî dinlerin de ifade edilememesi demektir. Her şeyden evvel İslâm, bütün peygamberleri kabul ederek, onların mesajlarını, günümüzün insanları ve onların idraklerini de nazar-ı itibara alarak gelmiş, âdeta hepsinin sesi-soluğu mesabesinde câmi' bir çağrıdır. Bilhassa materyalist ve naturalist mülâhazaların bütün bütün azgınlaşıp gemi azıya aldıkları bir çağda, bu semavî çağrının susması, diğer bütün dinlerin de bu ifritten cereyanlar karşısında yenilgiyi kabullenmeleri ve bütün bütün bitip tükenmeleri demektir. İslâm, din-i hakkın hâmîsi olduğu gibi, her nebinin temel davası bir olması esprisiyle, diğer semavî sistemlerin de nokta-i istinad, nokta-i istimdad ve şahidi mesabesindedir. Bu itibarla da, yeniden onu ihya etmek, yeryüzündeki bütün ilâhî dinleri, ıslah edilecek yanlarını ıslah ederek, tecdid ve tamir gerektiren taraflarını kısmen de olsa revizyondan geçirerek ve tesis edalı disiplinleriyle de bu din mensuplarına yeni ufuklar açarak bir mânâda onları ihya sayılacaktır. Ben şahsen bütün bunların mümkün olabileceğini düşünüyor ve bu konudaki kaynak birliğini de en büyük avantaj sayıyorum.

* * *

Bütün dinler hep aynı temel esaslar üzerinde durmuş ve aynı hakikatlere vurguda bulunmuşlardır. Allah tarafından gönderilen her nebi, temel disiplinler açısından –o günün şartlarına ve zamanın ihtiyaçlarına uygunluk çerçevesinde– bir öncekinin devamı, mükemmili, mütemmimi gibi davranmış, selefinin/seleflerinin mesajını tekrar etmiş, ahvâl ve şerâite göre ikmalde bulunmuş, tafsil isteyen hususları açmış, yenilenmesi gereken mesâilde tecdidde bulunmuş ve hep aynı konular etrafında yoğunlaşmıştır: Tevhid,

nübüvvet, haşr ü neşir ve ibadet her peygamberin en birinci meselesi olmuştur; evet, üslûp, ifade tarzı, beyan ve eda farklılığı mahfuz, yukarıdaki esaslar hemen bütün enbiyâ ve mürselînin mesajının özünü teşkil etmiştir/etmektedir. Diyanetlerdeki farklılık veya bazı meselelerdeki icmal-tafsil, ıtlak-takyid, vuzuh-hafâ... gibi hususlar tamamen insanoğlunun idrak ufku, temeddünü ve gelişmişliğiyle alâkalıdır. Cenâb-ı Hak her milletin ilim ve ihata seviyesine, problemlerinin keyfiyeti ve ihtiyaçlarının türüne göre teferruatta özel direktiflerde bulunmuş, hususî kanunlar vaz'etmiş, tekvînî esaslarla teşriî disiplinleri muhataplarının idrakleri açısından yeniden açmış ve her dönemde değişik bir tecelli buuduyla tenezzülât-ı kelâmiyesini farklı şekilde ortaya koymuştur. Böylece hep aynı mazmun, aynı mantuk üzerinde durulsa da, icmâlin tafsîli, mukayyedin ıtlakı, hâssın ta'mîmî ve mübhemin tavzîhi... gibi hususlarda farklılıklar ve yenilikler de devam edegelmiştir. Zira, mübtedî ve bedevîlere göre yeterli sayılan nice meseleler vardır ki, müntehî ve mütemeddinler için onların biraz daha açılmaları şarttır ve zaruridir.

İşte bu temel espriye bağlı olarak ilk peygamberden son Nebi'ye kadar bütün enbiyâ ve mürselînin mesajlarında –tâlî konularla alâkalı– hep bir değişim göze çarpmaktadır; ama bu değişimlerin hiçbiri asıl mesajın ruhuna dokunmamakta ve teferruat çerçevesini de aşmamaktadır. Semavî din mensupları arasındaki ayrılıklar, ihtilaflar ve bunlardan kaynaklanan kavga ve muharebelere gelince, bunlar dinden, diyanetten değil; ilâhî mesajın aslına sadık kalamamış kinin, nefretin, menfaat ve çıkarın çocukları olan mübtedî din müntesiplerinin ortaya attıkları yanlış yorumlardan, inhiraflardan, hevâ ve hevesten kaynaklanmıştır/kaynaklanmaktadır. Bu itibarla, dün olduğu gibi bugün de değişik ihtilaf ve iftiraklara düşmeme, düşülmüşse yeniden derlenip toparlanma da ancak ve ancak iman ve islâmı Allah'ın vaz'ettiği esaslar çerçevesinde kabullenip tabiatımızın bir yanı hâline getirmekle mümkün olabilecektir. Ne var ki, böyle bir imanın her zaman semeredâr olması ve kendi gücünü göstermesi; tabir-i diğerle, sürekli vicdanlara hayat ifâza edebilmesi için de "amel-i salih"e ihtiyaç vardır. İman amel-i salihle desteklendiği, mü'min de ibadetle beslendiği nispette ancak Allah'a yakın durabilir, yakınlığını koruyabilir ve O'nun hoşnutluğunu kazanabilir. Aksine, ibadetle beslenip desteklenmeyen bir iman kendi gücünü tam gösteremeyeceği gibi, ubûdiyeti olmayan bir mü'minin de hiç devrilmeden hep ayakta kalabilmesi çok

zordur. Onun içindir ki Kur'ân-ı Kerim, hemen her zaman, imanın ardından amel-i salihi zikreder, bir rükn-ü aslî olan tasdîk-i kalb bâtınının yanında "a'mâl bi'l-erkân" zâhirini hatırlatır ve iç-dış münasebetlerimizi sağlama bağlama hususunda sık sık tembihte bulunur; bulunur zira iman, amel için olmazsa olmaz biricik esas, amel de imanın suru, serası, şahidi ve sigortasıdır.

İmandan kaynaklanmayan iyi davranışlar bir kısım rastlantıya işlerdir ve temâdîleri de kat'iyen söz konusu değildir.. ve hele asla istikbal vaad etmezler. Amelsiz iman da tamamen desteksiz, sarsılıp yıkılmaya maruz, inkişafı imkânsız ve bir mânâda nazarî bazı kabullerden ibaret sopsoğuk bir taklittir. Din-i hak da dediğimiz İslâm; bu iki hakikatin bütün usûl ve fürûuna yürekten inanmanın yanında, Kur'ân'la gelen her sorumluluğu uygulamanın muazzez unvanıdır. Bu çerçevedeki İslâmiyet, kalbî-rûhî, maddî-mânevî, dünyevî-uhrevî insan mutluluğunun biricik kaynağıdır. Ne var ki, böyle bir kaynaktan tam yararlanabilmek de, daha yaratılırken insanoğluna bahşedilen zâhirî ve bâtınî donanımını iyi kullanmasına bağlanmıştır. İlk mevhibelerini ikinci vâridâta birer çağrı şeklinde kullanabilenler, ömürlerini, güzelliklerle başlayıp güzelliklerle sürüp giden "salih daire"lerin masmavi atmosferinde geçirir ve hayatlarının saniye ve saliseleriyle ebediyetleri peyleyecek işler başarabilirler.

İslâmiyet, gönülden ona inanıp yaşayan müntesipleri için her zaman bir güç kaynağı olmuş, intisapları ölçüsünde onları hep güldürmüş ve kat'iyen onlara mütemâdî bir hızlân yaşatmamıştır. Sahabeden günümüze kadar değişik dönemlerde, onun sayesinde ne altın devirler yaşanmış ve ne farklı medeniyetler teessüs etmiştir. Aksine, dine sırt çevrildiği ve onun hayattan koparıldığı bir kısım meş'ûm zaman dilimlerinde de, yıkılışları yıkılışlar takip etmiş, yığınlar sürekli inkisarlarla inlemiş ve toplum bir türlü belini doğrultamamıştır. Böyle dönemlerde, ona ve onun gücüne bir hayli inanan da olmuştur; ama, onlar da gözlerini hep fevkalâde zuhurlar ufkunda dolaştırarak harikulâdeden inayet hülyalarıyla yatıp kalkmış ve âdât-ı ilâhiyeyi görmezlikten gelmişlerdir. Gerçi mü'minler, Cenâb-ı Hakk'ın ekstradan bir kısım lütuflarının olabileceğine de inanmalıdırlar; ama, böyle bir inayetin çağrı ve vesilesinin de gayret ve mücahede olduğunu asla unutmamalıdırlar. Allah, Kitab'ında, *"Uğrumuzda gayret gösterip mücahede edenleri mutlaka başarı vaad eden yollarımıza ulaştırırız."*[6] buyurarak, yaratıp ortaya koyacağı lütuflarının da

yine insanın azm ü iradesiyle iktiran içinde olacağını hatırlatmış; şirke yol vermeyip onun önünü kestiği aynı anda, özel teveccühünün bir tecellisi olarak sa'y ü gayretin de önemine vurguda bulunmuştur.

Burada hemen şunu da belirtmeliyim ki; varlık ve hâdiselerin tâbi bulunduğu ilâhî nizam ve bu nizamın ahenkle işleyişini, şu ya da bu sebebe bağlı gibi göstererek izah etmeye çalışmamız, kat'iyen hâdiseleri determinist bir mülâhaza ile değerlendirme mânâsına hamledilmemelidir. Biz sadece, insan davranışlarındaki küllî ve cüz'î iradenin ilâhî meşîet televvünlü bir teveccüh olduğunu ve şart-ı âdî planında bunun önemini hatırlatmak istedik.. bu arada hatırlatmak istediğimiz diğer bir husus da şudur: İrade ister bir temayül, ister o temayüldeki cüz'î tasarruf olsun, her mü'min, vicdanında hissettiği böyle bir tercih kabiliyetini Hakk'ın isteyip dilediklerini yerine getirme istikametinde kullanmalı ve hep bu tür azim ve kararlılık içinde bulunmalıdır.. evet o, her zaman Şer'in çirkin gördüklerinden uzak durmalı, mârûfun peşinde bulunmalı ve tavırlarıyla kararlı bir şekilde her an İslâm'ı temsil çizgisinde olmalıdır; hem öyle bir olmalıdır ki, hayatının her karesi İslâm'ın bir yanına örnek teşkil etmeli ve o, dinin sadık bir mümessili gibi hep onu göstermeli, onu seslendirmeli, onu temsil etmeli ve Allah'ın kendisine bahşettiği bütün imkânları, onu hayata hayat kılma yönünde kullanmalıdır; kullanmalı ve şöyle-böyle her işinde Rabb'in hoşnutluğunu görüp gözetmeli ve Bediüzzaman üslûbuyla: Allah için işlemeli, Allah için başlamalı, Allah için görüşmeli, Allah için konuşmalı; hep lillâh, livechillâh, lieclillâh dairesinde hareket etmelidir..[7] etmelidir ki şu fâni ömrün gün, saat, dakika ve saniyeleri bekâ yolunun zaman parçacıkları hâline gelsin ve onun ebedî saadetine vesile olabilsin...

Mü'min niyet ve tasavvurlarıyla, irade ve planlarıyla her zaman imanını besleme gayreti içinde olmalı, Müslüman olmanın hakkını vermeli ve bir dakikacık, bir saniyecik olsun kat'iyen kendini gaflete ve dolayısıyla da kokuşmaya salmamalıdır. Şuur, his, irade mekiğini sürekli imandan aksiyona, aksiyondan imana hareket ettirmeli ve hayat dantelâsını gönül inşirahıyla Allah'ın nazar-ı şuhûduna arz edecek şekil, biçim ve desende örgülemeye çalışmalıdır.

İmansızlık gönülde bir cehennem, amelsizlik ise bir gurbet, bir açlık ve bir

yalnızlıktır. Bu tür insanlarda zamanla, bir kısım kişilik bozukluklarının ortaya çıkması/çıkacağı ise kaçınılmazdır. Bunlar, azimleri itibarıyla olabildiğine gevşek, düşünceleri açısından tutarsız ve iradeleri yönüyle de âdeta meflûçturlar. Dua ve ibadettir iradeyi güçlendiren; Hakk'a teveccüh ve inâbedir fena duygu ve fena tutkuların kökünü kesen. İslâmî ölçüler içinde Allah'a yönelenlerden hiç yollarda kalan olmamıştır; aralarında, kendi zaaflarından ötürü bazı sarsılanlar bulunsa da, tamamen devrilenler görülmemiştir. Hele bir de yaşamalarını yaşatma duygusuna bağlamışlarsa...

Bir mü'min, ancak kendince yaşama ve yaşatma azmi içinde bulunduğu sürece ayakta kalabilir ve devrilmekten kurtulur. Bu hep böyle olagelmiştir; böyle olması da Allah'ın küllî meşîetinin gereği bir âdet-i sübhâniyedir ki, bunu değiştirmeye kimsenin gücü yetmemiştir, yetmez de. Ne var ki, hemen her zaman hayatlarını bu çizgide sürdürenlere mukabil, bir hayli de gayzla köpüren, onları ezmek isteyen, her gün ayrı bir komplo, ayrı bir tehditle karşılarına çıkan düşmanları olmuştur; ancak hemen her zaman hakikî mü'minler, maruz kaldıkları bu şeylerle daha bir bilenmiş, âdeta bütün bütün uhrevîleşmiş ve birer ribbî ve rabbânî hâlini almışlardır. Rıza duygularıyla musibetleri rahmete çevirmiş, belâ sağanaklarını da birer arınma kurnası gibi değerlendirmiş ve hep kendileri gibi düşünmüş ve kendileri gibi davranmışlardır.

Bu itibarla biz Müslümanlara düşen vazife, yeniden kendimize, kendi değerlerimize dönmek, kendimiz olarak kalmaya kararlı bulunmak ve gücümüz yettiği ölçüde kendi kaynaklarımızdan beslenmeye bakmaktır. İslâm dini, Kur'ân ve Sünnet kaynaklıdır; o, onların bağrından fışkırıp gelişmiştir. Müslümanlar bu ilâhî nizama gönülden sahip çıkarak yaşayıp yaşattıkları sürece imrendiren bir millet olma konumunu korumuş ve hep başkalarına da örnek teşkil etmişlerdir. Aksine, kendi değerlerinden uzaklaşıp, yabancıların mukallidi, hevâ ve heveslerinin tutsağı haline geldiklerinde de sefaletten sefalete sürüklenmiş ve en utandırıcı durumlara maruz kalmışlardır.

Bu açıdan bir Müslüman, ne olursa olsun kat'iyen kendi değerlerini ihmal etmemeli, yabancı kaynaklardan istifadeyi de kendi temel disiplinlerinin vizesine bağlamalı ve dıştan alacağı her şeyi onlarla filtre ederek almalıdır. Yanlış anlaşılmasın, İslâm, Müslümanları fizik, kimya, matematik, astronomi, tıp, hendese, idare, işletme ve ziraat bilimleri... gibi konuları öğrenmeden alıkoymaz; aksine onları bu konularda uzmanlaşmaya teşvikte bulunur ve

kimden olursa olsun, bunların alınıp değerlendirilmesini tavsiye eder. Ne var ki o, hiçbir hususta sürekli başkalarına bağımlı olmayı da hoş görmez; inananların bir an evvel ne yapıp yapıp yabancılardan almaları gerekli olan şeyleri alarak dilencilikten sıyrılmalarını ve teşriî emirlerde olduğu gibi tekvînî hususlarda da kendi hususî dünyalarını kurmalarını salıklar.

Altın çağlarımızda bizim cedlerimiz, her gün birkaç kez yeryüzünde Allah'ın halifesi olduklarını hatırlar, dünyevî-uhrevî her iş ve hareketlerinde sürekli O'nun murad ve hoşnutluğunu arar, sık sık teşriî emirler açısından durumlarını kontrol eder, Rabbileriyle münasebetlerinin seviyesini ölçer; ciddî bir hakikat ve araştırma aşkıyla tekvînî esaslarla meşgul olur, varlık ve hâdiseleri iyi okumaya çalışır; okuyup öğrendiği, duyup anladığı her şeyi aile, toplum ve topyekün varlıkla uyum içinde olabilme yönünde değerlendirir; ilimden irfana yürür, mârifetten muhabbete kanatlanır; her nesne, her hâdise ve Hak'tan gelen her mesajı O'na yükselten bir vasıta olarak görür, dünya işlerinde de, ukbâ mülâhazalarında da hep önde olmasını bilirlerdi.

Onlar, böyle bir ufka ulaşmayı büyük ölçüde, İslâm'ı bir bütün halinde kabullenerek yaşayıp yaşatmakla, onu yürekten sevip sevdirmekle ve Müslümanca yaşamayı hayatlarının gayesi bilmekle gerçekleştirebilmişlerdi. Böyle bir hareket ruhu onların gönüllerine tam yerleşince, dünya ve ukbâ dengesi de kendi kendine teessüs etmiş ve onları bir muvazene toplumu hâline getirmişti. Bu durum onlara, her yerde ve hayatın her alanında kendilerini ifade etme imkânı veriyordu ki, bu sayede, kendi temel dinamiklerine bağlılık çerçevesinde yenileniyor, değişiyor, değiştirme peşinde koşuyor, sürekli derinleşiyor ve imanlarıyla, aksiyonlarıyla çok geniş bir coğrafyada bütün insanlığa âdeta medeniyet muallimliği yapıyorlardı. Onların oturuşlarında-kalkışlarında, konuşmalarında-sükûtlarında hep Hak nümâyândı; bir enstrüman gibi her tavır ve her davranışlarıyla O'nu seslendiriyor, O'nun dellâllığını yapıyorlardı. Bu derinlik ve irfanlarıyla onlar, âdeta bir sahabe topluluğuydu ve Peygamber görmüşlüğe ait pek çok hususiyetin de temsilcileri gibiydiler...

Bu aydınlık insanlar Allah'la münasebete geçtiklerinde veya akıbetlerini düşündüklerinde yer yer kendilerini mârifet enginliklerine salar, haşyetle titrer, gönülden râşelerle ürperir; sık sık muhasebelere dalar, her şeyleriyle kendilerini gözden geçirir; kalb balanslarını yeniden ayarlar; her zaman

sorumluluklarını üzerlerinde bir dağ cesametiyle hisseder ve âdeta nefis ve cismaniyetleri itibarıyla bütün bütün erir gider de tıpkı birer ruhanî varlığa dönüşürlerdi. Hele bir de, Kur'ân ve Kur'ân'la anlatılmak istenen hakikatler gürleyip kalblerine boşaldı mı, artık her biri birer "beyt-i Hudâ" olan o temiz gönüllerde yabancı hiçbir mülâhaza kalmaz; kalmaz da sadece O düşünülür, O duyulur ve günler O'nunla doğar, O'nunla batardı.

Aslında mü'min bir kalbde, hem İslâmiyet hem de başka inanç ve telakkilerin yan yana bulunması mümkün değildir. İman, islâm bir kalbe girince, bütün yanlış kabulleri siler süpürür götürür; ibadet onun her yanına kendi rengini çalar ve ihsan şuuru, Hakk'ı görüyor ve Hak tarafından görülüyor olma seralarıyla onu sıyaneti altına alır ve orada sadece O'ndan gelen esintiler kalır.

Temeli imana ve islâma dayanan Allah'la böyle bir münasebet sayesindedir ki, insanın düşünce ve tavırlarında şaşmayan bir doğruluk, mütemâdî bir samimiyet, sürekli bir yardımlaşma duygusu, yürekten bir dayanışma gayreti ve bir uhrevîlik ahlâkı belirir. İşte bu ölçüde, insanın iç dünyasına nüfuz eden iman, mü'minin her hâlinde kendini hissettirir; memuriyetinde, ticaretinde, çarşı-pazardaki muamelelerinde ve diğer bütün sosyal aktivitelerinde onun davranışlarını tesir altına alır; ruhuna kendi mânâsının şeklini çizer ve zamanla bu resim onun tavırlarında okunan mânevî bir kaside hâline gelir ki; *"Görüldüğünde Allah hatırlanır."*[8] dedikleri de işte bu kıvamdaki bir mü'min olsa gerek...

Bize göre hakikî mânâda iman ve islâm düşüncesi işte budur ve "din" dediğimiz vaz'-ı ilâhî bunların mecmuunun unvanı, diyanet de bu yüce hakikatin hayata hayat olmasının adıdır. Mebdei, "kelime-i şehadet" veya "kelime-i tevhid" dediğimiz, sözlerin o en güzeline dayanır; müntehâsı da gider tâ Hak rü'yetine ulaşır. Onu bu çerçevede kabullenip yaşayan herkes –kalblerini Allah bilir– Kitap ve Sünnet açısından mü'min, Müslüman ve dindardır; bundan başka herhangi bir ad ve unvanla anılmaları da onlara karşı bir saygısızlıktır.

İslâmî terminolojide, "İslâm", "Müslüman", "dindar" sözcükleri vardır; ama, yabancılar tarafından kasıtlı olarak dilimizin içine sokuşturulan ve cahillerin kullandığı "İslâmcı", "dinci" diye bir tabir yoktur. Başka din veya din şeklindeki organizasyonlarda bu kabil ifadeler söz konusu olsa da, bizim dinimizde, bu çağa gelinceye kadar bu tür yaklaşımlara asla

rastlanmamıştır/rastlanmamaktadır. Dine göre, günah işleyen veya yanlış şeyler yapan bir Müslüman günahkâr olur; ama yine mü'mindir. İslâm esaslarını inkâr etmemek şartıyla, onlardan bazılarını terk eden de yine müslimdir. Bu itibarla, dini bütünüyle yaşamak isteyene "İslâmcı" veya "dinci" demek ne kadar münasebetsiz bir ifade ise, bazı İslâmî emirleri yapmayan veya yapamayan kimselere de "küfürcü", "dalâletçi", "fıskçı"... demek o kadar saygısızca bir sözdür. Bence herkes nezahet-i lisaniyesini korumalı, insan gibi düşünmeli, insan gibi konuşmalı ve mutlaka herkese karşı saygılı olmasını bilmelidir.

1 Buhârî, *îmân* 11; Müslim, *hudûd* 41.

2 Bakara sûresi, 2/256.

3 ed-Dârakutnî, *es-Sünen* 3/252; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/205.

4 Hac sûresi, 22/78

5 Enfal sûresi, 8/40

6 Ankebut sûresi, 29/69

7 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.21 (Üçüncü Lem'a).

8 Bkz.: İbn Mâce, zühd 4.

HAK KELİMESİ VE ÖTESİ

Hak kelimesi, hem mastar, hem sıfat hem de Esmâ-i Hüsnâ'dan bir isim. Sabit, muhakkaku'l-vücûd bir gerçek, bir nesne ne ise (mahiyet-i nefsü'l-emriye) ona uygunluk, bâtılın zıddı olmak, kendi olarak bulunmak... gibi mânâlar onun gölgesinde ilk hatıra gelenler.. pay, hisse, nasip, vazife bu kelimeye yüklenen diğer mânâlar. Aslında o, hakikî, nisbî, izafî ve itibarî bütün hakların biricik kaynağı ve kâinatları kuşatan hak gerçeğinin de aslı, esası ve temelidir.

Bildiğimiz, bilemediğimiz zâhir-bâtın, maddî-mânevî, âfâkî-enfüsî bütün haklar, Hak ism-i şerifinin değişik dalga boyundaki tecellilerinden birer tecelli ve onun ef'âl ve âsâr âlemindeki inkişaf, sübut ve vücudunun da bir gölgesi ve bir yansımasıdır. "Hak" dendiğinde bazen zihnî mânâlar, bazen de a'yân hatıra gelse de, biz bu ism-i şerifi her düşündüğümüzde, onda, zihinle a'yânın, enfüs ile âfâkın, ilim ile malûmun mutabakatını görür ve anlarız: Evet hak, bu hususların muvafakatının bir unvanıdır ve ondan sadece ve sadece vücûb-u vücud anlaşılmaktadır.

Vücud, "lizâtihî" ve "ligayrihî" şeklinde ikiye ayrılır. Lizâtihî ve liaynihî olan Vacib Vücud, Zâtının muktezası olarak bir başka şeye muhtaç bulunmayan Ganiyy-i ale'l-ıtlak, Müstağnî-i Mutlak, nekaisten münezzeh.. ne cisim ne cevher ne araz, dolayısıyla ne de mütehayyiz; ezeliyet ve ebediyet vâhidinin biricik sultanı ve kemâl sıfatların da tek sahibi Allah Tealâ'ya mahsustur. İşte bu mânâdaki Hak ism-i celili Esmâ-i Hüsnâ'dandır ve bütün meratib-i hak da bir tür onun tecelli ve inkişafından ibarettir. Bütün enfüs ve âfâkın birbiriyle mutabakatı ve hüviyet-i vahide içinde oluşu, bulunuşu.. ve tabiî hiçbiri, kendinden dolayı, kendi için ve kendi hakları olarak değil; Zât-ı Hakk'ın gerekli görmesi ve onlara olma, bulunma hakkı vermesi ile O'nun hakkı olarak mevcuttur. Yoksa, eşyanın kendilerinin kendilerine nisbeti bâtıl, kendileri olarak varlıklarını devam ettirmeleri muhal ve imkânsız, Hakk'a nisbetle ise haktırlar: Evet O'nun kayyûmiyetiyle burada kader takvimine bağlı muvakkaten, ötede de makdûr-u müebbet ile kaim ve dâimdirler.

Bu itibarla hak, lizâtihî ve liaynihî bir tanedir; o da, mutlak mevcut, mutlak sabit ve her şey O'nun vücudunun, sübutunun bir ziya ve bir tecellisinden ibaret bulunan vücûd-u Hak'tır. Buna karşılık bütün "mâsivâ", "hak ligayrihî", "hak

ligayri zâtihî" olarak, bir istinad u istimdat noktasına ihtiyaçları itibarıyla her zaman mâlûldürler. Ama, yine de vücûb-u Hak'tan gelen şua ile mevcut ve sabit sayılırlar. Vücud itibarıyla sabit kabul ettiğimiz her nesne ziya-yı Hakk'ın vücudunun bir şuâı olduğu gibi, âsâr ve ef'âl âlemindeki her oluşum, her gelişim, her iş, her faaliyet, her vazife, her mükellefiyet de ancak Hakk'a nisbet edilip O'na bağlandığında bir kıymet ifade etmektedir. Aksine Hak'la irtibatı ortaya konamayan, O'na izafe edilmeyen; bu irtibat ve nisbet çerçevesinde yürütülmeyen, işletilmeyen, başlatılmayan, tahlile-terkibe tâbi tutulmayan her faaliyet de bâtıl ve bir vesile-i hüsrandır. Değil sair işlemeler, başlamalar, aktiviteler ve bunlara terettüp eden semereler; Hakk'a nisbet-i tâmmı olmayan iman ve amel-i salih dahi -ona da salih denecekse- sırf bir kuruntu ve nazariye ve Şâri beyanıyla beyhude bir yorgunluktan ibarettir.

Gerçek mü'min her işini Hak ism-i şerifiyle irtibatlandırarak yerine getirmeye çalışır. Her faaliyetinde hakkın esas olduğu mülâhazasıyla hareket eder. Hakka bağlı kalmayı bir zimmet borcu bilir ve bunu da bir cebr-i lütfî esprisi içinde değerlendirir. Her zaman dopdolu hak saygısıyla yaşar; onunla oturur kalkar; hakkın zıddı sayılan fâni, zâil ve aldatıcı şeylere kıymet-i izafiyeleri ölçüsünde bir değer atfetse de, yine de bunlar karşısında duruşunu ona göre belirler. Aksine bâki ve dâimî olanı, istikamet ve hüsn-ü akıbet vaad edeni, her zaman O'nu hatırlatanı, O'ndan açık ve net bir şeyler ifade edeni, kendi tarifi içinde hakka uygun düşeni, ruhta sürekli hak mülâhazaları uyaranı arar ve her zaman Zât-ı Hakk'ın belirlediği hak eksenli yolda yürümeye çalışır; imanı hak, ameli hak, muamelesi hak, sözü hak, duruşu hak ve davranışları hak şehrâh gibi bir genişlikte yürür her zaman Hakk'a ve Hak rızasını hedefleyerek "Yâ Hak!" der, aşar aşılmazları. Her işini hemen her zaman hak mazmununa bağlı görür. Hak olan aktiviteler içinde bulunur. Hakkı tutup kaldırma cehdiyle çırpınır durur. Alacağı zaman hakkı olanı alır, verme mükellefiyetinde bulunduğu hakları vermede de kusur etmez; hakla münasebeti olmayan şeylerden, birer bâtıl olabileceği mülâhazasıyla hep uzak durur ve mutlaka temkinli davranır.

Hak, çok geniş kullanım alanı olan bir kelimedir: bâtılın zıddı, nakîzi hak; kuvvet karşısında tahterevalli mizanında ağır basan taraf hak; ferdî plânda herkesin nasibi, hissesi hak; meşrû nizam tarafından şahıslara tanınan menfaat, fayda ve ihtiyaçları, zaruretleri karşılayıp giderme de bir haktır.

Bütün bu hakların hakiki sahibi, ecza u mürekkebâtın, cevâhir u ârâzın, esbâb u müsebbebâtın da sahibi olan Cenâb-ı Hak'tır. Ne var ki O, bu hakları, bir kısım yetkili makamlar vasıtasıyla bazı kimselere menfaat, bazılarına salâhiyet, bazılarına da o menfaatlerden yararlanma ve o salâhiyeti kullanma hakkı olarak bahşetmiştir. Ancak, O'nun halifeleri olarak bu tür tasarrufta bulunanlar, ferdî hukukun yanında âmmenin haklarını da nazar-ı itibara alma ve dengeyi koruma mecburiyetindedirler.

Gerçi bu hakların sahipleri zahiren fertler veya tüzel kişilerdir, ama yine de -yukarıda da temas edildiği gibi- bütün hukukun hakiki sahibi Cenâb-ı Hak'tır ve O'nun insanoğluna emanet muhtevalı bir armağanıdır. Bizim, "Allah hakkı", "insan hakkı", "müşterek haklar" dediğimiz şeyler ise, bu hakların hükümleri itibarıyladır ve fukahanın ıstılahına emanet bir taksimdir. Şimdi isterseniz o taksime de küçük bir kapı aralayalım:

Fıkıh açısından haklar:

1. Her şeyin hakiki sahibinin Cenâb-ı Hak olması itibarıyla hüküm açısından mahzâ Allah hakları ki; şöyle böyle topluma ait âmme hukuku dediğimiz bütün hususlar da bu haklar içinde mütalâa edilmiştir..

2. Mülkiyeti, tasarrufu, nemalandırılması, menfaatleri fertlere ait olması açısından ve tabiî hüküm itibarıyla kul hakları..

3. Menfaat, fayda, çıkar ve tasarruf bakımından hem ferdi, hem de toplumu ilgilendiren yine hükme bağlı müşterek haklar diye üçe ayrılır.

Bunlardan mahzâ "hakkullah" diyeceğimiz hukuk bütün hakların önünde gelir. Bunlara kat'iyen müdahale edilemez; cereyan şekli değiştirilemez; hakk-ı rüçhaniyetleri vardır, hiçbir hak onlara tercih edilemez. Ayrıca bu haklarda af sistemi işletilemez; sulh yoluna gidilemez; hiçbir suretle ıskatları söz konusu olamaz ve böyle bir şeye teşebbüs bile edilemez. Bundan başka ne suretle olursa olsun bu haklardan birinin ihlali âmmeyi alâkadar ettiğinden, bütün bir toplumun davacı olması da söz konusudur; ne var ki devlet, milleti adına bu hakları koruyup kolladığı gibi, bu kabîl hukukun ihlâlini de sadece o sorgular. Ayrıca, toplumun her ferdinin bu gibi konularda hem şikâyet etme hem de gerektiğinde şahitlikte bulunma haklarının hatırlatılmasında da yarar var.

Allah haklarının başında, namaz, oruç, zekat, hac; öşür, fıtır sadakası,

haraç... gibi değişik türden vergiler, had cezaları ve kefaretler gibi hususlar gelir. Özel hukukla alâkalı aynî haklar, alacaklar ve ferdî hürriyetle ilgili hükümler de derecelerine göre bu kategoriye girerler. İslâm'ın belirlediği çerçevede fertler, yararlanabilecekleri şeylerden, israf ve tebzire girmeme kaydıyla diledikleri gibi yararlanabilirler.. ve tabiî, isterlerse bir kısım haklarını kullanmayabilirler de; kullanmaz, başkalarına cemilede bulunur; ilim, irfan yolunda harcar; vakıf müesseseleri kurar ve bu yolla, yaptıkları, yapacakları hayırlara süreklilik kazandırır, fertlere veya topluma karşı bazı haklarından vazgeçebilir ve bazı alacaklarını da ibrâ edebilirler...

Müşterek haklardaki yarar ve menfaatler hem fertlere hem de topluma ait olması itibarıyla bir farklılık arz eder ve bu gibi haklarda hüküm iki taraftan birinin ağır basmasına göre verilir; şayet hakkın şahıslara ait yanı ağır basıyorsa o bir kul hakkı kabul edilir; aksine âmmeye râci tarafı gâlip görünüyorsa o zaman da Allah hakkı olması esasına göre hüküm verilir ki, bunlar daha ziyade fakihlerin üzerinde durdukları konulardır.

Günümüzde biz, "hak" veya "haklar" dediğimizde daha çok insan haklarını hatırlarız ki, zaten Müslümanlığa göre de insanlar analarından hür doğmuşlardır. Hak ve kıymet açısından hepsi birbirine eşittir. Düşünce hürriyeti, ifade hürriyeti, vicdan hürriyeti vazgeçilmez haklardandır.. ve yine Müslümanlığa göre ırk, cins, renk, dil, din ayrımı yapılmaksızın herkes aynı hak ve aynı imkânlara sahiptir. Ayrıca, bu haklar, insanın ruh ve beden gibi iki ayrı yanıyla alâkalı büyük-küçük bütün hukukunu ve bugün oluşmuş bulunan, yarınlarda oluşacak olan onun her çeşit haklarını da içine alır.

Bu hakların, insanlık tarihi boyunca -yeterli veya değil- hâlihazırdaki seviyeye ulaşabilmesi için çok uzun süreçlerden geçilmiş; uğrunda uzun mücadeleler verilmiş, defaatle ifratlara-tefritlere girilmiş; bilmem kaç kere değişik tipte yanlışlar yapılmış, mevcut hatalar düzeltilirken daha farklı yanlışlıklara girilmiş; neden sonra eksik veya tamam bazı esaslar belirlenerek şöyle-böyle bir çerçeve ortaya konabilmiş, ama ikmal, tashih ve rötuşlamalar hiçbir zaman durmamış -durmayacak gibi de görünüyor- düzeltmeler, açmalar, genişletmeler beraberlerinde bir kısım hatalar da getirmiş; çok defa hüsnüniyetler ve kıyasıya gayretler inkisarla neticelenmiş, ya bir süre her yanda ümitsizlik homurtuları duyulmaya başlamış veya "sil yeni baştan" denip her şeye baştan başlanmıştır. Problemler hiçbir zaman bitmemiş, alternatif

arayışlar sona ermemiş, bir sürü düşünce, teâruzların-tesâkutların ağında değersizliğe mahkûm edilerek çöpe atılmış; bu arada düşünce diye bir sürü fantezilere girilmiş ama hiçbir zaman boşluk doldurma humması dinmemiştir, dineceğe de benzemiyor.

Bizim dünyamızda insan hakları, İslâm'ın ilk zuhuruyla tafsilî bir surette ortaya konmuş; ilk dinlerde icmâle emanet veya içtihatla vuzuha kavuşacak mahiyette bir ima, bir işarette meknî bu haklar, Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Sahiha sayesinde herhangi bir farklı anlayışa meydan vermeyecek şekilde, hem de tavzih ve tasrih üslûbuyla âdeta yeniden bir kere daha vaz'edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim her konuda olduğu gibi bu hususta da ayrıntı ve detaylara inerek, kendine mahsus o özel üslûbuyla insan hakları diyeceğimiz konuların hemen hepsine temas etmiş ve bunların korunmasıyla alâkalı ciddi tahşidatta bulunmuş, hakların durumuna göre hususî müeyyideler vaz'etmiş; Hazreti Şâri, uygulamalarıyla her şeyi açık ve net olarak ortaya koymuş ve bunların aynı zamanda birer Allah hakkı olduğunu ihtar ederek bunlara mutlaka riayet edilmesi lâzım geldiğini ısrarla vurgulamıştır.

Aslında İslâmî terminolojide bütün haklar, temelde Allah'ın iradesinden gelen ve O'nun tarafından insanoğluna emanet edilen cebrî-lütfî birer ihsandır. Armağan türünden bu emanetler, daha insanın ilk yaratılışıyla ona bahşedilmiş, alınıp satılmaz, azaltılıp çoğaltılmaz, tebdil edilmez, bir mal karşılığı bedel olarak ödenmez, tayin ve takdiri hâkim güçlerin belirlemesine bırakılmaz ve kat'iyen emtia muamelesi görmez/göremez bir hususiyeti haizdir. Bunun en sağlam teminatı da toplumu teşkil eden fertlerin ve hususiyle bugüne kadar onlar arasındaki muteber ve karakterli yetkililerin bu hususu içlerine sindirerek tabiatlarının bir yanı hâline getirip canları gibi aziz bilmeleri ve koruyup kollama cehtleridir.

Bu da ancak, bu hakların Allah tarafından bahşedildiğini kabullenen, O'nun her lütfuna karşı saygılı davranan, hayatını fevkalâde bir titizlikle istikamet içinde geçiren, bugünkü her davranışının yarın bir hesaba dönüşerek karşısına çıkacağına inanan, hakkı tanıyan ve her zaman ona karşı hürmet hisleriyle oturup kalkan bir toplum içinde mümkün olabilir/olabilecektir. Aksine, Allah'a ve hesap gününe inanmayan, kitap bilmeyen, peygamber tanımayan yığınlar arasında ne insanî değerlerden ne de insan haklarından söz etmek mümkündür;

zira böyleleri, hakkı tanımadıkları gibi hakikatlere karşı da saygısızdırlar. İnanmazlar inanılacak esaslara; kendilerine göre bir inançları var gibidir ama, bu da, kendilerine mahsus nefsâniyet eksenli bir inançtır. Onlar, hevâlarına uymayan imanı iman kabul etmez; heveslerine muvafık gelmeyen ilme ilim demez; kendilerinden olmayan âlimi âlim saymaz; hatta bütün bütün hezeyana girdiklerinde tereddüt etmeden herkesin cahil olduğunu haykırır, her inanana "mürteci" der, kendileri gibi düşünmeyenleri çağ dışılıkla karalar ve sürekli toplumu böler-parçalar, ilerici-gerici kampları oluştururlar. Hiçbir düşünceleri mantıkî olmadığı gibi, hemen her davranışları da yobazcadır. Fikir adına ortaya attıkları, o kullanıla kullanıla partallaşmış ve aldatma gücünü yitirmiş şeytanî miras da diyalektiktir. Hakka karşı kuvveti harekete geçirme, düşünmeyen dimağlarının biraz da çaresizlikten uğursuz kara ürünü; fikren yenildiklerinde demagojiye veya diyalektiğe başvurmaları, her zamanki o eski mavzer tüfekleridir. Yeryüzünde diyalektik ve demagojiyi ilk kullanan, Âdem Nebi'ye karşı secde muammasında şeytan olmuştu.[1] Bu itibarla diyalektiğin ilk mimarının şeytan olduğu söylenebilir. Daha sonraki taşeronlarsa, hak karşısında yenildiklerinde kuvvete başvuran haknâşinaslardır.

Müslümanlar, başta Işık Çağı olmak üzere bütün i'tilâ dönemlerinde, kılı kırk yararcasına insan haklarına riayet etmiş ve her zaman fevkalâde bir hakperestlik örneği sergilemişlerdir. Onlardaki Allah'a ve ahirete iman düşüncesi, ruhlarındaki hukukun üstünlüğü mülâhazası, konumlarının gereği her zaman müstakim (dosdoğru) olma inancı, yaptıkları her şeyi tabiatlarının solukları gibi ifa etmeyi gerektiriyordu. Her zaman Cenâb-ı Hak'la samimi bir kulluk münasebeti içinde bulunmaları onların tabiî hâlleri; konumlarının gereğini kemâl-i hassasiyetle yerine getirip sürekli sağlam bir duruşta bulunmaları ise, iç temayüllerini belirleyen ihsan şuurlarının neticesiydi. Yaptıklarını, emredildiği için yapıyorlardı ve emre itaatteki inceliğin de farkında idiler. Sahib-i Şeriat'ın her buyruk ve her tavsiyesi onlarca sorgulanmazlık seviyesindeydi. Tahşidat ihtiyacı söz konusu değildi; o dönemde muhalefet de münafıkların dar dünyasıyla sınırlıydı. Yere düşen söz yoktu; her beyan mutlaka hedefine ulaşıyordu ve her ifade behemehal kendi serhaddini aşıyordu.

Peygamber (aleyhi ekmelüttehâyâ) hicretle Medine'yi şereflendirdiğinde,

değişik inanç, değişik düşünce ve farklı etnik guruplarla yaptığı sözleşmeye (Medine Sözleşmesi)[2] milimi milimine riayet edilmiş; dini, ırkı, sosyal seviyesi ne olursa olsun, fevkalâde bir hassasiyetle herkesin hukuku gözetilmiş ve uzak-yakın çevreye göre "Medine-i Münevvere" bir "dâru'l-emân" hâlini almıştı. O çağ bir altın çağdı -ruhumuz o çağın mimarına kurban olsun- ve Peygamber Köyü de Cennet bahçelerinden bir bağdı. O çağa yakın duranlar Hakk'a da halka da yakın oldular; heva ve heveslerine yenik düşüp yaşadıkları asırları karartanlar da serâb olup-türâb olup gittiler.

Aslında, ne bildiğimiz sözleşme sadece Medine Sözleşmesi'nden ibaretti, ne de olup bitenler bu dar çerçeveye sıkıştırılmış şu üç-beş örneğe münhasırdı. Sultanü'l-Enbiyâ (aleyhi ekmelüttehâyâ), hayat-ı seniyyeleri boyunca, sürekli insan hakları üzerinde durmuş; bunların büyüğünün önemini ihtar etmiş, küçüğünün de hakir görülmemesini hatırlatmıştı;[3] O *"Küçük, küçük görüldüğü sürece küçük değildir."*[4] diyor, büyüklerin çiğnenmesini de Allah mehafet ve mehabetinin serhatleriyle engellemeye çalışıyordu. O her zaman söylediklerini uyguladı, her zaman kararlı davrandı, her zaman aynı mezâyâ ve hassasiyetle bilindi, tanındı ve mü'min sinelerde sarsılmaz tahtlar kurdu.

Rabbine yürümeden az önce, menâsik-i hac esnasında, on binleri aşan kalabalıklara -estağfirullah ruhanileşmiş mübarek bir topluma-, veda edalı hutbeleriyle o güne kadar kendinden şerefsudûr olmuş bütün hususları son bir kere daha, dinleyenlerin şahsında kıyamete kadar gelecek ümmetine özetliyordu ki, aslında bu nuranî beyanların her biri başlı başına insan hakları adına önemli birer belge mahiyetindedir. Sözden anlayanlar için onun bu hutbelerinin özünde, muhtevasında birer kelime, birer cümle ile dahi olsa, O'nun bütün bir mesajı meknîydi. Muhatapları o anda dinledikleri o lâl ü güher dizilerini daha önce kim bilir kaç defa O'ndan duyup işitme şerefini yaşamışlardı. Dolayısıyla, o esnada dinledikleri şeylerin hiçbirine yabancı değillerdi; sadece ifade versiyonu ve üslûp farklıydı. Ne var ki Nebiler Sultanı (aleyhissalâtü vesselâm milelardi vessemâ) hakperestliğinin gereği, o güne kadar ifade lütfunda bulunduğu gerçekleri, son bir kere daha herkese ilan ediyor ve vefalı muhatapları da bu beyan cevherlerinin tek kelimesini dahi kaçırmadan hafızalarına alıyor, sindiriyor ve ardından da yaşayarak arkadan gelenlere örnek oluyorlardı.

Söz Sultanı o gün Allah haklarından aile hukukuna kadar her konuya temas etmiş ve âdeta risaletinin özünü, usâresini ortaya koymuştu. En büyük hak Allah hakkıydı; O da bununla başlıyor, sonra da derecesine göre hemen her hakka temas ediyor; hiç olmazsa bir ima, bir işaretle her şeyi seslendirmeye çalışıyordu. İlk sözü: *"Allah'tan korkun, O'na karşı gelmekten sakının!"*[5] oluyordu.. ve arkasından da O'na itaat etmelerini tavsiye ediyordu. Aslında, Allah'a iman, O'na itaat ve saygıda bulunmak bütün insanî haklara da saygılı olmanın bir teminatı ve müeyyidesiydi. Aksine, bu esaslar kabul edilmediği takdirde diğer haklara karşı saygılı olmak da oldukça zor, hatta imkânsızdı.

Sonra dönüp bütün samimiyet ve içtenliğiyle insanlara sesleniyor; eşlerin birbirlerine karşı vazife ve sorumluluklarını hatırlatıyor; kadınların birer emanet oldukları üzerinde ısrarla duruyor; toplumun bir rükn-ü rekîni olan aile ahengiyle alâkalı esasları Allah korkusuna bağlayarak bir kere daha ihtar ediyor ve yerleşik bütün cahiliye teâmüllerini ayakları altına alıyordu.

Malın, canın, aklın, dinin, neslin korunması etrafında son sözlerini söylüyor; bu hususlarda tahşidat üstüne tahşidatta bulunuyordu. Vâkıa, söylenenler önce de söylenmiş olmaları itibarıyla bilinen şeylerdi; ama sunma tarzı, sunulan yer ve sunmadaki veda üslûbu konulara ayrı bir renk, ayrı bir desen, ayrı bir şive kazandırıyordu ve O, yepyeni bir ses ve solukla hem farklı şeylerden bahsediyor hem de âdeta öbür âlemin kenarında durmuş da insanlara ötelerden sesleniyor gibi, gönüllerde o güne kadar duyulduğundan çok farklı bir mehafet ve ürperti hâsıl ediyordu. *"İnsanlar! Rabbiniz birdir, hepiniz Adem'densiniz, Adem de topraktandır."*[6] sözleriyle sesini yükselttiğinde, çağımızın da problemi olan bir vebaya dikkatlerimizi çekiyor ve kadrini bilen basiret insanlarına da bu problemi çözmek için bir altın anahtar sunuyordu.

Bu hutbelerde, her söz, her beyan ötelere bağlanarak seslendiriliyor; herkesin bir ulu divanda iğneden ipliğe sorgulanacağı hatırlatılıyor ve herkes haklara saygılı olmaya çağrılıyordu.

Çağdaş dünya, insan haklarıyla alâkalı bir kısım konularda hâlâ emekleyedursun, İslâm, asırlarca evvel, suç ve ceza mevzuunda kanunîlik ilkesini vaz'ediyor; kesinleşmiş bir suç olmadığı takdirde kimsenin suçlu sayılamayacağını, maznunun da diğer insanlar gibi bir kısım haklarının bulunduğunu ve bunların kat'iyen onun elinden alınamayacağını; ihtimallere

binaen insanların sorgulanamayacağını; kimseye işkence edilemeyeceğini; her hakkın muhterem olduğunu; insan haklarıyla alâkalı hiçbir şeyin küçümsenemeyeceğini; kuvvetin hakkın emrine tâbi olması lazım geldiğini ve hiçbir zaman hakkın kuvvete feda edilemeyeceğini kemal-i ciddiyetle hatırlatıyor, herkesi hakka saygılı olmaya çağırıyor, her zaman hakkın hâmîsi olduğunu bir kere daha gösteriyordu.

Bugüne kadar, içtimaî, iktisadî, idarî ve siyasî hayatta kuvvet çok defa hakkın hasmı gibi davranmıştır. Kuvveti esas alan kaba kuvvet temsilcileri her zaman menfaat yörüngeli hareket etmiş, hayatı bir mücadele ve bir boğuşma şeklinde yorumlamış; bu itibarla da güçleri yettiği ve imkânları elverdiği ölçüde başkalarının hukukunu hiç mi hiç önemsememiş, hatta yer yer pek çok insanî hakları çiğnemiş ve bir çılgın gibi kılıcını göklere doğru dikmiş "Kuvvet bende!" diye haykırmıştır.

Buna karşılık hakkı esas kabul edip her şeyi ona bağlayanlar, ellerinden geldiğince, şahsî menfaati ve grup çıkarı yerine "Hak rızası" ve "fazilet" demiş yürümüş; Hak isminin değişik tecellileri sayarak bütün haklara karşı saygılı davranmış; bütün insanları kardeşleri gibi kucaklamış ve her zaman onların yardımına koşmuştur. Bunun yanında gücü yettiğince nefsânî arzularını frenlemiş ve hayatını tıpkı uhrevîler gibi duymuş ve zevk etmiş, duyup zevk etmeye çalışmış, ömrünü her zaman Cennet eksenli yaşamış ve bu sayede dünyasını da âdeta cennetlere çevirmiştir.

Dahası bu aydınlık insanlar, toplum içinde kendini güçsüz gören gayr-i müslim azınlıkların, işçilerin, çocukların, alîllerin, yolda kalmışların, işsizlerin görülüp gözetilmesi konusunda köklü ve kalıcı tedbirler almış, değişik yardım fonları oluşturmuş, bunlarla herkesin elinden tutmaya çalışmış ve günümüzde toplumun değişik kesimlerini kıvrandıran sefaletlerin pek çoğunu önleyivermişlerdir. Evet, İslâm dünyasında sadece haklara riayetle yetinilmemiş; Müslümanlara ait mal-mülk gibi şeylerde başkalarının da hakkı olduğu mülâhazasıyla hareket edilmiş, minnet ve başa kakma düşüncesine girilmeden bu haklardan bütün muhtaç ve muztarların istifade etmesi sağlanmıştır.

Biz, bize ait değerlerimizle ayakta olduğumuz sürece hep böyle inanmış, böyle yaşamış ve böyle davranmıştık. Gün gelip de, iman, islâm, ihsan gibi

önemli irtibat noktalarında kırılmalar, çatlamalar olunca, hakkın yerini bâtıl almış; kuvvet, taassup ve temerrütlerini dayatmaya başlamış; haklar çiğnenmiş; zulüm başını alıp gitmiş, her yerde kaba kuvvetin hırıltıları duyulmaya başlamış; Allah da emaneten lütfettiği kardeşlik şuurunu, emniyet hissini, şefkat duygusunu, hak saygısını çekip elimizden almış. Bir daha verir mi-vermez mi bir şey diyemem ama, O, şimdiye kadar emanette emin, iman, islâm, sabır ve hak kahramanlarına her zaman bunları veregelmişti; vaade vefa ve hakka adanmışlık ruhuyla O'na teveccüh edenleri hiç yalnız bırakmamıştı.

İsterseniz sözlerimizi merhum Âkif'in "Asr Sûresi" yorumuyla noktalayalım:

"Hâlık'ın nâmütenâhî adı var, en başı Hak,
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak;
Hani Ashab-ı Kiram, ayrılalım derlerken,
Mutlaka Sûre-i ve'l-Asr'ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük surede esrâr-ı felâh,
Başta iman-ı hakikî geliyor, sonra salâh,
Sonra hak, sonra sebat, işte kuzum insanlık,
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsran artık."

1 Bkz.: A'râf sûresi, 7/12; Sâd sûresi, 38/76.

2 Bkz.: Muhammed Hamidullah, *Mecmûatu'l-vesâiki's-siyâsiyye* s.58-64; *İslâm Peygamberi* 1/118, 170.

3 Bkz.: Buhârî, *fiten* 8; Müslim, *hac* 147.

4 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/165.

5 el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn* s.228; İbn Abdirabbih, *el-Ikdü'l-ferîd* 4/54.

6 Tirmizî, *tefsîru sûre* (49) 5; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/523.

DAR BİR ÇERÇEVEDE DİN VE VİCDAN HÜRRİYETİ

Din ve vicdan hürriyeti; herkesin istediği dini serbestçe seçebilmesi, seçtiği dinin kendisine yüklediği mükellefiyetleri herhangi bir engelle karşılaşmadan rahatlıkla yerine getirebilmesi, inandıklarını tastamam yaşaması adına gerekli olan eğitimi alabilmesi ve inanıp uyguladığı bu sistemi icabında başkalarına da anlatabilmesi şeklinde hulâsa edilebilir.

Dini sırf bir kanaat-ı vicdaniyeden ibaret görenler, hem onu ilâhî vaz'a aykırı yorumlarla tahrif etmekte hem de onun uygulanma ve tesir alanını daraltarak Allah'ın dine bağlı vaad ettiği ferdî, ailevî, içtimaî fayda ve maslahatlardan yararlanmayı engellemektedirler. Oysaki din, iman esaslarına yürekten inanmanın yanında, islâmî disiplinleri tastamam yerine getirmeyi, ahlâkî kuralları arızasız yaşamayı ve daha bir kısım ailevî, içtimaî, hukukî esasları da ihtiva etmektedir ki, bu kuralların hemen bütünü inanan insanlar için bağlayıcı birer disiplin olduğu gibi, bunlara terettüp eden sonuçlar da oldukça hayatî ve ciddîdir. Evet, ne bu esaslar kulak ardı edilebilecek türden şeylerdir, ne de sonuçları önemsenmeyecek gibi hususlardır. Dünyevî nizam ve ahenk, ferdî ve ailevî huzur ve saadet büyük ölçüde bu esaslara bağlı olduğu gibi insandaki ebediyet arzusunun cevabı ve ötedeki kesintisiz mutluluk da bunların birer sonuç ve semeresidir.

Ne var ki, dünden bugüne kimi idareler bu esasları hiç mi hiç kâle almamış; kimileri onlarla oynamış ve çerçevelerini değiştirmiş; kimileri de sık sık uygulanma alanlarına müdahale ederek düpedüz vicdanlara baskı yapmış ve insanların inandıkları gibi yaşamalarını zorlaştırmış, hatta engellemişlerdir. Bu arada, dinî kurallarla idare edilen bazı devletler, o dini benimseyen vatandaşlarına din ve vicdan hürriyeti adına belli ölçüde cömertçe davranmış görünseler de, başka din ve felsefeye inananlar için aynı şekilde hareket ettiklerini söylemek çok zordur. Ancak Müslümanlığı hakkıyla yaşayanlardır ki, her dine, her düşünceye, her hayat felsefesine karşı saygılı davranmış, bu düşünce ve sistem müntesipleriyle hep diyalog içinde olmuş, sürekli hoşgörü soluklamış ve her zaman onları şefkatle kucaklamışlardır. Aksine, Müslümanlığı doğru anlayamamış olanlar ve hangi dinden olursa olsun, yaşama felsefelerini kine, nefrete, ayrımcılığa, bağnazlığa, taassuba bina edenler, kendi

ufukları, kendi vicdanları gibi, semavîlikten gelen dinin özündeki enginliği de büzmüş, daraltmış ve felâh vesilesi sayılan bir sistemi/sistemleri iflâh etmeyen müesseseler hâline getirmişlerdir; müntesiplerini gayz, öfke ve hasetle; "ötekiler" dediklerini de –tabiî elleri ulaşıyorsa– şiddetle, cebirle, harb u darple ve daha başka pek çok vahşice yollarla...

Günümüzde, tamamen dinin devletten ayrıldığı lâik ve liberal sistemler hemen herkesin inandığı şekilde yaşamasını benimsemiş gibi görünse de, pek çok yerde dinsizliğin şiddetle iltizam edildiği, dine ve dindara karşı da olabildiğine sert ve müsamahasız bir tavır takınıldığı açıktır. Böylelerinin, bir milletin kaderine hâkim oldukları coğrafyalarda ise, sık sık huzur ve istikrarın dinamitlendiği, halka kahreden baskıların yapıldığı, hatta değişik bahanelerle toplumun tazyiklerle sindirildiği ahvâl-i âdiyeden olmuştur/olmaktadır. Buna, kaba kuvvetle vicdan hürriyetinin mücadelesi de diyebiliriz. Böyle bir mücadelenin tarihi çok eskilere dayanır. Bu tür bir çatışmada, Allah, din, peygamber kabul etmeyenlerin yanında, bazen değişik diyanet erbabı da aynı zalim silahı kullanarak münkirler gibi davranmada beis görmemiştir: Farklı dönemlerde her şeyi ırka dayayan bir kısım Yahudi idareciler kendilerinden olmayan milletlere olabildiğine sert davranmış; ötekiler dedikleri kimseleri bir türlü hazmedememiş; dahası insanlar arası barış ve emniyet vaadiyle gelen semavî bir dini, vicdanlara baskı ve savaş vesilesi hâline getirmişlerdir. Aslında böyle bir tutum, başkalarının mağduriyet ve mazlumiyetine sebebiyet vermenin yanında onların da inkırazlarıyla sonuçlanmıştır.

Esefle ifade etmeliyim ki, dünyanın diğer yerlerindeki durum da bundan farklı olmamıştır ve şimdilerde de değildir. Batı, Müslümanlarla ilk karşılaştığı andan itibaren, bir kısım bağnaz ve mutaassıp ruhanî reislerin tahrikiyle, daha önce başkalarının Hazreti Mesîh ve onun mesajına karşı aldıkları yakışıksız tavrı almış ve bu yeni din mensuplarını ezmek, hatta tarihten silmek için Haçlı seferleri tertip ederek gelip gelip bu mazlumlar coğrafyasına toslamıştır. Hem de Romalılar'ın aynı şeyleri kendilerine yapmış olmalarının izleri henüz silinmediği bir dönemde; âh o öldüren taassup ve kahreden bağnazlık..! Bu işgal ve tecavüzler, Hazreti Mesîh'in temel mesajlarıyla telif edilebilir miydi.? Ayrıca, tarih karşısında bu hoyratça saldırı ve baskılar hangi mâkul sebeplere dayandırılacaktı? Şayet bütün bunlar din adına idiyse –genelde öyle gösteriliyor– acaba bir diyanet hesabına bunca mesâvînin irtikâbı

garip değil miydi.? Elbette garipti; ondan daha garibi de bütün bunların, mesajının özü şefkat ve merhamet olan Hazreti İsa adına yapılmasıydı...

Keşke, din, iman ve vicdanlara baskı bu kadarlıkla kalsaydı; heyhât, bu dünya tarih boyu içten içe hep bir fitne kazanı gibi kaynadı ve farklı düşünce, farklı felsefe, farklı dinî yorumlar karşısında fevkalâde sert ve müsamahasız davrandı. Böyle bir hercümerç içinde saf kitleler ne düşünürdü, onu bilemeyiz ama idare eden kadroların tagallüp, tahakküm, tasallut ve taassuplarında şüphe yoktu. Öyle ki, Hıristiyanlık bir devlet dini hâline geldiği günden itibaren, idare edenler Hazreti İsa Mesîh adına muhalif gördüğü herkesi astı, kesti ve hiçbir zaman onun sevgi, hoşgörü ve afv u safh çizgisine saygılı olamadılar. Her zümre bir sürü öteki icat etti ve bütün farklı anlayış, farklı düşüncelere baskı uygulayarak Hazreti Mesîh'i hoşnut edip Cennet'e gireceği vehmiyle cinayetler işledi; hâlâ da öyle yaşayanların var olduğu söylenebilir..

Bir gün geldi, bu mütemâdî çalkantılar, bir kısım ilim adamı ve filozofları harekete geçirdi. Bunların hareket noktası: Allah'tan gelmiş bir din, insanların birbirilerini kırıp geçirmesini emredemezdi.. bu işe bir "dur!" denmeliydi. Din adına bu kavgacı yorum, bir reform veya daha değişik bir yöntemle mutlaka değiştirilmeliydi. Neticede kısmen de olsa öyle sonuçlandı: Bir taraftan peşi peşine reform hareketleri gerçekleştirildi; diğer taraftan da birbiriyle mücadele içinde bulunan din ve ilim belli sınırlara çekilerek uzlaştırma yoluna gidildi. Din ve devlet ayrımı adına ciddî adımlar atıldı. Derken, düşünce ve vicdan hürriyetinden söz edilmeye başlandı. Ne var ki, bu defa da vaz-ı ilâhî'nin yerine vaz-ı beşerî gelip oturdu.. ve din bir kere daha herhangi bir nazariye gibi büzüşüp vicdanlara hapsedildi.

Oysaki, dinî inanç aynı zamanda diyanet demekti; o, herhangi bir ideoloji veya hukukî sistemin belirlediği sınırlara göre değil, Allah'ın vaz'ettiği esaslar çerçevesinde ifâ edilince semavîliğiyle kalabilir ve işte ancak o zaman ona din denebilirdi. Evet, din hürriyeti, vicdanî bir kanaat olmanın yanında, Allah'tan geldiğine inandığımız bütün semavî esasların yaşanması, icabında onların yazıyla, sözle başkalarına da anlatılması ve ne suretle olursa olsun ona ait kuralların engellenmeden yerine getirilmesinden ibarettir. Aksine, kısmen dahi olsa, onu yaşamaya bir kısım manilerin bulunduğu veya "şu alan-bu alan" mülâhazasıyla diyanete sınırlar konmaya çalışıldığı bir yerde din ve vicdan hürriyetinden söz etmek mümkün değildir.

Bugün Batı dünyası upuzun bir hercümerç yaşadıktan sonra belli ölçüde de olsa kendi problemlerini dinin dünyaya, dünyanın da dine karışmamasını ifade eden "lâisizm" kavramıyla halletmiş gibi görünüyor. Ne var ki, bu dünya onu hiçbir zaman cerh edilmez bir inanç sistemi ve bu konuda bütün problemleri çözebilecek biricik esas olarak da görmedi/görmemekte. O, menşei olan bu dünyada sırf bir uzlaşma yöntemi, din ve vicdan hürriyetinin de teminatı şeklinde algılanmaktadır. Bunun böyle yorumlandığı ülkelerde, o gün-bugün din lâisizmle, o da diyanetle çatışmaya girmeden şöyle-böyle birbirlerine destek olagelmektedirler. Bugün hâlâ bazı ülkelerde, lâiklik, dine, diyanete baskıya vesile yapılıyorsa bu, ya onun ilmî bir tarifle ortaya konamayışından, ya uygulayıcıların dinsizliğinden veya bazı ülkelerde yabancı servislerin kargaşa çıkarmak istemelerinden kaynaklanmaktadır ki -bu kabîl durumların söz konusu olduğu bir kısım- karanlık coğrafyalarda din ve idareler arasındaki kavga daha bir müddet sürüp gideceğe benzer. Şüphesiz bunda İslâm'ın karakteristiğinin önemli bir faktör olduğunu da göz ardı etmemek icap eder. Ne var ki, eğer o, kendi hususiyetleri nazara alınmadan bir kısım yabancı kavramlarla telif edilmeye çalışılarak kendi ruhuna aykırı yorumlara tâbi tutulur, semavîliğine dokunulur ve reform türünden değişik hezeyanlara girilecek olursa insanlık çapında çok ciddî problemlere sebebiyet verilmiş olur.

Her şeyden evvel İslâm, çok sağlam ve birbirinin lâzımı inanç esasları üzerine oturtulmuş mükemmel bir ibadet ve ahlâk sistemi, akıl ve vahiyle müeyyed bir ruhî hayat yolu, vicdanların beklentilerine cevap teşkil eden bir Cennet ve ebedî saadet anahtarı, ferdî, ailevî ve içtimaî problemlerin çözümünde bir "zîc-i semavî" ve kusursuz bir iktisadî ve idarî disiplinler mecmuasıdır. Bütün bunları görmezlikten gelmek ona ihanet, müntesiplerine de apaçık haksızlık demektir ki, ona inanan kimseler değişik baskılarla bütün bütün susturulsalar da, içten içe hep homurdanacak, bu ihanet ve bu haksızlığı kat'iyen affetmeyeceklerdir.

Aslında, İslâm'ın yukarıdaki hususlarla alâkalı emir ve tavsiyeleri, içtimaî barışı sağlaması, milletler arası diyalog ve hoşgörüyü gerçekleştirmesi, sesinin ulaştığı hemen her yerde genel emniyete katkısı açısından fevkalâde önemlidir. Bugün onun bu gücünden istifade etmeyi düşünmeyenler, gelecek nesillerin şirâzeden çıkmış bir kitabın parçaları gibi sağa-sola saçılması karşısında

ellerini dizlerine vurup inleyeceklerdir ama iş işten geçmiş olacaktır.

Keşke milletle alâkalı konularda, onun örf, âdet ve gelenekleri nazar-ı itibara alınarak ona göre plânlar, projeler üretilebilseydi.! Keşke şu köklü millet bir kısım yamuk yumuk ideolojilerle uyutulmaya çalışılmasaydı.! Keşke dine, diyanete bağlılığından dolayı bazı kimseler baskı altına alınmasaydı ve bu mübarek milletin her ferdi vicdan hürriyetine karşı saygılı olabilseydi..!

Bir zamanlar bizim, İslâm gibi yüce bir dinimiz vardı –eksik-gedik yaşanmasına rağmen hâlâ da var– bu din gelmiş-geçmiş bütün edyân-ı semaviyenin ruhunu, özünü, usaresini mündemiç, câmi', kâmil, evrensel bir dindi; hiç şüphesiz onun câmiiyet ve kâmiliyetinin en önemli yanlarından biri de geçmişteki bütün hak din ve peygamberleri kabulüydü. O, bütün bu din müntesiplerini "Ehl-i Kitap" unvanıyla özel bir konumda ele alıyor; hususî tevcihlerde bulunuyor ve onlara farklı statüler tanıyordu; tanımakla kalmıyor, bu konuda vaz'ettiği kuralları hemen uygulamaya koyuyordu.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tâ baştan itibaren değişik din mensuplarına fevkalâde bir müsamaha ile yaklaşmış, bu hususta olabildiğine yumuşak davranmış, arkasındakileri o istikamette sürekli motive etmiş ve onları ümmet-i vasat (örnek millet) olmanın hakkını edâ etmeye çağırmıştı. Müslümanlar her zaman bu çağrıya uymuş, bazı dönemlerdeki bir kısım dar görüş ve dar vicdanların sert ve bağnazca tutumları istisna edilecek olursa, hep hoşgörülü davranmış, başkalarının farklı inanç ve felsefelerine saygılı olmuş ve kat'iyen düşünce, inanç ve diyanetlerinden ötürü kimseye baskıda bulunmamışlardı; bulunamazlardı da, zira, Kur'ân onlara *"Dinde zorlama yoktur; hak, bâtıl birbirinden ayrılmış ve gerçek bütün vuzûhuyla ortaya çıkmıştır."*[1] diyerek nasıl davranmaları gerektiğini apaçık belirtmiş, şu veya bu şekilde inhirafa düşmelerine hiç mi hiç meydan vermemişti.

Evet, yukarıdaki âyet, dinde ikrâh olmadığını/olamayacağını ifade ederek, düşünce ve inanç konusunda istidlâl ve ikna metodlarını nazara veriyordu. Ayrıca âyete "İkrâh dinde yoktur." şeklinde mânâ verenler de olmuştur ki; o da neye ve hangi hususa dair olursa olsun, dinde zorlama söz konusu olamaz demekti. Her şeyden evvel mesele, dinin tarifi çerçevesinde ele alındığında onun kat'iyen cebre dayanmadığı ve tamamen ihtiyarî bir konu olduğu görülecektir. Dahası, yukarıdaki tevcihe bağlı denebilir ki, din, insanları ne

herhangi bir diyaneti ne de dünyayı kabule zorlar. Esasen hak-bâtıl, hayır-şer, nur-zulmet, iman-küfür, hidayet-dalâlet birbirinden ayrıldıktan sonra değişik türden baskı ve dayatmalar hem insana hem de insanın iradesine karşı apaçık bir saygısızlık demektir.

İslâm tarihinde, dini kabulün semeresi mutlak saadet olduğu halde لَٓا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ[2] mantukunca dine girme mevzuunda hiç kimseye karşı cebir ve şiddet kullanılmamıştır. Aksine din, başkalarını ikrâhtan korumayı taahhüt etmiş ve herkesin rahatça kendi dinini yaşayabilmesini teminat altına almıştır. Dahası din, başkalarına baskıyı hem insana hem de dinin ruhuna saygısızlık kabul etmiştir; insana saygısızlıktır, zira o, irade sahibi hür bir varlıktır ve dilediğini yapabilmesi de diğer varlıklar arasında farklılığının en belirgin derinliğidir. Dine karşı saygısızlıktır, zira iman samimiyete dayalı ve kalbin kabulüne vâbeste bir iz'an işidir. Kalblerde kabul görmeyen iman da, amel de makbul değildir. Evet, değişik baskılarla insanlara kabul ettirilen iman iman olmadığı gibi böyle bir iman taşıyan kimse de mü'min değildir. Olsa olsa o bir münafik, amel adına ortaya koyduğu davranışlar da birer göstermeliktir.

Ayrıca din, insanların kerih görecekleri bir sistem, bir müessese değildir ki, ikrâh söz konusu olsun. O herkesin severek kabullenebileceği bir hayırlar ve güzellikler kaynağıdır. Bu itibarla da, dini ve dinî meseleleri başkalarına medenîce anlatma yerine baskı uygulama, dinden nefret etmeye sebebiyet verir ki, bu da ona karşı apaçık bir hürmetsizlik demektir. Kur'ân dinde ikrâh olmadığını/olmayacağını hatırlattığı aynı yerde "Hak-bâtıl birbirinden ayrılmıştır." diyerek konuyu âfâkî ve enfüsî delillere, peygamberlerin mesajlarına, her biri bir iman kahramanı mürşidlerin beyanlarına havale etmek suretiyle bize istidlâl yolunu, peygamberler vesâyetini, İslâm'ı tam yaşayan insanların rehberliğini salıklar.

Bunu çok iyi anlayan atalarımız dinlerini, diyanetlerini anlatma konusunda istidlâl ve ikna metodlarını kullanmış ve hiçbir zaman başkalarını kendi düşünce ve inançlarını kabule zorlamamışlardır; zorlamamışlar ve herkes inandığı gibi yaşamış, rahatlıkla kendini ifade edebilmiş, adlî ve idarî hiçbir problemle karşılaşmamıştır. Bu hoşgörü atmosferinde, müşrik, Yahudi, Hıristiyan veya başka herhangi bir düşünce ve felsefeye inanan kimse, din ve vicdan hürriyeti açısından hiçbir baskıya maruz kalmamış, yurdundan-

yuvasından edilmemiş, mahkemelerde süründürülmemiş; isteyen istediği dini seçmiş, ahdinde durmak ve vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirmek şartıyla her zaman sıyânet görmüş ve hep korunup kollanmıştır. Günümüzde olduğu gibi, o gün de ahdini bozanlar, vatandaşlık mükellefiyetlerini yerine getirmeyenler, ülkeyi bölüp parçalamak isteyenler, meşru sisteme açıkça başkaldıranlar, terör eylemlerine girenler, değişik ad ve unvanlar altında fesat çıkaranlar, gelip gelip kaba kuvvetle milletin tepesine binenler hukuk dairesi içinde cürümlerine göre cezalandırılmış ve devletin güvenilirliği sağlanmıştır.

Müslümanlıkta, düşünce ve vicdan hürriyeti açısından böyle davranıldığı gibi, ibadet ve muamelât konularında da kat'iyen ikrâha geçit verilmemiştir. Dahası İslâm, başkalarıyla savaş içinde bulunulduğu durumlarda dahi, vatandaşlığı kabul edip vergisini verme taahhüdünde bulunanları vatandaş kabul etmiş ve asla dinine, diyanetine karışmamıştır. Savaşta ısrar edenlere de, yenik düştüklerinde zimmet hakkı tanımış, kendi vatandaşlarından aldığı gibi onlardan da belli bir vergi almış ve onları da vicdanlarıyla baş başa bırakmıştır. Bundan başka o, gelip gönül rızasıyla vesâyetine girenlere din ve vicdan hürriyeti adına nasıl davranmışsa, harp mağluplarına karşı da aynı kuralları uygulamış ve onları, devlete, millete zarar vermeme kaydıyla bütün tasarruflarında serbest bırakmıştır.

İslâm'ın din ve vicdan hürriyeti adına sergilediği bu engin hoşgörü sadece vesâyetine dehâlet edenlere de münhasır değildir; o bütün dünyada aynı değerleri koruyup kollamanın da takipçisi olmuştur; mağdurun imdadına koşmuş, mazluma yardım etmiş, düşeni tutup kaldırmış ve her yerde hakkı ikame etme arkasında koşmuştur. Dahası, onun maddî mücadelesi dahi, insanları cebir, şiddet ve ikrâhtan koruma edâlıdır. O, elinin ulaşabildiği hemen her yerde, vicdanlara baskı yapılmasına karşı çıkmış; imanın gönül rızasıyla kabul edilmesine zemin hazırlamış; yerinde bir pakt olarak ve yerinde münferiden bir kısım mazlum milletleri rızaları hilafına herhangi bir dine, bir düşünceye, bir felsefeye veya bir ideolojiye zorlamaya müdahale etmiş; gücü yetiyorsa her türlü cebir ve şiddeti önlemiş ve onlara başkalarına zarar vermeme kaydıyla, istediği yolu yöntemi seçebilmenin garantörü olmuştur. Bu da İslâm'ın, muhtelif milletlerden meydana gelmiş geniş bir câmiada umumî sulh ve sükûnu sağlaması, gönüllerde bütün peygamberlerin temel mesajlarına karşı hürmet hissi uyarması ve böylece herkesin konumuna saygılı olmayı bir

kısım mâkul ve kalıcı sebeplere bağlaması demektir ki fevkalâde önemlidir.

İslâm'ın din ve vicdan hürriyeti adına insanlığa vaad ettiği şeyler herkesin görüp anlayabileceği şekilde gayet açık ve nettir. Zannediyorum bu konuda tarihe kuşbakışı bir göz atma yeterli olacaktır: Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) döneminde azınlıklara tanınan din ve vicdan hürriyeti, Râşid Halifelerce de kemâl-i hassasiyetle üzerinde durularak herhangi bir inhirafa meydan verilmeden tamı tamına uygulanmıştır. Sonraki dönemlerde de milimi milimine bu örnek uygulamalara hep sadık kalınmıştır. Işık çağından Emevî, Abbasî ve Osmanlılara kadar –çok azı müstesna– bütün idareciler azınlıkları, inançlarını koruma, diyanetlerini yaşama, ayin ve yortularını hiçbir engele takılmadan rahatlıkla icra edebilme, çocuklarına istedikleri gibi eğitim verme, mevcudiyetlerini devam ettirme adına değişik vakıf ve cemiyetler etrafında bir araya gelme, eski mâbetlerini onarma, yeni mâbetler kurma... gibi bütün vatandaşlık haklarından yararlandırmış, ülkenin genel düzeniyle alâkalı kanun ve nizamlara uymanın dışında kendilerinden hiçbir şey istememiştir.

Şam Emevîleri ve Abbasîler'den sonra Endülüs Müslümanları ve Osmanlılar da bu hususta parlak birer örnek sayılırlar. İlimde, irfanda Batı'ya çok şey kazandıran bu insanlar Rönesans'a giden yolları açmanın yanında mehâsin-i medeniyetin de ilk mimarları olarak tarihe geçmişlerdir; dinlerini yaşamış, kimsenin diline, dinine ilişmemiş ve asırlarca ütopyaları aratmayan bir idare şekli sergilemişlerdir. Ama ne acıdır ki, dünyayı ışığa gark eden bu aydınlık ruhlar, devletleri yıkıldıktan sonra katı bir Haçlı mülâhazasıyla kılıçtan geçirilmiş ve onlardan bir tek ferde dahi bölgede yaşama hakkı verilmemiştir. Aslında Balkanlar'dan Kuzey Afrika'ya, Mısır'dan Mağrib ülkelerine kadar işgal edilen bütün İslâm coğrafyasında da hep aynı mezâlim irtikâp edilmiş ve aynı baskılar uygulanmıştır: Müslümanların civanmertliklerine karşılık işgalci güçler bölge halkını ezmiş, sömürmüş, gelip gelip idarelerine karışmış; yerinde kendi piyonlarını işbaşına geçirmiş, yerinde ambargolar uygulamış ve hiçbir zaman din ve vicdan hürriyetine saygılı olmamışlardır.

Bütün bunların, birbirinden farklı iki medeniyetin din ve vicdan hürriyeti konusundaki tutumlarını aksettirmesi bakımından iyi birer örnek teşkil ettiği/edeceği kanaatindeyim. Bir dönemin insanlarını sorgularken yeni yeni kavga unsurları icat etmenin ve bazı hissiyatları tetiklemenin yararlı olmadığını

biliyorum; ancak, bir medeniyetin mehâsinini vurgularken diğerinin de mesâvîsine dikkat çekmek önemli bir esas olduğu gibi, dün o mesâvîyi irtikâp edenlerin eski huylarından vazgeçmeyip bugün dahi aynı şeyleri yapıyor olmalarını hatırlatmanın da bir vecîbe olduğunu düşünüyorum.. bu çerçevede olsun böyle bir hususu ihtar etme, haricî ve dahilî zalimleri, vicdan hürriyeti tanımayan kaba ve ham ruhları uyarır mı, uyarmaz mı bilemeyeceğim ama böyle davranmanın bir sorumluluk gereği olduğunda da benim şüphem yok...

1 Bakara sûresi, 2/256.

2 *"Din için dine sokmaya matuf ikrah yoktur."* (Bakara sûresi, 2/256)

ADALET

Dengeli olma, aşırılığa düşmeme, herkesin ve her şeyin hakkına riâyet etme, zulme girmeme mânâlarına gelen “adl” ve “adalet”, İslâm dininde ahlâkî ve hukukî yanlarıyla fevkalâde önemli bir esastır. Kur’ân ve Sünnet bu esas üzerinde ısrarla durur, mü’minleri ona riâyet etmeye çağırır ve onun Allah’a bir yaklaşma yolu olduğunu sık sık vurgular.

Adaletin ahlâkî ve hukukî mânâsına geçmeden önce, İslâm hukemâ ve mütefekkirlerinin onu nasıl yorumladıklarını görmekte yarar var. İslâm ulemâsı ve Müslüman düşünürler –İbn Miskeveyh’ten Bediüzzaman’a– insanda üç ana kuvvetten bahsedegelmişlerdir: Kuvve-i akliye (aklî meleke), kuvve-i şeheviye (şehvet dinamiği), kuvve-i gadabiye (öfke hissi)[1] ki, bazıları bunlardan kuvve-i akliye’ye kuvve-i melekiye, kuvve-i şeheviye’ye kuvve-i behîmiye veya nefs-i emmâre, kuvve-i gadabiye’ye de kuvve-i sebuiye demeyi tercih etmişlerdir.

Fonksiyon itibarıyla kuvve-i akliye, belli ölçüde de olsa hakikatleri görüp bilmenin, iyi-kötü her işin neticesini idrak etmenin, maslahat ve mefsedetleri birbirinden ayırmanın önemli bir esası; kuvve-i şeheviye, arzu, istek, iştiha, lezzet ve cismânî hazların ana unsuru; kuvve-i gadabiye ise, kin, nefret, hınç, hiddet, dargınlık, kızgınlık ve atılganlığın biricik kaynağı kabul edilmiştir.

Kuvve-i akliye’nin ifrat (aşırı) hâline, hakkı bâtıl, bâtılı hak gösterme, safsataya girme ve şarlatanlıkta bulunma mânâsında “cerbeze”; tefrit durumuna, hiçbir şeyi doğrudürüst anlayamama, en basit şeyleri dahi idrak edememe anlamında “gabâvet” ve “hamâkat”; mûtedil olanına da, herkesin gücü ölçüsünde eşyâ ve hâdiseleri olduğu gibi bilme, mâhiyet-i nefsü’l-emriyelerine uygun değerlendirip resmetme, lehinde ve aleyhinde olan, olması muhtemel bulunan şeyleri birbirinden ayırma keyfiyetine de “hikmet” denegelmiştir.

Kuvve-i şeheviye’nin ifrat hâline, tamamen ar ve hayâ hislerinden sıyrılarak, her türlü saygısızlığı, her çeşit küstahlığı irtikâp edecek kadar kayıtsız davranma anlamında “fisk u fücûr”; aklın ve şer’in tecvîz ettiği ilâhî nimet, lezzet ve zevklerden dahi kat-ı alâka etme, hissiz ve hareketsiz kalma mânâsındaki şekline “humûd”; behîmî hislerin inkıyad altına alınması, gayr-i meşru arzu ve iştihalara iradî olarak kapalı kalmanın yanında meşru dairedeki zevk ve lezzetlere istek izhar etme diyeceğimiz tavra da “iffet” demişlerdir.

Kuvve-i gadabiye'nin ifrat hâline, âkıbeti düşünülmeden, sonucu hesaba katılmadan, ölçüsüzce ve muhâkemesizce altından kalkılmayacak işlere girişme ve âkıbeti mutlak felâket tehlikelere kendini salma mânâsında atılganlığa "tehevvür"; tefrit durumuna, korkulmayacak şeylerden dahi korkma, sürekli vehimlerle oturup kalkma ve değişik paranoyalarla hayatı yaşanmaz hâle getirme anlamındaki sapkınlığına "cebânet"; korkulacak şeyler karşısında tedbirli ve temkinli davranma ve esbabda kusur etmeden ciddî bir soğukkanlılık içinde, korkulacak hususları herhangi bir telâş ve endişeye kapılmadan savmaya çalışma anlamındaki yiğitçe duruşa da "şecaat" demişlerdir ki, "adalet" denen şey de, işte bu üç faziletin imtizâcından hâsıl olan ve "sırât-ı müstakim" unvanıyla da anılan dengeli olmanın mübeccel adıdır.[2]

Aslında bütün insânî kemâlât ve fezâilin asılları da kabul edilen bu hususlar, ahlâkî mânâsıyla adaletin de ruhu, özü, esası ve nüveleri sayılırlar. Bu ruh, bu öz ve bu esasların anlaşılamadığı ya da kavranamadığı yerde ne o adaletin nazarîsinden ne de ferdî, ailevî ve içtimaî yaşanan ve uygulananından bahsetmek mümkündür.

Fakîhlerin adalete bakışı biraz daha farklıdır; onlara göre âdil olma, büyük günahlardan kaçınıp küçüklerinde de ısrar etmemenin yanında her zaman istikamet peşinde olmaya bağlıdır ki, bunu, hasenâtın seyyiâta gâlip gelmesi şeklinde de yorumlamak mümkündür. Hususî anlamda ihkâk-ı hak, ibtâl-i bâtıl etmeye ve hakkı tutup kaldırmaya da adalet denegelmiştir. Fukahâ ve büyük çoğunluğu itibarıyla diğer ulemâ, adaletin mutlak zikredildiği her yerde, daha ziyade onu birinci şıktaki şekliyle anlamışlardır ki, ikincisinin zıddı zülüm olduğu gibi bunun zıddı da fisk u fücûrdur.

Ayrıca fukahâ, uygulama alanı itibarıyla da adaleti ikiye ayırmışlardır:

1. Hiçbir zaman hiçbir şart karşısında değişmeyen, neshe uğramayan, zaman ve konjonktüre bağlı bulunmayan mutlak adalet ki, iyiliğe iyilikle karşılık verme, hayra hayırla mukabelede bulunma, zulmün büyüğünden de küçüğünden de uzak durma… gibi kısmen de olsa insan aklının iyi ve güzel olduğunu idrak edebileceği hususlar bu türün örneklerinden sayılırlar.

2. İyi, güzel ve yararlı olduğu Şer'-i Şerif'in açmasıyla kavranabilen itibarî ve izafî adalet ki, kısas, diyet ve diğer cürümlere, cinayetlere terettüp eden cezalar ve onların miktarları gibi hususlar da bu kısmın misallerindendir. Bu

kabil cürüm ve cezalar arasında adalet nisbetini kavramanın bir mizanı olmadığı gibi, böyle bir konuda mantık ve muhâkemeye dayanarak isabetli bir karara varmak da mümkün değildir. Bazı hikmet ve maslahatlar nazara alınarak doğruya yakın bir şey ortaya konsa da, yüzde yüz isabet edildiği kat'iyen söylenemez. Bir başka zaviyeden adalet-i izâfiye, adalet-i mutlakanın hilafına olarak, umumun hukuk ve selâmetinin söz konusu olduğu yerde bazı fertlerin haklarına riayet edilmeyeceği şeklinde yorumlanmıştır ki, bu da İslâm Tarihi'nde çokça başvurulagelen bir konu olarak bilinmektedir.

İslâm dini, gelmiş geçmiş edyân-ı semâviye arasında ferdî ve içtimâî adaleti en belirgin şekilde ortaya koyan ve bir saat adaletle hükmetmeyi altmış sene ibadete denk tutan, hatta ondan daha hayırlı sayan bir dindir. Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Sahîha'da adaleti emreden pek çok âyât ve ehâdîs-i şerife göstermek mümkündür:

"Allah, size âdil olmayı, (insanlara) ihsanda bulunmayı ve akrabaya bir şeyler vermeyi emreder."[3]

"Allah emanetleri ehline tevdî etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi ister."[4]

"Ey iman edenler! Hak'tan yana olun ve her işinizde adaleti gerçekleştirmeye çalışın.. her zaman adaletin şahitleri ve temsilcileri olmaya bakın.. herhangi bir zümreye karşı içinizde hissettiğiniz kin ve nefret sizi adaletsizliğe sürüklemesin; âdil davranın ki, takvaya en yakın davranış da budur."[5] ve

"Bana, sizin aranızda adaletle hükmetmem emrolundu."[6] türünden pek çok âyet-i kerime adaleti emrettiği gibi;

"Zalimler yakın bir gelecekte nasıl bir değişimle devrilip gideceklerini görüp bileceklerdir."[7]

"Ahâlisi ıslahçı ve hukuka riâyetkâr olduğu sürece senin Rabbin o beldeleri helâk edecek değildir."[8]

"Biz ahâlisi kendini zulme salmış karyelerden başkasını helâk etmeyiz."[9] gibi bir hayli âyât-ı beyyinât dahi adaletin zıddı olan zulmün çirkinliğini ve zalimlerin sû-i âkıbetini hatırlatmaktadır.

Bu itibarla denebilir ki, bir milletin beka ve devamı için sadece dinî ve millî hislerin canlı olması yeterli değildir. Dinî hayatın ve millî heyecanın yanında adalet ve hakkaniyet duygusunun yürekten duyulup yaşanmasına da ihtiyaç vardır. Bu husus şimdiye kadar gelmiş geçmiş milletlerin hayatında değişmeyen bir esas olduğu gibi bundan sonra da her gün biraz daha artan önemiyle hep devam edecektir.

Bugüne kadar insanlar, âdil ve hakperest oldukları nispette geleceklerini teminat altına almış, zıll-i zalîl-i ilâhî'de hayat ve hâkimiyetlerini devam ettirmiş, cânib-i ilâhî'den hep iltifatlar almış ve teveccühler görmüşlerdir; aksine, adaleti suistimal edip haknâşinas davrandıklarında da sürekli tokatlanmış, te'dip görmüş ve yalnızlığa itilmişlerdir.. hâl-i âlem buna en büyük şâhittir: Dün Müslümanlar hakkı çiğnedi, adalet ve istikamet duygusunu yitirdi, bugün de Allah onlara zalimleri musallat etti ve hepsini cezalandırdı. Haksızlığı irtikâp eden onlardı, cezalandırılanlar da onlar oldu. *"Şu bir gerçek ki, zerre kadar dahi olsa Allah kullarına zulmetmez."*[10] Zulmeden, kulların kendileridir. Kur'ân-ı Kerim, onlarca âyetinde *"Biz onlara zulmetmedik, onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı."*[11] diyerek haddini bilmezliğin ve haksızlığın gerçek adresini gösterir ve her çağdaki muhataplarını teyakkuza çağırır. Onun sık sık, *"Kendilerine verilen öğütleri kulak ardı edip unutunca, içlerinden, onları kötülüklerden alıkoymaya çalışanları kurtardık, zulmedenleri de, fıskı itiyat hâline getirdiklerinden dolayı derdest edip yoksulluk azâbıyla kıvrandırdık."*[12] *"Kasem olsun ki, Biz sizden evvelki nesilleri, kendilerine apaçık âyetlerle nebîler gelmesine rağmen zulümde ısrar ettiklerinden ötürü, iman etme ihtimali kalmadığı için helâk edivermiştik."*[13] ve *"Biz zulme gömülmüş nice kentleri kırıp geçirdik de, sonra onların yerine başka milletler yarattık."*[14] gibi âyetlerle bu tür tarihî tekerrürler devr-i dâimlerini hatırlatması hep bu mülâhaza itibarıyladır.

İnsanlar, hem Rabbilerine, hem nefislerine, hem de halka karşı adalet ve istikamet içinde bulunmakla mükelleftirler. Cenâb-ı Hakk'a karşı adalet ve istikamet, O'nun vaz'ettiği kurallara uyarak, emir ve yasakları mevzuunda kılı kırk yararcasına titiz hareket ederek; nefsine karşı âdil olma, kendi şahsına ve aile efradına, emanete riâyet hassasiyetiyle muamelede bulunup ifrat ve

tefritlere düşmeden her şart altında hayatını îtidal içinde sürdürerek; halka karşı adalet ise, her hususta onların haklarını gözetip onlara her zaman hayırhah bir yol arkadaşı gibi davranarak gerçekleşebilir.

İşte bu şekilde hem hukukullah hem de kul haklarına, tâbir-i diğerle hem hukuk-u âmme'ye hem de ferdî haklara riâyet edilmiş olur. Aksine, bu haklara riâyet edilmediği takdirde umûmî âhenk temelden sarsılır; ihtilâller baş gösterir ve her yanda hercümerç yaşanmaya başlar; Cenâb-ı Hak da bir kısım zalimlerin eliyle onları cezalandırır; sonra döner o zalimlerden de intikam alır. Bugüne kadar hiç değişmeden âdet-i ilâhî hep böyle cereyan edegelmiştir. Bu arada fevkalâdeden inayetler de olmuştur ama, bunlar rahmetin gazaba sebkati esprisine bağlı sürpriz teveccühlerdir ve temâdîleri de O'nun ekstradan inayetlerine vâbestedir.

Allah, yaratırken her şeyi olabildiğine dengeli ve âhenkli yaratmıştır. Varlığın her yanında, bir kısım temayüllerden, sevklerden, insiyaklardan söz edilse de canlı-cansız her nesnenin arkasında o kâhir kudretin adl u âhengi gözettiği açıktır. Bakış zaviyesini iyi belirleyip eşyâ ve hâdiselerin arka plânını görebilenler için bütün kâinat, umum mevcudât, topyekün ekosistem sürekli adalet ruhuyla soluklanıp durmakta ve her nesne hâl, nizam ve maslahat diliyle Hak ismini haykırmaktadır. İnsanoğlu ise, yaratılışındaki farklılık ve fâikiyete binaen bu örfâneye kendi hür iradesi ve kendi plânlarıyla iştirak etme durum ve konumundadır. Bu, onun farklı donanımına göre özel bir tevcih sayılmasının yanında aynı zamanda, çok zor bir sorumluluk da demektir ki, "Meşakkat ölçüsünde üstün pâyeler elde edilir."[15] fehvâsınca o iradesinin hakkını yerine getirdiğinde kendisine vaad edilen öyle şeyler vardır ki, onlara nisbeten o yolda verdiği ve o uğurda harcadığı enerji oldukça önemsiz kalır. Evet, altından kalkılamaz bir iş değildir iman ve İslâmiyet'le Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ve tekvînî emirlerle teşrîî direktifler arasındaki mutabakatı keşfedip ortaya çıkarmak; ama gel gör ki, dünden bugüne oldukça kolay görünen böyle bir işi başaran tevfik erlerinin yanında onların yüz katı haybet ve hüsran yaşayanlar da olmuştur, hem de göz göre göre. Dün ve bugün Hakk'a teveccüh ederek iman ve İslâmiyet'i duyup yaşama şeklinde olsun iradesinin hakkını eda edemeyen o kadar bahtsız kimseler gelip geçmiştir ki, böylelerini düşününce insanın kendi kendine: "Meğer 'eşref-i mahlûkat' sayılan bu insanlar arasında

ne kadar da özünden, mâhiyetinden habersiz kimseler varmış...” diyesi geliyor...

* * *

İnsanlık, var olduğu günden beri yüzü Yaratan’a müteveccih, kulağı her zaman O’nda, mantık ve muhakemesiyle de O’nu duyma, O’nu tanıma, O’nun mârifeti arkasından koşma ve emirlerini yaşamaya âmâde bulunduğu sürece hep dengeli düşünüp dengeli davranmış, varlığın bir parçası olduğu şuuruyla sürekli itidâl soluklamış ve adaletin temsilcisi olmuştur. Aksine körler, sağırlar gibi O’ndan habersiz ve bir mânâda kopuk yaşadığı dönemlerde de mütemâdiyen tenâkuzlar içinde bocalayıp durmuş, ifrattan tefrite, tefritten ifrata gel-gitler yaşamış ve bir türlü belini doğrultamamıştır: Bazen cesedini ruhundan koparmış ve ömrünü cismâniyetinin gayyalarında geçirmiş.. bazen de “ruh” demiş bütün fizikî mülâhazalara sırtını dönerek mağaradakiler gibi gölgelerle oynamış. Yer yer bütün himmetiyle dünyaya yönelerek öteleri tamamen hesap dışı bırakmış.. zaman zaman da kendi hayalinde oluşturduğu farklı bir öteler anlayışıyla bu dünyayı bütünüyle defterden silip atmış; atmış ve hiçbir zaman küllî (bütüncül) bir nazarla bakamamış varlığa, onun perde arkasına; hâdiselere ve onların ifade ettikleri gerçeklere. Kuramamış, koruyamamış madde ve mânâ arasındaki dengeyi, dünya ve ukbâ mabeynindeki âhengi; kuramamış ve koruyamamış da şu güzel, oldukça sevimli ve her şeyi yerli yerinde; zerreden sistemlere, canlılardan câmidlere en küçük daireden en geniş âlemlere kadar bütün kâinatları bitip tükenme bilmeyen bir çatışma arenası şeklinde tahayyül etmiştir. Ruhunda hemen her zaman bir denge problemi yaşamış ve o müstesnâ konumuyla çelişip durmuştur.

İslâm, birbirinden farklı, birbirine ters ve bağrında bir hayli de çatışma unsuru bulunduran bütün bu ifratlara ve tefritlere karşı –sırrı onu gönderene ait– bir denge ve adalet mesajıyla geldi; geldi ve teâruzları, tenâkuzları bertaraf ederek kendi evrensel âhengini tesis etti. Bu, bir mânâda o güne kadar devam edegelen aşırılıklara bağlı çatışmaların da sona ermesi demekti. Evet bu yeni din, bütün maddî-mânevî güçleri, dünya ve ukbâ hakikatini, fizik ve metafizikle alâkalı gerçekleri bir vâhidin değişik yüzleri ve derinlikleri gibi görüyor; kâinat, insan ve hayatı doğru okuma üzerinde ısrarla duruyor ve her hususta insanlığa bir tevhid mesajı sunuyordu.

İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân bir taraftan *"Bütün mülk elinde bulunan Allah'ın şanı ne yüce, hayrı, bereketi de ne sınırsızdır.. ve O her şeye kâdirdir."*[16]

"Her şeyi yaratıp bir nizama bağlayan ve her nesneyi farklı farklı ölçülerde takdir buyuran da O'dur."[17]

"O, yeryüzünde sabit dağları yerleştiren ve oraya bereketler ihsan eden, sonra da dört zaman parçası içinde her isteyenin isteğine denk rızkını tayin ve takdir buyurandır."[18]

"O, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin istifadeniz için yaratmıştır."[19] gibi pek çok âyetiyle bizi fizik âlemi ve onun içine serpiştirilen ilâhî nimetler arasında dolaştırarak şükür ve minnet hislerimizi şahlandırıp icraât-ı sübhâniyesini temâşâya davet etmenin yanında; *"Andolsun ki insanoğlunu Biz yarattık. Nefsinin ona neler fısıldadığını (veya vesvese verdiğini) de Biz biliriz."*[20]

"Rabbin şöyle buyurdu: Bana dua edin ki, Ben de kabul edeyim."[21]

"Şüphesiz sizin Allah karşısında en şerefliniz takvaca en ileri olanınızdır."[22]

"Mal, mülk, çoluk-çocuk.. gibi şeyler dünya hayatının süsü-zinetidir; bakî kalacak olan salih ameller ise, Rabbin katında hem sevap hem de ümit bağlama açısından daha hayırlıdır."[23] türünden yüzlerce âyât-u beyyinâtıyla da nazarlarımızı mânâya, öze ve insan olarak âkıbetimize çevirerek hep denge ve itidâl üzerinde durmaktadır. Zira o Kur'ân'dır ve değişmemiş Allah kelamı olma farklılığıyla da bütün bu işlere yetecek en güçlü kaynak ve en parlak mesajdır.

Evet o, âlemşümul prensipleri ve ihtiva ettiği semavî disiplinleriyle topyekün beşeriyete seslenirken kâinat, eşya, hâdiseler ve insan yapısının farkında olarak seslenir: Bilir varlığın mahiyetini; insanoğlunun değişik derinliklerini; onun arzu, istek ve zaaflarını, ihtiyaç, emel ve beklentilerini; bilir ve onu, Hak rızasına, kendiyle barışıklığa, varlığı okumaya, Yaratan'ın emirlerine uymaya çağırırken asla olmazlarla karşı karşıya getirmez; tâkatini aşan sorumluluklarla ezmez; kat'iyen ona şaşkınlık yaşatmaz ve onu kendi

darlığıyla baş başa bırakmaz; bırakmaz da ona yakınlardan daha yakın olduğunu, gözü her zaman onun üzerinde bulunduğunu, istidat, konum ve donanımına göre bu özel muhatabını farklı bir âkıbete hazırladığını hep ihsas eder.

Vakıa insanoğlunun tabiat ve cismâniyeti itibarıyla kural tanımaz bir yanı da vardır; onca fâikiyetine rağmen hep serâzât yaşamak ister.. çok defa hırs ve arzularını takip eder.. şuna-buna zulüm ve haksızlıkta bulunur, bazen hak ve hukuk tanımaz olur.. ve böylece zulüm ve haksızlık, sonra bunlara aynıyla mukabele gibi değişik fâsit daireler içinde şuraya-buraya sürüklenir durur.

İşte bu türlü inhiraflara karşı İslâm ona kendi farklılığını hatırlatır, konum ve donanımına göre bir vaziyet almasını salıklar; onu Allah'la münasebete geçmeye, insanlarla da yardımlaşma, dayanışma ve uzlaşmaya çağırır; bir kesimin iddia ettiği gibi hayatın kahreden bir mücadele, bir savaş olmadığını ihtar eder ve onun ruhuna ilk plân ve projesindeki yüksek gâyeleri, hikmetleri duyurur. Donanımına yakışmayan alçaltıcı tavır ve davranışları karşısında kollarını makas gibi açar ve "Bu çıkmazlar sana göre değil" der, onun nazarını kalb ve ruh ufkuna çevirir.

İslâm, ruhu öldüren ve kalbi söndüren bütün haramların karşısındadır; gayr-i meşru keyiflere, lezzetlere asla izin vermez; meşru dairedeki zevk u lezzetten de kimseyi alıkoymaz. Dahası, Allah'ın yasaklamadığı bazı nimetlere karşı tavır almayı –zühd niyetiyle bazılarının tadıp doymama felsefesine göre hareket etmeleri müstesna– kesinlikle men eder. Kur'ân: *"De ki: Allah'ın kulları için yaratıp ortaya koyduğu süsü-zineti, o hoş ve tertemiz rızkı haram kılan da kim.! De ki: O rızık dünya hayatında (herkes için), ahirette ise sırf mü'minlere hastır."*[24] buyurarak meşruiyet çerçevesinde ilâhî nimetlerden istifade etme kapısını hep açık tutar. Ancak kendisi bu nimetlerden yararlanırken –onlar onun el emeği alın teri olsa da– o ihsanlar içinde başkalarının da hakkı bulunduğunu hatırlatır ve onu içtimaî olmaya çağırır.. ve işte onun adalet ve denge dediği de budur. Adaleti, mutlak müsâvât şeklinde anlayanlar, istidâd ve kabiliyetlerdeki farkı görmeyerek, ne olursa olsun "eşitlik" deyip bu tür dimağları körelttiklerinin farkında olamadılar ve hâlâ da değiller...

İslâm, adaleti fırsat eşitliği, hayatın yüce hedefleriyle mütenakız düşmeme

kayd u şartıyla kabiliyetlerin serbest bırakılması, herkesin sa'y u gayrete imrendirilmesi, bütün bunların yanında sa'y ve sermaye mücadelesine de meydan verilmeyerek toplumun değişik kesimleri arasında yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma düşüncesinin geliştirilmesi şeklinde anlar. Aksine onu, mutlak müsâvât ve sınıfsızlık şeklinde ele almayı adaletin alanını daraltma ve bir mânâda ekonomiyi de darbeleme sayar.

Ayrıca İslâm, ekonomik refah ve maddî mutluluğun yanında daha başka değerlerden de söz eder ve hakikî adaletin bu değerlerin bütününe saygıyla gerçekleşebileceğini ileri sürer. Ona göre fıtratla çelişen, farklı kabiliyetlerin varlığını görmezlikten gelen, yüksek istidatların sa'ye şevklerini kırarak onları verimsizleştiren, dahası onları zayıf, çelimsiz ve beceriksiz iradelerle bir tutan kaba riyazî müsâvât anlayışına da şiddetle karşı çıkar.

Aslında biz bugün, bir kısım farklı kabiliyetlerin varlığını, bazı yüksek irade ve kararlı ruhların mevcudiyetini, sonra bu kabil kimselerin bugünkü faaliyetleriyle yarınlarını imar etme peşinde olduklarını görmezlikten gelsek de, zaman o yanıltmayan yorumlarıyla bir gün mutlaka fetvalarını ortaya koyacaktır; ihtimal o gün bize de mahcup olmak düşecektir. Bu husus mutlaka gerçekleşecektir ve böyle bir duruma maruz kalmayı da ne çağın o demode diyalektiği önleyebilecektir ne de İslâm düşmanlığı adına sık sık başvurulan demagojiler.

Bir kere daha hatırlatmakta yarar var; İslâm, zeki, sıhhatli, becerikli ve gözü göklerde olan üstün idrak ve harika kabiliyetleri; aptal, hastalıklı, aciz kimselerle hukuk açısından bir kabul etse de, imkân ve refah seviyesi bakımından kat'iyen aynı kategoride mütalâa etmez. O içtimaî adalet derken, bundan fırsat eşitliğini, çalışma ile beraber neticeye imrendiriciliği ve herkesi maddî-mânevî kendi "arş-ı kemâlât"ına yükselmede serbest bırakmayı anlar; anlar ve meşru kazanç yollarına asla tahdit koymaz, kimsenin sa'ye şevkini kırmaz.. ve kazanmayı mübarek bir iş olarak, infâkı da ibadet sayarak alkışlar.

Ayrıca o, ekonomi ve maddî refahı da nihâî hedef kabul etmez; bunların dışında daha pek çok evrensel insanî değerlerden söz eder ve hakikî insanlığa giden yolların da bunlardan geçtiğini vurgular. Kur'ân: *"Mal, mülk, çoluk-çocuk.. gibi şeyler dünya hayatının süsü-zinetidir; bakî kalacak olan salih ameller ise, Rabbin katında hem sevap hem de ümit bağlama açısından*

daha hayırlıdır."[25] diyerek bu dünyada duyup tattığımız nimetlerin dışında daha farklı ve üstün ihsanların bulunduğunu hatırlatır ve bizi bura ve öteler arasında denge kurmaya çağırır. *"Düşünenler için şu dünya hayatı muvakkat bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir; ahirete ait yaşayış ise hayatın ta kendisidir; keşke insanlar bunu bilebilselerdi."*[26] fermanıyla her iki dünyanın mahiyetlerini ihtar ederek, bu fânî âleme ait şeyler ne kadar da kıymetli olsa bâkî bir âlem karşısında bir hiç hükmünde olduğunu vurgular ve bizi o sermedî âlemlere yönlendirir. *"Şüphesiz sizin Allah nezdinde en şerefliniz takvaca en derin ve en ileri olanınızdır."*[27] muhtevalı fermanlarıyla da dikkatlerimizi Allah katındaki farklı değerlere çeker ve bizi cismânî konumlarımızın üstünde çok yüksek ufuklara çağırır. Ruhlarımızı kaskatı iktisadî mülâhazalara bağlılık gibi bir darlıktan kurtarır ve bizi imanlarımızın derinliği ölçüsünde mârifetin ferah-fezâ iklimlerinde dolaştırır. Bu sayede insan olmadaki farklılığı duyar ve ruh-u içtimâînin içlerimizde hâsıl ettiği genişlikle serbest bir nefes alırız.

Burada birkaç cümle ile "içtimaî adalet" de diyebilirdik ama, şimdilik onu Allah'ın lütfedeceği başka bir fırsata bırakmak daha uygun olacak...

1 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.587 (Otuzuncu Söz, Birinci Maksat); *İşârâtü'l-İ'câz* s.21-22; *Şualar* s.603-604 (On Beşinci Şua, Birinci Makam, İkinci Kısım).

2 Bkz.: Bediüzzaman, *İşârâtü'l-İ'câz* s.21-22; *Şualar* s.603-604 (On Beşinci Şua, Birinci Makam, İkinci Kısım).

3 Nahl sûresi, 16/90.

4 Nisâ sûresi, 4/58.

5 Mâide sûresi, 5/8.

6 Şûrâ sûresi, 42/15.

7 Şuarâ sûresi, 26/227.

8 Hûd sûresi, 11/117.

9 Kasas sûresi, 28/59.

10 Nisâ sûresi, 4/40.

11 Hûd sûresi, 11/101; Nahl sûresi, 16/118; Zuhruf sûresi, 43/76…

12 A'râf sûresi, 7/165.

13 Yunus sûresi, 10/13.

14 Enbiyâ sûresi, 21/11.

15 İmam eş-Şâfiî, *Dîvân* s.90.

16 Mülk sûresi, 67/1.

17 Furkan sûresi, 25/2.

18 Fussilet sûresi, 41/10.

19 Bakara sûresi, 2/29.

20 Kaf sûresi, 50/16.

21 Mü'min sûresi, 40/60.

22 Hucurât sûresi, 49/13.

23 Kehf sûresi, 18/46.

24 A'râf sûresi, 7/32.

25 Kehf sûresi, 18/46.

26 Ankebût sûresi, 29/64.

27 Hucurât sûresi, 49/13.

ZULÜM

Adalet mülkün temeli, zulüm, bu temele yerleştirilmiş bir dinamit; adalet, Hakk'ı ve halkı hoşnut etmenin en emin yolu, zulüm, bu yolda yürekleri hoplatacak bir gulyabâni; adalet hakkın sesi ve soluğu, zulüm bir nefsânîlik hırıltısı; adalet, dünya ve âhiretin biricik emniyet vesilesi, zulüm bir gadr ü cevr dumanı, sisi; adalet, ubûdiyet de dediğimiz hakikatin Kur'ân'daki adı, zulüm hakikî insanî değerlere karşı saygısızlığın bir unvanı; adalet evrensel barışın en sağlam köprüsü, zulüm insanî ufku kirleten bayağılığın en denîsi...

Zulüm ile şimdiye kadar kimse payidar olmamıştır; olmuş gibi görünenlerin de yanına kalmamıştır. Atalarımız ne hoş söylerler: "Zulm ile âbâd olanın âhiri berbâd olur." Aslında, böyle birinin evvelinin de, âhirinin de berbâd olduğu açıktır; zira zulmün, bazen küfrün önünde bir günah hâline geldiği de olur ki, işte o zaman "gayretullah"a dokunur ve eden de hemen bulacağını bulur. Doğrusu insan küfre karşı mesafeli bulunduğu kadar zulümden de uzak durmalıdır; zira Allah nezdinde mazlumun âhı bir duadır ve bu duanın kabulü de ilâhî adaletin muktezasıdır. Dememişler mi:

"Zalimin zulmü varsa mazlumun da Allah'ı var
Bugün halka cevretmek kolay, yarın Hakk'ın divanı var."

Zulüm bir haddini aşmışlık ve haksızlık, böyle bir günahı irtikâp eden zalimin hasmı da Allah'tır. O çok merhametli olduğu kadar "ihkâk-ı hak" eden bir Âdil-i Mutlak'tır. Rahmetiyle ve hilmiyle zalime mehil üstüne mehil verir ama mazlumu, mağduru da sonuna kadar çiğnetmez. Bugün olmasa da yarın kendini bilmezlere haddini bildirir ve her şeye kâdir olduğunu gösterir.

İnsanın hür ve muktedir olması, ona başkalarına zulmetme hakkını vermez; kuvvet, hakkın emrinde olduğu sürece değerler üstü değer kazanır; hürriyet de başkalarının haklarına saygılı davranıldığı ölçüde hakikî kıymetini bulur ve kalıcı olur.

Hürriyet ve kuvvet mevzuunda, Hakk'ın takdir buyurduğu sınırlar içinde kalma, adalet ve istikamet; bu konuda sınır tanımamazlık ise, bir zulüm ve haksızlıktır. Adalet hemen her konuda dengeyi koruma ve itidalli olmanın Kur'ân kaynaklı adı; zulüm ise her alanda dengeleri altüst etmenin ürperten unvanıdır. Ancak her zulmün aynı seviyede olmadığı da bir gerçektir:

İnsanın tevhid çizgisini koruyamayıp, Hâlık-mahlûk, abd-Mâbud münasebetindeki inhirafı demek olan şirk en büyük zulüm; açıktan açığa hak-hukuk tanımama, başkalarına cevr ü cefada bulunma, onları aldatma, itibarlarıyla oynama, gıybet etme... gibi hususlar ikinci derecede birer zulüm; Allah'ın emir ve yasaklarını dinlememe, haramlara karşı kat'î tavır alıp meşrû dairedeki zevklerle yetinmeme ise farklı bir zulümdür. Hangi çeşidi olursa olsun Kur'ân-ı Kerim adalet ve ubûdiyet üzerinde durduğu kadar zulüm ve haksızlığa da vurguda bulunur ve mü'minleri inhiraf, cevr, cefa ve gadrin her çeşidinden uzak durmaya çağırır.

Kur'ân farklı yerlerde, değişik ifade ve üslûplarla zulmün her çeşidinden tahzirde bulunur ve *"Kâfirler Bize değil, kendilerine zulmediyorlardı."*[1] diyerek, haksızlığın dönüp zalimin başına dolanacağını vurgular. *"O münkirler zalimlerin ta kendileridir."*[2] fermanıyla zulüm ile küfrün bir vâhidin iki yüzü olduğuna dikkati çeker; *"Allah, asla zalimleri sevmez."*[3] beyan-ı sübhânîsiyle zulüm hakkında kesin hükmünü ortaya koyar; *"Allah zalim bir toplumu hidayete erdirmez."*[4] tehdidâmiz ifadesiyle zulmün de tıpkı kibir ve inhiraf gibi imandan mahrumiyete sebebiyet verdiğini/vereceğini hatırlatır; *"Allah onlara zulmetmedi, onlar kendi kendilerine zulmediyorlar."*[5] müstemir âdetini aksettiren beyanıyla tarihî tekerrürler devr-i dâimi arkasındaki ana unsuru bir kere daha nazara verir; *"O gün zalimlerin yâr ve yardımcısı yoktur."*[6] terhîb edalı sözleriyle zalimin sû-i akıbetini ihtar eder; *"Hak kendisine geldikten sonra Allah'ın demediğini O'na mâl etmeye kalkan müfteriden veya kendisine gelen hakikati yalan sayandan daha zalim kim olabilir?"*[7] tezkiriyle Kur'ân'a karşı meydan okumanın çok büyük bir küstahlık olduğunu ifade buyurur; *"Halkı zalim olan ülkeleri cezalandırdığında Rabbinin cezaya çarpması işte böyledir."*[8] kahır televvünlü fermanıyla tarih boyu şirazeden çıkanların mutlaka cezalandırıldıklarını haber verir; *"Zulmedenleri o korkunç sayha çarpıverince, bulundukları yerde dize geldiler."*[9] ihbar-ı sübhânîsiyle haksızların her zaman helâk edildiklerini/edileceklerini tekrarlar ve bizi kendimize gelmeye çağırır.

Bunlar gibi daha onlarca âyât-ı beyyinât, zalimin dünyevî ve uhrevî akıbetini

hatırlatmanın yanında, onlara en küçük bir meylin dahi ebedî hüsrana sebebiyet vereceğini ısrarla vurgular ve bize sürekli adalet ve istikamet içinde olmayı salıklar.

Kur'ân-ı Kerim çok geniş bir zulüm tablosu çizer, onu çeşitlendirir ve her türünden sakınmamızı ister: Ona göre, Allah'ın yasakladığı şeylere el uzatma, emrettiği hususlara karşı lâkayt kalma; vicdanlara baskıda bulunma, insanları dinî vecibelerini yerine getirmeden alıkoyma; fuhşa girme, münkerâta açık durma; halkın hukukuna tecavüz etme, milletin malını hortumlama; haram-helâl tanımama ve Allah'ın kurallarına başkaldırma; fitne ve fesada sebebiyet verme, başkaları hakkında iftira, gıybet ve tezvirde bulunma; dine hizmet edenlere karşı tavır alma, düşmanlık veya çekememezlik mülâhazasıyla onlarla uğraşma; mü'minler hakkında sûizanna girme ve onlara karşı hazımsız davranma; yalan söyleme, sözünden dönme ve emanete hıyanet etme; dini ve diyaneti şahsî, siyasî çıkarlarına vasıta yapma; mukaddes değerleri, dünyevî belli hedeflere ulaşma yolunda kullanma ve dinî değerlerle dünyevîlik arkasında koşma... gibi hususların hemen hepsi birer zulümdür ve bunlardan uzak durulması emredilmiştir.

Zannediyorum, şöyle böyle, az buçuk Kur'ân muhtevasından haberdar olan herkes, onda zulüm konulu pek çok âyetle karşılaşacak ve o âyetlerin özü ve fezlekeleriyle ürperecektir. Kocaman bir mücellet konusu sayılan böyle bir hususu bir makale çerçevesinde ifade edemeyeceğim açıktır. İsteyen bu önemli konuyu öyle de ele alıp açabilir...

Zulüm mevzuunda İnsanlığın İftihar Tablosu'nun beyanları da ayrı bir önem arz etmektedir; zulmün kıyamet günü üst üste karanlıklar hâlini aldığı,[10] O'nun tembihlerinden; mazlumun intizarından sakınılması,[11] O'nun tahzirlerinden; her sabah ve akşam *"Allahım, zulmetmekten, zulme uğramaktan, birinin hukukunu çiğnemekten, biri tarafından hukukumun çiğnenmesinden Sana sığınırım."*[12] sözleri, O Lâl ü Güher'in bize armağanlarından; *"Allah zalime mehil üstüne mehil verir, bir kere de onu derdest etti mi, artık iflâh etmez."*[13] şeklindeki terhîb edalı beyanı, canlara can O Cânân'ın ikazlarından; *"Ümmetimden iki zümre şefaat yüzü görmez: Zulümle oturup kalkan zalim ve dinde aşırılıklara düşen gâlî."*[14] ifadeleri, O Nurefşân Sima'nın "Makam-ı

Mahmûd"a çağrı sayılan beyanlarından; *"Müslüman Müslümanın kardeşidir, ona haksızlık yapmaz ve onu kendi yalnızlığıyla baş başa bırakmaz."*[15] irşadları, O Mürşid-i Kâmil'in özlü ifadelerindendir ve bu tür beyanların daha yüzlercesinden söz etmek de mümkündür.

Maalesef, günümüzde yukarıda kısaca temas edip geçtiğimiz zulümlerin hemen hepsi irtikâp edilmekte ve hepsine karşı da sessiz kalınmaktadır. Evet bugün belli kesimlere karşı haksızlık diz boyu; her türden tecavüz, tiranlarınkine denk; karalama, iftira ve tezvir, medyanın eli ve dilinin ulaştığı alan vüs'atinde; şeref, haysiyet ve onurla oynama ahvâl-i âdiyeden; din ve vicdan hürriyetine saygı, seminer ve konferanslardaki bildirilere emanet; demokrasi, ideolojilere göre yorumlanma ibtizaline mâruz; öyle ki, onun adına operasyonlar yapılıyor, ırz çiğneniyor, namus payimâl oluyor, iktidarlar devriliyor, sun'î iktidarlar oluşturuluyor, nesiller asimile ediliyor, "hak" deniyor, bin bir mesâvi işleniyor ve kaba kuvvet temsilcileri dünyanın gözünün içine baka baka tarihte emsali görülmemiş zulümler irtikâp ediyorlar. İnleyen inleyene, yığınlar:

"İlâhî! Bir müeyyed, bir kerîm el yok mu, tutsun da,
Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda?"
(M. Âkif)

diyor ve bir kurtarıcı el bekliyor. Çoklarında ümitler sarsık, iradeler mefluç, heyecanlar sönük ve hemen herkesin ekstradan lütuflar bekler gibi bir hâli var; yok ciddî bir gayret, sistemli bir hareket ve mefkûrevî bir aksiyon; ruhlar çaresizlik anaforlarına kapılmış gidiyor ve sineler hissizlik ve sessizlik murakabesi içinde. Böyle bir mağmumlar dönemini seslendiren merhum Âkif biraz da şiirin serâzat havasına teslim çığlıklarını şöyle yükseltiyordu:

"İslâm'ı elinden tutacak, kaldıracak yok...
Nâ-hak yere feryad ediyor: Âcize hak yok!
Yetmez mi musâb olduğumuz bunca devâhî?
Ağzım kurusun... Yok musun ey adl-i ilâhî!"

İlâhî adalet her zaman vardı, şimdi de var; ama o, adaletten pay alma liyakatine göre lütfedilir.. bir vakt-i merhûna bağlı tecelli eder.. zulmün gayretullaha dokunmasıyla harekete geçer.. aktif bekleyip bakalım; *"Mevlâ görelim neyler / Neylerse güzel eyler."* (İbrahim Hakkı) Biz kendimize gelip

duyguda, düşüncede, ruhta ve gönülde dirileceğimiz, dirilip içtimaî adaleti gerçekleştireceğimiz âna kadar yeryüzündeki bu korkunç mezâlim böyle devam edeceğe benzer. Yapılması gerekli olan şeyleri yapmadan, ne kaderi tenkit ne de şuna buna sövüp saymakla, hiçbir problem halledilemez. Aksine bu hâlimizle daha fazla günahlara girmiş, rahmete liyakat hakkımızı da kaybetmiş oluruz.

Bize düşen, bütün benliğimizle bir kere daha Allah'a yönelmek, yüce mefkûremiz adına harekete geçmek ve kusursuz bir sa'y ü gayretle gerilmektir. İsterseniz son sözü yine büyük heyecan şairine bırakalım:

"Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı,
Ne sandın! Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı;
Cihan kanûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdı!
Ne yaptın? 'Leyse li'l-insâni illâ mâ-seâ'[16] *vardı!.."*

1 Bakara sûresi, 2/57.

2 Bakara sûresi, 2/254.

3 Âl-i İmrân sûresi, 3/57.

4 Bakara sûresi, 2/258.

5 Tevbe sûresi, 9/70.

6 Âl-i İmrân sûresi, 3/192.

7 Ankebût sûresi, 29/68.

8 Hûd sûresi, 11/102.

9 Hûd sûresi, 11/67.

10 Buhârî, *mezâlim* 8; Müslim, *birr* 56-57.

11 Buhârî, *zekât* 63; Müslim, *îmân* 29.

12 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/191; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 5/119.

13 Buhârî, *tefsîru sûre* (11) 5; Müslim, *birr* 61.

14 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/281, 20/214.

15 Buhârî, *mezâlim* 3; Müslim, *birr* 32.

16 Necm sûresi, 53/39.

KUR'ÂN-I KERİM VE MEÂLİ ÜZERİNE

Kur'ân, Allah'ın, en son peygamberi vasıtasıyla insanlığa mucize derinlikli ve eşi benzeri olmayan bir mesajıdır. Allah bu mesajıyla, son bir kez daha insanoğluna kestirmeden rızasına ulaştıran şehrahı göstermiş; Zât, sıfât ve esmâsını ifade etmiş; doğru şekilde bilinip tanınmasını, iman edilip ubûdiyette bulunulmasını, herhangi bir yanlış anlamaya meydan vermeyecek netlikte açık-seçik ortaya koymuş; mü'minlerin vazife ve sorumlulukları üzerinde durmuş, mücazât ve mükâfat vaad ü vaîdiyle gönülleri şahlandırmış ve ruhlarda ürperti hâsıl etmiş; dahası, onu bize bir ekmeliyet, bir etemmiyet remzi ve bir rıza yörüngesi olarak sunmuş, sunarken de tenezzül dalga boylu bu armağanıyla bize, kimseye nasip olmayan/olmayacak olan en büyük bir iltifatta bulunmuştur. Kur'ân, Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'a (aleyhi ekmelüttehâyâ) bahşedilen yüzlerce mucizenin en parlağı ve kalıcı olanıdır. O, ifadesi, üslûbu, beyan tarzı açısından bir harikalar mecmuası olduğu gibi içtimaî disiplinleri, hukukî kuralları, terbiye ile alâkalı kaideleri, insan, varlık ve kâinat hakkındaki yorumları; hemen bütün ilimlerin esaslarına işaret, remiz ve îma, hatta bazen tasrih ölçüsünde temasları; idarî, iktisadî, siyasî, kültürel problemleri çözmedeki alternatif yöntemleriyle her zaman herkesin başvurma mecburiyetinde olduğu/olacağı bitip tükenme bilmeyen dupduru bir kaynak, en karmaşık ve en bulanık dönemlerin dahi bulandıramayacağı kadar engin bir ummandır.

Kur'ân'ın mânâ enginliğini, üslûp ve ifade zenginliğini, muhteva derinliğini anlatma konusunda aczimi ve yetersizliğimi itirafı ona saygımın gereği kabul ediyorum. Arz edilen hususlarla alâkalı bugüne kadar bir hayli şey anlatıldı; hâlâ da anlatılıyor ve gelecekte de anlatılacak.. bütün bu gayretlerin onu tanıma, onu duyma, ona ve getirdiklerine inanma konusunda kâfî ve vâfî olduğu açıktır ve İslâm nizamını da "mahiyet-i nefsü'l-emriye"siyle aksettirdiğinde şüphe yoktur. Ancak, insan, kâinat ve ulûhiyet hakikatinin beyan atlası sayılan engin bir muhtevanın bütünüyle ifade edildiğini iddia da doğru değildir. Semavî ve lâhûtî olan bir beyan beşer idrakiyle ne kadar seslendirilebiliyorsa, onun da işte o kadar dile getirildiği bir gerçektir. Bu itibarla, ne bizim ne de başkalarının, bu koskocaman atlası, fihrist ölçüsündeki bir çerçevede ifade etmemiz mümkün olmasa gerek. Ne var ki, böyle hayatî bir konunun, ne ifade

zaafiyetimiz bahanesine ne de beyan gücümüzün yetersizliğine bağlanarak ona karşı lakayt kalınması veya ihmal edilmesi de doğru değildir. Kur'ân'ı anlamak herkesin hakkı ve anlatmak da doğru bilenlerin vazifesidir. Bilmeyenler her zaman onu anlama peşinde olmalı, bilenler de bütün idrak ve ihsas güçlerini onu doğru yorumlayıp doğru ifade etmede kullanmalı ve onun anlaşılmasını daha bir yaygınlaştırmalıdırlar. Zira o, anlaşılmak ve anlatılmak için Allah rahmetinin insan akl ü idrakine en büyük armağanıdır. Onu anlamak hem bir vazife hem de bir kadirşinaslık; anlatmaksa onun nuruna muhtaç gönüllere saygı ve vefanın ifadesidir.

Aslında o, bütün çağların sesi soluğu olma liyakatiyle serfiraz bir beyan mucizesi ve meleklerin ışığına pervane döndükleri kelâm-i ilâhînin en nurefşan ifadesidir. Bu itibarla da ne menbaı, ne hedefi, ne ilk temsilcisi/temsilcileri ne de sinelerde bıraktığı tesir açısından lâkayt kalınacak bir kitap değildir. O konuşurken melekler sükût murakabesine dalmış, rûhânîler secdeye kapanmış, cinler onun sesine soluğuna büyülenerek onunla tanışmak için çöllere düşmüşlerdir.

Kur'ân, tekvînî emirlerin beyan ve izahı, teşriî kural ve kaidelerin de en sağlam ve değişmez kaynağıdır. O, varlık, kâinat ve insanı doğru okuyup değerlendirmede en sağlam kriterleri ihtiva eden öyle muhkem bir kitaptır ki, onun ferdî, ailevî, içtimaî ve terbiyevî çözemeyeceği bir problem yoktur ve bu hususiyetiyle de o, her şeyi sebepleriyle, sonuçlarıyla görüp bilen bir Zât'ın kuşatan ilminden geldiğini haykırmaktadır. O, bu bütüncül bakışı ve ihata eden engin ifade ve üslûbunun yanında, muhteva ve mânâ genişliği, beyan inceliği, herkesin ilim ufkuna göre açılma sihri ve ruhlara nüfuzu sayesinde öyle bir güce sahiptir ki, ön yargısız olmaları şartıyla ulaşabildiği herkesi büyülemiş ve başlarını döndürmüştür. Dostlar onu taklit şevkiyle, düşmanlar onun sesini kesme hıncıyla yıllar ve yıllar boyu aynı malzemeyi kullanmış, aynı konuları seslendirmeye çalışmışlardır ama kat'iyen onun üslûbunu yakalayamamış ve o enginlikte bir beyan ortaya koyamamışlardır: İfadeler sun'îliği aşamamış, söz sarraflarının takdir ufkuna ulaşamamış ve hele asla gönüllerde kalıcı, yönlendirici bir tesir uyaramamıştır.

Onda yerine göre ayrı ayrı, yerine göre iç içe konular arasında öyle ince bir tenasüp ve müzikal bir ahenk vardır ki, birbirinden çok uzak gibi görünen hususlar arasında bile insan az bir teemmülle birkaç iltisak noktasını birden

yakalayabilir. O hemen her zaman hiçbir edip ve söz üstadının ulaşamayacağı bir beyan sultanlığı sergiler ve bütün bütün insafsız olmayan muhataplarına mutlaka bir şeyler hissettirir; hissettirir ve onları idrak ufuklarının ötesinde daha derin mülâhazalara sevk eder. Bir de bu müteessir ruhlar insaf edip kendilerini bu rabbanî ifade çağlayanına salıverdi mi, gayrı onun dışında duyup dinledikleri söz şeklindeki bütün ifadeler birdenbire âdeta hırıltıya dönüşüverir.

Her şeyden evvel o, kuşatan bir ilimden gelmiş, insan, tabiat ve bütün kâinatların mânâ, mazmun, gaye-i hilkat ve hikmet-i vücutlarının dili, tercümanı olmanın yanında muhataplarının da farklı derinliklerine birden seslenmektedir: O, akla bir şeyler söylerken, gönle onun anlayacağı bir dille seslenmeyi ihmal etmez; şuura bir şeyler duyurduğunda, hisleri nasipsiz bırakmaz; muhakeme ve mantıkla konuştuğunda da ruhtan iltifatını esirgemez. Zâhir-bâtın her latîfe ve hâsse ondan hissesini alır ve bunlar arasında ne bir mahrumiyet ne de çelişki söz konusu olmaz. İstidatları ölçüsünde paylaşırlar bu semavî mâideyi ve bir ahenk zemzemesi yaşarlar kendi aralarında.

Gerçi hemen bütün ilâhî beyanlarda, hususiyle de beşerî mülâhazalar dediğimiz şerh ve hâşiyelerin asıl metinler içine karışmadığı dönemler itibarıyla, aynı bütüncül bakış ve aynı kucaklayıcılık söz konusudur ama Kur'ân'da Muhammedî (sallallahu aleyhi ve sellem) ruh ve mânânın câmiiyeti derinliğinde bir ihata ve fâikiyet bulunduğu da açıktır; açıktır ve ondaki câmiiyet ve muhtevaya denk mükemmeliyette semavî ve gayri semavî herhangi bir kitap göstermek de mümkün değildir. İnsan, kâinat ve ulûhiyet hakikatlerini bu vüs'atte, vüs'ati içinde bu incelikte ele alan ve kendine has terkib ü tahlil (sentez ve analiz) sistemleriyle yorumlayıp ortaya koyan bir başka kitap yoktur dersek mübalâğa etmiş sayılmayız.

Onun ele aldığı konuların hemen hepsi, açık olanı açık, mücmel ve müteşâbih olanları da Sahib-i Şeriat'ın beyanına veya bir kısım mülhemûnun ilhamlarına emanet pek çok lâhûtî ve kevnî hakikatlerin en zengin hazinesi mesabesindedir. O, arz ettiği veya tahlile tâbi tuttuğu konulardan hiçbirini içinden çıkılmaz hâle getirmez; usule taalluk eden mevzuları açık ve net olarak ortaya koyar; teemmül, tefekkür ve tedebbür isteyen hususlarda tetkik u tahkiki yeğler; Allah'a yönelme imasında bulunur ve uluorta herkesin üstesinden gelemeyeceği

konuların altına girilmesini de tasvip etmez. O, üzerine eğildikçe kalblerde, kafalarda –teemmül derinliğine göre– lambaları her an daha bir artan sihirli bir avize gibi değişik tecelli dalga boyunda yeni yeni inkişaflara vesile olarak insanın zâhir ve bâtın duygularına çeşit çeşit ilâhî armağanlar sunar. Vâridâtı coştukça coşar; çiselemeler sağanağa dönüşür ve bitmez mevhibeleri, tükenmez güzellikleri ve pırıl pırıl ışıklarıyla mütefekkir mütalâacılarına iç içe şölenler yaşatır.

Anlayanlar ancak onda anlarlar varlığı, kâinatların arka plânını, insanı ve onun kalb ve ruh enginliğini; onun aydınlık dünyasında keşfederler doğru düşünmeyi ve tefekkürün hakikî kaynaklarını ve kurtulurlar yanılma fasit dairelerinden, ihtimallere hüküm bina etmekten. Hazreti "Allâmü'l-Guyûb"dan gelen bu mucize beyanın dışında yanılmayan ve ihtimallere emanet edilmeyen hiçbir bilgi kaynağı yoktur. Kur'ân'dır ki her şeyi açık, net ve doğru olarak vaz'eder; yanılmaya açık hususların ve teemmüle emanet boşlukların doldurulmasındaki hataları da bizim idraklerimize verir. Bu açıdan da onu doğru anlamak, doğru yorumlamak bizim için bir vazife olduğu gibi ona karşı da bir vefa borcudur. Böyle bir borç ve vazife de, ilim, irfan ve ilhamların sınırlılığı çerçevesinde her müstaid ve donanımlı ferdin müktesebat ve Hakk'a müteveccih yaşamasına vâbestedir. Her istidatlı gönül, samimiyet ve Hakk'a teveccühünü ortaya koyarak "Allah rızası ve hakikatin vuzuh ve inkişafı" der yürür o bahr-i bîpâyânın derinliklerine doğru. Sahib-i Şeriat rehberi, muhkemât elinden düşürmediği feneri ve selef-i salihîn de kılavuzları, yürür tedebbürle, temkinle, teemmülle ve nefsânîliğine takılmadan o sonsuz ufuk cânibine.. böyle derûnîlerde hata nispeti az olur; onların murad-ı ilâhiyi yakalama yolundaki gayretleri özel teveccühlerle mükâfatlandırılır ve bunların Kur'ân-ı Kerim adına ortaya koydukları tefsir ve teviller de Kur'ân farklılığının bir renk ve deseni hâline gelir.

Aksine yarım yamalak Arapça ile ve sözlüklerin dar atmosferinde Kur'ân'ı kendi endam ve ulviyetine uygun seslendirmenin mümkün olamayacağı bir yana, böyle bir teşebbüs o semavî ifade âbidesine karşı da apaçık bir saygısızlıktır. O, usulüne uygun olarak bir dilden bir dile aktarılmalı; şöyle-böyle tefsirle alâkalı her şey çok iyi bilinmeli ve her yorum "ulûm-u âliye-i islâmiye"ye test ettirilerek ortaya konmalıdır. Bize düşen, "Onu, tercüme ile herkesin istifadesine sunuyorum." diye onca genişliğine rağmen İlâhî Kelâm'ı kendi

idrak ve ifade ufkumuza göre daraltmamaktır.

Aslında onu, bir tefsir, bir tevil veya geniş bir meâlle herkese duyurma bu işin uzmanları için bir vazife; ona karşı kadirşinas ve saygılı olmanın da gereğidir. Ancak, sağlam bir dil bilgisine, belâgat kurallarına; tefsir, hadis ve fıkıh usulü… gibi ilim dallarına vâkıf olmadan böyle bir şeye teşebbüsün de haddini bilmezlik olduğu açıktır. O, bir romanı tercüme ediyor gibi tercüme edilemez; kaldı ki öyle basit bir konuda bile uzmanlık aranır.

Şimdi iyi bir meâle doğru iz sürerken, "tercüme" neye derler, "tefsir" ne demektir, "tevil" ne mânâya gelir, kısaca bunlara bir göz atalım:

Tercüme; herhangi bir metni veya sözü, hususiyetlerini koruyarak bir dilden başka bir dile çevirmeye denir. Çeviri bazen, hiçbir kelimenin mânâsı atlanmadan kelime dizileri, terkipler ve terkipler arası gözetilmiş hususiyetler aynıyla diğer dile aktarma –aktarılabiliyorsa– şeklinde olur ki, buna "tam tercüme" denmesine karşılık; bazen de ya sadece kelimelerin çevirisi yapılır veya münhasıran muhteva aksettirilir ki, bu da eksik bir çeviridir.

Günümüzde belli ölçüde de olsa otomatik tercüme sisteminin geliştiği de söylenebilir; ama bu mevcut teknolojiyle, hatta daha seviyelisiyle dahi, engin muhtevalı ve edebî derinlikleri olan eserleri bir dilden diğerine, hem de muhtevadaki bütün hususiyetleri ortaya koyarak tercüme etmek çok zordur.. hele bu, Allah kelâmı ve açılımı da büyük ölçüde zamana, ilhama ve şartlara emanetse... Bizim gibi sıradan insanların bile biraz düzgünce kaleme alınmış eserlerinin tam tercüme edilemeyeceği söz konusu olabiliyorsa, Kur'ân-ı Kerim gibi harika ve fevkalâde derinlikleri bulunan muhteşem bir beyan âbidesinin bir mânâda "atmasyon" da diyebileceğimiz tercüme ile seslendirilmesi mümkün olmasa gerek.

İslâm ulemasının pek çoğu –bunların içinde Bediüzzaman[1] gibi kimseler de vardır– yukarıdaki hususlar muvacehesinde Kur'ân-ı Kerim'in tercüme edilemeyeceği kanaatindedirler. Bazıları da konuya yukarıda işaret edilen esaslara riayet çerçevesinde ihtiyatlı fakat biraz daha yumuşak yaklaşırlar.

Merhum Allâme Hamdi Yazır'a göre, aslın mânâsına uygun olması için, sarahatte-delâlette, icmalde-tafsilde, umumda-hususta, ıtlakta-takyidde, kuvvette-isabette, hüsn-ü edâda-üslûb-u beyanda tercüme, orijinal metne müsâvi ve denk olmalıdır.[2] Aksine bu çerçevede gerçekleştirilemeyen bir

çeviri tam bir tercüme değil, eksik bir aktarmadır. Bu itibarla da, edibâne bir üslûpla ifade edilmiş herhangi bir nesir veya nazmı, o ölçüde gelişmiş bir dile –her iki dilin de inceliklerinin bilinmesi şartıyla– çeviri mümkün olsa da, hem akla, hem kalbe, hem ruha, hem de bütün hissiyata birden hitap eden ve iç içe bediî incelikleri hâiz bulunan, olabildiğine canlı ve her zaman revnakdar bir eserin tam tercümesinin kabil olduğunu söylemek çok zor olsa gerek. Hele bu eser Allah'a ait, zaman ve mekân üstü derinlikleri bulunan ve bütün çağlara birden seslenen aşkın bir beyan âbidesi ise.. evet Kur'ân, Üstad Bediüzzaman'ın ifadesiyle, varlık kitabının ilâhî bir tercümesi; tekvînî emirlerin sesi soluğu; eşyâ ve hâdiseler çerçevesinde farklı dillerin hak söyleyen tercümanı; dünya ve ukbânın apaçık dilli müfessiri; göklerde ve yerde gizli ilâhî isimler hazinesinin keşşâfı; her şeyin arka plânındaki esrarın sırlı anahtarı; öteler ve öteler ötesinin bu âlemde mütecellî fasih lisanı; o pırıl pırıl hâliyle İslâmiyet âlem-i mânevîsinin güneşi, temeli, hendesesi; âhiret âlemlerinin her şeyi gayet açık çizgileriyle ortaya koyan mukaddes haritası; Cenâb-ı Hakk'ın zât, sıfât, esmâ ve bütün muallâ şe'nlerinin sesi-sözü ve en vâzıh tefsiri, en kat'î beyanı; topyekün insanlık âleminin yanıltmayan biricik mürebbisî; var olduğu günden beri İslâm âleminin havası, suyu, ziyası ve bütün âlemlerin Rabbi, Hâlıkı bir Zât-ı Ecell ü A'lâ'nın kelâmı, fermanı, hitabıdır[3] ki, nazmı ve mânâsı itibarıyla da pek çok derinlikleri bulunan böyle bir kitabın tercüme yoluyla başka bir dile aktarılması mümkün olmasa gerek...

Böyle bir yaklaşım, Kur'ân-ı Kerim asla anlaşılmaz şeklinde de yorumlanmamalıdır; zira her şeyden evvel o, anlaşılmak ve yaşanmak için insanlığa gönderilmiş bir kitaptır. Ancak onda öyle derin ve çok mânâlı elfaz, öyle çok katmanlı bir muhteva vardır ki, teker teker kelimeler anlaşılsa ve terkiplerden bir şeyler hissedilse de, kat'iyen tercümeye sığıştırılamayan pek çok ibare edalı, işaret eksenli, iktiza televvünlü ve delâlet derinlikli hakikatlerin açıkta kaldığı müşahede edilecektir.

Aslında fakir, Kur'ân'ı insafla nazar-ı itibara alabilen her insaf ehlinin bu hususları görüp duyabileceği, duyup ürpereceği ve onun basit bir tercümeye emanet edilemeyecek kadar aziz ve aşkın olduğunu itiraf edeceği kanaatindeyim. Bu itibarla da denebilir ki, tercüme dediğimiz şey, mütercimin bilgisi, mârifeti, idrak ufku ve istidadı ölçüsünde bazı şeyler ifade etse de,

kat'iyen Kur'ân'ı bütün derinlikleriyle aksettiremez; dolayısıyla da hiçbir meâl, hiçbir tevil ve hiçbir tefsire Kur'ân denemez...

Biz hepimiz ona muhtacız ve farklı seviyelerde de olsa onu anlama mecburiyetindeyiz. Eğer onun özüne nüfuz etmek ve "mahiyet-i nefsü'l-emriyesi"ne göre anlamak, sonra da başkalarına anlatmak istiyorsak, mutlaka onu tefsir usulüne göre ilim ve hikmet erbabının hazırlayıp istifademize sunduğu/sunacağı geniş bir tefsirde takip etmeliyiz; etmeli ve kâinatlar genişliğindeki bir muhtevayı kendi bilgi, mârifet ve idrak darlığımızla daraltmamalıyız.

Tefsir, bir metin ve sözün muhtevasını tam aksettirebilme gayretiyle ortaya konan yorum; Kur'ân-ı Kerim'e bakan yönüyle dilbilgisi, belâgat kuralları, Şâri'in tavzihi, saff-ı evveli teşkil edenlerin anlayışları ve bunların yanında akıl nuru ve kalb ziyası da ihmal edilmeden ilâhî beyanın yorumlanması demektir ki, şimdiye kadar yapılan tefsirlerin pek çoğunda bu esaslara riayet edildiği söylenebilir. Ne var ki, yukarıdaki hususlardan bazılarının öne çıkmasıyla da tefsir farklı unvanlarla anılır: Efendimiz'in söz, beyan ve değişik anlatım yollarıyla ortaya koyduğu yorum ve tavzihlerin yanında, o gün konuşulan dili iyi ve doğru anlayan sahabe-i kiram efendilerimizin mütalâa ve mülâhazalarına dayanan tefsire "rivayet tefsiri"; bu hususların dışında, dil, edebiyat ve daha farklı ilim dallarından da doğrudan doğruya veya dolaylı yollarla istifade edilerek ortaya konan yorumlara da "dirayet tefsiri" –fırsat el verirse bu konuya yine dönebiliriz– denir.

Başlangıçta Kur'ân-ı Kerim yine Kur'ân'la, ikinci derecede de Sünnet'le tefsir ediliyordu. Onun yorumlanmasında, Efendimiz'in her konuyla alâkalı açıklamaları, her zaman müracaat edilecek en güvenilir kaynaklardı ve ashab-ı kiram efendilerimiz de bu "menhelü'l-azbi'l-mevrûd"u çok iyi değerlendiriyorlardı. Aslında onlar büyük çoğunluğu itibarıyla kendi dillerinin inceliklerini iyi biliyorlardı ve takıldıkları çok fazla şey de olmuyordu. Açıklanmasına gerek duyulan şeylerin çoğu da ya vahy-i metlüvle beraber Sahib-i Şeriat tarafından ifade buyuruluyor veya onların sorularına cevap sadedinde yine ondan şerefsudur oluyordu.

Zamanla, bu mevzuda vârid olan bütün beyanlar, tavzihler, tefsirler bir araya getirilerek geniş geniş müdevvenler oluşturuldu ki, böyle bir gayretin esası ta

bazı sahabe efendilerimize gidip dayanmaktadır. Tâbiûn döneminde bu tür faaliyetler daha da genişleyerek sürdürüldü ve sonraki asırlara oldukça ciddî bir miras intikal etti. Milâdî onuncu asırdan sonra Muhammed İbn Cerir et-Taberî gibi muhakkikîn tarafından bu miras çok iyi değerlendirildi ve koca koca müdevvenler meydana getirildi. İşte, Efendimiz'den (sallallahu aleyhi ve sellem) rivayet edilenlerin yanında, sahabe ve tâbiûndan hatta tebe-i tâbiînden nakledilen hadis ve eserlerin mecmuundan meydana gelmiş bu tür külliyat daha sonrakiler için hep sağlam bir kaynak teşkil etmiştir.

İbn Cerir et-Taberî'den sonra aynı zamanda iyi bir dil üstadı da olan Mu'tezile bilgini Zemahşerî *"Keşşâf"* ismindeki tefsiriyle dirayet tefsircilerinin öncülerinden sayılır. Fahreddin Râzî'nin *"Mefâtîhü'l-Gayb"* nam tefsiri sünnî tefsir düşüncesinin en güçlü seslerindendir ve bu geleneğin önemli bir temsilcisi kabul edilir. Beyzâvî'nin *"Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl"*i tefsir silsilesinin ehemmiyetli halkalarındandır ve Zemahşerî'nin i'tizâlî mülâhazalarına cevaplar ihtiva etmesi açısından da ayrı bir önemi hâizdir.

Daha sonraları ise, rivayet ve dirayet tefsirlerinin yanında tasavvuf ve fıkıh çizgisinde de bir hayli eser ortaya konmuştur. Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Beğavî, İbn Kesîr, Celâleddin es-Suyûtî, Ebu's-Suûd, Kemalpaşazâde, İsmail Hakkı Bursevî, Âlûsî Bağdâdî, Konyalı Vehbî ve Allâme Hamdi Yazır… gibi pek çok mümtaz sima bu mübarek geleneği devam ettirenlerden sadece bazıları.

Büyük çoğunluk itibarıyla bu zevat ve emsalleri tefsir konusunda oldukça hassas davrandı; Kur'ân-ı Kerim'deki makasıd-ı ilâhiyeyi doğru anlamak için yapmaları gereken her şeyi yaptı ve bu konuda insan üstü bir cehd ü gayret sarfettiler: Kur'ân-ı Kerim indiği dönem itibarıyla saff-ı evveli teşkil eden sahabe tarafından kelime kelimesine nasıl anlaşıldı, nasıl yorumlandı ise onları fevkalâde bir titizlikle tesbite çalıştı; muhkemâtı esas alarak mülâhazalarını yine Kur'ân ve Sünnet-i sahîha disiplinleriyle test etti; böylece Kur'ân düşmanları tarafından yorum ve tevil adına ortaya atılan muzahref bilgi kırıntılarını ayıkladı ve murad-ı ilâhîyi doğru anlayabilmemiz için harikulâde bir sa'y ü gayret gösterdiler.

Tefsir hakkında bu umumî çerçevenin yanında Hamdi Yazır merhumun da bir kısım önemli mülâhazaları var: Ona göre, kapalı bir şeyi açmak ve ona vuzuh

kazandırmak demek olan tefsir, Allah kelâmından O'nun muradına uygun mânâları çıkarmak ameliyesi demektir.[4]

Kur'ân-ı Kerim, nazmının âlemşümul enginliği ve ebedlere kadar herkese bir şeyler anlatabilme derinliğiyle hususî ve müstesna bir kitap olması müsellem, farklı çağlara, farklı milletlere ve değişik ilmî seviyedeki insanlara hitap edebilme ve muhataplarınca rahat anlaşılma gibi özelliklerinin yanında hafî, müşkil, mücmel, müteşâbih türünden derin yanları da bulunan hikmetnüma bir beyan mecmuasıdır. Bunların ilk üçündeki derinlik ve hafâ bilittifak ehl-i ilim tarafından vuzuha kavuşturulabilir; dördüncüsündekinin ise, ilimde rüsuh bulmuş, muhkemâta bağlı, müteşabihâta açık muhakkikînin tefsir ve teviline emanet edilmesi yeğlenmiştir.

Evet, Kur'ân-ı Kerim'den hemen herkes bazı şeyler anlasa da onu bütün derinlikleriyle kavrayıp ihata edebilmek, bu alanda gerekli donanımı olan tefsir ve tevil erbabının işidir. Onlardır ki, hafî ve müşkili anlamada hem dil kurallarını göz önünde bulundurur, hem usule riayette titizlik gösterir; ölesiye bir teemmül, tedebbür ve tefekkürle murad-ı ilâhîye ulaşmaya çalışır; mücmeli yorumlamada da bütün bunların yanında mutlaka Sahib-i Şeriat'ın konuyla alâkalı izah ve tafsiline müracaat ederek vahy-i metlüvvü vahy-i gayri metlüvle test eder; rivayeti dirayetle ve dirayeti de rivayetle derinleştirirler. Zannediyorum, tefsir tarihi boyunca hakikî müfessirler de hep böyle hareket edegelmişlerdir.

Tevile gelince; o, bir söz, bir tavır ve bir davranışı, bunların muhtemel bulunduğu mânâlardan birine hamletme veya çevirme anlamına gelmektedir. Vâkıa bazıları tevile, ifade ve davranışların aklın zahirine muhalif şekilde yorumlanması da demişlerdir ki, buna, görülüp duyulan bir şeyi akla ilk gelenden başka ve hemen anlaşılmayan ma'kulâtla yorumlama demek de mümkündür. İmam Ebû Mansur Maturidî'nin, tefsire, sahabe-i kiramın Kur'ân yorumu, tevile de tâbiûn ve daha sonrakilerin mütalâa ve mülâhazaları şeklinde bir yaklaşımı da söz konusudur ki üzerinde ayrıca durulmaya değer...

Aslında "e-v-l" maddesinden gelen tevilin, herhangi bir lâfzın muhtemel bulunduğu mânâlardan birinin tercih edilip öne çıkarılma mânâsı itibarıyla da uzak-yakın lâfzın muhtemel bulunmadığı mânâyı/mânâları "tefsir" ve "tevil" deyip ortaya koymak yanlıştır.

Ayrıca herhangi bir söz ve bir beyanın tevili diye ortaya konan mânâya delâlet edecek bir işaret veya o mülâhazayı destekleyecek aklî-naklî bir karinenin bulunması da esastır. Aksine bir karine, bir işaret ve mâkul bir emare olmadan lafzın delâlet ettiği şeyi görmezlikten gelerek “mecaz” ve “kinâye” deyip kelime ve cümlelere farklı mânâlar yüklemek bâtıldır ve bunun bir kıymet-i harbiyesi de yoktur.

Tevilden hâsıl olan şeye bir mânâda meâl de denegelmiştir ki, buna eksiğiyle-gediğiyle elfâzın muhtemel bulunduğu mânâlardan bazılarının tercihen ortaya konması da diyebiliriz. Meâl, bir tercüme olmadığı gibi tam bir tefsir de değildir. Onda yer yer tefsir muhtevası içinde görmeye alışık olduğumuz konulara girildiği de olur ama o yine kendi çerçevesinde bir meâldir.

İlk asırlardan günümüze, seviyeli-seviyesiz tercüme türünden bir kısım çevirilerin yanında bir hayli de meâl ve tefsir yazıldı.. şu anda da yazılıyor.. bundan sonra da yazılmaya devam edecektir. Biz, Kur’ân ruhunun seslendirilmesi ve ilâhî maksatların anlaşılması adına gösterilen bütün samimî gayretleri alkışladık ve alkışlıyoruz. Hele bu gayret ve çabalardan, zaman ve onun özel yorumları, içinde bulunduğumuz şartlar ve onların doğru okunması, makasıd-ı şeriat ve onların Kur’ân ve Sünnet-i Sahîha ruhuna uygun kavranması, telâhuk-u efkârla zenginleşmiş düşünceler ve bu sayede her şeyin daha net, daha açık görülüp sezilmesi... gibi hususlar da göz ardı edilmemişse/edilmiyorsa...

1 Bediüzzaman, *Şualar* s.239 (On Birinci Şua, Onuncu Mesele); *Sözler* s.500 (Yirmi Beşinci Söz, Emirdağ Çiçeği).

2 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili* 1. cilt (Mukaddime).

3 Bediüzzaman, *Sözler* s.392-393 (Yirmi Beşinci Söz, Mukaddime).

4 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili* 1. cilt (Mukaddime).

TAASSUP

Akrabalık, soy-sop yakınlığı gütmek, din, ahlâk, namus, vatan ve diğer değerlere karşı hep saygı hissiyle hareket etmek demek olan taassup, yukarıdaki konular türünden akla-nakle uygun şeylerde, ifrata girmeme şartıyla tabiî, mâkul ve yerinde bir davranış; akla uymayan ve dinin ruhuna da ters düşen konularda ise gayri mâkul, zararlı ve mahzurludur. Evet, bir insanın kendi geçmişinden tevarüs ettiği dinî ve millî değerlere olağanüstü bir bağlılık göstermesi "asabiyet-i cahiliye"ye kaymamak kaydıyla, onun kendi olarak kalması adına çok önemli ve şâyân-ı takdir bir histir. Bu his sayesinde fert veya toplum, dinine, diyanetine, ruh ve mânâ köklerine herhangi bir saldırı olduğunda, onları mevcut kanun ve kurallar çerçevesinde müdafaaya koşar; inandığı ve yürekten bağlı bulunduğu bu değerlerin herkes tarafından tanınıp bilinmesi için gayret gösterir; yerinde "hikmet" ve "mev'ize-i hasene" ile, yerinde temsil mükemmeliyetinin vaad ettikleriyle onları bütün cihana duyurur ve herkesin gönlünde bu değerlere karşı alâka uyarmaya çalışır. İşte bu, her fertte mâkul bir asabiyet ve kendi değerlerine karşı da makbul bir taraftarlık hissidir. Aksine, bu ölçüde kıymet-i harbiyesi olmayan konularda taassup göstermek, hatta daha da ileri giderek kendi anlayışına ters gördüğü her düşünce ve sisteme cephe almak apaçık bir ifrat ve bağnazlıktır.

Evet, bir mânâda taassup, dinî ve İslâmî değerleri korumada çok önemli bir sâik, metafizik gerilim adına hayâtî bir unsur, toplumda millî heyecanı tetikleyen esaslı bir his ve aşk u şevki coşturan bir dinamodur. Ruh ve mânâ köklerinin korunması, millet ruhunun her zaman canlı kalması ve yığınların vurdumduymazlıkla, mefkûresizlikle harap olup türap olup gitmemesi adına –ki böyle bir durum taassupta tefrit demektir– asabiyet-i diniye ve milliye her toplum için çok hayâtîdir. Fazilet ahlâkının vazgeçilmezliği, namus, şeref ve haysiyet gibi her milletçe değerli sayılan hususların sıyaneti, hatta bunların muhafazası uğrunda hırz-ı can edilmesi bir mânâda ancak böyle bir asabiyet-i ruhiye ile gerçekleşebilir.

İşte bu mânâdaki taassup, daha doğrusu asabiyet-i ruhiye gevşediğinde, ferdî, ailevî ve millî hayatımız adına çok lüzumlu sayılan bir kısım hassasiyetlerimizi kaybetmiş sayılırız ki, böyle bir durumda ahlâkî kırılmaların birbirini takip etmesi ve millet ruhunda değişik çöküntülerin meydana gelmesi kaçınılmazdır.

Bunun sonucunda da sosyal yapıda çözülmeler, dağılmalar, parçalanmalar önü alınamayacak şekilde sürer gider ve bu ölçüde bir yırtığı, kırığı ve çatlağı olan millî bünye de, artık bütün bütün yabancılaşmaya açık hâle gelmiş olur. Ve zamanla böyle bir millî yapıdaki her parça ayrı bir şekle girer, ayrı bir renk ve desenle kendini ifade etmeye durur ve onda öldüren bir yabancılaşma vetiresi yaşanmaya başlar. Tutulur herkes başkalaşma sevdasına.. kaçarlar kendilerinden, kendi değerlerinden.. ve düşerler hiçlik vadilerinde hiçlik arkasına.. umursamazlar kaybettikleri şeyleri.. düşünmezler hissizliğe kurban gittiklerini.. öldürülen ruhlarını ve yitirdikleri tarih şuurlarını.

Asabiyetteki tefrit ve aymazlığın zararları bunlarla da kalmaz; dinî ve millî değerlerini kaybetmiş bu tür toplumlarda kimliksizlik bunalımları yaşanmaya başlar.. yığınlar fanteziden fanteziye koşar.. başkalaşmalar ve değişmeler olağan hâdiseler gibi görülür.. Âkifçe ifadesiyle "din harap, iman serap" olur.. toplum tepetaklak izmihlâl ahlâkına yuvarlanır ve geçmişe ait ne varsa hepsi bir bir yıkılır gider.

Biz, taassup dediğimizde, öteden beri daha ziyade hep asabiyetteki ifratı kastetmişizdir. Bu mânâda asabiyet ve taassubu nüanslarına dikkat etmeden bazen "bağnazlık" ve "yobazlık" kelimeleriyle karşılamışızdır ki, günümüzde buna Frenkçe bir kelime olan "fanatizm"i de ilâve edebiliriz.

Taassup insanoğluyla var olmuş ve hemen her zaman ciddî problemlere sebebiyet vermiş ferdî ve içtimaî bir dengesizlik ve bir hastalıktır. Bu hastalık bazen yanlış bir din yorumuna ve mezhep anlayışına; bazen herhangi bir düşünce sistemi ve ideolojiye, bazen de bir ilhad ve inkâra dayanagelmiştir. O neye dayanırsa dayansın dengelenmediği takdirde her zaman zararlı olmuş; insanları birbirine karşı saygısızlığa ve tecavüze sevk etmiş, salim düşünceyi felce uğratmış, muhakemeye kement vurmuş korkunç bir marazdır. İşte böyle bir maraza müptela olan herhangi bir dengesiz, farklı düşünen herkese rahatsızlık verdiği gibi, kendi hayatını da kendi hakkında Cehennem'e çevirmiştir. Zira böyle biri, kendi inanç ve hayat felsefesini –şayet bir hayat felsefesi varsa– kendi mezhep ve ekolünü, kendi ideoloji ve tarikatını, kendi cemaat ve zümresini herkesten ve her şeyden fâik gördüğünden, kendi yol ve yönteminin dışında hiçbir şeyi tanımaz; hiçbir alternatife tahammül edemez ve hele asla müsamahalı olamaz; müsamahalı olmak bir yana, mü'minse kendi gibi düşünmeyenleri kâfir sayar, kâfirse avaz avaz "yobaz" diye onları cihana ilan

eder.

Böyle bir akılzede nezdinde “öteki” mülâhazası en canlı bir mazmundur ve bu hasta ruh hep onunla soluklanır; yerinde “küfür yobazı” der mırıldanır; yerinde “mürteci” hırıltılarıyla nefes alır verir ve sürekli kinle, nefretle yutkunur durur. Elinde gücü kuvveti varsa veya iğfal ettiklerini arzu ettiği istikamette harekete geçirebiliyorsa hemen “öteki” dediklerini ezer geçer; imkânları elvermediği yerde de onlar hakkında akla-hayale gelmedik iftiralarda, tezvirlerde bulunur; varsa basın-yayın imkânı, bütün kapıkullarını seferber eder; masum, gayri masum tefrik etmeden herkese kara çalar, sonra da bunu yedi cihana duyurur. Oturur kalkar hasım saydıklarında hep kusurlar arar, en önemsiz şeyleri büyük birer eksiklik gibi gösterir, sürekli kusur dellâllığı yapar; ama kat’iyen kendi inanç mülâhazalarıyla hiç mi hiç yüzleşmek istemez.. ve hele asla kendi değerler sistemini bir kerecik olsun test etmeyi düşünmez; düşünmez zira o, akıl, mantık, hatta dinî disiplinlerden daha ziyade şahsî hislerine ve ön kabullerine göre hareket etmektedir.. ve âdeta kendini insanüstü görerek, bir gün kendisinin de yanılabileceğine kat’iyen ihtimal vermez. Dolayısıyla da nefsiyle hesaplaşmayı aklının köşesinden bile geçirmez; geçiremez zira o, körü körüne kendi duygularının, kendi tutkularının esiri tam bir düşüncezededir; dar düşünür, sınırlı görür; mütemadiyen yanılgıdan yanılgıya düşer ve asla objektif olamaz. Onun düşünce atlasında –varsa böyle bir ufku– başka görüşlerin, başka mülâhazaların yeri yoktur ve aslında o böyle bir renkliliğe kat’iyen tahammül edemez; tahammül edemez renk ve desen farklılığına, şive ve üslûp televvününe.

Hürriyet dendiğinde, mutaassıp, yalnız kendi hürriyetini düşünür; demokrasiden bahsedildiğinde, onun kendisine ne vaad ettiği üzerinde durur ve söz gelip hoşgörüye dayandığında da sadece kendisinin hoşgörülmesini bekler. Tahammül edemez kafasında şekillendirdiği o daracık şablona uymayan farklı değerlerin mevcudiyetine. Katlanamaz başka fikir ve mülâhazaları seslendiren düşüncelere ve felsefelere. Herkesi kendi dar mantığına göre hareket etme mecburiyetinde görür de her zaman geniş düşünmeye, kuşatıcı olmaya ve vicdan vüs’atine karşı savaş vaziyetinde bulunur. Ne bir adım ileri ne bir adım geri, akıp giden zamana inat hep olduğu yerde durur ve kendi dar düşüncesinin mahsulü bir kısım sâbitelerle oturur kalkar. Ne tekvînî emirlerin özünden haberi vardır, ne de zamanın farklı yorumlarından. Anlamaz varlığın dilinden

ve varlık içinde olup biten onca hâdiseden hiçbir şey. Hayatını insanı çatlatan bir darlık içinde geçirir; sığ düşünür, bağnazca davranır ve gözünü kırpmadan bu dar mantaliteye uymayan en olumlu şeyleri bile yerle bir eder. Gücü yetiyorsa kaba kuvvetle, yetmiyorsa iftira, tezvir ve en bayağı isnatlarla kendi gibi düşünmeyen herkesin hakkından gelmeye çalışır.

Din adına olsun dinsizlik hesabına olsun, mutaassıp, kendini gerçeğin biricik temsilcisi sayar. O buna o kadar inanmıştır ki, doludizgin yürüdüğü bu patikayı bir şehrah saydığı için kendisi gibi düşünmeyenlerin hemen hepsini aptal kabul eder; kızar herkese, köpürür muhaliflerine; gel-git yaşar şiddet hiddet arası; çiğner hakkı, hakikati, vicdan hürriyetini ve âlemşümul insanî değerleri; dahası, çok defa kendisinin de takdirle yâd ettiği demokratik kuralları. Ömrünü hep bir cinnet içinde geçirir; her yanda hezeyandan hezeyana girer; güçlü ise yakar-yıkar, daha olmazsa gelir bir kâbus gibi çöreklenir “ötekiler” dediği kimselerin tepesine.

Dünden bugüne taassubu dinî değerlere dayandırıp kutsalın mücadelesini veriyormuşçasına me’hazin kutsiyetiyle saf yığınları aldatan bir sürü insan tanıdık. İlericilik ve çağdaşlık hezeyanlarıyla çevrelerini kırıp geçiren ve herkesi kendilerine benzetmeye çalışan bağnazların sayısı da bunlardan az değildi. Birincilerin hakikî dindarlıkla alâkaları olmadığı gibi ikincilerin de ilericilikle, medeniyetle hiç mi hiç münasebetleri yoktu. Her iki uğursuz kesim de hür düşünce, hoşgörü ve paylaşmanın, daha doğrusu insanca yaşamanın önünde mutlaka bertaraf edilmeleri gereken engellerdi. İhtimal bu kaba ve saldırgan kimseler aydınlatılacakları veya Allah’tan bulacakları âna kadar da insanlığın bunlardan çekeceği vardı...

Çağımızda taassup denince insanlar onu daha çok dindarlar arasında tahayyül etti. Dahası, böyle bir kelime ile ilk ürperenler de inanan insanlar oldu.. oysa o, her kılığa giren öyle bir Allah belasıydı ki, dinî kisve ve dinî ifadelerle kendi diyanet mensuplarını tahrik edip ayaklandırdığı ve onulmaz tahriplere sebebiyet verdiği gibi, dinsizin elinde de, her zaman dini ve dindarı karalamada amansız bir silah gibi kullanıldı. Kinle, nefretle gerilmiş sineler hep onunla soluklandı.. ve büyük ölçüde ne medrese, ne mektep, ne zaviye, ne kışla, ne de daha büyük makamlar bu taassup bataklığına düşmekten kurtulamadılar. O her zaman kuvvetlinin elinde ezen, öldüren, hizaya getiren ve

kendine benzeten bir silah olarak kullanıldı.. onunla insanlar bir darlığa mahkûm edildi.. kendini ifade etmek isteyenlerin kelleleri alındı.. farklı düşünenler ya sürgün edildi ya da zindanlara atıldı.. nice aydınlık ruhlar tagallüplere, tahakkümlere, mezelletlere maruz kaldı.. ve en dırahşan çehreler topluma âdeta bir asi, bir şakî gibi gösterildi. Kutsalı kullananların elinde de o, aynı ölçüde hep zararlı oldu; hür düşünceye karşı çıkıldı, ilim ve araştırma aşkı günah sayıldı. Modern çağın değişik ideolojilerine gelince, bunlar onu daha da vahşice kullandı; cahil yığınlardan daha bağnazca davrandı ve vurdu-kırdı, kan döktü, kan içti, kanlı düşüncelerle oturdu-kalktı ve insanlığa sürekli kan kusturdu. Böyle olması da bir mânâda normaldi; zira taassup aklı, mantığı kullanmamanın ayrı bir unvanı ve nerede duracağı, nasıl duracağı da belli olmayan kargaşa ve anarşinin en önemli sâikiydi.

Taassubun kendisi büyük bir musibet olduğu gibi, batıcılık ve modernite adına onu ehl-i imanı karalama hesabına kullananlar da sürekli taassup dellâllığı yapmak suretiyle insanlığın başına hep bela olagelmişlerdir. Yerinde bir cemaat taassubu, yerinde ırkî bir asabiyet veya herhangi bir diyaneti algılama mülâhazası ya da tekvînî masûniyeti varmış gibi davranan bazı birimlerin sergilediği taassup da aynı ölçüde zararlı olmuştur. Bu meş'um anlayışla adalet baltalanmış, hak çiğnenmiş, vicdanlar baskı altına alınmış; en cins dimağların, en velûd karîhaların düşünce ve hareket alanları fevkalâde daraltılmış ve bu önemli insanların insanlığa yararlı olmalarının önü kesilmiştir.

İşte bu şekildeki benlik duygularının her yerde bir davul sesi vermeye başladığı, taassubun azgınlaşıp farklılıklara karşı bir isyan ahlâkına dönüştüğü, kuvveti elinde bulunduranların sık sık tagallübe, tahakküme başvurduğu ve hukuk adına hakların çiğnendiği bir ortamda huzurdan söz etmek mümkün olmasa gerek.

Günümüzde bazıları bütün bunları görmezlikten gelerek, sadece gelip gelip dinî taassuba takılmakta, hatta daha da ileri giderek salâbet-i diniyeyi yobazlık saymakta, dindar olmayı ayıp gibi göstermeye çalışmakta ve bütün inananları potansiyel suçlu gibi göstermektedirler. Vâkıa geçmişte bir kısım garplı mütegallipler, diyanet ve kendi kutsallarını koruma adına bütün bir İslâm dünyasını işgal ile akla-hayale gelmedik her türlü mezâlimi irtikâp etmişlerdi –bazıları şu anda hâlâ ediyor– ve bunlar o işi yapanların gafletinden,

dalâletinden ve hazımsızlığından kaynaklanıyordu. Bu mesâvîyi kat'iyen din emretmiyordu; onlar dini, heva ve heveslerine alet ediyorlardı. Nitekim mecbur kaldıklarında kalkıp özür diliyor, ardından yeni bir asabiyetle, ihtimal mazeretlerinin kabulünü bile beklemeden, daha ciddî ve daha zalimce farklı bir işgal ve istilaya koyuluyorlardı. Sürekli günah-tevbe arası gelgitler yaşayan yamuk iradeliler gibi hemen her zaman yaladıkları tükürüğün yerine bir sümkürük atıp öyle geçiyorlardı.. evet bütün bunlar oldu, şu anda da oluyor, bundan sonra da büyük bir ihtimalle olmaya devam edecek... Ancak bazı diyanet mensuplarının bu tür tutarsızlıklarını veya Müslüman görünen bir kısım kimseler arasında afyonlanmış bazı densizlerin münasebetsiz davranışlarını bahane ederek İslâm dinini bir mesâvî kaynağı gibi göstermenin bir haksızlık, bir iftira ve bir din düşmanlığı olduğunda da şüphe yok.

Bazı dönemlerde bazı safderun Müslümanlar veya zayıf karakterli satılmış kimseler, belki de ilaçlarla muhakemeleri felç edilmiş bahtsızlar taassup göstermiş, hatta teröre girmiş olabilirler; aslında bu kadarcık bile olsa, bir Müslüman vicdanının bu tür bir şeyi tasvip etmesi mümkün değildir; İslâm'ın temel disiplinleri buna kat'iyen müsaade etmez. Farz-ı muhal olarak böyle bir taassup ve onun sonuçlarına bazı Müslümanların sessiz kalması, affedilebilecek türden değildir. Ne var ki, böyle bir günah hiçbir zaman, eski-yeni, hakkı kuvvette gören bir kısım terörist devletlerce ortaya konan bağnazlık ve barbarlık seviyesinde bir fezâyî ve bir insanlık dramı hâlini de almamıştır.

Müslümanlar tarihin hiçbir faslında, müdafaa muharebesi sayılan mecburî savaşların dışında kimseyi ezmemiş; kimsenin diline ve dinine karışmamış; kimsenin iktisadî, idarî, siyasî, kültürel hayatına müdahale etmemiş ve kimseye kendi değerlerini dayatmamışlardır. Onlara kendi değerlerini dayatmak bir yana, bidayetten günümüze kadar hakikî Müslümanlar, diğer diyanet mensuplarını hiçbir vatandaşlık hakkından mahrum etmemiş ve kendi ülkelerinde onlara hayatın hemen her alanında her şey olabilme imkânını vermiş; dinleri, diyanetleri ne olursa olsun devlet ve millete hıyanet etmedikleri sürece, kat'iyen onlara karşı taassuba girilmemiş ve bu azınlıklar toplumun her kesiminde hüsnükabul ve saygı görmüşlerdir. Dahası, çağdaş milletlerde hâlâ kâmil mânâda toplumun her kesimine mal edilememiş adalet, müsavât ve hoşgörü konusunda da kat'iyen kusur edilmemiş, "asabiyet-i kavmiye"ye girilmemiş ve kimseye haksızlık yapılmamıştır. Tarihî vesikalar

buna şahittir; bana göre, bugün aksini iddia edenler ya heva ve heveslerine göre konuşuyorlar veya bilerek-bilmeyerek düşmanlarımızın hissiyatlarını seslendiriyorlar.

İlk çağlardan itibaren Müslüman idareciler, her zaman hak, adalet ve istikametin yanında oldular ve kat'iyen ifratkâr bir taassuba girmediler. Tarih ve siyer kitaplarının sahifelerine göz gezdirdiğimizde hep şu pırlanta sözlerle karşılaşırız; "Zinhar hakkı bırakıp bâtıla sapmayın.. imanlı olduğunuz gibi, her zaman emin olun ve herkese güven vaad edin!.. Sakın adaletten ayrılmayın ve asabiyet-i cahiliyeye sapmayın; zira mülkün temeli adalet ve devlet-i ebed-müddet mefkûresinin esası da yine adalettir; adaleti çiğneyen bugün olmasa da yarın mutlaka çiğnenir. İstikametten ayrılan da kendi eğriliğinin kurbanı olur. Allah'tan korkun ve diğer diyanet mensuplarının din ve vicdan hürriyetleri konusunda hep mülâyim ve şefkatli olun.! Zorla içine itildiğiniz bir maddî mücadele söz konusu olmadığı sürece kim olursa olsun, onlarla hep iyi münasebetler içinde bulunun; kaba ve hissî davranışlarla kendi din ve diyanetinizin dırahşan çehresini karartmayın.! Değişik kültürlere mensup farklı inanç sahibi vatandaşlarınızın hoş görünmeyen, sizin de yakışıksız bulduğunuz tavırlarından dolayı onları hemen sorgulamaya kalkmayın; dinleyin, anlamaya çalışın, temel kurallara aykırı düşen hususlarda bile –içinde kul hakkı yoksa– elden geldiğince müsamahalı ve hoşgörülü davranın.. ve hiçbir zaman asabiyet-i cahiliyeye saparak size olan güven ve krediyi yıpratmayın." İşte bütün bu hususlar, topyekün insanlığı kucaklama misyonuyla gönderilmiş İslâm'ın temel rengi, mü'min olmanın aslî şivesi ve İslâm'ı temsilin de en önemli esprisidir.

İslâm'ı hakkıyla yaşayanlar, hep böyle davrandılar; adına İslâm deyip hislerini öne çıkaranlar ise, çok defa hayır mülâhazasıyla ya da konuyu öyle göstererek sürekli günahlara girdi ve inkâr, ilhad bağnazlarıyla aynı seviyesizliğe düştüler.

FESAT

Yeryüzünde karışıklık, kargaşa, fitne ve fesat, insanoğlu yaratıldığı günden bu yana her zaman var olmuş ve kıyamete kadar da var olacaktır. Bazen sulh erlerinin karşı koymasıyla duraklayacak, bazen Cenâb-ı Hakk'ın ekstra inayetleriyle engellenecek, ama her zaman yeniden zaaflarımızın, ihtiraslarımızın bağrında boy atıp gelişecektir. Bugüne kadar hep böyle oldu; bundan sonra da böyle olacağa benzer.

Fesat, bazen şahıslar mabeyninde dar alanlı olarak cereyan etmiş, bazen gruplar arasında oldukça geniş bir mahiyette ortaya çıkmış, bazen de bütün bir toplumu sarsacak ve her şeyi alt üst edecek bir vüs'atte meydana gelmiştir. Yerinde akl-ı selim, kalb-i selim ve hiss-i selimle engellenebilmiş, hiç olmazsa tahribatı azaltılmış ise de çok defa en korkunç tsunamiler gibi kontrolsüz yığınları birbirine düşürmüş, kargaşaya sebebiyet vermiş ve arkada bir sürü kinler, nefretler ve kabil-i iltiyam olmayan iftiraklar bırakmıştır.

Din, fesat çıkarana "müfsit" demiş ve onu lânetlemiş; devletler, milletler değişik kanun ve nizamlarla onu önlemeye çalışmış ve ahlâkçılar da ona karşı sürekli mücadele vermişlerdir; ama, her şeye rağmen o, varlığını sürdüregelmiştir.

Kur'ân-ı Kerim, fesadın insan tabiatında meknî bulunduğuna işaret eder ve ona karşı iman ve amel-i salih yolunu salıklar.[1] İnsan, iman ve salihâtla kalbî ve ruhî hayata yönelerek nefsanî ve hayvanî hislerini baskı altına alabildiği ölçüde fesada karşı başarılı sayılır. Aksine o, din ve diyanet adına tam donanımlı olmazsa, her zaman fesada yenik düşer ve çevresini de ifsat eder.

Kendini ifsada salmış fertlerden sağlıklı bir toplum oluşturmanın mümkün olmadığı/olamayacağı açıktır. Böyle bir toplumda sürekli hercümerç yaşanır, kaoslar kaosları takip eder, yığınlar heva ve heveslerine göre davranır; anarşi başını alır gider ve müfsitler bir baştan bir başa milleti kendilerine benzetirler. Ne güven kalır ne huzur, ne saygı kalır ne de itibar; bütün değerler alt üst olur, her yanda sadece müfsitlerin edip eyledikleri konuşulur.. ihtimal, meleklerin mahiyet-i Âdem karşısında istifsar edalı endişeleri de böyle bir âkıbete bakıyordu.[2] Eğer, bu endişenin altında, Allah'ın vaz'ettiği teşriî ve tekvînî emirlere baş kaldırma, fıtrî ve tabiî nizamı ihlâl ve şimdilerde olabildiğine

yaygınca görüldüğü gibi kin, nefret, zulüm ve bohemce yaşamanın mevcudiyeti söz konusu idiyse, bugün bunların hepsi var; olmasını beklediğimize gelince, o da meleklerin göremedikleri ve sadece Allah'ın bildiği kalb ve ruh insanlarının mevcudiyetidir.

Bugün, yeryüzünde Allah'ın tesis buyurduğu ve yaşanmasını istediği hayat tarzına, peygamberlerle gerçekleştirilen semavî anlayış ve telâkkiye, insanca yaşamaya ve hayatı ukbâ derinlikleriyle yorumlamaya karşı ciddî bir tavır var. Bir tavır var lâhûtîliğe ve insanın iç derinlikleriyle kendini ifade etmesine.. ve prim veriliyor âsîye, fesatçıya, bozguncuya. Her yanda kalbini şeytana satmış bir sürü insan bozması var; bunlar, vuruyor-kırıyor, çalıyor-çırpıyor; vicdanlara baskı yapıyor, hakları çiğniyor; meşru sistemleri yıkıyor, yerine despotizmalar ikame ediyor; kinle, nefretle gürlüyor, kan döküyor; sonra da kalkıp bütün bunları insanlık ve insanî değerler adına yaptıklarından dem vuruyorlar.. bin nefrin fesadı salâh sayanlara ve yazıklar olsun bu müfsitlere aldananlara!..

Aslında hiçbir müfsit "Ben müfsidim!" demez ve hiçbir bozguncu kendini bozguncu kabul etmez. Bunlar, ağızlarını her açışlarında ıslahtan, imardan bahisler açar; kendilerini ifadeden, iradelerinin hakkını eda etmekten dem vururlar.[3] Böyle deyip böyle düşündükleri aynı anda vicdanlara baskı yapar, başkalarının hakkını çiğner, zulmün en hunharcasını irtikâp eder, insanlar arasındaki münasebetleri kırar döker, azgınlıktan azgınlığa koşar ve herkesi sindirmeye çalışırlar. Dahası, bunca fezâyi ve fecâyii mâzur göstermek için sürekli paranoyalar icat ederler: "Nükleer santral" der birine saldırır; "Kara tehdit" der, diğerini ortadan kaldırır; "irtica" der, tiranlar döneminde bile eşine rastlanmayan kanunlar çıkarır; gelir gelir meşru ve yerleşik nizamlara toslarlar. İşe vaziyet edince isyanlarına, baş kaldırmalarına meşruiyet kazandırmak için demagojilere girer, gerekli görürlerse bütün yasaları temelden değiştirir; kanunlara göre hareket edeceklerine, heva ve heves edalı hareketlerine göre kanunlar çıkarır ve herkesi aldattıklarını sanırlar.. gerçi bütün bunlara hiç kimse inanmaz ama korkudan da sesini çıkaramaz.

Hiçbir zaman meşruiyet tanımayan ve fesat düşüncelerini başkalarına bir nizam gibi dayatan bu müfsitler, kuvvetlerini korudukları ve stratejik davrandıkları sürece mefsedetlerine devam edegelmişler ve kimseye de hesap

vermemişlerdir; hatta çok defa bir kısım şakşakçılar tarafından alkışlandıkları dahi olmuştur. Bu şekilde ortamı müsait buldukça bunlar daha da küstahlaşmış, Allah'a isyan etmiş, dine-diyanete sövüp saymaya durmuş, hukuku ve insanî değerleri hiçe saymış, istediklerini ezmiş, istediklerinin sesini kesmiş; kan düşünmüş, kan dökmüş, anarşiye zemin hazırlamış, cismâniyeti şahlandırmış, bohemliği körüklemiş; sonra da bütün bunları yararlı, gerekli ve çağın icapları gibi göstermişlerdir.

Eskiden beri bütün münkiri, mülhidi ve mürtediyle bir kısım din ve iman düşmanları hep böyle davrandılar. İfsadı ıslah gösterdi, fesadı salâh saydı; sürekli bozgunculukta bulundu, kitleleri birbirine düşürdü; farklılıkları kavga vesilesi yaptı, tahrik edilebilecek saf yığınları provoke etti; kan, irin ve gözyaşı üzerine saltanatlar kurarak kendi zevk ve sefalarına baktılar.

Müfsit, Allah kuralları dahil hiçbir nizama saygılı olmamış, hep başına buyruk hareket etmiş ve her zaman bir anarşist gibi davranmıştır. O bir dinsizdir ama dindar görünür; tam bir bozguncudur, ancak hep ıslahtan dem vurur. Bir despottur, fakat ağzını her açısında "demokrasi" der durur; sürekli terör estirdiği halde hiç sıkılmadan "insan hakları"ndan söz eder. Aslında farklı coğrafyalarda terörün asıl mimarı da işte odur.. odur yeryüzünde fitne ve fesadı körükleyen; odur masum insanların kanına giren; odur diktatörlük tesis etmek için uluslararası kuralları kendine benzetmek isteyen; odur çıkarları uğruna canlara kıyan ve hânümanları yerle bir eden ve odur siyasî, idarî, iktisadî, kültürel bunalımlara sebebiyet veren…

Hele bir de bunların arkasında –Âkif'in ifadesiyle– zulmü alkışlayan, zalimi seven, şirretleri sevindirmek için kalkıp kendi değerlerine söven tali'siz bir güruh vardır ki, onlar da, duruşları itibarıyla öncekilerden daha geri değillerdir; böyleleri, her şeye bir "Evet!" çeker, ellerini göğsünde kenetler, "Eyvallah!" der ve akıllı davrandıklarını, herkesi idare ettiklerini sanırlar.. oysaki fesadın kanunu, kuralı olmadığı gibi müfsidin de belli bir çizgisi yoktur. O, bugün böyle, yarın başka türlü, öbür gün ayrı bir fanteziye dilbeste ve bir başka zaman da farklı bir hezeyan peşindedir. İşte, bunları alkışlayanların hâlleri bunlardan daha utandırıcı ve daha acıdır.

Bunlar, farkına varmadan bir gün "demokrasi", "hürriyet" ve "insan hakları" sözcüklerini alkışlarlar; bir başka gün ise, müfsitlerin darbelerine, zalimce

savaşlarına, kan döküp kan içmelerine yahşi çekme mecburiyetinde kalırlar.

Öyle görülüyor ki, insanlık Allah'a yönelip, her şeyi bir kere daha Hak divanındaki mukadder duruşuna göre gözden geçireceği âna kadar ne fesat denen bu mel'anet dinecek, ne yeryüzündeki kargaşalar sona erecek ne de asırlardan beri hayal edip durduğumuz huzur ve umumî saadet rüyaları gerçekleşecektir; zira:

"Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır,
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân'ın…
Ne irfanın kalır tesiri kat'iyen, ne vicdanın."
(M. Âkif)

Bu itibarla da bize, verilen çerçevede her zaman fesada karşı, onunla baş edebilecek dinamiklerle dimdik durmak, ıslah düşüncesine kilitli bulunmak, zulümden fersah fersah uzaklaşmak, adaletin yanında olmak ve en korkunç fesat girdapları karşısında dahi "pes" etmeden hakkı tutup kaldırmak düşer.

1 Bkz.: Mâide sûresi, 5/64-66.

2 Bkz.: Bakara sûresi, 2/30.

3 Bkz.: Bakara sûresi, 2/11.

FİTNEYE YENİK YILLAR

Fitneye; deneme, test etme, potadan geçirme, hası hamdan, altını taştan-topraktan ayırma denebileceği gibi, kargaşa çıkarma, bozgunculuk yapma, hercümerce sebebiyet verme ve insanları birbirine düşürmeye de fitne denegelmiştir. Ayrıca, bizim için bazen bir risk de ifade eden bedenî ve cismanî yanlarımızın ve mal-mülk, evlâd ü iyal, sıhhat, afiyet, gençlik, makam, mansıp türü şeylerin yanında, fakr u zaruret, hastalık, yaşlılık halleri; günahlara açık ortamda bulunma, nefs-i emmârenin güdümünde olma, insî-cinnî şeytanların tuzağına düşme; ehl-i küfür ve ehl-i ilhadın zulüm, işkence ve baskılarına maruz kalma; değişik dayatmalarla dine-diyanete aykırı şeylere zorlanma; Müslümanca yaşamadan ötürü mahkemelerde sürünme, zindanlara atılma, sürgünlere gönderilme; yakınlarının, hususiyle de kendi evlâtlarının inanç ve düşünce istikametini bozacak cereyanlar karşısında sağlam durup duramama; münafık gürûhun farklı yollarla milletin birlik ve beraberliğini bozma gayretlerine karşı dayanma... evet, bunların hemen hepsi de birer fitnedir ve bu fitnelerin bazıları, Kur'ân'ın ifadesiyle, insan öldürmeden daha büyük bir cinayettir.[1] Aslında Kur'ân-ı Kerim *"İmtihan olarak sizi şerle de hayırla da deneriz."*[2] buyurarak bize fitnenin çeşitliliğini hatırlatır ve yürüdüğümüz yolun ülü'l-azmâne bir metanet istediğine dikkatlerimizi çeker.

Evet, insan, bedenî ve cismanî arzularıyla imtihan olduğu gibi, bazen dünyanın câzibedar güzellikleriyle, maddî imkân ve servetle, iktidar ve kuvvetle, bazen belâ ve musibetlerle, değişik ihtilâf ve iftiraklarla, bazen de içtimaî düzenin bozulması, toplumun anarşi ve kargaşaya girmesi… gibi hususlarla da imtihan olur.. ve bunların bütünü de fitne kategorisine girer.

Bir toplum ve ülke için fitnenin tahribatı, haricî düşmanların o ülkeyi işgal edip o toplumu esir almalarından daha tehlikelidir. Milletler, yabancı müstevlîler karşısında her zaman derlenip toparlanmış, bir cephe oluşturmuş ve onları ülkelerinden sürüp çıkarmışlardır ama, kendi içlerindeki fitne ve fesadı aşmada o kadar başarılı olamamışlardır.. ve hele bu fitne, yabancı ideolojilerin güdümünde, değişik kesimlerin birbirlerine karşı kinleri, nefretleri, kıskançlıkları körüklemesine dayanıyorsa.. evet, böyle bir fitneyi aşmak hiç de kolay olmasa gerek. Her şeyden evvel öfke, nefret, hazımsızlık ve ilhad düşüncesi çok defa fazilet hislerini baskı altına alır; toplum fertleri arasında

evrensel insanî değerleri yok eder ve fertleri insan bozması birer canavar hâline getirir. Her yanda ihtilâf ve iftirak hırıltıları duyulmaya başlar; zayıf karakterler teröre sürüklenir. Bazen de her şey öylesine şirazeden çıkar ki, mesele korkunç bir hercümercin her tarafı sarmasıyla kalmaz, anarşi dalgaları pek çok kimsenin iman ve ümidini de alır götürür.

Bütün bunların yanı sıra biz, din ve diyanet adına maruz kalınan şeylere de fitne deriz. Ne var ki böyle bir fitne, ehl-i iman için bir mânâda belâ sayılmasının yanında, çok defa onların iman iradelerini güçlendirdiğinden, musibetzedelerin pek çoğunu ahlâkî arınmaya götürdüğünden ve hatalara keffaret olma özelliği taşıdığından dolayı yararlı da sayılabilir. Hele, böyle bir ibtilânın ızdırar diliyle Cenâb-ı Hakk'a teveccühe vesile olma gibi bir yanı vardır ki, insan bu şekilde bir dua ufkunu ancak değişik belâ, musibet ve fitnelerin pençesinde kıvranırken yakalayabilir ve "nur-u tevhid" içinde "sırr-ı ehadiyet" tecellisinden ne iltifatlar ne iltifatlar görür.[3]

Ayrıca, aktif sabır ve kadere rıza çerçevesinde fitneler imbiğinden geçmenin, çok defa farklı mevhibe sağanaklarına vesile olduğu da sık görülen hâdiselerdendir. Ancak konuya, fitneye maruz kalan ve başına gelenleri "Allah'ın takdiri" deyip gönül hoşnutluğuyla karşılayan değil de, ona sebebiyet veren, onu körükleyen ve onunla bir yerlere varmak isteyen zalimler ve tiranlar açısından bakıldığında, durum tamamen farklılık arz eder; evet, o, mü'minler için izafî bir rahmet olmasına karşılık, Kur'ân-ı Kerim'in de pek çok âyât-ı beyyinâtıyla ifade buyurduğu gibi, fitneye sebebiyet veren gaddar ve hattâr kimseler zaviyesinden bir şeytan işi, küfre denk bir fesat ameliyesi, ehl-i imana karşı mülhidlerin küfürlerini ifade etmelerinin unvanı, imansızların, mü'minleri yürüdükleri yoldan saptırma cehdi, İblis'in, insanlar içindeki yardımcıları vasıtasıyla şeytanî oyunları ve bunların, zayıf karakterli ve her zaman şuna buna âlet olabilecek veya provoke edilebilecek kimseleri, yerinde kargaşaya, yerinde anarşiye sürükleme gayreti olarak yorumlanmıştır.

Bunların yanında günümüzde ideolojik, siyasî ve ilhad, inkâr kaynaklı bir fitne daha vardır ki, zannımca en tehlikeli olanı da işte budur. Bu tür fitneler bazen bütün toplumu temelinden sarsacak öyle geniş alanlı hercümerçlere sebebiyet verir ki, hiçbir şey yerinde kalmaz. Topyekün değerler altüst olur, her yanda kol gezen anarşi karşısında kuvve-i mâneviyeler kırılır, iradelerde

çatırtılar duyulmaya başlar ve toplumu/toplumları bir baştan bir başa yeis kaplar.

Bugüne kadar gelmiş-geçmiş toplumların en gözdesi ve güzîdesi Asr-ı Saadet insanları dahi –belli ölçüde de olsa– hercümerç yaşamış ve iç içe fitnelerle kan ağlamışlarsa, bu devvâr u gaddardan bugünkü nesiller de, yarınki kuşaklar da daha çok çekecek demektir. Bir kısım olumsuz tesirleriyle ta günümüze kadar gelen ve şimdilerde de bazı asabî ruhları harekete geçiren o kadîm fitne, hâlâ bazı mülhidlere, münafıklara ve İslâm'ın ikbalini hazmedemeyen din düşmanlarına malzeme teşkil etmekte ve onların eliyle yeni yeni fesatlara sebebiyet vermektedir. Hadis kitaplarında, "el-Fiten ve'l-Melâhim" başlığıyla verilen fitne, âhir zaman hâdiselerinin en büyüklerinden biri ve kıyametin de en belirgin alâmeti olarak zikredilmektedir.[4]

Konuyla alâkalı gaybî haberlere mahrutî ve küllî bir nazarla bakabilenler, bu fitne/fitnelerle büyük ölçüde İslâm'ın etrafındaki surların yıkılacağını, mü'minlerin paramparça olacağını, dinin inkâr edilip diyanetin zaafa uğrayacağını, her tarafta yalancı tiranların seslerinin duyulacağını, islâmî coğrafyada ırz, haysiyet ve namusun pâyimal olacağını, çalıp çırpmanın ahvâl-i âdiyeden sayılıp, helâl ve meşru mülâhazalarına itibar kalmayacağını, içki, zina ve değişik cinayetlerin herkesi canından bezdirecek şekilde yaygınlaşacağını, herkesin hayvanî hislerine yenik düşüp sadece kendini düşüneceğini görür ve ürperirler.[5]

Çalmanın çırpmanın yaygınlaştığı, hortumlayan hortumlayana millet malının çarçur edildiği, haramın-helâlin unutulduğu, yalanın, fuhşun mübah sayıldığı, dinin tahkîr edilip diyanetin gereksiz görüldüğü, her yerde kan dökülüp kan içildiği, dört bir yanda fitne çarklarının dönüp durduğu, gücü-kuvveti temsil eden bazı kimselerin bu fitne ve fesat çarklarına su taşıdıkları şu meş'um dönemi "el-Fiten ve'l-Melâhim" faslının neresine yerleştireceğimizi bilemeyeceğim ama, dünyada her şeyin şirazeden çıktığı ve büyük ölçüde insanî değerlerin altüst olduğu muhakkak.

Allah'ın inayetinden hiç ümit kesmedik; en büyük sermayemiz de işte bu ümit.! Kesmeyeceğiz de, zira aktif sabrımızın üzerinde temellendiği ruh da işte bu ruhtur.

1 Bkz.: Bakara sûresi, 2/191.

2 Enbiyâ sûresi, 21/35.

3 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.4 (Birinci Lem'a).

4 Bkz.: Ebû Dâvûd, *melâhim* 14; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/488; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 18/220-221.

5 Bkz.: Bediüzzaman, *Şualar* s.563-584 (Beşinci Şua).